

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»**

В І С Н И К

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВІННИЦЬКОГО ГУМАНІТАРНО - ПЕДАГОГІЧНОГО
КОЛЕДЖУ**

ВИПУСК № 3 (50)

**СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК
(ЗБІРНИК КОНФЕРЕНЦІЙ)**

Вінниця, 2025

ВІСНИК НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу
РІШЕННЯ

Національної ради України
з питань телебачення та радіомовлення
щодо реєстрації суб'єкта друкованих медіа
№ 967 від 28 вересня 2023 року
Ідентифікатор медіа – R30-01367
Журнал

Журнал присвячений висвітленню широкого спектру теоретичних та прикладних проблем педагогіки, психології, окремих методик та філології, підтримує традиції інтеграції вишівської науки з практикою, сприяє поширенню досвіду наукової, науково-педагогічної та виробничої діяльності, становленню кадрів вищої кваліфікації; розрахований на спеціальну категорію читачів, зокрема педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів вищої, середньої та дошкільної освіти, здобувачів освіти та молодих науковців.

Вісник заснований у січні 2012 року, виходить 3 рази на рік

Мова видання: українська, англійська

Тематичні напрями Вісника:

- Інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку
- Педагогічні та лінгвістичні аспекти викладання
- Германістика та славістика у сучасному науковому просторі
- Психолого-педагогічні умови формування та розвитку особистості вихованця
- Лабораторія педагогічної майстерності та професійного саморозвитку педагога
- Дисемінація передового педагогічного досвіду
- Challenges in Education
- Відомі імена року
- Проби пера
- Конкурси
- Рецензії

Номер затверджено на засіданні Вченої ради
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
Протокол № 5 від 20 листопада 2025 року

Головний редактор: директор КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж», спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Войцехівський К.Ф.;
відповідальний редактор: методист коледжу, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, Руда Т.В., **медіа-редактор:** канд.пед.наук, доц. Марценюк О.Г.

Редакційна колегія: д-р.пед.наук, проф. Мисліцька Н.А., д-р.філол.наук Войцехівська Н.К., канд.філол.наук, доц. Січкара С.А. (Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини)

Відповідальність за зміст статей несуть автори
Матеріали видаються в авторській редакції

В 53 Вісник науково-методичних досліджень Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу : Випуск 3(50) /за заг. ред. К.Ф. Войцехівського. Вінниця : Твори, 2025. 266с.

© КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж», 2025

ЗМІСТ

СЛОВО РЕДАКТОРА

РУДА ТЕТЯНА, АТЕСТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД: МАРШРУТНИЙ ЛИСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ПЕДАГОГА..... 7

ФІЛОЛОГІЧНІ ГОРИЗОНТИ: НАУКОВИЙ, ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ, ФІЛОСОФСЬКИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ, ІНКЛЮЗИВНИЙ, НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИЙ ВЕКТОРИ

СКРИПНИК НАДІЯ, ЛЕБЕДЬ ЮЛІЯ, КОГУТЮК ОКСАНА, МЕДВЕДЄВА ЛІЛІЯ, ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	11
ГРИМАШЕВИЧ ГАЛИНА, УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДНИК СИНТАКСИЧНОГО ПРОСТОРУ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ ЗБІРКИ СЕРГІЯ ЖАДАНА «АРАБЕСКИ».....	17
КОСТЬ МАР'ЯНА, ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ.....	19
БЕРЕЗОВСЬКА ВІТАЛІНА, ГОНТАР НАТАЛІЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА ОНЛАЙН-СЕРВІСУ КАНОТ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ, ПОВТОРЕННЯ ТА ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ.....	26
ДІБРОВА ОЛЬГА, ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	30
СТРЕМБІЦЬКА ЛАРИСА, КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛЬСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У НАВЧАННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ.....	33
ФЕДОРЦОВА ОЛЕНА, МЕТОД КРЕАТИВНОЇ СТРУКТУРОВАНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	36
ЦЕПКАЛО ТЕТЯНА, ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ У ПІДЛІТКОВІЙ ПЕРІОДИЦІ.....	39
МАРЦЕНЮК ОЛЕНА, ВИШНЕВСЬКА ЮЛІАНА, ФУРМАНЮК НАТАЛІЯ, КРИВОШЕЄВА ЛІЛІЯ, НАЗАРОВА АНЖЕЛІКА, ТВОРЧІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК СПІВТВОРЧІСТЬ: СОЦІОЛІНГВАЛЬНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ.....	46
ЛУЦИНКЕВИЧ ЛЮДМИЛА, РЕФЛЕКСИВНА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	54
БАРЩЕВСЬКА ІННА, РОЛЬ КАЗКОТЕРАПІЇ В ОСМИСЛЕННІ ВАЖЛИВИХ ЖИТТЄВИХ ЯВИЩ, ЗАСВОЄННІ ЦІННОСТЕЙ І МОРАЛЬНИХ НОРМ.....	59
БЕВЗА ДІАНА, РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНОЧОГО ГОЛОСУ У ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ.....	61
ВІННИЦЬКА АННА, ЕТИМОЛОГІЯ АНГЛОМОВНОЇ СУЧАСНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.....	65
ГАЛЬЯНОВА ОЛЕНА, ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ДО ПОДОЛАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВТРАТ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	69
ІЩУК ВІКТОРІЯ, ШЕВЧУК АННА, ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	74
КІСЕЛЬОВ ДМИТРО, МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ Е.М. ХЕМІНГУЕЯ: РАННІЙ ЕТАП.....	79

ПЛАХОТНЮК ВІКТОРІЯ, ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	85
ПОГОРЄЛОВА АЛІНА, ЕТИМОЛОГІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ТА ЇХНІ УКРАЇНСЬКІ ЕКВІВАЛЕНТИ	90
РОМАНУХА ЮЛІЯ, СКРИПНИК НАДІЯ, КЛОЧКО ТЕТЯНА, РОСЛА ІРИНА, ІНКЛЮЗИВНИЙ ПРОСТІР ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД	94
КУШКО ІГОР, ЛИСАК ІГОР, ПІДГОТОВКА ДО НМТ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ВИКЛИКІВ ТА СТРАТЕГІЧНІ РІШЕННЯ	98
ЗРАЛКО АННА, СУЧАСНІ МОВНІ ТРЕНДИ В РЕКЛАМІ ТА МАРКЕТИНГУ	101

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

ШАПОВАЛОВ ВОЛОДИМИР, РОЛЬ ЗНАННЯ ІСТОРІЇ В СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ	106
КОЗІГОРА МАРІЯ, ОСВІТА ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ	110
МАРЧУК СЕРГІЙ, ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ЗА КНЯЗЮВАННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО	113
ДЖУРАК СЕРГІЙ, ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТА У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В СУХОМЛИНСЬКОГО	116
МАКУШЕНКО СВІТЛАНА, КЛЮЧ ДО УСПІХУ: ЧОМУ ОСВІТА ЗАЛИШАЄТЬСЯ НАЙВИЩОЮ ЦІННІСТЮ	120
СМУШКО ВЛАДИСЛАВ, ТРАДИЦІЇ КОЗАЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ	123
МАРТИНЮК ЛЕСЯ, МАРТИНЮК ВАДИМ, ОСВІТА ЯК КАТАЛІЗАТОР САМОІДЕНТИЧНОСТІ	
СМАКОТА ЛАРИСА, ПАНАСЕНКО ТЕТЯНА, СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	129
ТОКАР ЛЮБОВ, РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ МЕДІАОСВІТИ	135
КРЕВСЬКА ХРИСТИНА, ІНКЛЮЗИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРЕДМЕТУ “Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ” У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	140
ВОЙТЕНКО ГАЛИНА, ФЕЩЕНКО ЮЛІЯ, ПУБЛІЧНІ ПОДІЇ ЯК ОСВІТНІЙ РИТУАЛ: ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ СВЯТКУВАННЯ	142
КУРИЖКА ВІКТОРІЯ, ТАРАСЮК ОЛЬГА, РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	144
СИНЄГУБ ЯРОСЛАВА, ДЖУГОСТРАНСЬКА ІРИНА, ОСВІТА І НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ: МІСІЯ В УТВЕРДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	147
ЧЕМЕРИС ІРИНА, КОВАЛЬЧУК ІРИНА, ОСВІТА ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	149
ЗАГОРУЙКО НАТАЛІЯ, ЛЕБЕДИНЦЕВА ОЛЕКСАНДРА, ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ	153

ЗАЙЧЕНКО ІВАН, ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОСВІТИ В САМОСТІЙНІЙ УКРАЇНІ	157
ЯРОВА АНАСТАСІЯ, ВПЛИВ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	161
КАЗАК ОЛЕКСАНДР, ОСВІТА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ	164
КОБУК ОКСАНА, СМОКОВИЧ ТЕТЯНА, ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ РОБОТИ З МУЗИЧНО ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ	166
КУЗЬМИНСЬКА ДІНА, ТВОРЧИЙ ВИМІР ОСВІТИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА УМОВА РОЗВИТКУ ТА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ОГЛЯД ІДЕЙ КЕНА РОБІНСОНА	168
ОЖГО ДАРИНА, БУГАЙЧУК АНАСТАСІЯ, ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	171
ПЕТРУК АННА, ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	174
СУПРУН ЯНА, НАУМИЧ ВАЛЕРІЯ, МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	176
САВЧУК ОКСАНА, ОСТАПУК ВІКТОРІЯ, ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЧЕРЕЗ ГРУПОВІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ	178
СТАНКЕВИЧ ІННА, НАВЧАННЯ ЯК ДІАЛОГ: РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ ЧУЖОЇ ДУМКИ	180
ЛЯШУК ДАРИНА, СУПРУНОВА АННА, ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ	184
КНЯЖУК ГАЛИНА, СВІТ ГРИ – СВІТ ЕМОЦІЙ: РОЛЬ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО НАСТРОЮ ДИТИНИ	186
ЛЮБОВ КИРЧ, ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	191
ШЕВЧУК ОЛЕКСАНДРА, ГЕДЗ ДАР'Я, ВСЕБІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ У СУЧАСНІЙ РОДИНІ	195
ОСИП ЮРІЙ, ОСИП МАРІЯ, ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ СТОМАТОЛОГІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ БІОХІМІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ	199
ГОЛЯ ГАЛИНА, ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	204
СВЯТЕНКО БОГДАНА, РІЗНІ ПОГЛЯДИ НА КОНЦЕПЦІЮ СЛОВА “WAR”	207
ПРИСЯЖНЮК ОЛЬГА, МОВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ	211
ЛИСИЙ АНАТОЛІЙ, ПОЧАТКОВА ОСВІТА ПІД РУМУНСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ В ОДНОМУ ПОДІЛЬСЬКОМУ СЕЛІ (1941-1944)	215
КУШКО ІГОР, ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ НОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА	219
БУГА ОКСАНА, СУЧАСНИЙ СТАН ТА РИЗИКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	222

ОСАДЧУК АЛЛА, УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ШТРАФУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СТОРОНИ ПИТАННЯ	228
МАРІЯ – ВІКТОРІЯ ВІКТОРУК МАДЯРА, ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЯХ	230
ГАЛАЙДА СТАНІСЛАВ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОМФОРТ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ЯК УМОВА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	233

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

ІВАНОВА НАДІЯ, «ДІТЛАХИ В САДОЧКУ ГРАЛИ – СВЯТО РАДО ЗУСТРІЧАЛИ»	236
НАГОРНЮК ВАЛЕНТИНА, МАЗУР АЛЬБІНА, РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОЇ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ	240
МАШТАЛЯР ЙОСИП, ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ	244
МЕЛЬНИК ЄВГЕН, ФУТЗАЛ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ	246
МЕЛЬНИК СВІТЛАНА, РОЛЬ ВИКЛАДАЧА З ДОДАТКОВОГО МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ТА ІНТЕРЕСУ ДО МУЗИКИ	250
СЛОБОДЯНЮК ОЛЕНА, КОМПЛЕКС ІГРОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ПРОЦЕСІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ	255
ТЕРЕПА АЛЛА, МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ОДНА З ПРОВІДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ	262

ВИМОГИ

до підготовки науково-методичних статей

АТЕСТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД: МАРШРУТНИЙ ЛИСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ПЕДАГОГА

(за матеріалами семінару-практикуму)

УДК 378.093.2

РУДА ТЕТЯНА

*методист Комунального закладу вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»*

У сучасній системі освіти атестація педагогічних працівників набуває особливого значення як форма визнання професійної компетентності, стимул до розвитку, саморефлексії та підвищення якості освітнього процесу. Саме тому у КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж» 15 жовтня 2025 року відбувся семінар-практикум «Атестаційний період: маршрутний лист», який став професійним майданчиком для педагогічних і науково-педагогічних працівників, які проходять чергову атестацію в поточному навчальному році та прагнуть поглибити й систематизувати знання про сучасні зміни у нормативно-правовому полі освіти.

Метою заходу стало ознайомлення педагогів із сучасними вимогами до атестаційного процесу, удосконалення практичних навичок щодо формування атестаційного портфолію, створення методичних матеріалів, а також популяризація інноваційних форм підготовки до атестації.

Організаційно-змістовий аспект семінару

Семінар відкрила методист коледжу **Тетяна РУДА**, яка окреслила мету, завдання й очікувані результати заходу, підкресливши, що атестація є не лише формальною процедурою, а насамперед - процесом самооцінювання та планомірного професійного розвитку педагога. Вона наголосила, що сучасний педагог має володіти нормативно-правовими знаннями й здатністю презентувати власні досягнення, аргументувати ефективність педагогічних методів і технологій, якими він користується у щоденній практиці.

Ключовим акцентом виступу стала презентація «**Маршрутного листа педагога**» — практичного інструменту, розробленого для оптимізації процесу підготовки до атестації. Цей документ став своєрідною «дорожньою картою» для педагога, яка дозволяє системно планувати діяльність протягом усього атестаційного періоду.

Методист детально роз'яснила структуру маршрутного листа, який містить такі складові:

1. **Загальні відомості про педагога** (прізвище, посада, категорія, попередній рік атестації, фахова освіта);

2. **Календарний план підготовки** із позначенням ключових етапів: подання заяви, підготовка характеристик, складання самоаналізу, формування атестаційного портфолію, ознайомлення з результатами експертних оцінок, засідання атестаційної комісії;

3. **Форми самоосвіти** (курси, вебінари, участь у методичних заходах, публікації, розробка навчально-методичних матеріалів);

4. **Графа для саморефлексії** — для фіксації здобутків, труднощів, шляхів їх подолання, а також коротких аналітичних записів про результати самоосвіти;

5. **Розділ для внесення результатів підвищення кваліфікації** (можливість зазначити форму навчання, тему, обсяг годин, платформу, організатора та підтвердити це відповідним сертифікатом).

Особливу увагу Тетяна РУДА звернула на алгоритм дій педагога під час атестаційного періоду. Його подано у вигляді логічної схеми, що охоплює послідовність кроків — від подання заяви до остаточного рішення атестаційної комісії. Вона наголосила, що чітке дотримання кожного етапу не лише зменшує ймовірність технічних помилок, але й створює передумови для усвідомленого управління власним професійним зростанням.

Підкреслюючи значення маршрутного підходу, Тетяна РУДА зазначила, що кожен педагог має можливість персоналізувати власну

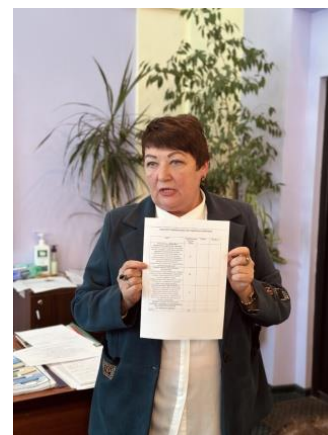
траєкторію атестації, обравши пріоритетні напрями професійного вдосконалення. Методист виокремила, що методична підтримка в цьому процесі має бути спрямована не лише на формальне дотримання вимог, а й на створення умов для розвитку аналітичного мислення, саморефлексії та творчої ініціативи.

Нормативно-правовий супровід атестаційного процесу

З нормативними засадами проведення атестації педагогічних працівників ознайомила **Ірина РОСЛА**, секретар атестаційної комісії коледжу. У своїй доповіді вона акцентувала увагу на основних положеннях Закону України «Про освіту», Закону України «Про повну загальну середню освіту» та нової редакції Положення про атестацію педагогічних працівників. Було роз'яснено порядок і терміни подання документів, структуру роботи атестаційних комісій, а також підходи до оцінювання професійної діяльності педагогів.

Доповідач зупинилася на ключових оновленнях Положення: уточненні етапів атестації, розширенні переліку доказів професійного зростання, можливості врахування результатів формальної, неформальної та інформальної освіти. Саме це положення, за словами доповідачки, набуло особливої актуальності в умовах реформування освіти, коли освітяни активно підвищують кваліфікацію в різних освітніх середовищах.

Для узагальнення понятійного апарату учасники ознайомилися з коротким відео «Формальна, неформальна, інформальна освіта: різниця й значення», після чого пройшли інтерактивне тестування. Питання тесту допомогли визначити, які форми навчання належать до кожної з трьох категорій і як результати таких освітніх активностей можна зарахувати під час атестації.

Рефлексійне обговорення показало, що більшість педагогів уже мають досвід участі в неформальному навчанні — онлайн-курсах, тренінгах, вебінарах й розуміють шляхи документального підтвердження цих результатів. Секретар додала, що визнання різних форм освіти є важливим

кроком у реалізації принципу «освіти впродовж життя», який робить атестацію не стандартною процедурою оцінювання, а й дієвим засобом професійного розвитку педагога.

Методичні аспекти підготовки матеріалів

Про методичні вимоги до оформлення розробок і особливості підготовки атестаційних матеріалів розповіла **Олена МАРЦЕНЮК**, кандидат педагогічних наук, доцент, голова Вченої ради коледжу. У своєму виступі зосередила увагу на тому, що якісна методична розробка — це документ для атестації з результатами

грунтовної аналітичної, творчої й наукової діяльності педагогічного працівника. Вона має відображати його індивідуальний стиль, професійний досвід і прагнення до інновацій.

Пані Олена зупинилася на ключових критеріях оцінювання методичних матеріалів: актуальність теми, новизна підходів, відповідність освітнім стандартам, логічність побудови, наявність практичної частини, а також дотримання принципів академічної доброчесності. Було деталізовано структуру методичної розробки: титульний аркуш, вступ, мета й завдання, основна частина, висновки, список використаних джерел, додатки.

Окремо доповідач підкреслила важливість єдиного стилю оформлення — шрифтів, інтервалів, нумерації, посилань, що забезпечує професійний вигляд матеріалів. Учасники дізналися, як уникати найпоширеніших помилок під час підготовки матеріалів до друку — порушення авторських прав, невірного цитування, відсутності посилань чи некоректного оформлення джерел.

З метою закріплення матеріалу та створення невимушеної атмосфери колективної взаємодії присутні розв'язували кросворд «Методрозробка». Завдання містили ключові поняття: *структура, компетентність, портфоліо, доброчесність, рекомендації, авторство, інновація, педагогіка партнерства*, сприяючи повторенню теоретичних засад у цікавій ігровій формі. Такий методичний прийом не лише активізував увагу, а й підкреслив важливість креативного підходу до навчання дорослих.

Практичний блок і роль бібліотеки у підготовці атестаційних матеріалів

Важливим елементом семінару став практичний блок, який провела **Тетяна КОНІЧЕК**, провідний бібліотекар коледжу. Вона поділилася досвідом бібліографічного супроводу педагогів у період підготовки до атестації, наголосивши, що бібліотека сьогодні є не лише сховищем інформації, а й активним партнером у методичній діяльності викладача.

Бібліотекарка чітко пояснила, як правильно оформлювати друковані та методичні видання, які реквізити мають бути зазначені на титульному аркуші (автор, назва, рік видання, обсяг, місце публікації, УДК, дані про рецензента, видавництво), адже правильність бібліографічного оформлення — це показник професійної культури педагога і запорука якісної підготовки атестаційних матеріалів.

Окрему увагу приділено класифікаційним індексам (УДК): їхньому призначенню, структурі та алгоритму визначення. Доповідач продемонструвала кілька практичних прикладів складання бібліографічних описів методичних посібників, статей, збірників та електронних ресурсів, пояснила відмінності між внутрішньотекстовими посиланнями та бібліографічним списком.

Для полегшення практичної роботи педагогів представила пам'ятку «Оформлення друкованих матеріалів», яка містила покрокові інструкції, зразки бібліографічних описів, шаблон титульного аркуша та список рекомендованих джерел. Цей роздатковий матеріал став корисним довідковим ресурсом, який учасники зможуть використовувати під час створення публікацій і методичних розробок.

Практична частина завершилася коротким обговоренням типових помилок, що трапляються під час підготовки друкованих матеріалів: від некоректного цитування до відсутності вихідних. Слухачі відзначили, що така консультаційна робота бібліотеки значно спрощує процес підготовки до атестації, сприяє дотриманню єдиних стандартів оформлення та підвищує загальну культуру педагогічного письма.

Інтерактивні елементи семінару

З метою активізації учасників, підвищення їх зацікавленості та рефлексії щодо власної професійної діяльності, у семінарі були використані різноманітні інтерактивні форми роботи:

ФІЛОЛОГІЧНІ ГОРИЗОНТИ

✓ **Опитування «Що для Вас атестація?»**, яке проводилося на початку заходу, де колеги ділилися своїми асоціаціями: *виклик, зростання, перевірка, натхнення, саморозвиток*.

✓ **Кросворд «Методрозробка»** — коротка інтелектуальна гра для повторення ключових понять.

✓ **Перегляд відео** з подальшим тестуванням як елемент формувального оцінювання.

✓ **Міні-виставка методичних розробок педагогічних працівників** коледжу, демонструючи різні підходи до творчої реалізації педагогічних ідей.

Такі інтерактивні форми сприяли створенню атмосфери співпраці, колегіальності та відкритості до змін.

Організатори семінару-практикуму зазначили, що підвищення професійного рівня — це шлях розвитку, а не перевірка. Використання маршрутного листа, роздаткових матеріалів, інтерактивних форм робить процес структурованим і результативним.

Захід став важливим етапом у системі методичної роботи коледжу, адже вкотре підтвердив: атестація — це діалог між педагогом і системою освіти, який базується на принципах довіри, відкритості та професійного зростання.

*Стаття надійшла до редакції
10 жовтня 2025 р.*

ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 378.091.3:811.161.2-028.16-047.22

СКРИПНИК НАДІЯ,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української філології

ЛЕБЕДЬ ЮЛІЯ,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри зарубіжної літератури та основ риторики

КОГУТЮК ОКСАНА,

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист кафедри української філології КЗВО
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»;

МЕДВЕДЄВА ЛІЛІЯ,

старший учитель української мови і літератури Поповецького закладу загальної середньої освіти I-III ст., Копайгородської селешної ради, Жмеринського району, Вінницької області

***Abstract.** The article's main focus is on whether using contemporary pedagogical technology to help students develop their language proficiency is feasible. The use of both traditional and innovative methods and techniques, as well as their organic blending, is emphasised as being effective. This helps to boost students' interest in studying the educational component, guarantees the integration of theoretical knowledge and practical skills, and stimulates their cognitive and communicative abilities. This method promotes the ability to work independently and collaboratively, develops critical and creative thinking, and boosts the efficacy of professional training.*

***Keywords:** digital resources, contemporary instructional tools, innovative practices, language proficiency, and both conventional and novel approaches.*

Постановка проблеми. Сучасні суспільні трансформації, цифровізація освіти та посилення глобалізаційних процесів вимагають оновлення підходів до навчання української мови. В умовах інтеграції України у світовий освітній простір актуальним стає формування високого рівня мовної компетентності, що охоплює не лише знання літературних норм, а й уміння застосовувати їх у різних комунікативних ситуаціях. Традиційні методики поступово поєднуються з інноваційними практиками, які дозволяють активізувати мовленнєву діяльність здобувачів освіти, зробити процес навчання більш гнучким, динамічним та результативним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленню та застосуванню педагогічних технологій присвячені праці сучасних педагогів В. Безпалька, А. Єлісеєва, М. Кадемії, Е. Федорчук та ін.; проблему використання інноваційних методів навчання в освітньому середовищі розглядали М. Вашуленко, В. Вітюк, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Кайдалова, Л. Новікова, О. Овчарук, М. Пентиліук, О. Савченко, І. Хом'як та ін.

Виокремлення мети та основних завдань дослідження. Мета дослідження – проаналізувати інноваційні підходи та практики у формуванні мовної компетентності, з'ясувати їхній теоретико-методологічний потенціал та визначити ефективність упровадження сучасних педагогічних технологій у процес вивчення української мови. Основні завдання: *проаналізувати* сучасні наукові підходи до визначення сутності мовної компетентності; *з'ясувати* роль інноваційних педагогічних технологій у формуванні комунікативно-мовленнєвих умінь; *охарактеризувати* інноваційні практики, що застосовуються у процесі навчання української мови; *обґрунтувати* ефективність поєднання традиційних та інноваційних методів у

розвитку мовної компетентності; *визначити* перспективи використання цифрових ресурсів, інтерактивних технологій та проєктної діяльності у мовній освіті.

Виклад основного матеріалу. Цілі й завдання реформування сучасної освіти вимагають від педагогів, упровадження не лише нових педагогічних технологій, методів і прийомів, а й інноваційних форм організації навчання. З огляду на сучасні вимоги до професійно орієнтовної підготовки здобувачів освіти особливої ваги набуває формування мовно-мовленнєвої компетентності здобувачів закладів освіти.

І. Волкова зауважує, що «феномен мовних і мовленнєвих компетентностей полягає в тому, що на кожному з рівнів (ключовому, загальнопредметному, спеціально-предметному) вони виконують функції, які є поліаспектними, інтегративними. З лінгвістичного погляду, мовну компетентність можна визначити як певний обсяг знань про мову, що простежується відносно онтогенезу й філогенезу конкретної мови, починаючи з ранніх етапів її функціонування» [2, с. 74.]. Нині українські лінгводидакти мовну компетентність стали розглядати як показник рівня знань окремої особи чи групи осіб про ідеальну знакову систему рідної або іноземної мови (мов), тоді як мовленнєву компетентність – як уміння людини застосовувати ці знання на практиці у процесі спілкування.

Традиційна технологія навчання ґрунтується на авторитарній моделі педагогічних вимог. Її характерними методами виступають подання готових знань, виконання вправ за зразком, використання індуктивної логіки викладу матеріалу та репродуктивне відтворення, що спирається переважно на механічну пам'ять. Сучасна технологія навчання спрямована на науково обґрунтовану побудову освітнього процесу у закладах освіти з використанням технічних інструментів навчання, методів

активного навчання та інноваційних дидактичних засобів [6, с. 47–48]. На відміну від традиційної моделі, інноваційне навчання постає як процес і результат освітньої діяльності, що мотивує до саморозвитку та сприяє внесенню нових змін у культуру, соціальне середовище й сучасний освітній простір.

Сьогодні в освітньому процесі найбільш поширеною є модель змішаного навчання, яка виступає інструментом модернізації сучасної освіти та передбачає розробку нових педагогічних методик, заснованих на поєднанні традиційних форм аудиторного навчання з електронними технологіями. Поділяємо позицію А. Єлісеєва, який зазначає, що педагогічна технологія як цілісна система освітнього процесу охоплює форми, методи, засоби, умови навчання у процесі взаємодії й орієнтується на чітко визначений кінцевий результат [3, с. 12].

Мовна компетентність розглядається як комплексне утворення, що включає: знання фонетичних, лексичних, граматичних норм; володіння орфографією та пунктуацією; здатність будувати усні й письмові висловлювання; навички критичного читання та аналізу тексту. За європейськими стандартами (CEFR) мовна компетентність трактується як здатність особи ефективно користуватися мовою у професійному та побутовому спілкуванні, інтегруючи когнітивний, діяльнісний та ціннісний компоненти. Основна мета впровадження інноваційних технологій на заняттях у закладах освіти полягає не стільки у якнайшвидшій підготовці здобувачів освіти як компетентних фахівців, скільки у залученні широкого кола учасників до активної діяльності, формуванні в них комунікативно-мовленнєвої та навчальної мотивації.

Для створення нової цінності сучасні здобувачі мають володіти розвиненою цілеспрямованістю, допитливістю та

відкритістю до нових ідей, перспектив і набуття досвіду. Такий процес вимагає критичного мислення, творчого підходу до пошуку різних способів розв'язання проблем, а також уміння співпрацювати з іншими у вирішенні складних завдань. Розвиток у здобувачів освіти зазначених якостей зумовлює необхідність використання в педагогічній практиці наукових підходів, принципів та інтерактивних методів взаємодії, що сприяють формуванню інноваційного мислення та впровадженню нових ідей у практичну діяльність [4, с. 119].

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології відкривають можливості для формування якісно нового освітнього інформаційного простору – середовища без меж, у якому можна вибудовувати ефективну систему електронного навчання. Такі технології застосовуються в різних форматах: під час змішаного навчання у закладах освіти вони забезпечують організацію самостійної роботи здобувачів і дають змогу здійснювати постійний моніторинг освітнього процесу, а також стають провідним інструментом подання матеріалу та сприяють розвитку практичних умінь. Розвиваються технології e-learning: віртуальні аудиторії, віртуальні навчальні заклади, вебквести, блоги, блог-квести, важливим є створення мобільного навчання (m-learning), метою якого є навчання в будь-якому місці, у зручний час та ін. [5, с. 13].

Інтерактивні методи навчання передбачають використання різних форматів роботи – індивідуального, групового та парного, – що сприяють кращому опануванню знань, пошуку різних варіантів розв'язання завдань, розвитку навичок командної співпраці, уміння ухвалювати спільні рішення та брати відповідальність за досягнуті результати [1, с. 140]. Під час практичних занять з української мови доцільно застосовувати інтерактивні

технології, зокрема прийом кооперативного навчання «Акваріум», який формує в здобувачів уміння вести дискусію та аргументувати власні погляди. Для реалізації методу групу поділяють на чотири підгрупи по 5–6 осіб. Кожна з них отримує завдання визначити різновид наукового тексту, запропонованого викладачем, і аргументувати своє рішення. Після того як представник підгрупи обґрунтовує належність тексту до певного різновиду наукового стилю, викладач підсумовує результати та оцінює якість проведеного стилістичного аналізу [7, с. 15].

«Мозковий штурм». Тема: *Синонімія в українській мові*. Зміст: здобувачі освіти протягом кількох хвилин називають якомога більше синонімів до поданого слова. Потім відбирають найдоречніші залежно від стилю й контексту.

«Карусель». Тема: *Будова складного речення*. Зміст: здобувачі освіти утворюють два кола – внутрішнє та зовнішнє. Кожна пара (з двох кіл) отримує завдання: визначити тип складного речення. Через кілька хвилин здобувачі освіти з зовнішнього кола рухаються далі й працюють з новим партнером.

«Мікрофон». Тема: *Культура мовлення*. Зміст: педагог «передає уявний мікрофон», кожен здобувач освіти має висловити власну думку з теми: «Що для мене означає мовна культура?».

«Рольова гра». Тема: *Ділове мовлення*. Зміст: здобувачі освіти розігрують ситуацію: інтерв'ю, засідання, телефонну розмову. Завдання – дотриматися норм української літературної мови й обрати

пунктуація. Зміст: здобувачам освіти дають практичну ситуацію (напр., текст із помилками). Завдання – виправити їх, пояснити правила, а потім презентувати результати командної роботи.

«Асоціативний куш». Тема: *Лексичне значення слова*. Зміст: здобувачі освіти добирають асоціації до слова «мова», утворюючи «куш» на дошці (слово в центрі, асоціації – гілками). Потім обговорюють значення дібраних слів.

Одним із дієвих інноваційних прийомів, що допомагає здобувачам освіти засвоювати правила та класифікації з української мови, є **мнемотехніка** – система спеціальних методів і засобів, які полегшують процес запам'ятовування та розширюють обсяг пам'яті завдяки створенню штучних асоціацій. Використання мнемотехнічних прийомів сприяє ефективному засвоєнню складної інформації через образи, допомагає формувати й розвивати власні думки та ідеї за допомогою різних інструментів. Зокрема, здобувачам можна пропонувати вивчення правил з української мови («Текст. Будова тексту», «Речення за метою висловлювання», «Усне та письмове мовлення», «Значення слів») на основі *малюнкових асоціацій*. Такі мнемонічні формули особливо корисні для кращого засвоєння складних і розгалужених правил, передусім правописних. Наприклад: Комбінована візуальна схема (для плаката чи презентації). Можна створити спільний малюнок: На аркуші – **три будиночки** різного кольору: □ *Розповідне* – у вікні видно книжку. □ *Питальне* – над дахом знак питання. □ *Спонукальне* – біля дверей висить знак оклику.

Спонукальне речення (наказ, прохання, порада). **Приклад речення:** «Йди гратися на вулицю!» **Малюнкова асоціація:** □ Людина з мегафоном або жестом руки «вперед!» □ Собачка, якій кажуть «Сидіти!» – слухається наказу.

відповідний стиль.

«Кейс-метод».

Тема:
Орфографія та

Питальне речення. **Приклад речення:** «Куди сходить сонце?»

Малюнок асоціація: □ Обличчя з піднятою бровою і великим знаком питання □ □ Дитина, яка тримає лупу або піднімає руку – ніби запитує.

Розповідне речення (повідомлення).

Приклад речення: «Сонце сходить над лісом». **Малюнок асоціація:** □ Сонце і усміхнене обличчя – персонаж ніби розповідає історію. □ Можна зобразити дитину з книжкою, з якої «йдуть слова» – як повідомлення.

У навчальній літературі часто наводять відомі мнемонічні фрази, наприклад: «На Родини Для Зими

Осінь Мостить Килими» (відмінки), «Де Ти З'їси Ці ЛиНи» (приголосні, після яких

уживається м'який знак), «УСе Це КаФе «ПТаХ і ЧаШа» / «ЦаП Хоче ФіСтАШКи»

(глухі приголосні), «Ще їЖДЖу» (шиплячі приголосні), «У ДЖазі Будуть Голуб Гава Жук і ДЗигарі» (дзвінкі приголосні). Корисним є й метод створення **смыслових фраз**, що допомагають запам'ятати винятки з правил чи складні орфограми. Наприклад, щоб легше запам'ятати випадки збереження подвоєних приголосних у словах іншомовного походження, здобувачам можна запропонувати скласти невелике мнемонічне «оповідання», у якому виокремлюватимуться орфограми: «Панна, мадонна і бонна жили на віллі, купалися у ванні, їли манну тоннами» тощо.

Застосування методу проєктів на заняттях спрямоване на активізацію пізнавального інтересу здобувачів освіти, на розвиток їхніх

творчих здібностей, на уміння використовувати набуті знання в практичній діяльності, а також формує критичне мислення.

Проєкт «Мій словник неологізмів». **Мета:** розвиток лексичної компетентності, розширення словникового запасу. Завдання: зібрати сучасні неологізми (з медіа, соцмереж, літератури), пояснити їхнє значення, скласти власний міні-словник.

Проєкт «Інтерв'ю з письменником / журналістом». **Мета:** удосконалення навичок усного мовлення та роботи з текстом. Завдання: скласти запитання, провести інтерв'ю (навіть у формі гри-імітації), підготувати письмовий або відеозвіт.

Проєкт «Моя родинна бібліотека». **Мета:** розвиток умінь роботи з текстами та формування читацької культури. Завдання: описати улюблені книги своєї сім'ї, підготувати анотації, створити електронний каталог або буклет.

Проєкт «Газета / блог класу (групи)». **Мета:** розвиток письмової мовленнєвої компетентності. Завдання: підготувати матеріали для газети чи блогу: статті, репортажі, рецензії. Робота відбувається у групах (редактор, коректор, журналісти, дизайнери).

Проєкт «Мовний етикет у різних ситуаціях». **Мета:** засвоєння правил мовленнєвої поведінки. Завдання: розробити сценарії діалогів (у магазині, в лікарні, під час офіційної зустрічі тощо) та представити їх у формі рольових ігор.

Проєкт «Реклама українською». **Мета:** розвиток креативного письма, переконливості мовлення. Завдання: створити рекламний плакат, буклет чи

відеоролик українською мовою, з урахуванням стилістики та мовних норм.

Проект «Мовна культура нашого міста». **Мета:** формування комунікативної та соціокультурної компетентності. Завдання: дослідити вивіски, рекламу, оголошення на вулицях; зафіксувати випадки порушення норм; підготувати презентацію з прикладами й правильними варіантами.

Приклад оформлення візуальної вивіски у стилі навчального проекту.

Опрацювавши сучасну науково-методичну

літературу ми можемо акцентувати увагу на таких інноваційних практиках у формуванні мовної компетентності. Зокрема,

інтерактивні технології навчання: використання методів *case-study*, *role-play*, дебатів та дискусій, які стимулюють комунікативну активність здобувачів; робота в малих групах, спрямована на створення колективних проєктів і презентацій. **Цифрові освітні ресурси:** використання онлайн-платформ (*Quizlet*, *Kahoot*, *LearningApps*) для формування орфографічних і лексичних навичок; впровадження мобільних застосунків для тренування граматики й лексики у форматі ігрових завдань; створення електронних портфоліо, що дозволяють відстежувати динаміку мовного розвитку. **Медіаосвіта та критичне мислення:** аналіз публіцистичних і медійних текстів як інструмент формування критичного ставлення до інформації; практика написання власних блогів, відгуків, есе та аналітичних статей українською мовою. **Проектна діяльність:** виконання дослідницьких і творчих завдань: створення презентацій, відеороликів, навчальних подкастів; інтеграція міжпредметних зв'язків (наприклад, українська мова + історія,

медіаграмотність, культурологія). **Гейміфікація освітнього процесу:** використання елементів гри (мовні квести) для мотивації здобувачів; проведення онлайн-вікторин і змагань з орфографії та стилістики.

Перевагами інноваційних практик є підвищення мотивації здобувачів освіти до вивчення української мови, формування навичок міжкультурної комунікації, розвиток творчого потенціалу та критичного мислення, оптимізація процесу засвоєння знань через інтерактивні та цифрові інструменти.

Висновки. Інноваційні практики формування мовної компетентності є важливим чинником модернізації мовної освіти. Вони сприяють переходу від репродуктивного засвоєння знань до їхнього активного використання у практичних комунікативних ситуаціях. Ефективне поєднання традиційних методів і сучасних технологій дозволяє забезпечити високий рівень мовленнєвої культури, що є необхідною умовою професійного та особистісного розвитку здобувачів освіти. У сучасній педагогічній практиці окремі заняття характеризуються недостатньою комунікативною спрямованістю та переважанням традиційних, пасивних методів навчання – таких як розповідь, переказ тексту, виконання вправ чи завдань. Деякі викладачі не завжди забезпечують належну мотивацію до навчання, що зумовлює обмеженість методичного арсеналу, відсутність динамічності та елементів мовленнєво-емоційної взаємодії на заняттях. Ми переконані, що лише правильне використання сучасних методів навчання в закладах освіти сприятиме більш повному, глибокому і осмисленому засвоєнню здобувачами освіти знань, умінь та навичок, підготовці їх до самостійного набуття знань, до безперервної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Березовська Л. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 27, том 1, 2020. С. 139 – 145.
2. Волкова І. В. Сутність мовних компетентностей та їх проєкція на методику навчання мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 67. С. 73–76.
3. Єлісеєв А. Г. Основа навчального процесу в ПТУ – нові технології. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* Вип. 15. Київ: ІСДО, 1996. С. 21–28.
4. Інноваційна педагогічна діяльність як чинник формування життєтворчої компетентності здобувача освіти : моногр. / [Нічуговська Л. І., Ніколенко Л. М. та ін.]; уклад. : Криворотько А. О. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 484 с.
5. Кадемія М. Ю. Сучасні педагогічні технології навчання дорослих. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2014 № 2. С. 11–17.
6. Кайдалова Л. Г. Педагогічні технології формування професійних умінь і навичок у студентів вищого фармацевтичного закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Харківський державний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2003. 207 с.
7. Колоїз Ж. В. Науковий стиль української мови: практикум. Кривий Ріг: КДПУ, 2017. 114 с.

*Стаття надійшла до редакції
08 жовтня 2025 р*

**УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДНИК СИНТАКСИЧНОГО
ПРОСТОРУ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ ЗБІРКИ СЕРГІЯ ЖАДАНА «АРАБЕСКИ»**

УДК 811.161.2'367:821.161.2.09 Жадан

ГРИМАШЕВИЧ ГАЛИНА,

кандидат філологічних наук,

доцент, завідувач кафедри української мови та методики її навчання

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Уточнювальні члени речення як складник ускладнювальних компонентів привертала увагу таких українських лінгвістів, як І. Аксьонова, І. Вихованець, А. Загнітко, Б. Кулик, О. Новікова, М. Оленяк, І. Слинько та ін.

Зокрема, О. Новікова зазначає, що уточнювальні конструкції – синтаксичні одиниці, які містять уточнюваний і уточнювальний («звужувальний») складники й слугують синтаксичною формою реалізації семантики уточнення певного члена речення. Крім того, уточнення слугує засобом конкретизації (обмеження) змісту

(відношення цілого й частини), який уже виражений граматично й семантично оформленою одиницею за допомогою зміни обсягу інформації [4, с. 276].

У синтаксичному просторі дванадцяти оповідань («Приклич мене до цієї брами», «Зійде світло над містом праведників», «Вирвеш перемогу, як серце ворога», «Тоді Господь покличе жінку», «Та, що зігріє тебе серед ночі», «Велика годинникова стрілка», «І не вистачить сонця, аби все освітити», «Я вимкну за всіма світло», «Доки мине ще один місяць», «Звірі», «Кого ти потім згадаєш», «Ніхто нічого не буде просити»)

збірки малої прози Сергія Жадана «Арабески» [3], важливу роль відіграють речення з різноманітними ускладнювальними елементами, передовсім однорідними членами речення [2], які демонструють широку панораму зображуваного міста, дають змогу письменникові репрезентувати простір Харкова початку російсько-української війни, показати людей і події в усій повноті й всеохопності.

Поряд з однорідними значне смислове навантаження мають й уточнювальні члени речення, які дають змогу конкретизувати насамперед місце, де відбуваються події, час, зображуваний у текстах, репрезентувати деякі інші характеристики змальованого простору.

За морфологічним вираженням стрижневого складника в текстах збірки «Арабески» Сергія Жадана фіксуємо такі види уточнювальних конструкцій:

1. Субстантивні, які в художньому дискурсі мають найбільшу частоту використання, демонструють конкретизувальну семантику, цілком закономірно стоять у постпозиції: *Другого березня, на сьомий день війни, зателефонував Коля. Віддалік, з іншого боку будинку, стояв чоловік. А якогось вечора виводжу його надвір, у темряву. Я тут і народився, в цьому під'їзді. І повернувся сюди, після розлучення. Він проходить уперед, до крісла, обережно сідає.* Зазначені субстантивні одиниці мають виразне оформлення з обов'язковим компонентом – прийменником.

Як видно з наведених прикладів, уточнювальні конструкції стосуються прислівників. А. Загнітко зазначав, що такі субстантивні конструкції уточнюють зміст прислівників, конкретизують перебіг дій у просторі й часі, стають додатковим локалізатором, конкретизатором [3, с. 570]. Водночас фіксуємо субстантивні

уточнювальні конструкції, які стосуються іменника (*Між поверхами, на кожному прольоті, стояли старі стільці. На лаві, біля під'їзду, гріються жінки*), виражаючи семантику місця, а також ті, що стосуються займенника (*І як його, першокласника, забрали з уроків*), утворюючи відокремлену прикладку.

2. Ад'єктивні, які цілком закономірно уточнюють іменник, виконуючи синтаксичну роль відокремленого узгодженого означення: *Ще згадав, як померла його мама – ще зовсім молода, але печальна і приречена. Надвечір'я далі заворожують спокоєм, час відчувається на дотик <...> – теплий, прогрітий за літо, наповнений сонцем.* Водночас натрапляємо й на конструкції з неузгодженими означеннями (*Так, цей номер – холодний, погано прибраний, із плямами на килимі, із вирваною розеткою в передпокої*), функціонування яких у прозовому тексті підтверджує думку А. Загнітка про те, що уточнювальні ад'єктивні звороти корелюють із неоднорідними означеннями, що виправдовується їхньою уточнювальною семантикою [3, с. 571].

3. Адвербіальні: *Діна дивиться на смерть, як і належить єдиній спадкоємиці – гідно й зневажливо. Згадав про серце, про лікарів, про таблетки, які щоранку відраховує, наче жebraк копійки – ретельно і прискіпливо.* У текстах такі одиниці виражають конкретизувальну, пояснювальну семантику щодо якості перебігу дії та реалізації стану.

4. Вербумфінітивні уточнювальні одиниці найменш уживані в текстах Сергія Жадана, виражають семантику конкретизації дії: *Мужик один на першому поверсі, за котами доглядає, ну і ось сусідка, бабуся. Як лишали йому ключі – поливати квіти, годувати котів.*

Виразна особливість ідіостилю Сергія Жадана в досліджуваній збірці – функціонування кількох однотипних чи різних

за значенням уточнювальних конструкцій в одному реченні, завдяки чому автор досягає чіткості висловлювання, конкретизує зображуване, надає цим одиницям смислового навантаження, акцентуючи на них як необхідних елементах тексту: *Якщо сидіти тут, в офісній кухні, на десятому поверсі, й дивитися вниз, на місто, може видатися, що на вулицях досі триває літо. Тепер стояла тут, в готельному душі, мокра й замерзла, в чужому*

прифронтовому місті. Поруч, під деревом, сидів пес, вівчарка.

Отже, уточнювальні члени речення – важливий складник синтаксичного простору збірки прозових текстів Сергія Жадана «Арабески», які поряд з іншими синтаксичними одиницями, насамперед ускладнювальними, демонструють особливості творчої манери автора, що робить його тексти впізнаваними з-поміж інших, репрезентуючи водночас своєрідну синтаксичну організацію текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гримашевич Г. І. Однорідні члени речення в синтаксичній організації прозових текстів збірки «Арабески» Сергія Жадана. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2025. Вип. 1 (104). С. 134 – 144.
2. Жадан Сергій. Арабески. Чернівці: Меридіан Черновіц, 2024. 136 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Доцецьк, 2011. 992 с.
4. Новікова О. О. Просте ускладнене речення в сучасній українській літературній мові: структура, семантика. Дисертація ... докт. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2021. 467 с.

*Стаття надійшла до редакції
08 жовтня 2025 р*

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ

УДК 811.161.2'373.61

КОСТЬ МАР'ЯНА,

здобувачка освіти Чортківського гуманітарно-педагогічного
фахового коледжу імені Олександра Барвінського

Науковий керівник: Швед Ганна,

викладач філологічних дисциплін Чортківського гуманітарно-педагогічного
фахового коледжу імені Олександра Барвінського

Анотація: у статті зроблено екскурс в історичне минуле нашої мови, де мали місце фемінітиви, проаналізовано причини витіснення їх у радянський період, а також висвітлено питання політичної боротьби за повернення цього лексичного пласту мови у сучасну українську літературну мову. На прикладі огляду текстового наповнення підручників «Українська мова» за редакцією різних авторів висвітлено питання утворення фемінітивів і їх використання у мовленні учнів початкової школи, що сприятиме утвердженню нашої мовної ідентичності.

Ключові слова: фемінітиви, маскулінітиви, суспільні стереотипні норми слововживання, найпродуктивніші моделі творення фемінітивів, тендерне регулювання мови.

Постановка проблеми: мовознавчі та фемінітивів в усному та письмовому політичні аспекти проблеми використання мовленні українців.

Мета: проаналізувати мовознавчі та політичні аспекти повернення фемінітивів у сучасну українську літературну мову; визначити роль початкової ланки освіти у відновленні традицій щодо використання фемінітивів як в усному, так і писемному мовленні українців.

Завдання:

1. Зробити огляд літератури з даного питання.

2. Розкрити суть проблеми.

3. Проаналізувати матеріали підручників початкової школи «Українська мова» з метою виявити, наскільки НУШ відповідає на запити суспільства щодо повернення мові незаконно витісненого пласту лексичного матеріалу — фемінітив.

Фемінітиви (фемінативи; *nomina feminativa, nomina feminina*; від лат. *femina* — жінка, *femininus* — жіночий) — це група морфологічних одиниць, маркованих граматичним жіночим родом, альтернативних або парних аналогічним одиницям чоловічого роду, що утворює здебільшого стилістично забарвлений прошарок словникового складу, сфера вжитку якого часто перебуває за межами літературного мовлення [6].

Поміж іменниками — назвами професій, звань, посад — є чимало слів, уживаних у формі чоловічого роду для позначення і чоловіків, і жінок: академік, інженер, кандидат, педагог, президент, ректор. Це пояснюється тим, що колись такі професії мали тільки чоловіки. У міру набуття їх жінками з'явилися жіночі відповідники — фемінітиви: *вчителька, бандуристка, доповідачка, лікарка, організаторка й подібні*. Сьогодні почали впроваджуватися у вжиток фемінітиви — слова жіночого роду, аналогічні поняттям чоловічого роду: льотчик — льотчиця, письменник — письменниця, професор — професорка. Якщо поетеса чи льотчиця й до сьогодні нікого не дивували, то слова фотографеса, виборчиня,

борчиня, критикеса поки що здаються дещо незвичними. Однак фахівці вважають їх цілком закономірними для української мови.

Також слід зауважити, що фемінітиви не є чимось унікальним для української мови. Вони поширені й в інших слов'янських мовах. Якщо ми поглянемо на словацьку, чеську та польську мови, то побачимо, що, особливо у словацькій і чеській, утворення фемінітивів є настільки розповсюдженим явищем, що вони стали нормою. У чеському університеті прийнято звертатися до жінки: «Пані професорко». Якщо ви звернетесь: «Пані професоре» — не лише порушите норми чеської мови, але й можете образити професорку.

Чи притаманні фемінітиви нашій мові та коли виникли найперші?

В українській мові фемінітиви мають дуже давню історію. Найперші утворились у період так званої праіндоєвропейської єдності. Мовознавиця Марія Брус зазначає, що фемінітивами індоєвропейського походження є загальні назви жінок за родинними стосунками та атрибутивними ознаками: баба, мати, вдова. У «Повісті минулих літ» читаємо: «І сказали кияни: «Прийдеться нам [нести]. Князь наш убитий, а княгиня наша хоче [йти] за вашого князя». Тут маємо фемінітив «княгиня». У «Слові о полку Ігоревім» зустрічаємо такі слова: «дѣва», «дѣвка», «мати», «Богородица» [5].

Назви для позначення жінок є і в староукраїнських пам'ятках 16–18-го століть. Спершу це була лише сфера родинного і домашнього побуту. Згодом, коли жінка отримала майнові права, це також відобразилось у писемних пам'ятках. Наприклад, у першому українському словнику Памви Беринди «Лексіконъ славенноросскій і именъ тълкованіє». У першому українському друкованому словнику — «Лексисі» Лаврентія Зизанія (1596) було 7 жіночих найменувань (горбата,

дочка, медведиця, молодиця, невістка, скорчена, сляка «скривлена»)

У словниках початку 20-го століття можемо знайти фемінітиви, що стосувалися родової, станової приналежності, професійної діяльності. Чимало фемінітивів зафіксовано в словнику Бориса Грінченка (1907–1909 роки). Там можна знайти «аптекарку», «арештантку», «артистку», «архв'ярку», «арфістку» тощо.

На початку 20-го століття українські науковці жваво дискутували про фемінітиви, адже жінки впевнено займали місця в різних сферах діяльності. Іван Огієнко в «Нашій літературній мові» влучно сказав: «Наша мова витворила паристі форми для назв істот: чоловічі й жіночі, наприклад, учитель — учителька, професор — професорка, гість — гостя, друг — другиня, учень — учениця».

Політична дискусія про фемінітиви та жіночі прізвища велася під час правописної конференції 1927-28рр. Учасники висловилися за відмінювання та варіативність, але активісти жіночих партійних організацій виступили категорично за те, що жіночі прізвища «не повинні бути відмінними від чоловічих».

А потім в Україну прийшли криваві 1930-ті, почалась тотальна русифікація. Вживання фемінітивів стерлося, зійшло нанівець.

До активного проговорювання фемінітивів українці повернулись аж після здобуття незалежності. А входження жінок у різні сфери діяльності провокує появу величезної кількості фемінітивів.

З розвитком сучасної теорії гендеру і феміністської лінгвістики, однією з ключових тез якої є відставання мовних засобів від реалій зростання суспільного значення жінок у сучасному житті, увагу дослідників усе частіше привертає активізована словотвірна підсистема фемінітивів (фемінативів), утворюваних суфіксальним способом від чоловічих

особових назв за професійним, посадовим, соціальним станом.

Нагадаємо, що у 2018 році в мережі проводили флешмоб із закликом до правописної комісії унормувати вживання в українській мові фемінітивів.

Учасники флешмобу публікували пости із тегом #легалізувати фемінітиви, а також надсилали листи в Українську національну комісію з питань правопису з пропозицією додати до нового проекту правопису положення про варіативне вживання іменників-назв професій і посад — поруч із чоловічими формами додати фемінітиви.

На базі Національного агентства кваліфікацій була створена постійно активна робоча група, метою роботи якої є розробка нового, актуального Класифікатора професій [12].

Правописну комісію закликали рекомендувати вживання фемінітивів на позначення жінок у професійному контексті, у тому числі жінок із військовими званнями — не лише у розмовній мові, а й унормувати вживання фемінітивів у публіцистичному, художньому, науковому та в офіційно-діловому стилях.

Як відомо, за словами експертів Інституту мовознавства імені Олександра Потебні Національної академії наук України, прихильники фемінітивів апелюють до того, що в українській мові є давня традиція давати окремі позначення чоловіків і жінок за ознакою професії, заняття, соціального стану (учитель/учителька, господар/господиня, майстер/майстриня), і є словотвірні засоби, які дозволяють розширювати цю традицію.

Важливий крок для входження фемінітивів в наше життя зробив Кабмін у 2019 році. 22 травня було ухвалено Правопис української мови у новій редакції, в якому затвердили використання та найпродуктивніші моделі творення

фемінітивів. Цей документ замінив стару редакцію правопису 1992 року.

Нова редакція повернула до життя деякі особливості правопису 1928 року (так званого Харківського правопису), які були частиною української орфографічної традиції.

ЗАУВАЖТЕ! Правопис не пропонує ніяких жіночих назв посад чи професій. Він тільки подає суфікси, за допомогою яких ті назви можна утворити.

Фемінітиви в українській мові переважають у розмовному, публіцистичному та художньому стилях, натомість не притаманні офіційно-діловому та науковому. Тому їх використовувати НЕ рекомендовано в науковому та офіційно-діловому стилях мови, адже слід дотримуватися ЧИННОЇ норми.

Фемінітиви досі «ріжуть вухо» багатьом українцям, дратують, смішать. Чому?

По-перше, тому що ми в процесі ознайомлення і звикання. Потрібна практика. Найчастіше люди не замислюються, що частина тих іменників, які вони використовують, належить до фемінітивів (лікарка, докторка, секретарка, юристка). Проте зараз, коли їх помітно більше в мові, дискусійний резонанс зростає.

Щоб призвичаїтись до змін, носіям мови теж потрібен час. Якщо ви пам'ятаєте, «проект» з «є» теж не відразу прижився. Ми і слово «журі» ще 20 років тому писали через «ю», і спершу люди не сприймали це, мовляв, не звучить. А запитайте зараз молодше покоління, чи їм звучатиме «жЮрі». І почуєте відповідь: ні. Українська мова — жива й активно розвивається, поповнюючись новотворами. Є багато галузей, у яких працюють більше жінок, ніж раніше. І мова шукає ті слова, які б їх називали. До прикладу, «дизайнерка», «науковиця», «фотографиня» («фотографка»), «президентка», «айтішниця» ні в кого не викликають питань.

Отже, звучить/не звучить — питання практики. Якщо фемінітиви частіше лунатимуть з медіа, художніх, публіцистичних і документальних текстів, у соцмережах, у кіно й театрі, люди охочіше залучатимуть їх у своє мовлення.

По-друге, відбулось зросійщення українців. Для частини українців тривалий час у пріоритеті була російська мова. Сумно, але це слід визнати. А для російської мови фемінітиви якраз не характерні — структура наших мов суттєво відрізняється. Створені в російській мові фемінітиви часто мають зневажливе забарвлення. Порівняйте: «лікарКа» — «докторШа», «ректорКа» — «ректорШа», «міністерКа» — «міністерШа». І ось ця російська традиція досі ще тяжіє над нашими людьми. Але ми в силах повернути нашій мові те, що витіснялося, винищувалося й було забуте. Тож підкреслимо нашу ідентичність, борімося за неї. Не відмовляймо в задоволенні послуговуватися всім спектром багатства й різноманіття української мови, включно з фемінітивами.

По-третє, відлуння патріархату тяжіє над нами досі. Прожиті століття патріархату теж впливають на суспільство: і досі маскулінітивів значно більше, ніж фемінітивів. Це нагадування про те, що жінки довгий час були безправними «невидимками» у соціумі.

Часом жінки свідомо відмовляються від того, щоб їхню професію називали фемінітивно, мовляв, це якесь приниження або применшення. Але це хибна думка, адже саме завдяки фемінітивам ми можемо підкреслити гендерну рівність. Також це вияв поваги до жінки в певному виді діяльності. Таким людям варто порекомендувати глибше вивчити історію української мови, це допоможе їм змінити свою думку. І якщо звідусіль звучатиме, наприклад, «міністерка», ми одного разу

подумаємо: «А як же ми раніше жили тільки з «міністрами»?»

Роль жінки у сучасному суспільстві значно збільшилась. Тож фемінітиви мають місце бути та з часом вони стануть нашою буденністю.

Аргументи на користь фемінітивів

1. *Уникання фемінітивів збіднює мову.* Ще 50 років тому українські мовознавці говорили про те, що фемінітиви притаманні українській мові і їх треба вживати активніше. У 1999 році Олександр Пономарів, мовознавець, автор понад 250 наукових, науково-популярних і науково-публіцистичних праць з історії, стилістики та культури української мови, зазначив, що вживання чоловічого роду на позначення жінки суперечить морфолого-синтаксичним нормам української мови. Суфікси, за допомогою яких творяться фемінітиви (-к, -иця, -иня в українській мові та -k, -ini/-uni в польській), є історично закоріненими та продуктивними, тобто, від них утворюється значна кількість нових слів. «Продавчиня» звучить набагато краще, ніж «продавиця». «Фотографиня» — незвично, але відповідає законам українського словотвору, і до цього слова можна звикнути», — зазначає Олександр Пономарів.

2. *Витіснення фемінітивів з офіційної мови у побутову нівелює активну суспільну роль жінки.* Відповідно до того, як ринок праці гендерує суспільство, систематично знецінюючи діяльність жінок, так і мова залучається в ці механізми знецінення та упідлеглювання. Тож задля демократизації суспільного життя, маємо розвивати символічний капітал у жіночих назвах професій. Для цього потрібно, щоб більше жінок на високих посадах (наприклад, на посаді головної лікарки чи директорки) вживали у в офіційних документах на позначення своєї посади фемінітиви.

Як навчитися творити фемінітиви?

Спосіб 1: словниковий

Зазирніть у короткі словники фемінітивів, які пропонує Google. Також є друкований словник фемінітивів, у якому авторка Марія Брус збрала 8000 слів — «Історичний словник фемінітивів української мови». Окремо можна порекомендувати її книгу «Розвиток української мови в XI–XV ст. Теоретична й практична частини», де ретельно зібрані історичні передумови формування фемінітивів у нашій мові. Фемінітиви є в академічних словниках. Можливо, вам і не потрібно буде нічого утворювати — слово вже є в словнику.

Спосіб 2: за допомогою суфіксів

Нам допоможе розділ суфіксів українського правопису. Є близько 13 суфіксів, що допомагали чи допомагають створювати фемінітиви, але найбільш продуктивних і широко вживаних зараз чотири.

Як правильно утворити фемінітив?

Фемінітиви створюються від маскулінитивів (назв чоловічого роду) за допомогою більш ніж 10 суфіксів, як -к(а), -иц(я), -ниц(я), -овиц(я), -ин(я), -ес(а), -ис(а) та ін. Але сьогодні найвживанішими є чотири: -к-, -иц-, -ин-, -ес-.

- Суфікс -к- — найпопулярніший і найуніверсальніший суфікс к-фемінітивотворець: «журналіст» — «журналістКа», «лікар» — «лікарКа», «вчитель» — «вчительКа».

- Суфікси -иц-, -ин- використовуються у більшості випадків, якщо слово закінчується на -ник, -ень, -ець: «керівник» — «керівнИЦя», «учень» — «ученИЦя», «фотограф» — «фотографИНя», «митець» — «мисткИНя».

- Менш уживаним є суфікс -ес-. Часто використовується в словах іншомовного походження: «поет» — «поетЕСа», «барон» — «баронЕСа» [1].

А що ж робити, якщо неможливо утворити фемінітиви? Звичайно, існує ряд

слів, утворити форму жіночого роду від яких складно, або й неможливо, наприклад – мер, посол, майор, прес-секретар, член-кореспондент, живописець, арбітр тощо. Одна з причин полягає в тому, що ці професії від самого початку створювалися для чоловіків, і присутність жінок навіть не розглядалася. Інша – назви іншомовного походження.

У таких випадках до цих назв, варто додавати слово «пані» («пані посол», «пані майор», «пані арбітр») або шукати слова-замінники в інших мовах (замість «пані посол» вжити слово «амбасадорка», замість «мер» – «очільниця міста», «міська голова»).

Аби дотриматися гендерного балансу при називанні групи осіб різної статі, лінгвіст/к/и радять вживати обидва роди слів на кшталт «пані та панове»: студенти і студентки, журналісти і журналістки. На письмі ці слова можна об'єднувати в одне – студент/к/и, журналіст/к/и, – або писати через скісну лінію – журналісти/журналістки. Окрім цього, можна вживати збірні іменники: студентство, журналістська спільнота, товариство тощо.

Окрім цих практичних порад, можна також скористатися онлайн-словником фемінітивів.

Передбачається також створення словника фемінітивів, який використовуватиметься для позначення посад дипломатичної та державної служби з урахуванням гендерної складової. Для цього Управління кадрового менеджменту МЗС звернулося до Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України із листом щодо практичних кроків створення і впровадження такого словника.

У серпні 2021-го, важливий крок зробив і Президент України. Своїм указом він перейменував свято «День захисників України» на «День захисників та захисниць України», тим самим встановивши гендерну рівність.

НУШ відреагувала на запит суспільства. Саме тому автори підручників з української мови Олена та Андрій Іщенко, Надія Кравцова, Ольга Придаток, Катерина Пономарьова, Інна Большакова пропонують учням матеріал вправ з використанням фемінітивів. І хоча у початкових класах під час вивчення тем «Будова слова», «Іменник» та ін. термін «фемінітиви» не використовується, однак у підручниках наявні вправи на утворення їх. Так, у підручнику «Українська мова» за редакцією Н. Кравцової (3 клас) подано зразок розбору за будовою слів левиця, їжачиха [10].

Підручник за редакцією Катерини Пономарьової (3 клас) пропонує учням вправу на утворення назв професій від поданих іменників: дизайн—дизайнер—дизайнерка; програма—програміст—програмістка; лижі—лижник—лижниця; наука—науковець—науковиця та ін [14]. У підручнику Українська мова за редакцією Інни Большакової (3 клас) під час вивчення теми «Суфікс» учням пропонується записати назви професій, позначивши суфікс, причому у словах для довідки подаються парні назви професій [3]. Наприклад:

У театрі грає... і На кухні куховарить... і... . За пасікою доглядає ... і... . У лікарні працює ... і У саду працює ... і

Слова для довідки: актор— акторка, садівник— садівниця, лікар— лікарка, бджоляр— бжолярка, кухар— кухарка.

У робочих зошитах з української мови також наявні завдання на утворення фемінітивів і визначення значень суфіксів у цих словах. Наприклад, від поданих іменників утворити назви істот, позначити словотворчу роль суфіксів: лікарня— лікар— лікарка, школа— школяр— школярка, Україна—українець— українка, перукарня—перукар—перукарка, програма—програміст—програмістка, спів— співак—співачка, тренування—тренер—

тренерка, спорт—спортсмен—спортсменка [13].

Як бачимо, у текстах вправ маємо фемінітиви на позначення назв за професією, за родом діяльності, за національністю, за місцем проживання, за соціальним статусом та ін.

У читанках також наявні тексти, в яких зустрічаються фемінітиви, як от: художниця, письменниця, українка, поетеса, казкарка та інші.

Висновки. Наведені приклади вияскравлюють чинники, які насправді визначають напрям мовної політики щодо вживання чи уникання фемінітивів у публічному просторі. Очевидно, найважливішими серед них є ставлення до жінок, яке панує в конкретному суспільстві, прийняті у мовній спільності взаємини між статями, а також стан жіночого руху. Водночас аргументи, які в нас часто наводять: «звучить — не звучить», «неможливо утворити жіночу назву через збіг приголосних» — затемнюють сам факт, що Україна уже майже тридцять років живе без належного гендерного регулювання і мови, і суспільного життя загалом. Крім того, привертає увагу той факт, що норма уникати фемінітивів в українській мові була «списана» з російської. Отже, доцільне і безпечне мовне планування мало б сьогодні повернути українську мову назад у центральноевропейське русло, зокрема, завдяки частішому вживанню фемінітивів.

На сторінках посібника Богдани Стельмах та Оксани Ярош «Гендерна чутливість українських медіа» справедливо зазначено: «Суспільні стереотипні норми поведінки і сприйняття існуватимуть доти, доки буде кому їх підтримувати. Якщо ми й надалі будемо стверджувати, що «депутат», «директор», «заступник», «юрист», «бухгалтер» звучить статусніше, ніж «депутатка», «директорка», «заступниця», «бухгалтерка», «юристка», ми залишатимемося в суспільстві, відкритому для чоловіків і закритому для жінок. Ми ніколи не зможемо сказати, що проблем із дискримінацією за ознакою статі не існує, що у нас – правова держава і що жінки мають такі ж можливості для самореалізації, кар'єрного зростання, як і чоловіки. І надалі «жіночою» залишатиметься сфера обслуговування та розваг, а «чоловічою» – прийняття рішень і розподілу ресурсів».

Отож, сьогодні ми в силах повернути нашій мові те, що витіснялося, винищувалося й було забуте. Якщо фемінітиви частіше лунатимуть з медіа, художніх, публіцистичних і документальних текстів, у соцмережах, у кіно й театрі, у школі на уроках— суспільство охочіше залучатиме їх у своє мовлення. Тож підкреслимо нашу ідентичність, борімося за неї. Не відмовляймо собі в задоволенні послуговатися всім спектром багатства й різноманіття української мови, включно з фемінітивами.

СПИСОК ВИКОРСИТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Архангельська А. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. *Мовознавство*. 2013. № 6. С. 27-40.
2. Блог О. Пономарева: як я ставлюся до фемінітивів на кшталт членкиня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-olexandr-ponomarov43838045> (дата звернення 10.10.2025)
3. Большакова І.О. Українська мова та читання: підр. для 3 кл. закл. заг. серед. освіти (у 2 частинах): Ч1./ І.О. Большакова, М.С. Пристінська. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 112с.
4. Брус М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI– XVII століть: словотвір і семантика: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Укр. мова». Івано-Франківськ, 2001. 20 с. 8.

5. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. 440 с.
6. Брус М. Фемінітиви української мови в переплетенні давніх і сучасних тенденцій. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка: Серія «Філологія»*. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 61–69.
7. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. Київ: Пульсари, 2004. 380 с.
8. Довідник з культури мови: Посібник / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Вища школа, 2005. С. 50-51.
9. Кочукова Н. І. Сучасні тенденції використання назв осіб жіночої статі в професійному та науковому мовленні. Південний архів. Філологічні науки: збірник наук. праць. Випуск LXVII. Херсон: ХДУ, 2017. С. 37–41.
10. Кравцова Н. Українська мова та читання: підр. для 3 кл. закл. заг. серед. освіти. У 2 ч. Ч.1./ Н.Кравцова, О.Придаток, В.Романова. Тернопіль: Підручники і посібники, 2020. 144с.
11. Лишка Я. Фемінітиви в українській мові: запозичені неологізми, чи традиційні словотвірні форми? *Amnesty International Ukraine*. 2019.
12. Наказ Міністерства економіки від 18.08.2020 № 1574 «Про затвердження Зміни № 9 до національного класифікатора ДК 003:2010». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1574915-20#Text> (дата звернення: 13.10.2025)
13. Пономарьова К. Застосовую знання. Робочий зошит з української мови. 3 клас. Київ: «Оріон», 2023.
14. Пономарьова К.І. Українська мова та читання: Підр. для 3 кл. ЗЗСО (у 2 частинах): Частина 1./ К.І. Пономарьова, Л.А. Гайова. Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. 160с.

*Стаття надійшла до редакції
12 жовтня 2025 р*

ХАРАКТЕРИСТИКА ОНЛАЙН-СЕРВІСУ КАНООТ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ, ПОВТОРЕННЯ ТА ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

УДК 373.3:004.77Kahoot

БЕРЕЗОВСЬКА ВІТАЛІНА,

здобувачка освіти

Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

ГОНТАР НАТАЛІЯ,

вчителька початкових класів

Краматорського НВК (ЗОШ№6-ДНЗ)

Abstract. *The article investigates the features of implementing innovative teaching methods into the educational process in primary school. The theoretical foundations of innovative learning are examined, organizational and methodological principles of using online services in the educational process are discussed, and a detailed characterization of the Kahoot online service as a tool for activating learning, revision, and knowledge assessment is provided. An analysis of the functional capabilities of Kahoot and its advantages for developing cognitive activity in junior students is conducted. The effectiveness of its use in lessons as a means of increasing student motivation and*

creating a conducive learning environment is substantiated. The article also analyzes the impact of global informatization of society and the requirements placed on the education system.

Keywords: *innovative teaching methods, online services, digital technologies, Kahoot, learning activation, knowledge assessment, primary school.*

Постановка проблеми. Глобальна інформатизація суспільства та стрімкі технологічні зміни висувають нові вимоги перед системою освіти. Період пандемії COVID-19 та військових дій на території України спричинили вимушене впровадження дистанційного та змішаного форматів навчання, що активізувало пошук сучасних цифрових інструментів для забезпечення освітнього процесу.

Сучасна педагогічна наука та практика вказують на необхідність розвитку не лише предметних знань учнів, а й їхньої мотивації до навчання, пізнавальної активності та критичного мислення. Традиційні методи перевірки знань часто викликають в учнів страх перед помилками та недостатню залученість у процес навчання.

Недостатньо вивчено питання про ефективне застосування сучасних гейміфікованих платформ, зокрема Kahoot, для активізації навчання та перевірки знань на уроках в початковій школі. Виявляється необхідність комплексного аналізу функціональних можливостей цього онлайн-сервісу та його впливу на якість освітнього процесу.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати вплив мультимедійних засобів навчання (онлайн-сервісу Kahoot) на процес навчання здобувачів освіти початкової школи.

Об'єктом дослідження є інноваційні цифрові методи навчання та гейміфіковані платформи в освітньому процесі початкової школи в умовах інформатизації суспільства.

Предметом дослідження є методика використання онлайн-сервісу Kahoot у початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У педагогічній літературі інноваційним називають такий підхід, напрямок, стиль навчання, який виявляє прогресивне начало в порівнянні з розповсюдженою чинною практикою. Цей тип, стиль навчання має відповідати тим запитам, які ставить суспільство перед системою освіти.

Порівнюючи традиційне й інноваційне навчання, варто відзначити їхні принципові відмінності. Основними цілями традиційного навчання є засвоєння знань, умінь і навичок дисципліни, при цьому функції викладача обмежуються інформаційною і контролюючою. Натомість інноваційне навчання ставить за мету розвиток особистості й різноманітних форм мислення учнів у процесі засвоєння знань, а основні функції вчителя змінюються на організаційну та стимулюючу.

Як наслідок, у традиційному навчанні застосовуються переважно завдання репродуктивного типу, тоді як інноваційне навчання висуває на перший план творчі, продуктивні завдання. Під час інноваційного навчання педагог запроваджує демократичний стиль управління, що має на меті заохочувати здобувача освіти до активності, стимулювати його самостійну пізнавальну діяльність, розвиток його власних здібностей і вдосконалення властивостей особистості [2].

Таким чином, інноваційність є однією з панівних тенденцій розвитку людства. Нова освітня парадигма вибудовується на засадах збереження й розвитку творчої потенції людини, її спрямованості на самовизначення, стабільно активної життєдіяльності в

змінних соціальних умовах, готовності до сприймання і розв'язання нових завдань.

Підвищення рівня професійної майстерності вчителя є основним завданням на всіх етапах розвитку школи. Сучасному вчителю необхідно оновлювати, удосконалювати зміст своєї діяльності. Впоратися з цим можна тільки за умови розумного поєднання традиційних та інноваційних форм і методів навчання [5].

Запровадження інновацій викликане самими процесами, що складаються в освітніх закладах, зміною ставлення до процесу навчання його суб'єктів: вчителів, учнів, батьків, громадськості. Окрім цього, форми й методи навчання з часом застарівають, а тому й потребують оновлення.

Процес інформатизації нашого суспільства стрімко рухається вперед, і в школи немає іншого шляху, як приєднатися до цього процесу. Освітній процес в Україні зазнає змін, занурюючись у інформаційний та мультимедійний простір, ще й через ряд об'єктивних причин: COVID-19, повномасштабне вторгнення рф. Такі негативні реалії сьогодення посприяли тому, що навчання перейшло в дистанційний або змішаний формат. При цьому освіта постала перед новими викликами: як зробити навчання для учнів цікавим і продуктивним водночас. Дистанційне навчання зумовило необхідність активного використання додаткових освітніх засобів, зокрема онлайн-сервісів та застосунків. Учителі досить швидко опанували різні електронні ресурси для проведення відеоуроків (ZOOM, Google Meet, Microsoft Teams та ін.).

Інноваційні технології дистанційного навчання продемонстрували високу результативність і довели свою ефективність у освітній практиці. Після поновлення очного формату навчання стало очевидно, що цифрові інструменти не втратили своєї актуальності, а навпаки, перетворилися на

невід'ємний компонент освітнього процесу. Сьогодні ми можемо використовувати безліч онлайн-застосунків для навчання учнів початкової школи.

Інтернет-технології активно розвиваються, розробниками створюється безліч онлайн-платформ для освітнього процесу для будь-якої ланки. Інтерактивні онлайн-ресурси є одним із ефективних засобів, які сприяють зацікавленості молодших школярів, оскільки вони дозволяють створити динамічне та захопливе освітнє середовище. Такі ресурси не лише урізноманітнюють заняття, але й позитивно впливають на результати навчання молодших школярів, створюючи умови для глибшого та більш усвідомленого засвоєння знань [1].

Використання гейміфікації (ігровізації) (процес використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті для залучення користувачів до розв'язання навчальних проблем) дозволяє формувати в учня стратегічне бачення, креативність, творчий підхід до справи. Такі платформи активують комунікаційні якості та навички командної роботи, посилюють самодисципліну та самоорганізацію, сприяють формуванню навичок пошуку та опрацювання інформації. Крім того, гейміфіковані платформи є чудовим способом отримання педагогом зворотного зв'язку від учнів [4].

Онлайн-сервіс «Kahoot!» має низку функціональних і дидактичних можливостей, які роблять його ефективним інструментом для навчання. Він дозволяє здійснювати виклад інформації в цікавій та доступній формі, що сприяє ефективному засвоєнню та закріпленню навчального матеріалу.

Платформою можна користуватися як у веб-браузері, так і в додатках для мобільних пристроїв. Kahoot підтримує українську мову та пропонує безкоштовну версію. Учитель має можливість створити квіз (вікторину),

що містить запитання та чотири варіанти відповідей, серед яких одна є правильною. Учнію надається 20 секунд для вибору правильної відповіді через відкритий застосунок у своєму смартфоні або комп'ютері. Після закінчення часу учень автоматично отримує результат своєї відповіді («Правильно» або «Неправильно»), загальну кількість набраних балів разом з заохочувальними фразами на кшталт «Чудово!», «Ти – молодець!», «Не здавайся!», «Ніщо не дається легко!», «Ти на п'єдесталі!». Крім того, здобувач знань постійно має інформацію про своє поточне місце серед учасників квізу за кількістю набраних балів.

Жартівливі та неочікувані варіанти неправильних відповідей у вікторині позитивно змінюють емоційний стан учнів, що підвищує ефективність навчання та сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу.

Дослідження взаємозв'язку між емоціями та пам'яттю показують, що емоційний стан людини під час запам'ятовування інформації впливає на те, як добре вона зможе її пригадати пізніше. Люди краще запам'ятовують та відтворюють інформацію, якщо їхній емоційний стан під час запам'ятовування збігається з емоційним станом під час відтворення. Наприклад, якщо учень був щасливим, коли вивчав певний матеріал, він краще його згадає, коли знову буде в щасливому стані.

На платформі Kahoot учитель може створити або обрати на сайті платформи тести з цікавими фактами про українську мову та літературу, які містять відео та аудіоматеріали. Наприклад, можна запропонувати запитання про авторство слова чи фразеологізму, розпізнавання літературних творів за описом персонажа або аналіз мовних засобів у поетичних текстах.

Для того щоб відповісти на такі запитання, учням потрібно звернутися до додаткових інформаційних джерел, проаналізувати отриману інформацію та зробити висновки. Така робота розвиває пізнавальну активність учнів, робить завдання креативними та мотивує до поглибленого вивчення предмету.

Функція колективної роботи учнів на Kahoot сприяє формуванню навичок комунікації та розвитку різних умінь, необхідних для майбутньої успішної адаптації в соціумі. Платформа дозволяє реалізувати оцінювання знань учнів в такому форматі, що заохочувало б їх покращувати свої вміння та знання, пом'якшує негативні відчуття через невдачі. Завдяки можливостям відображення матеріалу в творчій та цікавій для сприйняття дітей спосіб навчальний процес дає відчуття радості, упевненості в собі та своїх силах, слугує потужним мотиваційним компонентом [3].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Комплексний аналіз функціональних можливостей онлайн-сервісу Kahoot на уроках в початковій школі є ефективним засобом активізації навчання, повторення та перевірки знань. Створення позитивного емоційного середовища під час роботи з платформою значно покращує запам'ятовування матеріалу та робить освітній процес одночасно продуктивним і цікавим. Його застосування перетворює традиційний урок в інтерактивний, відповідаючи тим вимогам, які висуває сучасне суспільство перед системою освіти – розвиток творчої, медіаграмотної, комунікативної особистості, здатної самостійно здобувати знання у цифровому світі.

Подальші дослідження в цій сфері можуть бути спрямовані на вивчення впливу цифрових технологій на розвиток методичного арсеналу вчителя, аналіз ролі

гейміфікованих платформ у формуванні спадщину, але й створити нові форми цифрової компетентності та культурної навчального вираження, що поєднують в ідентичності учнів. Це дозволить не лише собі традиції класичної школи та можливості зберегти та розвинути багату педагогічну сучасного цифрового світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мухіна Т. Є., Кононенко М. О. Інтерактивні онлайн-ресурси як засіб підвищення мотивації здобувачів початкової освіти до вивчення математики. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*. №1. 2025. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1\(47\)-798-807](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-798-807)
2. Попович Я. В. Вплив застосування ігрової навчальної платформи «Kahoot!» на ефективність навчального процесу. *Підготовка майбутніх учителів в контексті вимог Нової Української школи* : збірник тез доповідей VI Міжн. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 23-24 травня 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 235-237. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/>
3. Складановська М. Г. Інноваційне навчання: активізація пізнавальної діяльності студентів : навч. посіб. 2-ге вид. Дніпро, 2017. 108 с. URL: <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/>
4. Ткалик Р., Соснова М. Гейміфікація як інноваційний підхід до вивчення української мови. *Цінуймо мову над усі скарби, якщо ми хочемо зватися народом!* : Збірник тез доповідей I Всеукр. наук-практ. онлайн-конф. (Кам'янське, 28 жовтня 2024 р.). Кам'янське, 2024. С. 41-44. URL: <https://dfkip.ust.edu.ua/wp-content/uploads/2025/02/zbirnyk-tez-konferencziyi-28.10.2024.pdf#page=41>
5. Шило С. І., Савченко Т. В. Удосконалення навчально-виховного процесу на основі впровадження інноваційних технологій як засіб розвитку творчої особистості учасників педагогічного процесу. Запоріжжя, 2014. С. 2–3. URL: <https://virtkafedra.ucoz.ua/imidg/shilo.pdf>

*Стаття надійшла до редакції
10 вересня 2025 р*

**ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

УДК 81'233:[37.018.43:004.738.5

ДІБРОВА ОЛЬГА,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології,
Комунальний заклад вищої освіти «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія»

Abstract. *The article analyzes psycholinguistic mechanisms of speech competence formation in distance learning. The cognitive-communicative nature of speech activity is outlined, and the peculiarities of its functioning in virtual educational environments are identified. Methodological approaches to stimulating speech processes in online interaction are substantiated. The results of the experimental implementation of a system of exercises aimed at developing speech competence among future teachers of Ukrainian language and literature are presented.*

Keywords: *psycholinguistics, speech competence, distance learning, communicative activity, cognitive mechanisms.*

Постановка проблеми. Перехід до дистанційного навчання в Україні, спочатку зумовлений пандемією COVID-19 (2020 р.) і пізніше – повномасштабним вторгненням 2022 року, викликав суттєві зміни у структурі мовленнєвої діяльності здобувачів освіти. Традиційне мовлення, яке базувалося на безпосередньому контакті викладача та студентів, у віртуальному середовищі трансформувалося: воно здійснюється через цифрові платформи, онлайн-чати, відеоконференції та електронні завдання. Такі зміни впливають на психолінгвістичні механізми сприймання, осмислення та породження висловлень. Актуальність проблеми полягає у пошуку ефективних методичних підходів для стимулювання мовленнєвої активності студентів та розвитку їх комунікативної компетенції в умовах обмеженого прямого контакту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співвідношення мови, мислення та мовлення активно досліджувалися в межах психології та психолінгвістики. Основоположні ідеї закладено у працях Л. Виготського, який розглядав мовлення як «інструмент мислення» і вважав внутрішнє мовлення базою для розумових дій (Виготський, 1999). Розвиток теорії мовленнєвої діяльності здійснив О. Леонтьєв, який окреслив її як систему цілеспрямованих процесів: мотиваційного, орієнтувального, виконавського та контролюючого (Леонтьєв, 2001).

У сучасній лінгводидактиці проблему мовленнєвої компетенції досліджують Н. Голуб, М. Пентилюк, Л. Мацько, які визначають її як інтегровану якість особистості, що забезпечує здатність адекватно користуватися мовою в різних соціальних ситуаціях (Пентилюк, 2018).

З іншого боку, дистанційна освіта актуалізує питання цифрової компетентності, комунікативної взаємодії та

когнітивного навантаження студентів (Генсерук, Мартинюк, 2019; Шевченко, 2021).

Проте психолінгвістичні механізми мовленнєвої діяльності в онлайн-середовищі залишаються малодослідженими, що й зумовлює наукову новизну даної статті.

Виокремлення мети та основних завдань дослідження. Мета статті – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність психолінгвістичних механізмів формування мовленнєвої компетенції студентів у дистанційній освіті. Якщо у традиційному форматі мовлення базується на безпосередньому комунікативному контакті, то в онлайн-освіті воно реалізується опосередковано – через технічні канали та цифрові платформи.

Це змінює не лише способи сприймання й породження висловлень, а й психолінгвістичні механізми, які забезпечують процес мовлення. Проблема полягає у пошуку таких методичних прийомів, що активізували б природні мовленнєві процеси в умовах віртуальної взаємодії та сприяли розвитку комунікативної компетенції майбутнього педагога.

Завдання:

1. Охарактеризувати психолінгвістичну структуру мовленнєвої діяльності.
2. З'ясувати специфіку функціонування мовленнєвих процесів у цифровому освітньому середовищі.
3. Розробити систему вправ, спрямовану на стимулювання внутрішнього мовлення й комунікативної активності.
4. Проаналізувати результати впровадження запропонованої методики у практиці підготовки майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу

1. **Теоретичні засади психолінгвістичного підходу**

Мовленнєва діяльність, за О. Леонтьєвим (2001), передбачає низку взаємопов'язаних психічних процесів: сприймання, розуміння, породження висловлення та контроль мовлення. У дистанційній освіті кожен із цих процесів зазнає трансформації.

Зокрема, сприймання інформації часто обмежене зоровими каналами (екранна візуалізація, текстові чати), що ускладнює емоційно-прагматичне декодування мовлення. Розуміння смислу висловлення відбувається через когнітивні схеми, які формуються на основі попереднього досвіду, тому викладач має активізувати цей досвід за допомогою міжособистісної взаємодії (Зимня, 1978).

Породження мовлення в умовах дистанційного спілкування передбачає вміння будувати логічні, структуровані та короткі висловлення, пристосовані до особливостей цифрових платформ.

2. Методична доцільність і структура експериментальної розробки

Методична модель формування мовленнєвої компетенції в онлайн-середовищі була розроблена на основі принципів: інтерактивності (використання Zoom, Padlet, Jamboard для спільних завдань); мультимодальності (поєднання тексту, аудіо, відео, графічних матеріалів); рефлексивності (зворотний зв'язок через коментарі, чат, оцінювання).

Заняття будувалися за етапами:

Мотиваційний (створення ситуації мовленнєвої потреби через відеовступ або проблемне запитання);

Аналітико-синтетичний (аналіз мовних одиниць, групова робота над текстом);

Творчо-продуктивний (створення мікротекстів, блогівих дописів, сторітелінг);

Контрольно-рефлексивний (самооцінювання і взаємооцінювання у формі Google-опитування).

3. Практична реалізація експерименту

Експериментальна робота проводилася у 2024–2025 н. р. на базі Кременчуцької гуманітарно-технологічної академії серед студентів спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

У дослідженні брали участь 22 осіб, які навчалися у змішаному форматі.

Для перевірки ефективності методики було застосовано діагностичний зріз мовленнєвої компетенції (до і після експерименту).

Показники сформованості (за критеріями змістовно-сисловим, структурно-мовним, комунікативно-діяльним) засвідчили позитивну динаміку:

високий рівень – з 22% до 48%;

середній рівень – з 56% до 44%;

низький рівень – з 22% до 8%.

Студенти відзначили, що завдання, пов'язані зі створенням власних усних і письмових висловлень у середовищі Padlet та записом відеореплік, активізували внутрішнє мовлення й підвищили впевненість у комунікації.

4. Психолінгвістичні результати і висновки з експерименту

Досвід показав, що формування мовленнєвої компетенції в дистанційних умовах вимагає цілеспрямованої роботи над внутрішнім програмуванням мовлення – тобто формування внутрішнього висловлення перед його реалізацією.

Важливим є також розвиток рефлексивного слухання, коли здобувач освіти вчиться не лише чути, а й осмислювати чужу думку.

Стимулюючим чинником виступає емоційна залученість, яка в цифровому середовищі підтримується завдяки невербальним засобам (емоційні іконки, інтонаційні моделі, відеозворотний зв'язок).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування мовленнєвої компетенції у дистанційній освіті ґрунтується на інтеграції когнітивно-

комунікативних механізмів та цифрових інтелекту та мультимодальних платформ на платформах. Експеримент підтвердив когнітивно-мовленнєві процеси здобувачів ефективність методичної системи вправ: освіти, а також розробка адаптованих підвищився рівень мовленнєвої активності та програм формування мовленнєвої впевненість студентів у комунікації. компетенції у кризових та посткризових Перспективним напрямом подальших умовах дистанційного навчання. досліджень є аналіз впливу штучного

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ : Вища школа, 1999. 287 с.
2. Леонтьєв О. О. Діяльність. Свідомість. Особистість. Київ : Академвидав, 2001. 304 с.
3. Пентиліук М. І. Методика навчання української мови в школі. Київ : Ленвіт, 2018. 456 с
4. Генсерук Г. Р., Мартинюк С. В. Розвиток цифрової компетентності майбутніх учителів в умовах цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти. Інноваційна педагогіка. Одеса, 2019. Вип. 19, т. 2. С. 158–162.
5. Шевченко С. В. Цифрова комунікація у системі сучасної освіти. Інноваційна педагогіка. Одеса, 2021. Вип. 35. С. 101–105.
6. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.10.2025).

*Стаття надійшла до редакції
28 жовтня 2025 р*

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛЬСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
ОДИНИЦЬ У НАВЧАННІ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТУ
МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ**

УДК 373.5.016:811.162.1'373.7

СТРЕМБИЦЬКА ЛАРИСА

учитель польської мови,

Сокілецька філія Ліцею №1 ім. М.Д. Леонтовича

Немирівської міської ради

Концепція Нової української школи реалізує компетентнісний підхід як основний напрям модернізації мовної освіти в Україні. Викладання іноземних мов у цьому контексті має надзвичайно важливе значення і набуває нового змісту. Навчання другої іноземної мови, зокрема польської, ставить за мету розвиток соціальної компетентності, розуміння культури, формування здатності до міжкультурного діалогу з носіями мови сусідньої держави. Польська мова має споріднені праїндоевропейські та праслов'янські корені з українською мовою, тому співзвучна з нею, що робить процес вивчення більш зрозумілим і прийнятним.

Спільне минуле, подібність звичаїв та обрядів, територіальна близькість, економічні відносини, політичні події на теренах обох держав, зумовлюють необхідність контрастивних досліджень в процесі вивчення польської мови, щоб краще зрозуміти найвиразніші конотації мовного світу українців і поляків, спонукати здобувачів освіти до усвідомленого вивчення польської мови, формування бажання пізнавати світ і розмаїття мовних явищ.

Надзвичайно багатою є мовна картина польського етносу. Саме на підставі порівняльно-зіставного аналізу можна пізнати різноманітні стереотипи на прикладі

таких виражальних засобів як фразеологічні одиниці в системі польської мови. Саме фразеологічні одиниці (ФО) найкраще відображають світогляд польського народу, емоційне забарвлення мови, національну ментальність та історичний досвід. Можна знати мову, але не знаючи «підвалин» мовної картини світу поляків, якими є фразеологічні сталі вирази, складно зрозуміти національний менталітет.

Фразеологічні одиниці досить часто ставали об'єктом вивчення як польських так і українських лінгвістів. Зокрема, польський мовознавець С. Скорупка [10] займався класифікацією фразеологізмів, його словники знайомлять нас із оригінальними конструкціями-ідіомами, що характеризують національну самобутність польської мови. Є. Бартмінський [8], «батько етнолінгвістики», вивчав фразеологічні компоненти мови у своїх працях, досліджуючи найбільш поширені мовні образи у фразеологічній системі поляків. Л. Скрипник [4], українська дослідниця, займалася специфікою перекладів польських фразеологізмів на українську мову. І. Мірошніченко [3], вивчала труднощі перекладу польських ФО і особливості різноманітних польських дефініцій. Т. Космеда [2] і її праця «Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки» також допомагають у вивченні багатства польських фразеологічних зворотів. Як зауважує Л. Скрипник: «Слово фразеологія буквально означає «учення про звороти мови», воно вживається на означення усієї сукупності сталих зворотів мови, ним же називають прийоми словесного вираження, характерні для певного часу, середовища, на пряму, а також набір беззмисловних фраз» [4, с. 5]. Тобто, фразеологічні звороти – це сукупність різноманітних ідіом, сталих одиниць, що є неподільними і становлять одне ціле. Згідно

висновків І. Тригуба «основним у вивченні фразеологізму вважається не смислова і формальна характеристика компонентів, що його утворюють, і не зв'язків між компонентами, а самого фразеологізму загалом як одиниці мови, що має певну форму, зміст і особливості вживання в мові» [7, с. 11]. Тож саме завдяки активному вивченню фразеологізмів можна навчитися розуміти справжній контекст польської мови і реалізувати їх як засіб міжкультурного діалогу з носіями мови. Польські фразеологізми опираються на такі ціннісні орієнтири як: побожність, самоіронія, міфічні уявлення, працьовитість, моральні цінності. Це допомагає зрозуміти ментальність польського етносу, його самобутність, відмінні та подібні особливості у порівнянні із українською мовою. Фразеологічний матеріал як засіб виховання полікультурної білінгвальної особистості, що розвивається під час вивчення кількох іноземних мов, формує наступні компетентності:

- ціннісно-світоглядну компетентність, що виховує толерантне ставлення та емпатію до інших світових культур;
- комунікативну компетентність – вміння формувати словесні конструкції під час спілкування;
- соціокультурну компетентність – засвоєння звичаїв і традицій, символів та образів, що стоять за фразеологічними образами;
- мовну компетентність – розвиток словництва, розуміння сказаного, дотримання точності і виразності мовлення.

Порівняльно-зіставний аналіз ФО польського і українського народу допомагає краще зрозуміти спільні і відмінні риси мовних стереотипів обох народів.

Переклад польських фразеологізмів не завжди однозначний і має свої особливості. Якщо «*Kupować kota w worku*» [9, с. 14], «*Nie miała baba kłopotu, kupiła sobie prosię*» [9,

с. 14] для пересічного українця є досить зрозумілими ФО, то фразеологізм «*biały kruk*» [5] не означає «білу ворону», тобто особу, що відрізняється своїм зовнішнім виглядом чи поведінкою від усіх інших. Поляки натомість скажуть «*Nie bądź czarna owca*» [5], а «*białym krukiet*» [5] назвуть книжку, яка досить рідко з'являється у книгарнях міста. Також досить незрозуміла для українця фраза «*Psu na kapeluszu*» чи «*Psu na bucie*» [1], що означає робити щось безглузде. Порівнюючи подібні фразеологізми, здобувачі освіти навчаються розуміти мовні явища саме в контексті, налагоджуючи зв'язок між двома лінгвокультурами. Отже, «мова кожного народу здебільшого слугує дзеркалом, що відображає національні особливості носіїв мови, внутрішню самосвідомість і культуру, менталітет етносу та звичаї, світовідчуття і моральні цінності» [6, с. 64].

Під час вивчення мовної картини світу польського народу засобами фразеології доцільно застосовувати різноманітні інтерактивні методи та технології, що забезпечують методологічні засади реалізації компетентнісного потенціалу:

– використання порівняльно-аналітичних вправ, що допомагають розуміти контекст сталих виразів і розвивають «мовне чуття»;

– організація проєктної діяльності на уроках польської мови: створення коміксів на фразеологічні мотиви, міні-словників «Вивчаємо польські фразеологізми», підготовка відео та презентацій на задану тему;

– ситуативно-рольові ігри : «В магазині», «В подорожі», «На уроці», «Одного разу» з використанням ФО;

– мультимедійні ресурси та візуалізація: перегляд відео та анімацій, що розкривають значення сталих виразів, інтерактивні ігри та вправи на інтернет-платформах.

Завдяки таким формам роботи учні розуміють не лише лексичне значення сталих одиниць, а й конотативне забарвлення. Компетентнісний підхід під час вивчення польської мови як другої іноземної актуалізує потребу розуміння сталих зворотів мови, якими є ФО, як потужного засобу комунікації під час міжкультурного діалогу. Фразеологізми постають не тільки мовним, але й виховним компонентом навчання, формують повагу, відкритість, толерантність і емпатію до польської культури, допомагають застосувати гуманістичний підхід у навчанні, стати повноправним громадянином у полікультурному світі, де мова перестає бути бар'єром, а стає засобом комунікативних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Возняк-Ковалік Г. Польські фразеологізми: Собаче життя змоклої курки. URL: <http://surl.li/hnvomi> (дата звернення 26.09.2025).
2. Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки. Дрогобич, 2017. 408 с.
3. Мірошніченко І. Варіанти польських фразеологічних одиниць семантичного поля «праця / неробство». *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (Мовознавство). Кіровоград, 2009. Вип. 81 (1). С. 141–145.
4. Скрипник Л. Фразеологія української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 280 с.
5. Стемпневич Я., Рибалт А. «Чому «*biały kruk*» не є «білою вороною?» URL: <http://surl.li/rkman> (дата звернення 10.10.2025).
6. Стрембіцька Л. Символіка зоолексем у структурі польських фразеологізмів. *Кваліфікаційна робота магістра*. Хмельницький, 2024. 76 с.

7. Тригуб І. Фразеологічні одиниці та їх класифікація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: збірник наукових праць*. Одеса, 2019. Випуск тридцять дев'ятий. Том 3. С. 10-13.

8. Bartmiński J. Koń. *Słownik ludowych stereotypów językowych: zeszyt próbny*. Wrocław, 1980. S. 119–144.

9. Piasecka A., Tulina-Biumental I. *Polsko-ukraiński słownik frazeologiczny*. Łódź, 2016. 184 s.

10. Skorupka S. Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych. *Prace Filologiczne*, 1969. T. 19. S. 219–226.

*Стаття надійшла до редакції
01 жовтня 2025 р*

МЕТОД КРЕАТИВНОЇ СТРУКТУРОВАНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ФІЛОЛОГІВ

УДК 378.147:004

ФЕДОРЦОВА ОЛЕНА,

кандидат педагогічних наук

Komvux Södermalm (Åsö)

Abstract. *The use of creative structured improvisation method in the process of training future philologists allows organizing the educational process in such a way that students will be encouraged to engage in cognitive processes and will reflect on their own educational and cognitive activities. Such methods stimulate motivation, teach independent thinking and actions, structuring information, which contributes to the effective assimilation of material and the development of speech competence.*

The source of innovation is a purposeful search for an idea in order to resolve contradictions, its development occurs through testing in the form of a pedagogical experiment or pilot implementation. The development of innovation depends on how much the socio-psychological environment needs a new idea.

Innovations are reflected in the trends of accumulation and change of initiatives and innovations in the educational space; they cause certain changes in the field of education. Educational innovation is a purposeful process of partial changes leading to the modification of the goal, content, methods as well as forms of teaching and upbringing, they lead to adaptation learning process to new requirements.

In Sweden, for example, that is the flagship of ensuring well-being and a high level standard for their citizens, the creative structured improvisation method is used during Swedish language classes for children and adults in the process of continuing education. In this case, the desires and capabilities of the individual are taken into account, the principle of partnership, “subject - subject” relations is observed.

After all, the named above approach is mentioned in the recommendations for professional programs in Sweden (Swedish impulses for professional programs) which indicates that classical literature can often be reproduced in the form of creative dramatization. Classic literary works can be the basis, for example, for films, computer games or reproduction in the form of dramatizations. The works of August Strindberg, as an example of Swedish classics, can be reproduced using the creative structured improvisation method.

Keywords. *system approach, innovative practices implementation, training of future philologists, modern information technologies, computer technology, new socio-cultural environment, training of future philologists, modification innovations, the use of a systemic approach.*

Постановка проблеми. Актуальною темою підготовки майбутніх філологів до професійної діяльності є розвиток у них мовленнєвої компетентності. Освітня практика має тенденцію зловживати алгоритмом педагогічної дії, тобто лише педагог прагне бути почутим. Натомість студент прагне підкреслити свою особистість, хоче, щоб його почули. Це стосується насамперед викладацької практики. Типова модель передавання знань дисонує з тезою про те, що знання формується в результаті набуття особистісного досвіду.

Залишаються невирішеними суперечності в обґрунтуванні критеріїв оцінки використання освітніх новітніх технологій, оскільки на сьогодні відсутня універсально-ефективна технологія, яка б забезпечувала успішне навчання й виховання всіх без винятку суб'єктів освітнього процесу, чому сприяють інноваційні практики у процесі підготовки майбутніх фахівців-філологів [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукового доробку в площині дослідження (В. Андрущенко, І. Бех, Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Гончаренко, Л. Губерський, І. Дичківська, М. Євтух, І. Зязюн, Л. Козак, В. Кремень, В. Кушерець, І. Надольний, В. Огнев'юк, О. Савченко, О. Сердюк, Л. Хоружа та ін.) дозволило констатувати, що питання фахової підготовки в умовах закладів вищої освіти не зводиться до вирішення конкретних завдань, а має розглядатися в контексті "особистість – соціальне оточення". Розвиток особистості, а відтак, і формування компетентностей (зокрема і фахових) ґрунтується на розвитку здібностей, що реалізується в діяльності [2; 6].

Ми погоджуємось з дослідниками Половіною О. А. і Кондратець І. В., що знання формується в результаті набуття особистісного досвіду. Інформація, яку транслює педагог, є лише певною спонукую до формування власного знання, яке набувається самостійно дитиною, учнем, студентом. Усвідомлення педагогами того, що освітній партнер прагне заявити про себе, сприяє розвитку його розуму й емоційної культури, збагаченню картини Світу, і відтак, уникненню ознак формалізму в освітньому процесі [1].

Мета нашої статті – розкриття формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців-філологів на основі методу креативної структурованої імпровізації у процесі вивчення фахових дисциплін на факультетах іноземних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пропонуємо метод креативної структурованої імпровізації, який є модифікаційною інновацією, тому що він спрямований на вдосконалення змісту, форм, методів навчально-виховного процесу, організації освіти.

Згадаємо положення І. Зязюна про спорідненість педагогічної та театральної діяльності; близькість, але не тотожність цих термінів. Педагогічна й театральна діяльність мають багато спільних рис, потребують високої майстерності, розвиненої техніки (виконавець ролі повинен уміти використовувати засоби виразності: голос, слово, рухи, бути пластичним). Найважливішим засобом акторського й педагогічного впливу є слово, яке вводить глядача-вихованця в сутність речей, думок і почуттів [3].

Поняття "інновація" означає нововведення, новизну, зміни, інновація як

засіб і процес передбачає введення чогось нового. Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового у цілі, зміст, методи і форми навчання і виховання, організацію спільної діяльності викладача і студентів. Інновація є суттєвим діяльним елементом розвитку освіти взагалі, реалізації конкретних завдань у навчально-виховному процесі. Інновації відображаються в тенденціях накопичення і відозміни ініціатив і нововведень в освітньому просторі; спричиняють певні зміни у сфері освіти. Інновація освіти – цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог [4].

Метод Креативної Структурованої Імпровізації (МКСІ) – це оригінальний освітній метод, розроблений Олегом Драчем, який має на меті розбудити творчий потенціал акторів, режисерів та драматургів шляхом поєднання структури та імпровізації.

Метод креативної структурованої імпровізації (МКСІ) передбачає використання інструменту під назвою “зерно образотворення”. Це джерело інформації або образ, який активізує увагу та уяву під час творчого процесу, слугуючи відправною точкою для створення [5].

Сучасний науковець О.Дубасенюк зазначає, що інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану [6].

Погоджуючись з фахівцями, ми вважаємо, що навчальний процес має бути впроваджено за допомогою системного підходу, який має охоплювати як постановку цілей, конструювання змісту так і засоби до

перевірки ефективності роботи розроблених навчальних систем.

Джерелом інновації є цілеспрямований пошук ідеї з метою розв'язання суперечностей, її освоєння відбувається шляхом апробації в формі педагогічного експерименту або пілотного впровадження. Розвиток інновації залежить від того, наскільки соціально психологічне середовище потребує нової ідеї [6].

Гра в театр на уроках іноземної мови, відтворення тої чи іншої сцени за У. Шекспіром чи Ірвіном Шоу і є цілеспрямованим пошуком ідеї, педагогічним експериментом чи пілотним впровадженням.

Освіта є ключовим пріоритетом в скандинавських країнах і, висуваючи високі академічні вимоги до освітнього рівня особистості, в поєднанні з інноваційними технологіями навчання, освітні інституції скандинавських країн готують учнів і студентів до виконання своєї активної ролі в суспільстві, пріоритетом якого є знання [7].

У Швеції, наприклад, яка є флагманом забезпечення добробуту і високого рівня життя для своїх громадян, інновації в освіті займають надзвичайно важливе місце. Метод креативної структурованої імпровізації застосовується під час занять з шведської мови для дітей та дорослих в процесі неперервної освіти. Студентам пропонується перегляд фільму, потім пропонується відтворити уривок в ролях, вживаючи певну граматичну структуру чи сталий вираз або уривок фільму в ролях. При цьому враховується бажання і можливості особистості, дотримується принцип партнерства, “суб’єкт-суб’єктних” відносин.

У рекомендаціях для професійних програм Швеції (Swedish impulses for professional programs) зазначено, що класична література часто може бути відтворена у формах креативної драматизації. Класичні літературні твори можуть бути

основою, наприклад, для фільмів, комп'ютерних ігор або відтворення у формі драматизацій. Твори Августа Стріндберга, як приклад шведської класики, можуть бути відтворені за допомогою вищезазначеного методу. Завдання полягає в розмові на основі кількох запитань, відповідь на які потрібно дати відповідь, використовуючи певні граматичні структури, ідіоми або певні слова [8, с.15].

Функція контролю здійснюється методом тестування, який є не лише засобом оцінювання, а й інструментом

самопідготовки та самоконтролю. Тест виконується без прямої участі викладача, що підвищує його об'єктивність.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, метод креативної структурованої імпровізації у процесі вивчення фахових дисциплін на факультетах іноземних мов є одним із напрямів модернізації системи навчання і сприяє формуванню мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців-філологів, удосконаленню самовизначення особистості, створенню умов для самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Половіна О. А., Кондратець І. В. Нові підходи до формування художньо-практичної компетентності майбутніх вихователів. URL :<https://www.narodnaosvita.kiev.ua/>
2. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія. Київ : Університет, 2011. 320 с.
3. Педагогічна майстерність : підручник / Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін. / за ред. І. Зязюна. Київ : Вища школа. 2-ге вид., допов. і переробл. 2004. 422 с.
4. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / За заг. редакцією Г. Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.
5. Драч Олег. Методологічні нотатки креатура : метод структурованої креативної імпровізації. URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Kurbas/2012_7/18_dra4.pdf. (last accessed 10.10.2025).
6. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.
7. Сучасні соціальні технології в освіті : Колективна монографія / кол. авт. за заг. ред. Наталії Сейко. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2018. 332 с.
8. Analytisk och struktureradeller kreativ och nyskapande? – en komparativ undersökning av två läroböcker Nicklas. Andersson, Denise Eriksson & Maritha Johansson. – Forskning om undervisning och lärande, ISSN 2000-9674, E-ISSN 2001-6131, Vol. 10, no 2, p. 5-25.

*Стаття надійшла до редакції
13 жовтня 2025 р*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ У ПІДЛІТКОВІЙ ПЕРІОДИЦІ

(на прикладі журналу «Однокласник»)

УДК 81'276.5:070.489-053

ЦЕПКАЛО ТЕТЯНА,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

***Abstract.** The article examines the peculiarities of youth slang in teenage periodicals based on material from the magazine «Odnoklasnyk». It explores the theoretical foundations of the concept of «slang» and its place in the modern linguistic paradigm. It defines the role of teen periodicals in shaping the linguistic culture and communication practices of today's youth. It identifies and analyzes slang terms found in the magazine, tracing their functions and mechanisms of influence on readers. Conclusions are made about the significance of youth slang as a dynamic linguistic phenomenon that reflects the values, interests, and sociocultural orientations of the teenage audience.*

***Key words:** slang, youth slang, periodical, teen magazine, linguistic phenomena.*

Постановка проблеми. Молодіжний сленг як динамічне та креативне лінгвістичне явище відображає мовні уподобання молодого покоління та активно впливає на формування нових комунікативних стратегій у медійному середовищі. Використання сленгізмів у підлітковій періодиці сприяє створенню ефекту невимушеності, наближеності до аудиторії та підкреслює актуальність контенту. Водночас це породжує питання про особливості взаємодії сленгу з літературною нормою, його роль у медіадискурсі та вплив на мовну культуру сучасної молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади сленгу вивчалися такими дослідниками: Г. Аркушин, Л. Архипенко, Я. Битківська, В. Винник, Н. Іваненко, Є. Корналасєва, О. Селіванова, О. Фурса, О. Цеацура та ін. Сленгізми у засобах мас-медіа були предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як О. Грищенко, В. Світлицька, Т. Струтинська, О. Стишов, С. Федорець та ін. Неологізми-англізми в окремих сучасних медіа аналізували О. Акастьолова, О. Гурко, Н. Ішук, Н. Катецька, В. Красавіна, Н. Кузьменко, Т. Лелека, Л. Підкамінна, Л. Прийма, О. Стишов, Н. Фіголь, І. Чернявська та ін.

Виокремлення мети та основних завдань дослідження. Метою дослідження є встановлення особливостей функціонування молодіжного сленгу у підлітковій періодиці

(на прикладі журналу «Однокласник»). Завдання дослідження: з'ясувати теоретичні засади поняття «сленг»; визначити роль підліткової періодици у сучасному медійному просторі; виокремити сленгізми у журналі «Однокласник»; здійснити аналіз молодіжного сленгу у підлітковій пресі; дослідити його функції та механізми впливу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна мовна картина світу відзначається наявністю сленгу, що відіграє важливу роль у процесах соціальної ідентифікації, відображаючи світогляд, інтереси та культурні коди певних груп людей. Н. Іваненко відзначає, що «сленг – це емоційно забарвлена нелітературна лексика, яка виникає і використовується насамперед в усному мовленні. Більшість слів і словосполучень незрозумілі або малозрозумілі для основної маси населення. Фамільярно емоційне забарвлення сленгу має велику різноманітність відтінків: жартівливу, іронічну, глузливу, зневажливу, презирливу, грубу і навіть вульгарну» [3, с. 38]. Сленг як невід'ємна складова сучасного лінгвістичного середовища відрізняється виразністю, динамічністю та прагненням до новизни.

Використання молодіжного сленгу в підлітковій періодиці є способом реалістичного зображення героїв та наближення їхньої мови до розмовної, що є близькою сучасній молоді. Завдяки цьому у читачів формується відчуття приналежності

до певної соціальної групи та долається страх перед можливістю самовираження. Також сленгізми у мас-медіа є тим чинником, що впливає на мовну культуру молоді, опосередковано стимулює прояв креативності, а проте формує поверхневі мовні стереотипи.

Сучасні українські підліткові журнали, серед яких «12 плюс», «Мадемуазель», «Girl», «Країна знань», «Пригоди», «Веселі уроки – Jolly Lessons», «Весела перерва – Jolly Break» та ін., вирізняються якісним контентом, різноманітністю тем і стилів, поєднуючи освітню та розважальну функції. Вони знайомлять шкільну молодь з наукою, мистецтвом, модою, культурою та сучасними тенденціями, а також допомагають їм знайти відповіді на питання, важливі для підлітків. Серед них особливе місце посідає журнал «Однокласник», що відкриває простір для обговорення актуальних тем та публікації творів молодих авторів, порушує важливі для підлітків проблеми з ґрунтовним поясненням та аналізом.

Абсолютну більшість сленгізмів у підлітковому журналі «Однокласник» становлять англійські запозичення, котрі займають значне місце в молодіжній субкультурі. Проникнення іноземних лексем в українську мову зумовлене розширенням інформаційних технологій та зростаючою гетерогенністю соціолінгвістичного середовища, що формує гібридні мовні практики. Англіцизми, інтегруючись у національний мовний простір, зазнають адаптивних трансформацій на різних мовних рівнях і виконують номінативну, експресивну та ідентифікаційну функції, що забезпечує їх активну циркуляцію в комунікативних сферах, проте на сучасному етапі розвитку мовознавства немає одностайного визначення класифікації або стандартизації англіцизмів-сленгізмів. О. Грищенко, Т. Струтинська та

В. Світлицька відзначають, що «складність стандартизації запозичених одиниць обумовлена їхньою гіпердинамічною фономорфосинтаксичною реорганізацією, що унеможливорює жорстке регламентування їхніх варіативних модифікацій» [1, с. 3]. Таким чином, молодіжний сленг є динамічною лексичною підсистемою, що базується на національній мові та постійно змінюється відповідно до комунікативних потреб носіїв мови.

В українському журналі для підлітків «Однокласник» віднаходимо сленгізми-англіцизми, що позначають певні реалії, які увійшли у вжиток разом з їх проникненням в українське середовище. Наприклад, в інтерв'ю «Wellboy: “Сцена не любить слабких”» співак, автор пісень, учасник шоу «Х-фактор» Антон Вельбой говорить: *«Навіть коли відправляють смайлик...»* (Однокласник. 2022. №10. С. 9). Використане сленгове слово *смайлик* походить від англійського слова *smile* (*усмішка*) з додаванням суфікса *-ик*, що є характерним для української розмовної та зменшувально-пестливої лексики. Ця лексема означає графічне зображення посмішки або іншої емоції, проте з моменту її появи в словниковому запасі молоді зміст слова розширився через активне використання в онлайнівій комунікації. Використання смайликів формує певний стиль спілкування, характерний для підлітків і молоді, що відображає неформальність, емоційність, а іноді навіть іронію в діалозі, а також слугує невербальним інструментом у віртуальному середовищі, адже замінює інтонацію, жести або міміку, що допомагає зменшити напругу в спілкуванні, швидко і чітко передати емоції та уникнути непорозумінь.

В іншій відповіді на питання редактора Wellboy вживає інший сленгізм: *«Так, я стикався у життя з хейтом»* (Однокласник. 2022. №10. С. 8). Слово *hate* з

англійської перекладається як *ненависть* і належить до категорії англіцизмів, котрі активно вживаються серед сучасної молоді. Його поява в українській мові пов'язана з інтенсивним розвитком інтернет-комунікації та соціальних мереж, де воно закріпилося як термін для позначення агресивних, ворожих коментарів, негативних емоцій або проявів ненависті. На відміну від українських відповідників *ненависть*, *ворожість*, *презирство*, слово *хейт* має скорочене, розмовне і водночас виразне значення, що робить його зручним для неформального спілкування серед підлітків.

Говорячи про своє шкільне життя, Антон Вельбой теж використовує такі сленгізми: «Що таке *булінг*, ми не знали, й усім вчитися було *по кайфу*» (Однокласник. 2022. №10. С. 8). Тут поєднано два сленгові терміни різного походження та стилістичного характеру. Лексема *булінг* походить від англійського слова *bullying*, що означає агресивну поведінку, переслідування, приниження. У молодіжному дискурсі це слово закріпилося як назва соціально-психологічного явища, що стало особливо актуальним з розвитком дискусій про права дітей, толерантність та шкільні конфлікти, та увійшло в українську мову спочатку в педагогічному лексиконі, а пізніше й у повсякденному вжитку. Слово *булінг* вже не сприймається як вузькоспеціалізоване, адже стало частиною активного словника школярів та студентів, відображаючи поширене соціальне явище.

У свою чергу, сленгізм *кайф* є старішим запозиченням з арабської мови (*kaif* – задоволення, приємний стан), яке функціонує як розмовний сленговий термін для позначення задоволення, комфорту або позитивних емоцій. П. Грабовий зауважує, що лексична одиниця *кайф* об'єктивує гедоністичну спрямованість молоді та бере свій початок від сленгу наркозалежних людей [4, с. 139]. Так, у «Словнику

сучасного українського сленгу» подається таке тлумачення цього слова: «Стан ейфорії, насолода під дією наркотиків» [5, с. 154]. Таким чином, у своєму первісному значенні це слово позначало наркотичне або штучно викликане відчуття задоволення, що визначало його маргінальний статус у мовленні. Однак з часом семантика слова *кайф* розширилася і тепер серед молоді воно функціонує як універсальний вираз позитивних емоцій, задоволення, комфорту, радості або легкості в будь-якій приємній ситуації. Відбулося семантичне зняття табу: слово, позначене кримінальним та наркотичним сленгом, увійшло в сферу повсякденного спілкування і стало загальноновживаним сленговим терміном, який втратив асоціацію з наркотиками. Важливу роль у цьому процесі відіграли його емоційна виразність та коротка форма, що дозволило лексемі *кайф* легко інтегруватися в різні комунікативні ситуації – від неформального молодіжного діалогу до мови медіа та масової культури.

Продовжуючи тему школи, Wellboy розповідає: «Я навчався в простій сільській школі, і в нас був *прикол на приколі щодня...*» (Однокласник. 2022. №10. С. 9). «Словник сучасного українського сленгу» трактує слово *прикол* так: «Смішна ситуація, жарт, розіграш» [5, с. 251]. Ця лексема належить до тих сленгових слів, які вже давно інтегрувалися в українську розмовну мову і втратили свою новизну. Воно походить із молодіжного сленгу, де означало жарт, кумедну ситуацію, смішний випадок або витівку. Його популярність почала зростати в 1980-х і 1990-х роках, особливо під впливом масової культури та міської мови, і поступово поширилася серед широкого кола носіїв мови. Згодом слово *прикол* закріпилося в мовленні як загальноновживане слово з розмовною конотацією, яке не сприймається як чужорідне чи маргінальне. Воно може

вживатися в значенні жарту або кумедної ситуації, а також у ширшому сенсі – в значення цікавої речі, дивини або особливості.

До сленгових слів, які вживаються в розмовній мові вже давно, належать також лексеми *алкаш* та *генделик*, котрі зустрічаються в підлітковому журналі «Однокласник» у повісті Анастасії Матешко «Смішанина». Дівчина описує ситуацію, як діти на уроці образотворчого мистецтва малювали глечики, а вчитель так прокоментував один малюнок: «*В такому посуді навіть кінченим алкашам пива в генделиках не наливають!*» (Однокласник. 2022. №3-4. С. 26). У «Словнику сучасного українського сленгу» *генделик* – це дешева забігайлівка [5, с. 95], а *алкаш* – це алкоголік [5, с. 46]. Перше слово має номінативне значення і використовується для зневажливого позначення людини, яка має залежність від алкоголю. Також лексема *алкаш* позначена виразним оціночним компонентом, що має негативний відтінок та слугує соціальним маркером, оскільки використовується в неформальному спілкуванні, часто для приниження, висміювання або дистанціювання від певної категорії людей. Слово *генделик* походить з розмовної урбаністичної мови і позначає невеликий, дешевий заклад для вживання алкоголю. На відміну від нейтральних слів *кафе* або *бар*, воно має знижену стилістичну конотацію і викликає асоціації з примітивністю, неохайністю та маргінальним способом життя. Цей сленговий термін передає іронічне або зневажливе ставлення до реальності, тому він активно використовується в повсякденному спілкуванні, художній літературі та медіа з метою стилістичного виокремлення.

Відносно новими є сленгізми-англіцизми *краш* та *вайб*, що активно використовується у молодіжному середовищі. Так, у журналі

«Однокласник» в рубриці «Літературний додаток» публікують вірші підлітків, у котрих використовуються сленгові слова. Наприклад, у віршах юнака Олександра Козинця читаємо: «*Україна для тебе – зараз найбільший краш*», «*Листя шумить за вікном – жовтневий вайб*» (Однокласник. 2022. №10. С. 15). Слово *краш* походить від англійського *crush* та означає сильне захоплення, закоханість. Цим словом позначають людину, яка подобається, викликає романтичні або емоційні почуття, але водночас слово зберігає нотку неформальності та легкості, характерну для молодіжного спілкування. На відміну від українських відповідників (*симпатія*, *кохання*, *закоханість*), воно має більш грайливе, виразне та розмовне звучання, що підкреслює приналежність мовця до сучасного молодіжного інформаційного простору. Особливої популярності та розголосу слово *краш* набуло після виходу музичного хіта Клави Коки та Niletto «Krush» (2020). Завдяки цій пісні лексема втратила своє вузьке онлайнове обмеження і стала частиною загальноновживаного молодіжного сленгу.

Сленговий термін *вайб* (від англійського *vibe / vibes* – враження, настрої, енергія) є одним з найновіших англіцизмів, що увійшов до молодіжного сленгу через транскрибоване запозичення. Його популярність сформувалася під впливом інтернет-культури, соціальних медіа та музичної індустрії, де це слово активно використовується для опису емоційної атмосфери, відчуття або загального настрою ситуації чи людини. У мові оригіналу семантичне поле слова *vibe* набагато ширше, оскільки воно охоплює відтінки вібрації, флюїдів, внутрішнього відчуття і передає майже інтуїтивний рівень сприйняття. У мовленні сучасних підлітків значення цієї лексеми зазнало семантичного звуження і закріпилося переважно в значеннях

атмосфери, енергії та емоційного настрою. Це слово є зручним для використання в молодіжному середовищі, оскільки воно поєднує в собі лаконічність і неформальність. Його легко застосовувати для опису як позитивних (*cool vibe*), так і негативних (*bad vibe*) явищ. Таким чином, лексична одиниця *вайб* є прикладом семантично звуженого англїцизму, який втратив частину своїх первинних значень, але набув широкої популярності завдяки своїй емоційній експресії.

В інтерв'ю редактора журналу «Однокласник» Тараса Фролова з Іваном Маруничем, засновником і вокалістом гурту «Karta Svitu» використано ще одне сленгове слово: «*В нашій концертній програмі гармонійно співіснують і **стьобні** пісні...*» (Однокласник. 2022. №11-12. С. 10). Відповідно до «Словника сучасного українського сленгу» слово *стібатися* або *стьобатися* означає насміхатися, іронізувати [5, с. 281]. Лексема *стьобна* є похідним прикметником від цього дієслова та використовується для опису пісень, що мають гумористичний, іронічний або насмішкуватий характер. Ця лексема передає легкий, розмовний, молодіжний стиль мовлення і використовується для створення гумористичної, безтурботної атмосфери. Емоційний відтінок лексеми переважно позитивний, хоча вона і містить елемент глузування. У сучасному сленгу вона є показником неформального спілкування і відображає тенденцію до використання іронії та гумору в мовленні.

Іван Марунич також використовує інші сленгізми: «*І звісно ж, рано чи пізно ми мали використати цю **фішку***» (Однокласник. 2022. №11-12. С. 11), «*Внутрішній критик перетворився на такого внутрішнього "**чувачка**"...*» (Однокласник. 2022. №11-12. С. 14). У «Словнику сучасного українського сленгу» *фішка* – це особливість, ізюминка [5, с. 308], а *чувачок* – чоловік, рідше – друг [5,

с. 329]. Сленговий термін *фішка* утворився шляхом метафоризації. Первісне значення *жетон*, *фішка в грі* було перенесено для позначення особливої риси, родзинки або цікавої деталі явища чи особистості. У сучасній мові це слово служить для підкреслення унікальності об'єкта або явища, надаючи висловлюванню легкості та неформальності, а його емоційний відтінок є переважно позитивним. Сленгізм *чувачок* походить від слова *чувак*. Суфікс *-чок* надає слову зменшувально-пестливого відтінку, тобто слово *чувачок* може асоціюватися із маленьким, симпатичним, привітним хлопцем. У молодіжному мовленні він використовується для неформального звернення до людини, зазвичай чоловіка, і підкреслює дружність, близькість або легку іронію, створюючи атмосферу легкості та товарищкості.

Серед сленгізмів в підліткових журналах також вживаються дієслова. Одним із прикладів є прозовий твір «З першим осіннім холодом життя почнеться спочатку» Дудник Влади у рубриці «Літературний додаток» видання для підлітків «Однокласник». У розмові двох старшокласників Олега та Святика про однокласницю Олю використано такі сленгові слова: «***Крутить мною, либється різним рептилоїдам...***» (Однокласник. 2022. №1. С. 22). Сленговий вираз *крутить мною* використовується в молодіжній мові для вираження емоційного впливу іншої людини на себе, зазвичай в романтичному або інтимному контексті. Цей вираз має метафоричне значення: хтось сильно зачаровує, інтригує, контролює мої почуття або емоції, де дієслово *крутити* переносить фізичну дію в психологічну сферу. Слово *либитись* означає усміхатись [5, с. 180]. Сленгізм *рептилоїд* використовується в сучасному молодіжному сленгу як образливе або жартівливе прізвисько, зазвичай для опису людини, яка здається холодною, безсеречною, хитрою

або відстороненою. Слово походить від міфологічного та фантастичного поняття *рептилії* – істот, які виглядають як змії або ящірки і, як вважається, маскуються під людей. Емоційне забарвлення цієї лексеми переважно негативне або іронічне.

Прикладами інших сленгових дієслів є такі: «*На телефоні Серьожа виганяв біт, залупували його і починали фрістайлити*» (Однокласник. 2022. №10. С. 9). Наведені сленгізми належать до музичного та молодіжного сленгу, де *виганяти біт* означає готувати або запускати метроритмічну пульсацію в музиці, створюючи ритмічну основу для реп-виступу; *залупувати біт* – активно працювати з бітом, готуватись до виступу; *фрістайлити* означає реп у вільній формі, імпровізацію текстів на ходу без задалегідь написаних рядків. Стилистично це розмовні, емоційно заряджені вирази з елементами грубої, молодіжної іронії, котрі

використовуються для підкреслення легкості, творчої свободи і приналежності до певної субкультури.

Висновки. У сучасних підліткових журналах, зокрема у виданні «Однокласник», активно використовується широкий спектр сленгізмів, включаючи англіцизми, запозичення з інших мов, діалектні та метафоричні вирази. Молодіжний сленг у журналі відображає сучасні реалії життя, емоційні стани, соціальні явища та субкультурні практики, надає мовленню неформального, гумористичного та виразного тону, допомагає створити атмосферу близькості та спільності в молодіжному середовищі. Таким чином, підліткові журнали є важливим каналом формування та поширення молодіжного сленгу, що відображає сучасну культуру, емоції та цінності підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Грищенко О., Струтинська Т., Світлицька В. Вплив англіцизмів на сучасну українську мову в соціальних мережах та цифрових комунікаціях. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75). №2. Т. 1. С. 1-9.
2. Корналаєва Є. Функції англomовних запозичень у молодіжному сленгу. *Філологія і сьогодення: актуальні питання : матеріали науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 лютого 2025 р.)*. Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2025. С. 17-21.
3. Іваненко Н. Молодіжна лексика як відображення змін у сучасному суспільстві. *Наукові записки ЦДПУ. Серія: Філологічні науки / ред. кол.: О. А. Семенюк та ін.* Кропивницький : КОД, 2019. Вип. 175. С. 34-39.
4. Грабовий П. Ключові лексеми українського молодіжного сленгу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Філологічні науки*. 2009. Вип. 20. С. 138-140.
5. Словник сучасного українського сленгу / упоряд. Т. М. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.

*Стаття надійшла до редакції
28 жовтня 2025 р*

**ТВОРЧИСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК СПІВТВОРЧИСТЬ:
СОЦІОЛІНГВАЛЬНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

УДК 811.11'25

МАРЦЕНЮК ОЛЕНА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології

Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

ВИШНЕВСЬКА ЮЛІАНА, ФУРМАНЮК НАТАЛІЯ,

КРИВОШЕЄВА ЛІЛІЯ, НАЗАРОВА АНЖЕЛІКА,

здобувачки вищої освіти Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

«Все між нами – переклад!» – під таким гаслом пройшов останній перекладацький фестиваль «Трансляторіум-2025» у місті Хмельницькому [1]. І дійсно ми все частіше використовуємо термін «переклад» у досить широкому значенні: інтерпретація значень і сенсів, ідіостилів, розшифровка та декодування іншомовної культури та національних меседжів і маркерів, тлумачимо переклад як акт свободи. Бо переклад – це про спілкування, співпереживання, співучасть, добуття голосу, взаєморозуміння, взаємоповагу та пам'ять. Але вузьке тлумачення терміну «переклад» дає нам таке визначення – «це відтворення оригіналу засобами іншої мови зі збереженням єдності змісту і форм» [2]. Отже, увага до процесу перекладу останні десятиліття настільки відчутна, що перекладознавство виокремлено в самостійну наукову галузь, у вищих користуються попитом здобуття освіти за філологічними освітньо-професійними програмами – германські мови та літератури (переклад - включно) – навіть цьогорічний звіт МОН України зазначає, що саме така спеціальність зайняла перше місце серед пріоритетів вступників.

Але що ж таке «переклад», чи є відмінності між перекладознавством та інтерпретацією, чи є відмінності між адекватним та еквівалентним перекладом, яка межа творчості і креативності у ході здійснення художнього перекладу, чи

впливає на переклад соціально-політична ситуація в світі, гендерна приналежність перекладача, обізнаність перекладача з біографією автора та історією створення художнього твору, досвід, вік та соціальний статус перекладача, обізнаність перекладача щодо особливостей цільової аудиторії читачів (казка для дітей, любовні оповідання чи література для підлітків та інш.), поняття свободи у перекладі та можливості перекладацької інтерпретації?

У нашому виступі ми спробуємо висвітлити проблему впливу соціолінгвальних та лінгвокультурних аспектів на творчість у перекладі як складової співтворчості.

Даний виступ може викликати аргументовану опозицію перекладачів, які спеціалізуються на перекладі професійної лексики: юридичної, економічної, медичної та інш, де від точності перекладу буде залежати точність виконання певних дій – укладання договорів, виконання вироку або навіть життя людини. Але мета нашого виступу охарактеризувати сучасні концепції творчості у ході перекладу художніх творів, розкрити соціолінгвальні та лінгвокультурні аспекти, які можуть вплинути на прийняття перекладацьких рішень (*modus operandi*).

Почнемо з теорії лінгвістичної відносності та твердження, що мова впливає на мислення, а можливо, навіть, визначає його відповідно до праці Вільгельма фон Гумбольдта і чому іншими мовами світ видається інакшим. Згідно з однією з

найсуперечливіших гіпотез ХХ століття, в нашому мозку є кнопка «Вимкнути мову». Едвард Сепір – американський мовознавець та етнолог у 1920-х дійшов висновку, що глибокі відмінності між мовами мають вказувати на такі самі глибокі відмінності і в способі мислення. Люди, які розмовляють різними мовами, казав Сепір, бачать світ по-різному, отже, кожній мові відповідає своя логіка мислення, своя унікальна картина світу – принцип лінгвістичної відносності. Наприклад, є такі народи, в мові яких немає ніякого граматичного часу (а ні теперішнього, а ні минулого, а ні майбутнього), є такі, в граматиці яких відсутні слова на позначення числа – є тільки «багато», «мало» [3].

Давайте повторимо експеримент, проведений у 2007 році в Массачусетському університеті і який допоможе нам підтвердити або спростувати гіпотезу про існування теорії лінгвістичної відносності. Тобто спробуємо побути у ролі guinea pig, ідіома, яка має український еквівалент – піддослідний кролик.

Назвіть відтінки (світні і темні) синьо-блакитного кольору українською мовою (в чаті): голубий, блакитний, бірюзовий, водянистий, лазуровий, небесний, голубий, сапфіровий, блаватний, аквамариновий, ультрамариновий, волошковий, світло(темно) синій, оло, ціановий, зеленувато-блакитний.

Оло (англ. *olo*) — відтінок кольору, близький до яскравого напів-неонового синьо-зеленого, який виходить за межі діапазону зору людини, але його можна побачити в лабораторних умовах. Виявлений

2025 року.

Колір «оло» став предметом наукової статті, опублікованої в травні 2025 року в журналі *Science Advances*. Група дослідників опублікувала результати експерименту, у якому сітківка ока стимулювалася за допомогою лазерної установки. Пристрій отримав назву «Оз» на честь «Чарівника країни Оз» — твору, у якому описується Смарагдове місто, де все здається яскраво зеленим.

А тепер давайте спробуємо перекласти англійською: blue, azure, turquoise, watery, azure, heavenly, blue, sapphire, blavatny, aquamarine, ultramarine, cornflower blue, light (dark) blue, olo, cyan.

Творчість у перекладі досі залишається дещо містифікованим феноменом, фактично ототожнюючись із такими поняттями, як інтуїція, інсайт, обдарованість, талант тощо за словами автора монографії «Сучасні концепції творчості у перекладі» Олександра Ребрія [4]. Знання мови не призводить до обов'язково творчого уміння перекладу. І це напевне говорить на користь тієї тези, що побоювання сучасників від того, що скоро програми штучного інтелекту зможуть замінити професію перекладача є абсолютно марними та безпідставними. Чат ДЖПТІ зможе усі художні твори перекладати однаково, бо граматики – це скелет, лексика – м'язи, а стилістика – душа: оживити переклад може лише жива Божа істота!

Наприклад, запитайте у чата ДЖПТІ – чим ЙОЛОП відрізняється від ДУРНИКА? Це звісно було риторичним питанням. Рухаємось далі до предмету нашого дослідження.

Розглянемо творчість перекладача як співтворчість. Ми погоджуємось з класифікацією концепцій творчості у перекладі, поданою Олександром Ребрієм [4]: мовознавча, текстоцентрична та діяльнісноцентрична. Знання мови, її лексики, стилістики, граматики та фонетики

– беззаперечно важливі для перекладача. Але важливо враховувати і свою участь та роль у трикутнику: автор, перекладач, читач. Саме у такій співпраці проявляється співтворчість перекладача у ході декодуванні археології художнього твору. Які соціолінгвальні та лінгвокультурні аспекти можуть вплинути на перекладача у ході прийняття перекладацької рішень?

Разом зі здобувачами вищої освіти КЗВО «ВГПІК», майбутніми перекладачами філологічного факультету, ми провели кілька порівняльних аналізів художніх перекладів з англійської мови, здійснені перекладачами\перекладачками – представниками різних історичних епох, соціально-політичних устроїв, представниками різних вікових та гендерних категорій. Ми отримали такі результати.

Розглянемо, як різна історична епоха та соціально-політичний устрій може вплинути на творчість у перекладі. Нами було досліджено переклад на українську мову твору Льюїс Керрол «Аліса в країні чудес», здійснений у різні періоди не лише за роками, а різні соціолінгвістичні умови роботи перекладача. Ми дослідили переклад Галини Бушиної, здійснений у 1960р. та Валентина Корнієнка – у 2006 році [5].

1. Мовна стилістика

Бушина (1960):

Використовує просту, «дитячу» лексику, без експериментів. Її переклад звучить спокійно, рівно, мовби пристосований до радянських норм дитячої літератури: жодних «гострих кутів», жодної надмірної абсурдності. Стил ь однорідний і зрозумілий, але подекуди втрачається грайливість оригіналу.

Корнієнка (2006):

Сміливіше грається словами, активно вводить неологізми («часпівці»), зберігає безглузді повтори («іди-іди-іди-іди...»), передає живу розмовну інтонацію. Це робить

сцену більш експресивною й ближчою до химерного гумору Керролла.

2. Передача абсурду й гумору

У Бушиної пісеньки скорочені, повтори згладжені. Виходить, що текст радше для дітей, без особливого хаосу й «божевілля».

У Корнієнка навпаки — багато наголосу на нісенітницях. Його герої виглядають ще дивнішими, а атмосфера стає більш балаганною. Особливо це видно у сценах з Соньком, який увесь час бурмоче уві сні і цей комізм підсилено.

3. Імена персонажів

Бушина: традиційні варіанти («Вовчок», «Солоний Заєць»). Вони зрозумілі дитині, але менш точні: «Dormouse» — це «сонлива миша», а не «вовчок».

Корнієнка: намагається бути ближчим до оригіналу — «Сонько» (сонлива миша) та «Шалений Заєць» (March Hare = березневий заєць, відомий своєю «шаленістю»). Такі імена точніше передають англійські алюзії.

4. Атмосфера сцени

Бушина: чайна вечірка виглядає більше як незвичайна дитяча гра. Дивність героїв є, але вона не загострена — відчуття «небезпечного абсурду» майже немає.

Корнієнка: сцена перетворюється на справжній хаос: час «зупинився», герої повторюють пісеньки до безкінечності, у мові багато «неспокою». Читач сильніше відчуває атмосферу абсурду, характерну для Керролла.

5. Відношення до Часу та мотив безкінечної шостої години

Бушина: передає цю ідею ясно й логічно: у них завжди шоста, і вони лише пересідають. Відчуття більше буденного, ніж трагічного.

Корнієнка: робить акцент на драматичності — Капелюшник говорить про Час із сумом, Королева зображена жорстокішою, постійний чай виглядає як покарання. Це ближче до оригінального

підтексту — нескінченне застілля як своєрідна «пастка в часі».

Висновок. Переклад Бушиної — більш спрощений, «рівний», зроблений так, щоб дітям було легко читати, причесаний під советчину, але через це абсурдність губиться, напевне, через те, що абсурду і так вистачало у період перекладу – 1960 рік. Корнієнко — навпаки, експресивний і сучасний: його переклад передає хаос і гумор оригіналу яскравіше, хоча він і складніший для сприйняття – бурхливе, емоційне, невпинне життя сучасних українців.

Отже, можна сказати, що Бушина дає більш «класичний» варіант, а Корнієнко — той, що ближче до духу Керролла.

Чи впливає гендерна приналежність перекладача\перекладачки на особливості перекладу. Давайте розглянемо на прикладі перекладу твору роману «Зелена миля» Стівена Кінга.

В українському перекладі існують щонайменше два повні переклади роману: версія Олександра Пузиренка(1996) та Олени Любенко(2017, перевидано в 2023) [6]. Обидва перекладачі якісно виконали свою роботу, однак їхні підходи відчутно різні. Саме ці відмінності можна пояснити не лише індивідуальним стилем, а й певними гендерними особливостями перекладацького мислення.

Особлива увага у ході дослідження приділялась тому, як різні перекладацькі стратегії відображають чоловіче й жіноче сприйняття тексту, адже роман Кінга насичений не лише сюжетними подіями, а й психологічними нюансами, які вимагають уважного та емоційно чутливого відтворення.

Події уривку розгортаються у 1932 році у в'язниці штату, відомій під назвою «Холодна гора». Одним із головних символів цього місця є електричний стілець, якого в'язні водночас і бояться, і висміюють. Жарти та

іронічні прізвиська на адресу знаряддя страти стають своєрідним психологічним механізмом подолання страху. В'язні, приречені на смерть, намагаються зберегти бодай ілюзію контролю, використовуючи гумор як зброю проти невідворотності.

Саме цей момент надзвичайно важливий для перекладача: чи зможе він передати атмосферу чорного гумору, іронічного ставлення та водночас відчуття невідвортної загибелі? У цьому проявляється не лише мовна майстерність, а й психологічне чуття, яке у певній мірі може залежати від гендерних особливостей перекладача.

Олександр Пузиренко використовує більш офіційну й книжну лексику: «в'язниця», «ув'язнені», «кухарство». Ці слова створюють атмосферу суворості, документальної точності. Його фрази мають розгорнуту, складну структуру: «Певна річ, там само перебував й електричний стілець». Тут відчувається дистанція між оповідачем і подіями, що знижує емоційний вплив на читача. Особливо показовими є прізвиська електричного стільця. Перекладач пропонує «Старий Іскрунець» — вдала адаптація, яка зберігає іронічний підтекст. Однак інший варіант — «Трон-Електрон» — виглядає надуманим і навіть механічним. У ньому відчувається інтелектуальна гра словами, але зникає простота й безпосередність чорного гумору.

З гендерної точки зору переклад Пузиренка можна охарактеризувати як раціональний і дистанційований. У ньому переважає прагнення до офіційності та точності, що є проявом умовно «чоловічої» стратегії перекладу.

Олена Любенко, на відміну від колеги, віддає перевагу простішим, побутовим словам: «тюрма», «в'язні», «стояти коло плити». Такі мовні вибори створюють ефект розмовності, ніби текст переповідає звичайна людина. Її речення коротші та

динамічніші: «Електричний стілець там, звісно, був теж». Використання слова «звісно» робить фразу невимушеною та наближеною до усного мовлення.

Прізвиська електричного стільця теж передані більш образно. «Старий Іскрун» — зрозумілий і природний варіант. «Великий Шарах» — надзвичайно вдала адаптація, оскільки слово «шарах» має звуконаслідувальний характер і передає одночасно звук і емоцію. Цей переклад звучить так, ніби його справді могли вигадати в'язні, що жартують над смертю. З гендерної точки зору переклад Любенко тяжіє до емоційності та образності. У тексті простежується жіноча чутливість до деталей, до відтворення інтонацій та психологічних нюансів.

Порівняння двох перекладів демонструє помітні гендерні відмінності у стилі й інтерпретації тексту:

- Формальність проти емоційності: переклад Пузиренка виглядає суворим і академічним, тоді як переклад Любенко — живим і розмовним.

- Підхід до гумору: у Пузиренка гумор втрачає частину природності («Трон-Електрон»), у Любенко ж він органічний і виразний («Великий Шарах»).

- Відображення психологічного стану: переклад Любенко краще передає атмосферу чорного гумору, тоді як переклад Пузиренка більше тяжіє до фактологічності. Отже, гендерна стратегія перекладу проявляється не у змісті, а у способі його подачі.

Аналіз перекладів Олександра Пузиренка та Олени Любенко дозволяє зробити висновок, що гендер перекладача справді впливає на стилістику та атмосферу відтвореного тексту. Чоловічий переклад тяжіє до точності, офіційності та відстороненості. Жіночий переклад вирізняється емоційністю, увагою до деталей та інтонаційною природністю.

У випадку роману «Зелена миля» саме емоційна складова є визначальною, адже твір Кінга побудований на драматичних історіях, людських переживаннях і психологічних контрастах. Стівен Кінг пише про смерть, страх і співчуття через призму повсякденності й чорного гумору. Саме тому переклад Олени Любенко виглядає ближчим до оригінального стилю, адже зберігає живу усну інтонацію та глибину психологічних нюансів. Версія Пузиренка може сприйматися як більш академічна та документальна, що важливо для дослідників тексту чи читачів, які цінують «точність». Версія Любенко краще відповідає очікуванням широкої читацької аудиторії, якій важливий емоційний ефект та відчуття «живої історії». Таким чином, гендерні аспекти перекладу мають важливе значення для розуміння того, як по-різному чоловіки та жінки інтерпретують один і той самий художній текст. Цей приклад підтверджує, що переклад є не лише технічним процесом, а й творчим актом, у якому особистість перекладача відіграє ключову роль.

Перекладачі можуть бути різні за віком: молоді, старші, малодосвідчені і багаті на досвід. Чи впливає цей соціальний аспект на переклад художніх творів.

Some glory in their birth, some in their skill,
Some in their wealth, some in their body's
force,
Some in their garments, though new-fangled ill,
Some in their hawks and hounds, some in their
horse;
And every humour hath his adjunct pleasure,
Wherein it finds a joy above the rest;
But these particulars are not my measure:
All these I better in one general best.
Thy love is better than high birth to me,
Richer than wealth, prouder than garments' cost,
Of more delight than hawks and horses be;
And having thee, of all men's pride I boast:
Wretched in this alone, that thou mayst take
All this away, and me most wretched make.

Хтось славу від народження вже має,
Хтось вихваляє богатирську вроду,
Хтось про свої достатки тільки дбає,
Хтось у собаках цінить лиш породу.
І кожен власну радість має й мрію.
Комусь – це одяг, яструб, кінь буланій.
Та я інакше щастя розумію:
Щоб був для тебе лиш завжди коханий.
Твоя любов – найвища в світі сила,
Герби і золото тьмяніють перед нею.
З кохання в мене виростають крила,
І я, як птах, злітаю над землею.
Не покидай мене, не забирай любов,
Бо я на самоті тоді лишуся знов.

Хто хвалиться своїм шляхетним родом,
Хто силою, достатком, хто умом,
Хто шатами — хай шиті всупір модам,-
Хто псом, хто соколом, хто скакуном.

І кожному в одній з отих марнот —
Вершина мрій і втіхи неземної.
Та не зрівняється ніхто зі мною,
Бо враз я досягнув усіх висот.

Твоя ж любов — над родові герби,
Над королівські пишні горностаї,
Коштовніша за всі земні скарби,
Прекрасніша за соколині зграї.

Та горе: скарб мій у твоїх руках,-
Як відбереш його — і частю крах.

Перед Вами Сонет 91 Вільяма Шекспіра.
Нами були проаналізовані переклади,
зроблені ученицею 11 класу і досвідченим
перекладачем.

Поетична спадщина Вільяма Шекспіра
становить надзвичайну складність для
перекладацької практики. Його сонети
вимагають не лише глибокого знання
англійської мови, а й здатності адекватно
відтворити художню образність та емоційне
наповнення оригіналу. Порівняння різних
перекладів одного й того ж тексту дозволяє
побачити, як особистість перекладача, його

вік, життєвий досвід, стиль мислення та
навіть настрої можуть впливати на кінцевий
результат.

У даному випадку аналізуються два
українські переклади сонету 91: один
виконаний ученицею 11 класу (Бобейко
Ілоною) [7], інший — відомим перекладачем
Дмитром Паламарчуком [8]. Обидва
переклади показують різні підходи до
оригіналу, що зумовлені насамперед
віковими та світоглядними відмінностями
авторів.

Переклад учениці вирізняється щирістю
та емоційністю. В її рядках відчувається
безпосередність і простота, адже вона
використовує образи, зрозумілі сучасному
молодому читачеві. Головний акцент
зроблено на силі кохання, яке постає
джерелом радості й натхнення. У перекладі
звучить романтичний настрій, характерний
для юної людини, яка лише входить у
доросле життя і сприймає любов як найвищу
цінність.

Переклад Дмитра Паламарчука
вирізняється високим рівнем літературної
майстерності. У ньому збережена чітка
структура сонета, ритм і класична форма.
Автор приділяє особливу увагу точності
передачі сенсу оригіналу, водночас надаючи
текстові виразної урочистості та драматизму.
Любов у його перекладі постає не лише як
натхнення, але й як сила, що здатна
визначати долю, а втрата цього почуття
тракується як найбільше випробування.

Таким чином, у результаті маємо два різні
авторські підходи. Переклад Бобейко Ілони
демонструє емоційне, юнацьке сприйняття
поезії Шекспіра, де домінує індивідуальне
переживання. Переклад Дмитра
Паламарчука, навпаки, відображає зрілий,
професійний погляд, що прагне
максимальної адекватності оригіналу й
літературної досконалості.

Отже, в даному випадку, вікова різниця
між перекладачами є визначальним

фактором, який формує художній результат. Якщо перший варіант можна розглядати як творчу спробу передати власні емоції, що має більш суб'єктивний і романтизований характер, то другий є прикладом професійного перекладу, зорієнтованого на точність і збереження стилістичних особливостей сонета. Обидва переклади є цінними, адже демонструють, наскільки по-різному можна зрозуміти, виразити і передати поезію Шекспіра українською мовою.

Стилістична норма з'являється там, де ламається літературна норма.

Твір: «Love of Life», «Жага до життя»

Оригінал:

“They limped painfully down the bank, and once the foremost of the two men staggered among the rough-strewn rocks. They were tired and weak, and their faces had the drawn expression of patience which comes of hardship long endured. They were heavily burdened with blanket packs which were strapped to their shoulders.”

Переклад 1:

Перекладач – Петро Соколовський

«Вони кульгаво й болісно спускалися берегом і одного разу той, хто ішов попереду з двох чоловіків, заходився серед каменів, що були розсипані нерівно й грубо. Вони були зморені й ослаблені, і на їхніх обличчях читалася зморшка терпіння, що приходить від довгого страждання. Вони були тягарем обтяжені — ковдрові мішки були прив'язані на їхніх плечах.»

Переклад 2:

Перекладачі - М. Гіптенко та Оксана Донічева

«Вони ступали, кульгаючи, до річки; сходячи вкритим каменюками берегом, передній заточився і мало не впав. Обидва були стомлені й виснажені, з облич'ям не сходяв вираз тупого терпіння, що його карбують тривалі знегоди. На спині вони несли важкі клунки, загорнені в укривала і

підтримувані ремінцями, які вони накинули на плечі.»

Переклад 3:

Перекладачі - Ніна Дубровська та Галина Яр

«Вони кульгали й болісно спускалися з берега, і одного разу той, що йшов попереду, похитнувся серед грубо розкиданого каміння. Вони були виснажені й знесилені, і на їхніх обличчях застиг вираз терплячості, що народжується з довго пережитих випробувань. Важкі тюки з ковдрами, міцно припнуті до плечей, обтяжували їхню ходу.»

Порівняння трьох перекладів:

Переклад 1, перекладач – П. Соколовський: У цьому перекладі відчувається досить буквальний підхід. З одного боку, він намагається точно передати деталі оригіналу — "кульгаво й болісно спускалися берегом", "обтяжені ковдровими мішками", — але водночас вибір слів інколи створює незграбність. Наприклад, "зморшка терпіння" звучить неприродно для української мови, бо терпіння зазвичай не асоціюється зі зморшками, а радше з виразом обличчя чи внутрішнім станом. Також "ковдрові мішки" залишають відчуття кальки, ніби мова йде про незрозумілий предмет, тоді як в оригіналі йдеться про клунки, обгорнуті ковдрами. Отже, цей варіант передає факти, але втрачає образність і літературну плавність.

Переклад 2, перекладачі – М. Гіптенко та О. Донічева: Тут перекладачі дозволили собі більшу свободу. Завдяки цьому уривок звучить енергійніше та більш художньо: "ступали, кульгаючи, до річки", "заточився і мало не впав". Це додає сцені динаміки й наближає її до живого опису, який легко уявити. Водночас певні вирази виглядають занадто прямолінійно. Наприклад, "вираз тупого терпіння" робить картину різкішою, ніж у оригіналі, де йдеться радше про виснажену, стражденну витривалість. Також "важкі клунки, загорнені в укривала" звучить

точніше, ніж "ковдрові мішки" в перекладі Соколовського, але структура фрази трохи перевантажена уточненнями. Загалом цей варіант найбільш "живий", але за рахунок точності й стриманості.

Переклад 3, перекладачі – Н. Дубровська та Г. Яр: У цьому перекладі відчувається рівновага між точністю та красою мови. "Кульгали й болісно спускалися" — природне, легке формулювання, що зберігає зміст оригіналу. Дуже вдала передача психологічного стану: "вираз терплячості, що народжується з довго пережитих випробувань" звучить глибоко й без зайвої різкості, на відміну від "тупого терпіння". Також "важкі тюки з ковдрами" — лаконічний і виразний образ, який відповідає оригінальному *blanket packs*. Мова перекладу плавна, без надмірних додаткових деталей, але й без сухості, як у Соколовського. Цей варіант передає і фізичну втому, і моральну стійкість героїв, залишаючи художньо гармонійне враження [9].

Ми будемо з Вами здивовані ще одним фактом: наш з Вами улюблений з дитинства пригодницький роман Джонатана Свіфта «Острів скарбів», перекладений на українську мову у 1939 році, насправді був спрощений і для того, щоб він був цікавим для підлітків, з українського перекладу були свідомо забрані і не перекладені більшість морських термінів, а повний переклад зі всіма збереженими морськими термінами з'явився лише нещодавно.

Отже, як ми побачили на прикладах, проаналізованих вище, вплив соціолінгвальних та лінгвокультурних аспектів на прийняття перекладацьких рішень відіграють вирішальну роль, а тому у

творчості перекладача співтворчість виступає вирішальною. Перекладач дає життя твору, яке могло не побачити світ якби не перекладач, бо він добуває голос народу і популяризує культуру, створює іншомовний світ рідною мовою – близькою для свідомості та мислення співвітчизників, він поважає автора і читача, а тому намагається, щоб світ його очима не спотворив оригінал.

На меті нашої співпраці з молодими науковцями – майбутніми перекладачами дослідити переклади творчості письменниці, неоднозначної особистості, представниці феміністичної літератури, Кейт Шопін – але наразі чекаємо «гарячий» переклад, який от-от має вийти з видавництва. Декодування мікро, макро та мегазнаків у перекладах – надзвичайна захоплююча справа.

І на завершення нашого виступу хотілось би почути думку учасників конференції з розрізи теми, що висвітлювалась. Як думаєте краще перекласти такий початок твору, який схожий на той, яким зазвичай починаються англійські казки Стенлі Міллігана “ Sad Happy Ending Story of The Bald Twit Lion”: «Once? Twice and thrice upon a time there lived a Jungle.....». Казки Міллігана раніше не перекладались українською мовою.

Варіанти наших перекладачів-співвітчизників Вас здивують:

«Ще за часів царя Панька жили були Джунглі»

«Ще за часів царя Гороха жили були Джунглі»

Чому така різниця у царях – Панько, Горох? Але це вже інша історія, яку ми спробуємо дослідити у подальшому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. VII перекладацький та літературний фестиваль 19-23.10.2025р. URL: <https://translatorium.com.ua/> (Дата звернення 01.11.25)
2. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnkyk.ua/> (Дата звернення 01.11.25)

3. Солдатова Л. П., Сутність поняття «мова» у дослідженнях Едварда Сепіра. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. № 40. том 2 С. 125-129* URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v40/part_2/31.pdf (Дата звернення 01.11.25)
4. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія]. Харків. : Харківський Національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
5. Льюїс Керрол «Аліса в країні див». Вид-во: Бабагаламага, 2006. 124 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lewis_Carroll/Alisa_v_Kraini_Dyv_vyd_2010.pdf (Дата звернення 01.11.25)
6. Стівен Кінг «Зелена Миля», 2024. URL: <https://litarchive.in.ua/zelena-myliya-stiven-kinh> (Дата звернення 01.11.25)
7. <https://zl.kiev.ua/pereklad-z-anglijskoyi-movy-soneta-91-vilyama-shekspira/> (Дата звернення 01.11.25)
8. <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=254> (Дата звернення 01.11.25)
9. <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=493> (Дата звернення 01.11.25)

Стаття надійшла до редакції
15 жовтня 2025 р

РЕФЛЕКСИВНА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

УДК 378.011.3-051:373.3.043.2-056.2\3]:159.955.4

ЛУЦИНКЕВИЧ ЛЮДМИЛА,

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Abstract. *The article analyzes the concepts of «reflection», «professional training», «inclusive competence». The essence of the reflective component as a key component of the inclusive competence of a modern teacher is highlighted. The importance of the teacher's ability to reflect in the educational process and the specifics of its formation in students with special educational needs are substantiated. Special attention is paid to the use of active methods of forming future teachers' ability to reflect and ensuring students' emotional reflection in lessons in an inclusive classroom.*

The issue of developing reflection is relevant and has prospects for research in the context of forming professional competencies of future teachers, in particular inclusive competence.

Key words: *professional training, professional competence, inclusive competence, reflection, children with special educational needs, inclusive class.*

Постановка проблеми. Сучасна система освіти спрямована на всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [6].

Досягнення цієї мети є складним процесом й залежить від багатьох факторів, включаючи зміну підходів до навчання в умовах інклюзивного освітнього середовища, а саме: врахування особливостей, можливостей усіх учнів, адаптація навчального процесу для учнів з особливими освітніми потребами, взаємодія різних фахівців, учнів, їхніх батьків у команді супроводу, використання ресурсів універсального дизайну та розумного пристосування, розвиток толерантності й

прийняття різноманіття в закладі освіти тощо.

Ми виходимо з того, що успішна реалізація інклюзивної освіти в значній мірі залежить від професійної компетентності педагога, зокрема інклюзивної, оскільки вона визначає здатність фахівця забезпечити рівний доступ до освіти та успішне включення дітей з особливими освітніми потребами в середовище закладу загальної середньої освіти, сприяння їхньому розвитку й самореалізації. Це актуалізує необхідність теоретичного аналізу проблем підготовки майбутніх вчителів до діяльності в інклюзивному середовищі, обґрунтування напрямів і способів формування їхньої інклюзивної компетентності, опанування рефлексивними здатностями в процесі навчання у педагогічному коледжі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд наукових публікацій засвідчив, що існують різні підходи до проблеми рефлексії, адже її активно вивчали та вивчають філософи (Дж. Локк, Г. Лейбніц та ін.) [3, 5, 9], психологи, педагоги, соціологи та ін. Філософська рефлексія означає внутрішнє віддзеркалення або міркування про себе, власний досвід, свої мислення та переконання. Це процес самоаналізу та самоусвідомлення [9, с. 37].

В контексті нашої проблеми дослідження важливими є розробки відомих зарубіжних і вітчизняних психологів та педагогів, які розкривають сутність, значення, структуру рефлексії (І. Бех, В. Джеймс, Г. Костюк, Р. Лашта, Я. Чаплак, Г. Чуйко та ін.) [3, 9], акцентують увагу на значенні рефлексії у навчанні, рефлексивній позиції вчителя, визначають моделі навчання на основі дослідження рефлексії тощо (В. Вундт, Дж. Дьюї, Н. Кічук, М. Марусинець, Ж. П'єр, Е. Стрига, Н. Пенковська, К. Роджерс та ін.) [5, 9].

Розбудова інклюзивної освіти в Україні активізувала наукові розвідки та

дослідження багатьох вітчизняних фахівців. Предметом дослідження стали методологічні та організаційні основи здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами (А. Колупаєва, авторка понад 150 публікацій з інклюзивної освіти), моделі викладання в інклюзивному класі, організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі (Н. Софій), історія становлення і розвитку системи освіти осіб з особливими потребами в Україні та зарубіжжі, технології інклюзивного навчання, (О. Таранченко) та ін. [1, 2].

Значна увага в останніх дослідженнях і публікаціях надана проблемам підготовки вчителя до роботи в умовах інклюзивного навчання: науковці розглядають різні підходи до формування інклюзивної компетентності вчителя (Т. Ілляшенко, Т. Кравцова, О. Мартинчук, Т. Руденко, Н. Фіголь, С. Чупахіна та ін.) [4], розкривають специфіку психологічної готовності вчителя до навчання учнів в інклюзивному класі (М. Буйняк, Л. Ляховець, О. Ткаченко, В. Щербата та ін.) [1], особливості формування рефлексивної компетентності майбутнього вчителя (Є. Клопота, О. Мирошник, О. Ротко, О. Третяк та ін.) [1].

Водночас зростання вимог до якісної професійної підготовки майбутніх вчителів в умовах педагогічного коледжу спонукала до дослідження проблеми формування інклюзивної компетентності педагога в контексті розвитку його здатностей до аналізу, оцінювання, осмислення власної педагогічної діяльності, її способів, наслідків і результатів, а також сильних і слабких сторін як вчителя, так й учнів, зокрема з особливими освітніми потребами.

Виокремлення мети та основних завдань дослідження. Метою статті є теоретичний аналіз рефлексії у контексті

процесу формування інклюзивної компетентності майбутніх вчителів, визначення ключових напрямів цього процесу з урахуванням особливостей навчання у педагогічному коледжі.

Завдання статті полягають у теоретичному аналізі понять «інклюзивна компетентність вчителя», «рефлексія»; визначенні сутності та значення рефлексії як складника інклюзивної компетентності педагога; визначенні ключових напрямів, методів, прийомів формування інклюзивної компетентності майбутніх вчителів, зокрема її рефлексивного компонента.

Виклад основного матеріалу. Ключовим фактором ефективної розбудови вітчизняної інклюзивної освіти є якісна фахова підготовка майбутніх вчителів, формування їхніх професійних компетентностей, серед яких важливе місце посідає інклюзивна. Значна увага проблемі надана у наукових дослідженнях, науково-педагогічній літературі. У той же час мають місце різні підходи до визначення інклюзивної компетентності вчителя та її структури.

На думку вчених К. Гуз, І. Олійник, Л. Яценюк, які враховують різні погляди науковців (В. Товстоган, Т. Цегельник, А. Шевченко), інклюзивна компетентність педагога – це сукупність знань, умінь, навичок та особистісних якостей, необхідних для ефективної роботи з учнями, які мають різноманітні освітні потреби, зокрема діти з особливими освітніми потребами [1, с. 93-94].

Дослідниця Т. П'ятакова розглядає інклюзивну компетентність як інтегральну характеристику педагога (учителя, асистента), що впливає на здатність розв'язувати професійні завдання в умовах інклюзивного підходу до освітньої діяльності. Авторка визначає компоненти інклюзивної компетентності, а саме: мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний [4, с. 83].

Сучасний стан і повноваження інклюзивної освіти чітко визначені в законодавчій та нормативно-правовій базі системи освіти. Відповідно до Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» інклюзивна компетентність полягає у таких компетентностях як:

- здатність створювати умови, що забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища;
- здатність до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами;
- здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного здобувача освіти з урахуванням вікових та інших індивідуальних особливостей [7, с. 24-25].

Отже, інклюзивну компетентність – це сукупність здатностей, що виявляються у необхідних для вчителя знаннях, уміннях, навичках, комунікаціях, відповідностях і автономіях [7, с. 7], основи чого й необхідно сформувати під час навчання майбутніх фахівців у педагогічному коледжі.

Формування інклюзивної компетентності майбутніх вчителів у коледжі оптимально забезпечується в процесі вивчення освітнього компонента «Інклюзивна освіта». В ході навчання здобувачі освіти набувають здатність надавати якісні освітні послуги через оволодіння механізмами й чинниками інклюзивного навчання, розвиток навичок створення сприятливого культурного середовища, реалізовувати принципи та застосовувати стратегії універсального дизайну й розумного пристосування в інклюзивному класі тощо.

В ході навчальних занять майбутні фахівці розв'язують реальні чи змодельовані педагогічні ситуації, виконують професійні задачі, працюють з кейсами з інклюзивного навчання, що забезпечує формування їх практичної готовності до роботи в сучасному закладі з інклюзивним навчанням,

толерантного ставлення та емпатії до різноманітності в освітньому просторі, навичок ефективного спілкування, аналітичних і критичних здібностей, а також рефлексивного підходу до власної професійної діяльності та розуміння особливостей інклюзивної освіти.

Результативним у формуванні інклюзивної компетентності майбутніх вчителів є перегляд й аналіз відеоуроків, занять в інклюзивному класі. Така робота дозволяє студентам зрозуміти й оцінити труднощі, з якими стикаються діти в інклюзивному навчанні, вони вчать добирати творчі та ефективні методи диференційованого й індивідуалізованого навчання, розробляти стратегії психолого-педагогічної, соціальної підтримки учнів і т. інше.

В сучасній системі освіти процеси навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти є наскрізними [2]. Їх цілісність забезпечується наявністю у вчителя/вчительки компетентностей, необхідних для виконання всіх трудових функцій на ціннісних орієнтирів [7, с. 8]. На нашу думку, зокрема це стосується інклюзивної компетентності вчителя, яка пов'язана з усіма його трудовими функціями (А. Навчання здобувачів освіти предметів / інтегрованих курсів, Б. Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу, В. Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища, Г. Проведення освітнього процесу, Д. Безперервний професійний розвиток) і професійними компетентностями (мовно-комунікативною, предметно-методичною, психологічною, емоційно-етичною, педагогічного партнерства тощо) [7].

В контексті проблеми нашого дослідження особливу увагу було надано аналізу рефлексії та структури інклюзивної компетентності вчителя, зокрема рефлексивного компонента. Поняття

«рефлексія» в науковий дискурс ввів Джон Локк, який розглядав її як внутрішнє сприйняття та діяльність розуму, що стосується попередніх ідей та, що це діяльність розуму, спрямована на спостереження за власними розумовими процесами та станами [9, с. 37].

Слід зауважити, що є різниця у розумінні поняття «рефлексія» різними науковими галузями: у філософії рефлексія (від лат. reflexio – вигин, відображення) – це осмислення людиною власних дій і їхніх законів, діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини, у той час, як у психології це поняття використовується для позначення самоаналізу та роздумів людини над власним душевним станом [8, 9].

У словнику психології рефлексія визначена як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів, не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, а й з'ясування того, як інші знають і розуміють його, його особистісні особливості, емоційні реакції і когнітивні уявлення [3, с. 70].

Ми зацентрували увагу на характеристиці, яка надана сучасними вченими О. Нагорною, Т. Кравцовою, Т. Руденко, які розглядають рефлексивний компонент в структурі інклюзивної компетентності педагогічних працівників як здатність до самоаналізу професійної педагогічної діяльності та її результатів, що дозволяє коригувати підходи в умовах інклюзивної освіти. Ця рефлексія проявляється як самостійний аналіз власної діяльності, необхідний для ефективної підготовки та реалізації інклюзивних процесів [4, с. 83].

Отже, однією з найважливіших складових інклюзивної компетентності вчителя є рефлексія, яку слід розглядати як сукупність компонентів рефлексивності (самопізнання, самоаналіз, самооцінка тощо) та професійної спрямованості особистості, що виявляється у

здатності, схильності, мотивації до прогнозування професійної діяльності, професійного зростання, а також, пошуку особистісного сенсу для кожного учасника освітнього процесу. Вона є невід'ємною частиною інклюзивного навчання, що дозволяє усвідомлювати учням свої досягнення, аналізувати сильні та слабкі сторони, помилки, планувати подальший розвиток з врахуванням власних потреб і можливостей.

Формування рефлексії у майбутніх фахівців забезпечується у процесі навчальних занять у коледжі через використання активних методів навчання (неімітаційних: проблемні лекції, евристичні бесіди, диференційовані завдання; імітаційних: вправи, педагогічні ситуації, кейси, педагогічні завдання тощо). Значний потенціал для формування рефлексивних здібностей і навичок мають інтерактивні методи навчання («Мікрофон», «Мозковий штурм», дискусії, рольові та дидактичні ігри, робота в групах/парах тощо). Наприклад, використання «мозкового штурму» дозволяє шляхом групової роботи студентів згенерувати ідеї та рішення, які будуть корисними в інклюзивному навчанні, сформувати уміння, які необхідні у подальшій співпраці вчителя з іншими професіоналами, батьками учнів, зокрема з особливими освітніми потребами, та іншими учасниками освітнього процесу в закладі освіти.

Майбутні вчителі навчаються моделювати уроки в інклюзивному класі, інклюзивне середовище, залучати учнів до рефлексивної діяльності, наприклад, через використання вправи «Сходинок до успіху». Опис вправи: Учні перед початком отримують зображення зі сходинок. Сходинок має бути стільки, скільки завдань необхідно виконати. Упродовж уроку, заняття чи заходу учні оцінюють свою роботу на кожному етапі у вигляді сходинок, які ведуть до успіху.

Студенти навчаються створювати умови для мотивації учня до самопізнання, особистісного зростання, реалізації власної «Я-концепції», організувати взаємодії, комунікувати, використовувати різноманітні засоби пізнання та дослідження світу, що особливо складно, але необхідно для дітей із особливими освітніми потребами, у яких є порушення в розвитку, які мають труднощі у навчанні, реалізації різних видів діяльності.

Дієвим напрямом у формуванні рефлексивних навичок у майбутніх вчителів є залучення їх до пошуково-дослідницької діяльності, яка передбачає ознайомлення з різноманітними педагогічними теоріями, підходами, їх застосування для осмислення власного досвіду та отримання нових знань, аналіз власних цілей, способів, засобів і результатів роботи для покращення власних особистісних і професійних якостей, педагогічної діяльності.

Висновки. Ефективне впровадження інклюзивної освіти потребує зосередження уваги на багатьох аспектах, зокрема на покращенні підготовки вчителів до діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища, що передбачає врахування індивідуальних потреб і можливостей дітей, гнучкість в організації освітнього процесу, використання сучасних підходів, методів і технологій навчання, забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти тощо.

Інклюзивна компетентність є обов'язковим складником професійної компетентності сучасного вчителя, яка полягає у здатності до створення безпечного комфортного середовища для всіх учасників освітнього процесу в закладі загальної освіти з інклюзивним навчанням, умов для якісного освітнього процесу з врахуванням особливостей, можливостей і потреб учнів, ефективної співпраці та взаємодії учасників команди супроводу дитини.

Рефлексивний компонент є невід’ємною спеціальної уваги під час підготовки частиною інклюзивної компетентності майбутніх фахівців у педагогічному коледжі. вчителя, і його формування потребує

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гуз К. Ж., Олійник І. М., Яценюк Л. І. Формування інклюзивної компетентності педагогів Нової української школи. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 5 (224). С. 92-97.
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 232 с.
3. Лашта Р. Б. Поняття рефлексія: психологічний аспект. *Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 23-24.09.2022 р., м. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. 124 с. С. 70-72.
4. Нагорна О. В., Кравцова Т. О., Руденко Т. В. Формування інклюзивної компетентності майбутнього педагога. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Випуск 59. С. 82-85.
5. Палій А. М., Єльчанінова Т. М., Шевченко В. М. Рефлексія як структуротворчий компонент професійної діяльності. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6 (40). С. 867-876.
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [редакція від 22.09.2025 № 4562-IX]. URL: <https://precedent.ua/2145-19> (дата звернення: 28.09.2025).
7. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93546/ (дата звернення: 28.09.2025).
8. Психологічна енциклопедія. *Український психологічний ХАБ*. 2025. URL: <https://www.psykholoh.com/entsyklopediya> (дата звернення: 30.09.2025).
9. Чаплак Я., Чуйко Г. Рефлексія як метакогнітивний феномен психології. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. 2021. Volume 7, Issue 9 (53). С. 35-47.

*Стаття надійшла до редакції
15 жовтня 2025 р*

**РОЛЬ КАЗКОТЕРАПІЇ В ОСМИСЛЕННІ ВАЖЛИВИХ ЖИТТЄВИХ ЯВИЩ,
ЗАСВОЄННІ ЦІННОСТЕЙ І МОРАЛЬНИХ НОРМ**

УДК 378.015.31:17.022.1]:[159.9.018:398.21

БАРЩЕВСЬКА ІННА,

викладач психолого-педагогічних дисциплін

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Сучасна реальність без попередження ставить людину перед численними викликами. Динамічність суспільних процесів, невизначеність та інформаційне перенавантаження зумовлюють необхідність швидкого прийняття складних рішень, залишаючи дедалі менше простору для глибоких роздумів і рефлексії.

Працюючи зі студентською молоддю, можна спостерігати суттєві трансформації їхнього психоемоційного стану та поведінкових моделей - як у позитивному, так і в негативному напрямках. Особливу увагу слід звернути на зміни у когнітивних функціях, зокрема: зниження концентрації уваги, зростання демотивації до навчальної

діяльності, зменшення соціальної активності, а також збільшення випадків формування залежностей різного типу (інформаційних, хімічних, поведінкових тощо).

Підліткове та юнацьке життя в умовах травматичного соціального середовища істотно підвищує ризики розвитку депресивних і тривожних станів, зниження самооцінки та формування невпевненості у власних можливостях. Сукупність цих чинників здатна провокувати деструктивні форми поведінки, порушення адаптаційних механізмів та підвищення вразливості особистості до психоемоційного вигорання й девіантних проявів.

Негативна тенденція почалась ще з початку COVID-19. WHO повідомляє, що кількість молодих людей з психічними проблемами (депресія, тривожність) принаймні подвоїлася в Європейському регіоні після початку пандемії COVID-19. Також інші дослідження вказують на зростання психічних розладів серед молоді приблизно на 6,8% порівняно з 1990 роком. Після початку повномасштабного вторгнення, українська молодь знаходиться в постійному нестабільному та стресовому середовищі. Наприклад, у східних регіонах України, в районах, постраждалих від конфлікту, велика частина дітей повідомляє про використання шкідливих звичок (паління, інші залежності) як механізмів копію. Зокрема, серед хлопців 14-17 років цей показник досягає 77 %. Також у доповіді від UNICEF / Rating Group зазначається, що 53 % українських підлітків віком 14-17 років демонструють ризиковану

поведінку стосовно мін і нерозірваних боєприпасів, навіть при тому, що більшість з них знає правила безпеки.

У сучасній науковій літературі казкотерапія розглядається як психокорекційний метод, що спрямований на зниження рівня тривожності, агресивності, а також на розвиток емоційного інтелекту, формування адаптивних моделей поведінки в дітей та підлітків. Вперше розгляд такого методу ми зустрічаємо у роботі Бруно Беттельгейма, він уперше науково обґрунтував психотерапевтичне значення казки. Беттельгейм показав, що наукові сюжети відображають універсальні архетипи людської психіки за К. Юнгом і допомагають дитині долати страхи, конфлікти та кризи розвитку через ідентифікацію з героями. Саме його роботи стали основою для подальшого розвитку казкотерапії як методу психокорекції.

У новітніх дослідженнях в період повномасштабного вторгнення, казкотерапія використовується як ресурсний метод психологічної підтримки дітей, постраждалих від війни, що допомагає знижувати рівень стресу, тривожності та відновити почуття безпеки (Дослідження Вікторії Борисенко, 2023). Таким чином, сукупність емпіричних даних свідчить про те, що казкотерапія є гнучким та ефективним інструментом психологічної допомоги, що може бути інтегрований у сучасну педагогічну та психологічну практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Adams, P.L. (1973). *Obsessive Children: a Sociopsychiatric Study*. Butter worths. London.
2. Asperger, H. (1944). *Die 'aunstisehen Psychopathen' im Kindesalter*. Archiv fur psychiatrie und.
3. Asperger, H. (1968). *Zur differential diagnose des kindlichen Autismus*. Acta paedo psychiatrica, 35, 136-145.
4. Asperger, H. (1979). *Problems of infantile autism*. Communication, 13, 45-52.

5. Bartak, L. & Rutter, M. (1976). Differences between mentally retarded and normally intelligent autistic.
6. Children. Journal of Autism and Childhood Schizophrenia, 6, 109-120.
7. Галян І. М. Психодіагностика: навчальний посібник . Київ: Академвидав, 2009. 464 с.
8. Дуткевич Т.В. Практична психологія: вступ до спеціальності. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 256 с.
9. Поліщук С.А. Методичний довідник з психодіагностики: навчально-методичний посібник. Суми : Університетська книга, 2009. 226 с.
10. <https://moyezdorovya.com.ua/syndrom-aspergera-symptomy-ta-osoblyvosti-zahvoryuvannya/>
11. <https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/4265/>
12. <https://www.youtube.com/watch?v=Surg2HI1OHk>
13. <https://suprun.doctor/zdorovya/shho-varto-znati-pro-sindrom-deficytu-uvazhnosti-ta-giperaktivnosti.html?=&page970>
14. <https://unilik.ua/uk/sindrom-deficytu-uvagi-i-giperaktivnosti-sdug/>
15. <https://nus.org.ua/articles/nezruchni-dity-rol-uchyteliv-ta-shkoly-v-dopomozi-dityam-z-giperaktivnistyu/>
16. <https://osvitoria.media/experience/syndrom-defitsytu-uvagy-z-giperaktivnistyu-yak-dopomogy-dytyni-adaptuvatysya-do-shkoly/>

Стаття надійшла до редакції
18 жовтня 2025 р

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНОЧОГО ГОЛОСУ У ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ ПРОЗИ

УДК 821(100).09-3-55.2:316.346.2

БЕВЗА ДІАНА,

здобувачка вищої освіти

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Науковий керівник: Голованюк Валентина,

викладач кафедри зарубіжної літератури та основ риторики

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Abstract. The article explores the features of contemporary women's prose in world literature, focusing on its artistic innovations, thematic emphases, and narrative strategies. It examines how modern female authors reflect on issues of identity, gender roles, and social inequality in a globalized world. Particular attention is given to the representation of women's experience, social engagement, and globalization processes that shape the modern literary canon.

Keywords: women's prose, contemporary literature, feminist discourse, narrative strategies, world literary process.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. жіноча проза пережила інтенсивну трансформацію: від маргіналізованих жанрових форм – до провідних позицій у національних та глобальних літературних полях. Водночас залишається низка нерозв'язаних проблем, зокрема які саме художні й тематичні інновації властиві сучасним жінкам-письменницям, як змінюється «авторський голос» і наративні практики під впливом феміністичного дискурсу, постколоніальних

та інших підходів, якою є роль інтерсекційності (перетину гендеру, класу, раси, сексуальності) у формуванні тематичного кола й стилістики, якою мірою глобалізація, міграція та цифрові медіа впливають на форму та рецепцію жіночої прози. Сьогодні потребує узагальнення спектр змін і вироблення систематичної класифікації рис, які визначають сучасну жіночу прозу на світовому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиліття в літературознавчій та гендерній науці відзначені інтенсивним вивченням творчості жінок-письменниць. Класичні напрями поєдналися з новими підходами, серед яких інтерсекційний аналіз, постколоніальні та транснаціональні перспективи, а також дослідження впливу медіатизації й цифрової культури на літературну продукцію. Сучасні літературознавці звертаються до аналізу жіночої творчості, цікавляться інтелектуальним досвідом письменниць різних літературних епох, що представлено у працях як закордонних, так і українських дослідників, серед них: В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Зборовська, Л. Таран, Г. Брандт, К. Готьє, Е. Левінас, Е. Сікс. Паралельно здійснюються спроби характеристики сучасної жіночої прози у світовій літературі. Попри наявні дослідження, потребує узагальнення спектр змін і особливості, які визначають сучасну жіночу прозу на світовому рівні.

Виокремлення мети та основних завдань дослідження. Мета презентованого дослідження полягає у виявленні й систематизації головних художніх, тематичних та соціокультурних особливостей сучасної жіночої прози в світовому літературному контексті та окресленні їх значення для розвитку сучасної літературної парадигми. Поставлена мета дослідження передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити провідні художні й

тематичні інновації сучасних письменниць; 2) проаналізувати особливості наративних стратегій та жанрової різноманітності сучасних авторок; 3) визначити значення жіночої прози для формування сучасної літературної парадигми.

Виклад основного матеріалу. Сучасне українське й світове літературознавство приділяє велику увагу жіночій прозі, яка набула широкого розвитку в кінці XIX – на початку XX ст., тобто в епоху модернізму. Формування літератури цього періоду відбувалося на основі модерної художньої парадигми, що характеризується психологізмом, інтелектуалізмом, новим глибинним інтересом до внутрішнього життя та світогляду людини, актуалізацією феноменів фемінності й маскулінності.

У той час активно розвивався в багатьох куточках світу жіночий рух, який набув особливої специфіки в кожній країні зокрема. «Жінки-письменниці наприкінці XIX ст. починають активно боротися за свої права, за своє «звільнення». Окремі чоловіки-письменники також долучаються до цього руху. Так, американський жіночий рух надихається європейським, і навпаки» [7, с. 7]. Формується своєрідний «світовий синкретизм», який сприяє еволюції усвідомлення та пробудження жіночності. Як зауважує В. Вульф, «твір жінки є завжди жіночим; він не може не бути жіночним; з найкращого боку він є жіночним; тільки проблема полягає у визначенні того, що ми розуміємо під жіночним» [2, с. 516]. Українська дослідниця В. Агеєва ніби продовжує судження В. Вульф, наголошуючи, що жінки хоча й мали не так багато матеріалу, все ж писали: «Жінка, замкнена в хатньому обширі, мала порівняно небагато матеріалу для спостережень. І до того ж її світ вважається нижчим, маргінальним: родинні клопоти, материнство, сестринство, дім – усе це зображалося в літературі XIX ст. доволі

скупі і поверхнево з погляду невтаємниченого зовнішнього спостерігача» [1, с. 16-17].

Здійснюючи дослідження особливостей розвитку української постмодерністської прози, Р. Харчук стверджує, що в ній «окреме місце займають твори, написані жінками. Їм притаманна не лише увага до жінки та жіночих проблем, а й особливий жіночий погляд на світ і виклики сучасності. Жіноча проза – це інший стиль мислення і письма, інша манера мовлення, інший тон» [5, с. 180]. Як українська, так і світова жіноча проза репрезентує тип свідомості, художнього мислення, жіночий досвід, жіночий погляд на життя, а відтак «жіноче письмо» актуалізує проблеми й художній світ жінки, у центр образної системи виносить жіночі персонажі, їхній внутрішній світ.

Таким чином, сучасна жіноча проза у світовій літературі є багатовимірним та динамічним явищем, що демонструє складну взаємодію художніх, соціокультурних та ідеологічних чинників. Однією з ключових особливостей цієї літератури є активна репрезентація гендерного досвіду, що охоплює проблематику тілесності, сексуальності, материнства, домашньої праці, насильства й ідентичності. У творах письменниць останніх десятиліть жінка постає не тільки як об'єкт зображення, але й як повноправний суб'єкт із власним голосом, правом на самовизначення та правом бути почутою. Це спричинює переосмислення усталених стереотипів та пропонує альтернативні моделі жіночності, які постають у центрі літературного дискурсу.

Елейн Шовалтер у книзі «Їхня власна література» виокремила три головні етапи розвитку літератури жінок на прикладі американської:

– The Feminine (1840-1880) – жіноча фаза, що характеризується імітацією чоловічої традиції;

– The Feminist (1880-1920) – фаза сексуальної та текстуальної анархії, протест проти панівних стандартів;

– The Female (20-ті роки ХХ – і дотепер) – власне стадія самоусвідомлення жінки.

Елейн Шовалтер також писала: «...жіночий, феміністичний або жіночий роман завжди був змушений боротися проти культурних та історичних сил, які зводили жіночий досвід на другорядні позиції» [4, с. 37].

Значущим аспектом сучасної жіночої прози, на наш погляд, є її нарративна різноманітність. Авторки активно експериментують із художньою формою, застосовуючи техніки фрагментарності, мультиперспективності, нелінійності та автобіографічної фікції. До прикладу, у романах Елени Ферранте «Лялька, що залишилася» та «Моя геніальна подруга» простежується поєднання особистих і колективних історій, де жіноче життя розглядається крізь призму суспільних трансформацій. Маргарет Етвуд у романі «Оповідь служниці» створює антиутопічний нарратив, який поєднує художню вигадку з політичним попередженням, а Ширлі Джексон у прозі середини ХХ століття заклала основу сучасного феміністичного осмислення теми жіночої ізоляції та страхів.

Суттєвим чинником розвитку жіночої прози є інтерсекційність, яка дає можливість розглядати ідентичність жінки у взаємозв'язку з расовими, національними, класовими й сексуальними характеристиками. Так, Чимаманда Нгозі Адічі у романі «Американа» досліджує проблеми міграції, расової дискримінації та культурної адаптації, поєднуючи індивідуальну історію героїні із ширшим соціальним контекстом. Не менш значущим є аспект глобалізації сучасної жіночої прози. Завдяки перекладам, міжнародним літературним преміям і цифровим медіа

твори письменниць набувають світового резонансу, формуючи новий канон. Серед найпомітніших тенденцій – поява сильних транснаціональних голосів, таких як Джумпа Лахірі («Інтерпретатор хвороб», «Безіменна») чи Ганья Янагіхара («Маленьке життя»), які поєднують культурні традиції різних країн, і водночас утвердження національних літературних особливостей у глобальному просторі.

Слід зауважити, що жінки сьогодні творять у різних жанрах та стилях. Наприклад, новели й романи А. Гавальди розповідають про прості життєві ситуації, у них з легкістю, без будь-яких претензій, натяків, гніву на протилежну стать. Головними героями її творів часто виступають чоловіки («Записка про звільнення», «Минали роки», «Пригода»). Твори французької письменниці постають як рівноцінні історії, попри належність головного персонажа до тієї чи іншої статі. Акцент у творах цієї письменниці поставлено на інтровертній сфері, на психології героя, його екзистенції, переважає зображення кризових станів людини (манії, фобії, депресії) [3].

Відтак, жіноча проза «вміщає різні за стилем, жанром, видом, ступенем і мірою таланту та впливу на літературний процес тексти, які поєднані одним єдиним чинником – статтю автора» [6, с. 349]. Головними характеристиками, що окреслюють сучасну жіночу прозу є: жіноча суб'єктивність, відвертість, сповідальність, безпосередність, психологізм письма, автобіографічність, фрагментарність, емоційність стилю, жіноча модель образної й наративної систем. До ознак, які увиразнюють гендерний аспект жіночого письма можливо віднести, до прикладу, відкриту структуру тексту, здатність до розширення, продовження, надмірну діалогічність, синкретизм у застосуванні літературних жанрів (так зване «зрощення жанрів»), тенденцію до імітації

усного мовлення на письмі (легкий ритм, постійне використання вигуків, питань тощо), акцентування внутрішнього мовлення героїв, потяг до натуралізму, автентичності у зображенні жіночої фізіології, деструкцію часово-просторових координат, ігнорування зовнішніх/внутрішніх меж в зображенні закритих місцевостей або, навпаки, безкраїх просторів, поціновування внутрішнього часу (щоденного, суб'єктивного), протиставленого тривалості, протиставлення теперішнього майбутньому чи минулому [6, с. 349].

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, ми дійшли висновку що сучасна жіноча проза у світовій літературі вирізняється тематичною багатогранністю, інноваційними наративними стратегіями, соціальною ангажованістю та глобальною відкритістю. Вона поєднує особистий і колективний досвід, віддзеркалює інтерсекційний характер сучасних ідентичностей та сприяє формуванню нової літературної парадигми, у якій голос жінки звучить як рівноправний і значущий. Саме ці особливості роблять жіночу прозу важливим складником сучасного літературного процесу та впливовим фактором у ширшому соціокультурному контексті. Приклади творчості таких авторок, як В. Вульф, М. Етвуд, Е. Ферранте, Ч. Нгозі Адічі, Дж. Лахірі чи Г. Янагіхара та ін., засвідчують як універсальність, так і національну своєрідність жіночого письма. Їхні твори поєднують особисті історії з глобальними проблемами сучасності, що сприяє формуванню нового канону світової літератури. Відтак, сучасна жіноча проза виступає не тільки художнім віддзеркаленням жіночого досвіду, але й інтелектуальною платформою для переосмислення культурних, соціальних і гендерних парадигм, які визначають літературний процес ХХІ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Агєєва В. Власним голосом: жіноча одвертість і модерністський бунт. Інша оптика: гендерні виклики сучасності. Київ: Смолоскип, 2019. С. 13–28.
2. Вульф В. Визначення жіночності: гінокритика і жіночий текст. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів: Літопис, 1996. С. 516.
3. Натяжко С. М. Анна Гавальда і Оксана Забужко: психоаналітичний аспект сучасної жіночої прози. *Султанівські читання*: зб. статей. Івано-Франківськ, 2016. № 5. С. 165–173.
4. Таран Л. «Бути самій собі ціллю» долаючи гендерні стереотипи: автобіографізм у творчості сучасних жінок-авторів. *Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції 27–29 квітня 2011 р. Тернопіль, 2011. С. 36–38.
5. Харчук Р.Б. Сучасна українська проза: постмодерний період. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
6. Шмельова Р., Квітка А. Жіноча проза як літературознавча проблема: художньо-прагматичний аспект. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (73). С. 347–350.
7. Women's Emancipation Writing at the Fin de Siecle. Edited By Elena V. Shabliy, Dmitry Kurochkin, O'Donnell Karen. Published December 6, 2018 by Routledge. 246 p.

*Стаття надійшла до редакції
10 серпня 2025 р*

**ЕТИМОЛОГІЯ АНГЛОМОВНОЇ СУЧАСНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ**

УДК 811.111'373.6:001.4=811.161.2

ВІННИЦЬКА АННА,

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник: МАРЦЕНЮК ОЛЕНА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології

Комунального закладу вищої освіти

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

У сучасному мовному просторі англійська мова виконує провідну роль у сферах науки, техніки, медицини та бізнесу. Термінологія — це фундамент кожної професійної мови, і її правильне використання є запорукою ефективної комунікації. Етимологічний аналіз термінів дозволяє простежити джерела їх походження, вплив інших мов, а також передбачити закономірності перекладу. Це особливо важливо для майбутніх перекладачів, яким необхідно не лише розуміти значення терміна, а й адекватно передавати його культурний та концептуальний зміст.

Метою статті є аналіз етимологічного походження сучасної англійської термінології та визначення принципів її перекладу українською мовою.

Для досягнення мети передбачено такі завдання:

- визначити основні джерела формування термінів;
- класифікувати їх за походженням і структурою;
- розглянути процес запозичення та адаптації;
- охарактеризувати труднощі перекладу.

Об'єктом дослідження є англomовна термінологія як лінгвістичне явище.

Предметом дослідження є етимологічне походження термінів та шляхи їх перекладу українською мовою.

У дослідженні використано описовий метод, метод контекстуального аналізу, класифікаційний метод і метод вибірки. Матеріалом стали терміни, зафіксовані в англomовних наукових статтях, словниках, офіційних сайтах міжнародних організацій та в перекладених українською джерелах.

Питання термінотворення та перекладу термінів досліджуються такими науковцями, як D. Crystal, A. Kumar, S. Moiseienko, A. Zahnitko, A. Грицева, О. Бондаренко, А. Загнітко. Вони розглядають терміни як особливий клас мовних одиниць із фіксованим значенням.

Роль англійської мови у формуванні міжнародної термінології.

У сучасному глобалізованому світі англійська мова відіграє провідну роль як міжнародна мова науки, техніки, бізнесу та культури. Особливого значення набуває її термінологія — система слів і словосполучень, що позначають спеціальні поняття й забезпечують ефективну комунікацію в професійних сферах.

Етимологічне дослідження цієї термінології дозволяє краще зрозуміти шляхи формування лексики, її міжмовну взаємодію та механізми адаптації.

У межах теоретичної частини важливо окреслити не лише природу терміна як мовної одиниці, а й джерела його походження, етапи розвитку англomовної термінології та вплив глобалізаційних процесів на її динаміку.

Поняття терміна та його ознаки. У лінгвістиці терміном називають слово або словосполучення, що чітко позначає спеціальне поняття в межах певної галузі знань. Сам термін походить від лат. *terminus*

— «межа», що символічно відображає його функцію — фіксувати межі значення.

До основних ознак терміна належать:

- Однозначність (у межах певної сфери);
- Системність (входження в терміносистему);
- Точність (виключення двозначності);
- Міжнародність (наявність спільних коренів у кількох мовах);
- Стабільність (повільна зміна значення з часом);
- Лаконічність (компактна форма при високій інформативності).

Наприклад, термін *virus* має стабільне і чітке значення в медицині, тоді як слово *network* у побуті може позначати як торговельну мережу, так і комп'ютерну систему.

Відмінності між термінами та загальноживаними словами. Хоча терміни та загальноживані слова можуть мати схожу форму, вони різняться за змістом і функцією. Терміни мають чітке, однозначне значення в межах певної фахової галузі, тоді як загальноживані слова можуть бути багатозначними та змінювати значення залежно від контексту. Сфера використання термінів — наукова, технічна, професійна; натомість загальноживана лексика використовується у повсякденному спілкуванні. Також терміни завжди нейтральні за стилістикою, тоді як звичайні слова можуть мати емоційне чи експресивне забарвлення. Класифікація термінів за походженням та структурою. Залежно від способу появи в мові, терміни поділяють на природні та штучні. Природні терміни — це лексичні одиниці, які вже існували у загальноживаній лексиці, проте з часом набули вузького, фахового значення. Вони проходять шлях семантичної спеціалізації, адаптуючись до потреб певної галузі знань. Такий процес часто

відбувається у зв'язку з розвитком науки або перенесенням терміна з однієї сфери у нову.

Наприклад: слово *virus*, що у латинській мові означало «отрута», у сучасному медичному та біологічному контексті позначає мікроскопічний інфекційний агент. Аналогічно, слово *cloud* у сфері ІТ означає не атмосферне явище, а сховище даних у цифровому середовищі.

Штучні терміни — це слова, створені спеціально для позначення нових понять, які виникають у процесі науково-технічного прогресу. Їхніми джерелами є не тільки вже наявні лексеми, але й суто наукові концепти, які не мають попередників у мові.

Наприклад:

- *quark* (кварк) — елементарна частинка, термін придуманий фізиком Мюрреєм Гелл-Манном, який запозичив це слово з роману Дж. Джойса;

- *laser* — акронім від *Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation*, що є прикладом складного, суто технічного терміна.

Штучні терміни часто позбавлені етимологічної прозорості для нефахівців, що ще більше підкреслює їхню специфіку.

Однокореневі, складені терміни та аббревіатури. Іншим важливим критерієм класифікації термінів є їхня структура.

Однокореневі терміни — це прості слова, що складаються з одного кореня і не мають додаткових морфем. Вони переважно використовуються для позначення базових понять у науці й техніці.

Приклади: *data* (дані), *code* (код), *gene* (ген).

Складені терміни — утворюються шляхом об'єднання двох або більше основ, що дозволяє передати більш комплексне або спеціалізоване значення.

Приклади: *smartphone* (*smart* + *phone*) — «розумний телефон»; *airbag* (*air* + *bag*) — «повітряна подушка».

Такі терміни часто використовуються в техніці, інформаційних технологіях, авіації, медицині тощо.

Запозичені та автохтонні терміни. За походженням терміни поділяють на запозичені (латинські: *radius*, *formula*; грецькі: *biology*, *physics*; французькі: *finance*, *ballet*; німецькі: *kindergarten*) та автохтонні — утворені безпосередньо в англійській мові (*smartphone*, *software*).

Запозичення зумовлені культурними та науковими зв'язками. Деякі терміни мають особливе походження: *robot* — з чеської, *algorithm* — з арабської. Основні етапи розвитку термінології.

Історія англійської термінології охоплює кілька ключових періодів.

У староанглійський період (V–XI ст.) переважали слова германського походження з побутовим, релігійним та сільськогосподарським змістом.

У середньоанглійський період (XI–XV ст.), під впливом нормандського завоювання, англійська мова значно збагачується французькими термінами, зокрема в сферах права (*court*, *judge*), армії (*army*, *battle*) й управління (*government*).

XVI–XVIII століття ознаменувались активним формуванням наукової термінології під впливом латини та грецької (*biology*, *mathematics*), що стало основою для терміносистем природничих і гуманітарних наук.

У XIX столітті, в умовах індустріалізації, з'являються технічні терміни (*engine*, *railway*, *electricity*), а в XX–XXI століттях домінує цифрова лексика: *software*, *blockchain*, *cybersecurity*.

Таким чином, термінологія англійської мови безпосередньо відображає етапи наукового та соціального розвитку людства.

Запозичення та вплив глобалізації на термінологію.

Глобалізація значно посилила міжмовну взаємодію, що призвело до активного обміну

термінами між різними мовами. Англійська, з одного боку, запозичує слова з інших мов (karate, zen, algebra), а з іншого — експортує власні терміни у світ (email, startup, manager), особливо у сферах ІТ, бізнесу, моди.

Частина таких термінів зберігає оригінальну форму, наприклад bitcoin, internet, інші — адаптуються відповідно до норм мови-реципієнта (strategy → стратегія, brand → бренд).

Таким чином, термінологія стає інструментом глобального комунікативного простору, відображаючи міжкультурні, наукові та економічні зв'язки.

Основні тенденції у формуванні нових термінів. Сучасна англійська термінологія постійно оновлюється, реагуючи на технологічні зміни та соціальні явища.

Серед найпоширеніших тенденцій:

- Композитні утворення (словоскладання): smartphone, cyberspace, livestream — дають змогу стисло передати нове явище шляхом поєднання відомих елементів.

- Абревіації та акроніми: AI, Wi-Fi, NFT стали звичними одиницями в науковій і масовій мові.

- Семантичне переосмислення: відомі слова набувають нових значень у фаховому контексті (cloud, bug, mouse).

- Запозичення зі сленгу та цифрової культури: терміни meme, selfie, vlog проникають у формальні дискурси завдяки поширенню в соціальних мережах.

- Міжнародне використання: чимало термінів залишаються в англійській формі у мовах світу (bitcoin, software, email), що підкреслює домінуючу роль англійської в сучасному термінотворенні.

Ці тенденції засвідчують гнучкість, відкритість та інноваційність англійської термінології.

Основні джерела запозичень.

Англійська термінологія сформувалась під активним впливом інших мов.

Найбільший внесок зробили:

- латина і грецька — основа наукових і медичних термінів (radius, theory, medicine);

- французька — після нормандського завоювання в мову потрапили правничі, адміністративні й мистецькі терміни (court, ballet, menu);

- німецька — дала технічну та філософську лексику (kindergarten, hamburger, zeitgeist);

- італійська — вплинула на музичну термінологію (piano, allegro);

- японська й китайська — запозичення з культури, бойових мистецтв і гастрономії (karate, sushi, feng shui).

Таким чином, англійська термінологія — це результат постійної міжмовної взаємодії.

Причини запозичень.

Запозичення виникали внаслідок:

- історичних обставин (особливо нормандське завоювання 1066 року);

- наукового прогресу, що потребував нової термінології з латини й грецької;

- глобалізації, яка посилила мовний обмін у всіх сферах;

- культурного впливу — насамперед у галузях мистецтва, музики, моди, кулінарії.

Кожен етап розвитку англійської мови супроводжувався появою нових запозичених термінів, які згодом стали повноцінними одиницями терміносистеми.

Вплив запозичень на розвиток англійської термінології.

Запозичення відіграли ключову роль у збагаченні та формуванні англійської термінології. Вони:

- розширили лексичний склад і семантичні поля;

- викликали семантичні зміни у деяких словах (menu — від «списку» до «переліку страв»);

• забезпечили міжнародний характер термінів, які залишаються незмінними у багатьох мовах (computer, startup, internet).

Глобальне лексичне об'єднання сприяє уніфікації термінології, що особливо важливо для міжнародної наукової комунікації.

Отже, сучасна англійська термінологія є складною, багатошаровою системою, що сформувалася під впливом історичних, соціокультурних і технологічних чинників.

Етимологічний підхід дозволяє простежити джерела термінів, їх семантичне навантаження та способи адаптації в перекладі.

Для перекладача розуміння походження терміна є не лише академічним завданням, а й практичним інструментом для створення точних, доречних і культурно відповідних перекладів.

Саме тому вивчення етимології термінів є необхідною складовою мовної освіти та професійної підготовки перекладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Aitchison, J. *Language Change: Progress or Decay?* 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 308 p.
2. Barber, C., Beal, J. C., & Shaw, P. A. *The English Language: A Historical Introduction*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 320 p.
3. Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 506 p.
4. Görlach, M. *A Dictionary of European Anglicisms*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 351 p.
5. Holmes, J. *An Introduction to Sociolinguistics*. Abingdon: Routledge, 2013. 510 p.
6. Stockwell, P., Minkova, D. *English Words: History and Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 234 p.
7. Кочерган, М. П. *Загальне мовознавство*. Київ: Академія, 2006. 463 с.

Стаття надійшла до редакції
22 жовтня 2025 р

ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ДО ПОДОЛАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВТРАТ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

УДК 378.011.3-51:373.3]:37.014.6

ГАЛЬЯНОВА ОЛЕНА,

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Abstract. The article examines the features of professional training of future specialists in the context of forming their readiness for pedagogical activity in conditions of extraordinary social challenges. A theoretical analysis of the concept of «educational losses», their causes and consequences is carried out. Based on my own practical teaching experience, I have proposed certain directions for developing a teacher's ability to overcome learning losses in a modern elementary school.

Key words: educational and learning losses, readiness to overcome learning losses, professional competence, primary school teacher.

Постановка проблеми. Освітня реформа «Нова українська школа» була викликана потребами вітчизняної системи освіти та її основоположної ланки – початкової освіти. У ній не лише проголошено, але й визначено шляхи, чинники та ресурси, взято курс на збереження цінностей дитинства, гуманізацію навчання, оновлення змісту освіти, особистісний та компетентнісний підходи в освітньому процесі, розвиток здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей тощо [6, с. 11].

З безліччю нових викликів зіткнулася українська освіта в умовах воєнного стану. Особливо це актуально для початкової школи, де формуються основи знань і навичок, наскрізні уміння, загальнолюдські цінності, що стануть фундаментом для подальшого навчання та життя. У таких умовах особливого значення набуває особистісний вимір освіти, коли найціннішим її результатом є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя; це учень/учениця, які вміють вчитися з різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей, усвідомлювати себе громадянином/громадянкою України [6, с. 13].

Занепокоєння викликає вплив повномасштабної війни на навчання, його результати, психологічний стан учасників освітнього процесу, зокрема в молодшій школі. Про що свідчать дані, отримані за підсумками анкетування в 2024 році, а саме: більш як кожному п'ятому учню початкової школи довелося переїжджати в інший населений пункт (23%) або на певний час виїжджати в іншу країну (21%); понад третина учнівства (34%) утратила зв'язок з деякими своїми друзями, що, зокрема,

пов'язано і з вимушеними переміщеннями; майже кожен десятий (9%) випускник початкової школи має зруйноване або пошкоджене помешкання; у кожного п'ятого (20%) з молодших школярів хтось із батьків (опікунів) пішов на війну, а в майже кожного сьомого (14%) за час повномасштабної війни загинула близька людина [3, с. 284].

Відповідно актуалізується проблема підготовки вчителя до організації освітнього процесу, формування ключових компетентностей, наскрізних умінь, ціннісних орієнтирів здобувачів початкової освіти в нових, надзвичайних умовах та готовність до подолання наявних втрат у їх навчанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема готовності вчителя до подолання навальних втрат учнів в сучасній початковій школі є досить актуальною. Вона пов'язана з чисельними дослідженнями професійної підготовки майбутніх вчителів, зокрема вчителів початкових класів (І. Бабенко Н. Кічук, О. Ільїна, В. Лозова, Л. Хомич та ін.), формування педагогічної культури майбутнього вчителя (О. Гармаш, В. Гриньова, Н. Бібік, О. Пехота, О. Савченко, С. Сисоєва та ін.), готовності вчителя до навчально-виховної діяльності (І. Бех, О. Дубасенюк, Т. Федірчик, Р. Хмелюк, Л. Хоружа та ін.), психологічної готовності вчителя до професійної діяльності в умовах воєнного стану (О. Ігнатівич, О. Радзімовська, Г. Татаурова-Осика та ін.) тощо[4,7,8].

За останні роки, особливо унаслідок широкомасштабної військової агресії РФ, суттєво зросла кількість наукових розвідок і досліджень пов'язаних із зниженням успішності здобувачів освіти. В останніх зарубіжних та вітчизняних публікаціях результатів досліджень висвітлюється проблематика освітніх і навчальних втрат. Науковці стверджують, що використовується цілий спектр термінів або

термінологізованих одиниць, які почали функціонувати як взаємозамінні поняття «освітні втрати» / «навчальні втрати» / «втрати в навчанні» / «освітні прогалини» / «прогалини в навчанні», «освітні розриви» / «розриви в навчальних досягненнях» тощо [3, с. 284].

Аналіз наукових досліджень, педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що в сучасній системі освіти існують різні підходи до визначення, розуміння сутності та розмежування змісту означених понять.

Так, дослідниці Т. Алексеєнко, О. Барановська, І. Ліпчевська, Т. Павлова, О. Петрук, посилаючись на зарубіжні джерела, виявили такі визначення навчальної втрати: «це будь-яка специфічна або загальна втрата знань і навичок чи регрес у навчанні, найчастіше через тривалі прогалини або перерви в навчанні учня; будь-яка втрата знань або навичок та / або уповільнення чи переривання академічного прогресу, найчастіше через тривалі пропуски або перерви в навчанні учня; втрата набутих академічних знань / навичок або пауза в академічному розвитку учня, найчастіше через тривалу відсутність у школі; втрати у знаннях / навичках із читання й математики; втрати навичок грамотності та лічби, коли учні перебувають поза межами формального навчального закладу протягом тривалого періоду часу; втрата у знаннях / навичках із читання й математики» [2, с. 18-19].

Г. Бичко та В. Терещенко, наголошують, що говорячи про освітні втрати, більшість дослідників зосереджують свою увагу на втратах у навчанні (*learning losses*), що пов'язані з когнітивними навичками учнів, прогалинами в знаннях, недосягненням учнівством очікуваних результатів навчання, що визначені освітніми програмами тощо. Та вважають доцільним у межах родового поняття «освітні втрати» умовно виділити три взаємопов'язані компоненти: навчальні втрати (у розумінні втрати знань, умінь,

навичок, ставлень тощо); виховні втрати; зниження темпу розвитку особистості [5, с. 7].

Значний внесок у систематизацію, тлумачення, розкриття змісту доцільність уживання понять, пов'язаних з навчальними втратами, забезпечив аналіз зарубіжних і вітчизняних напрацювань науковців, власні дослідження та звіти фахівців Українського центру оцінювання якості освіти. Звіти дозволяють ознайомитися зі способами вимірювання та подолання цих негативних явищ.

Виокремлення мети та основних завдань дослідження. Разом з тим, у науковій літературі залишається обговорюваною та не розв'язаною проблематика визначення, розуміння сутності та функціонування поняття «навчальні втрати» поряд з поняттями «освітні втрати», «втрати в навчанні», «освітні прогалини», «прогалини в навчанні», «освітні розриви» тощо. Окремого дослідження потребує проблема формування готовності вчителя початкових класів до подолання навчальних втрат.

Вважаємо за необхідне розглянути особливості професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до діяльності з подолання навчальних втрат. Здійснити теоретичний аналіз поняття та змісту навчальних втрат, їх причин, наслідків. Використовуючи власний досвід викладання, запропонувати окремі напрями формування у майбутніх фахівців професійних здатностей, що сприятимуть подоланню навчальних втрат в сучасній початковій школі.

Метою дослідження є визначення та обґрунтування шляхів формування готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах суспільних викликів, зокрема подолання навчальних втрат в сучасній початковій школі.

Основні завдання дослідження спрямовані на аналіз теоретичний поняття «навчальні втрати»; огляд основних причин і наслідків навчальних втрат; визначення ключової ролі вчителя початкових класів у подоланні навчальних втрат учнів та шляхів формування його готовності до розв'язання проблеми.

Виклад основного матеріалу. Навчальні втрати в початковій школі та їх подолання слід розглядати як актуальні проблеми, які потребують якісного розв'язання, адже можуть негативно вплинути на розвиток дитини, її результати та досягнення у навчанні, що ускладнить адаптацію до змін у навколишньому середовищі, погіршить її соціалізацію тощо.

На сучасному етапі зарубіжні та вітчизняні експерти визначили основні потенційні механізми подолання навчальних втрат, до яких відносять:

- другорічництво (організація додаткового року навчання для всіх учнів або для учнів, які мають значні навчальні втрати);
- навчання під час канікул (додаткові заняття (курси) для учнів під час канікул, зокрема влітку, за державний кошт);
- репетиторство за державний кошт (організація індивідуальних та/або групових занять з учнями для надолуження прогалін);
- створення інтеграційних класів (створення груп або класів для учнів, які потребують додаткового вивчення окремих предметів);
- перегляд та адаптація освітніх програм (із метою їх адаптації до потреб учнівства);
- методична підготовка вчителів до роботи з учнями, які мають навчальні втрати (забезпечення курсів для вчителів із питань ефективних технологій подолання навчальних втрат) тощо [5, с. 22-26].

Використовуючи особистий досвід викладача коледжу фахової передвищої

освіти вважаю, що одним із дієвих напрямів успішного подолання навчальних втрат в початковій школі є використання усього потенціалу психолого-педагогічних дисциплін для формування у здобувачів вищої педагогічної освіти відповідних знань, навичок здатностей. У процесі навчання майбутні вчителі набувають компетентності з діагностики (вміння виявляти прогаліни в знаннях і уміннях), диференціації та індивідуалізації навчання (гнучка організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей, потреб, можливостей кожного учня чи групи учнів, розробка адаптованих планів і програм), психолого-педагогічної підтримки учнів, їх батьків (емоційна стабілізація, комунікація), створення безпечного освітнього простору та середовища, партнерської педагогіки, використання інформаційно-комунікативних цифрових інструментів (інтерактивні уроки) тощо.

Готовність вчителя до діяльності в надзвичайних та кризових умовах і ситуаціях включає розвиток здатності до створення безпечного освітнього середовища, у якому діти можуть добре навчатися, почуватися. На даному етапі першочергова увага надається знанням правил поведінки під час надзвичайних ситуацій (під час повітряної тривоги), навичкам екстреної евакуації, безпеки.

Нагальною є підготовка майбутніх вчителів з надання психосоціальної підтримки. Відомо, що початком війни психоемоційний стан учасників освітнього процесу – учнів, їхніх батьків, учителів, керівників закладів освіти, суттєво погіршився, що негативно вплинуло на навчальні досягнення. Це підтверджують результати моніторингів якості початкової освіти, за даними анкетування, кожна третя дитина за цей час втратила зв'язок з друзями, у кожної п'ятої – хтось із батьків пішов воювати, кожна сьома – утратила близьку

людину, майже в 9% дітей було зруйновано або пошкоджено будинок, а 8% – дізналися, що їхня школа була пошкоджена або й зруйнована [3, с. 299].

В контексті проблеми нашого дослідження, важливо навчити майбутніх вчителів проводити діагностичне оцінювання, щоб вміти чітко визначити, які знання, уміння та навички втратили учні порівняно з очікуваними програмою результатами, здійснити діагностичне та формувальне оцінювання, адаптувати календарно-тематичне планування й методики навчання під потреби учнів.

Викладач передбачає ознайомлення з альтернативними формами здобуття освіти, розумінні сутності, змісту очного, дистанційного та змішаного навчання, формуванні практичних навичок з їх забезпечення як умов підготовки вчителів до подолання навчальних втрат в освітньому процесі, здатності до діяльності в нестабільних умовах навчання (повітряні тривоги, перебої з Інтернетом, відключення електроенергії тощо).

Вивчення дисциплін педагогічного циклу містить теми, які ознайомлюють з Державним стандартом початкової освіти [1], особливостями як змістової, так і організаційно-процесуальної складової за різними циклами навчання: перший цикл початкової освіти – адаптаційно-ігровий (1-2 класи), другий цикл – основний (3-4 класи), вікові особливості розумового, фізичного та психологічного розвитку дітей 6-10 років. Майбутні вчителі набувають навички адаптування дітей до актуальних умов навчання, поступового переходу від ігрової діяльності до навчально-пізнавальної в умовах безпечного, психологічно комфортного середовища в класі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Держстандарт початкової освіти – які нововведення? *Освіторія*. 2025. URL: <https://osvitoria.media/experience/derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-yaki-novovvedennya/> (дата звернення: 26.09.2025).

Системна та цілеспрямована робота викладачів з формування готовності вчителів до подолання навчальних втрат в початковій школі, сприяє оволодінню необхідними знаннями, навичками, здатностями, морально-психологічними якостями, що дозволяють їм ефективно виявити прогалини в учнів, розробляти та впроваджувати стратегії їх компенсації, надолужувати втрачене та успішно навчати відповідно до стандартів початкової освіти.

Висновки. В умовах війни сучасна система освіти, як і все суспільство, функціонує в ситуації підвищеного ментального, психологічного, морального тиску, що призвело до погіршення якості та результатів освітнього процесу.

Не доцільно використовувати поняття «освітні втрати», «навчальні втрати» як синоніми, розуміючи та враховуючи їх специфіку, що є значущим як у використанні термінів, так й визначенні напрямів, методів їх подолання. Доцільно розглядати навчальні втрати як будь-які втрати (недоотримання) знань, умінь, навичок у навчанні та/або уповільнення (чи зупинка) академічного прогресу через паузи в навчанні конкретного учня / учениці.

Підготовка вчителя початкових класів до подолання навчальних втрат є необхідною. Сутність її полягає в оволодінні майбутніми вчителями системою знань, навичок, здатностей попереджати, виявляти, діагностувати та усувати прогалини в знаннях учнів, інші навчальні втрати шляхом розробки диференційованих та індивідуальних стратегій навчання, надання соціально-психологічної підтримки, використання ефективних методів оцінювання тощо.

2. Дидактико-методичний супровід подолання навчальних втрат у базовій середній освіті : методичні рекомендації / Алексеєнко Т., Петрук О., Барановська О., Ліпчевська І., Павлова Т. Київ : Педагогічна думка, 2024. 53 с.

3. Звіт про результати третього циклу загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти 2024 р.: у 2-х част. Ч. І. Навчання в кризових умовах: читацька, математична та природничо-наукова компетентності випускників початкової школи / Т. Лісова (осн. автор), Г. Бичко, В. Терещенко, В. Горох, А. Нікитчук та ін. ; наук. ред. Т. Вакуленко, В. Терещенко ; за ред. Г. Бондаренко ; УЦОЯО. Київ, 2025. 311 с.

4. Лосева Н. М. Шляхи вдосконалення початкової освіти : збірн. наук. пр. за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. «Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи», 26.02.2025 р., м. Ніжин. Випуск 1 / за заг. ред. Білоусової Н. В., Філоненко О. С. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2025. 299 с. С. 150-154.

5. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання / Автори: Г. Бичко, В. Терещенко. Наукова консультантка: Т. Вакуленко. Київ : Український центр оцінювання якості освіти, 2023. 31 с.

6. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с.

7. Науменко Н. Сучасний стан професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у педагогічних закладах вищої освіти. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. 2024. Випуск 5. С. 111-117.

8. Шевчук І. В. Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до застосування інноваційних технологій у навчальному процесі НУШ. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2025. Випуск 217. С. 332-336.

*Стаття надійшла до редакції
11 жовтня 2025 р*

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ДОШКІЛЬНИКІВ

УДК 373.2.015:159.942

ІЩУК ВІКТОРІЯ,

викладач кафедри теорії, фахових методик та технологій дошкільної освіти

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

ШЕВЧУК АННА,

консультант професійних спільнот педагогічних працівників закладів дошкільної освіти

КУ ХМР «Центр професійного розвитку педагогічних працівників»

«Без емоцій немає духовного життя дитини»

Василь Сухомлинський

Анотація: У статті розглядається проблема формування емоційного інтелекту в дошкільному віці як важливого компонента емоційно-особистісного розвитку дитини. Окреслено провідні складові емоційного інтелекту, такі як емоційна обізнаність, емпатія, саморегуляція та навички міжособистісної взаємодії. Особлива увага приділяється значенню гри, спілкуванню з однолітками та участю дорослих у процесі формування емоційної сфери дитини. Запропоновано педагогічні умови та методи, що сприяють розвитку емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку. Матеріали статті можуть бути

використані у практиці роботи вихователів, психологів та батьків для підтримки емоційного благополуччя дитини.

Ключові слова: емоційний інтелект, дошкільник, емоційна сфера, саморегуляція, емпатія, дошкільна освіта.

Актуальність. У сучасному світі, де емоції відіграють важливу роль у формуванні особистості, вивчення дитячих емоцій має велике значення для розуміння загального розвитку дитини та створення сприятливого середовища для її зростання. Це важливий крок до формування гармонійної, психічно здорової та емоційно стійкої у майбутньому людини. Саме у дошкільному віці закладаються основи емоційного інтелекту, що включає здатність розпізнавати власні емоції, розуміти почуття інших, а також контролювати емоційну поведінку. У зв'язку з цим вивчення дитячих емоцій є важливим завданням як для науковців, так і для практиків дошкільної освіти.

Аналіз наукових досліджень. Вивчення дитячих емоцій має тривалу історію в межах психології та педагогіки. Тема отримала високу наукову та практичну значущість, тому її досліджували багато педагогів та вчених, серед яких українська психологиня Галина Олексіївна Балл. Вона вивчала емоційний компонент навчальної діяльності дошкільників, досліджувала афективну сферу дітей, зокрема емоції як частину навчального процесу.

Василь Сухомлинський – один із найвідоміших українських педагогів-гуманістів. У своїх працях наголошував на значенні емоцій у вихованні, формуванні моральних почуттів, гуманізму, доброти. Вважав, що розвиток дитини неможливий без емоційного залучення, любові й розуміння.

Проблема привертала увагу багатьох зарубіжних науковців, зокрема Даніел Гоулман популяризував поняття емоційного інтелекту.

Пітер Саловей і Джон Майер – засновники наукової теорії емоційного інтелекту. Хоча їхні дослідження не були зосереджені виключно на дітях, вони стали основою для подальших дитячих досліджень.

Чарльз Дарвін один з перших, хто науково досліджував емоції у дітей. У праці «Вираження емоцій людини і тварин» описав, як діти виражають базові емоції (страх, гнів, радість).

Карл Ізард досліджував базові емоції у дітей та їхній розвиток.

Питання і в наш час викликає підвищений інтерес у педагогічній науці. Тому сучасні дослідники продовжують вивчати та досліджувати емоційний інтелект дітей дошкільного віку, аспекти емоційної чутливості та саморегуляції. Серед відомих українських психологинь Тамара Луцій, Світлана Максименко, Оксана Савченко, Лариса Прокопенко.

Метою статті є виявлення педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку в процесі освітньої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Успіх людини тісно пов'язаний з рівнем її емоційного інтелекту, який розвивається ще з раннього дитинства, коли малюк починає вчитися розпізнавати і регулювати свої емоції. Саме здатність розуміти та керувати своїми емоціями, а також взаємодіяти з іншими, істотно впливають на досягнення особистих і професійних цілей.

Емоції відіграють значну роль у забезпеченні психічного благополуччя дитини з раннього віку. Дитина ще не вміє керувати своїми емоціями, стримувати небажані їх прояви. Тому вся активність

виразно емоційна, забарвлена позитивними чи негативними переживаннями [3, с. 247].

Оскільки, дитина активно створює зв'язки з навколишнім світом, виявляє свої емоції та взаємодіє з емоційними подразниками із оточення, велике значення в цьому процесі мають особи старшого віку — батьки та вихователі, які допомагають малюку формувати правильне уявлення про свої почуття, вчать контролювати свої емоції та усвідомлювати емоції оточуючих.

Емоції і почуття розглядають як форми відображення дійсності, які виявляються в ставленні дитини до навколишнього світу, у переживаннях з приводу появи, задоволення або незадоволення потреб [6, с. 355].

Інтенсивний розвиток особистості дошкільника визначає глибокі зміни в його емоційній сфері. Якщо у ранньому віці емоції зумовлювались безпосередньо оточуючими впливами, то у дошкільника вони починають опосередковуватись його ставленням до тих чи інших явищ. Внаслідок появи опосередкованості емоцій, вони стають більш узагальненими, усвідомленими, керованими [3, с.250].

Емоції впливають на поведінку, мотивацію, включаються до когнітивних процесів. В.У. Боуденс розглядає емоційні реакції як стимулятори: позитивні емоції пов'язані з досягненням цілей і подолання перешкод, з особистою підтримкою, солідарністю та взаємозв'язком [2, с. 72].

Емоційний інтелект дозволяє індивіду розуміти емоції, регулювати власний емоційний стан, керувати мотиваційною сферою, зберігати позитивне мислення і налаштованість на досягнення поставлених цілей, демонструвати впевненість у своїх силах. [2 с. 147].

Дитина навчається контролювати свої небажані емоції, спрямовувати їх відповідно до очікувань дорослих і набутого досвіду поведінки. Вона починає орієнтуватися на поняття «добре» і «погано», «можна» і «не

можна», все частіше бажання «хочу» поступаються необхідності «треба»

Саме тому, у цей час необхідно допомогти малечі сформувати емоційний інтелект, адже це важливо для її загального розвитку, соціальної адаптації та психологічного благополуччя.

Емоційний інтелект удосконалює здатність дитини розуміти емоційний стан інших людей і відповідно діяти. Це стимулює формування важливих навичок взаємодії в суспільстві, як емпатія, вміння співпрацювати та знаходити шляхи розв'язання конфліктів. Діти, що володіють високим емоційним інтелектом, легше налагоджують стосунки з іншими дітьми., це полегшує їх адаптацію до колективу.

Формування емоційного інтелекту вчить дитину розпізнавати та контролювати свої емоції, що допомагає уникнути необдуманих вчинків і проявів агресії. Це сприяє більш легкому подоланню стресових ситуацій, агресії, занепокоєння та інших інтенсивних емоцій.

Емоційний інтелект дає можливість дитині більш гнучко реагувати на зміни та труднощі. Вміння ефективно управляти емоціями сприяє зменшенню стресу та тривожності, що є особливо важливим у періоди змін .

Оволодіваючи здатністю розпізнавати та контролювати свої емоції, дитина почувається впевненіше. Це позитивно впливає на її самооцінку, оскільки дитина краще розуміє себе і свої потреби.

Високий рівень емоційного інтелекту допомагає дітям ефективніше навчатися. Вони здатні зосереджуватися на завданнях, управляти своїм часом і емоціями.

Емоційно компетентні діти мають більше шансів на успішні, здорові відносини в майбутньому. Адже навички відкрито висловлювати почуття, уважно слухати співрозмовників і ефективно вирішувати

конфлікти лежать в основі міцних та гармонійних стосунків.

Діти, які не навчені керувати своїми емоціями, можуть мати більше проблем з емоційною регуляцією в дорослому житті. Це може призвести до стресових ситуацій, депресії або тривожних розладів. Розвиток емоційного інтелекту допомагає запобігти таким проблемам.

Коли дитина вчиться управляти своїми емоціями, це створює гармонійну атмосферу в родині та в колективі. Дорослі, у свою чергу, теж почуваються комфортніше, бо розуміють, як краще взаємодіяти з дитиною в різних емоційних ситуаціях.

Поведінка навколишніх у ставленні до дитини постійно викликає в неї різноманітні почуття – радість, гордість, співчуття, страх, образу, гнів та ін. Дитина, з однієї сторони, гостро переживає ласку, похвалу, з другої – заподіяне їй розчарування, виявлену до неї несправедливість [6, с. 356].

Емоційне спілкування викликає в дітей почуття довіри, емпатії та задоволення, впливає на їхнє самовираження, розуміння внутрішнього світу інших і вчить керувати власними емоціями [4, с. 23].

Відсутність інтенсивних позитивних емоційних контактів з дорослими призводить до явища госпіталізм. Це поняття запроваджено у 1940-х роках французьким вченим Рене Спіцем за результатами досліджень у госпіталях для дітей, що втратили матерів під час війни. Порівняно із дітьми з сімей, які завжди у гарному настрої, життєрадісні, вимогливі, наполегливі, доброзичливі, малюк з будинку дитини проявляє протилежні емоції посилення [3, с. 245].

У сім'ях, де батьки не приділяють уваги позитивним емоційним взаємодіям з малюком і реагують лише на негативні емоції, виростає дитина, яка часто проявляє капризи та плаче.

У роботах науковців (О. Андрейчик, Н. Гавриш, О. Кононко, Г. Сартан) відзначено вплив ставлення дорослих на розвиток емоційної культури дітей. Науковці зазначають, що надмірні вимоги з боку старших людей та постійний контроль з їхнього боку сприяють формуванню невпевненості, недовіри та замкнутості. Надмірна опіка або брак рішучості та контролю можуть призвести до залежної поведінки, втрати ініціативи та контролю над своїми діями, а також до втрати впевненості в собі та нездатності володіти собою. Оптимальні стосунки – це ті, в яких дитина має розумний ступінь контролю і дружню підтримку, позитивне підкріплення самостійних моральних вчинків, позитивне підкріплення самостійних моральних вчинків [1, с.112].

У закладах освіти розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку сприяють: емоційність педагога; атмосфера емоційного комфорту; емоційне спілкування в освітньому середовищі; співпраця та взаємодія між дітьми (надання переваги роботі в парах або групах); види діяльності, що приносять успіх, радість та емоції; активні та кінетичні способи організації навчально-виховної діяльності, що викликають емоції та переживання (ігри, рухливі ігри та ін.) [2, с. 327-328].

Оскільки, емоційний інтелект розвивається у процесі взаємодії з навколишнім світом – в сім'ї, в закладах освіти, через гру, творчість, літературу, самоаналіз та рефлексію, то ключовим є вибір методу, який буде найефективнішим для конкретної дитини.

Найдієвішими для розвитку емоцій у дошкільників є:

- «тут і тепер», або практика уважності — це практика, яка ознайомлює дитину з можливостями її розуму та вчить повертати увагу у теперішній момент: усвідомлювати

тілесні реакції, розпізнавати емоції, керувати своєю увагою;

- різні арт-техніки — навчають давати соціально прийнятний вихід агресії та іншим негативним почуттям, усвідомлювати думки і почуття, які зазвичай дитина пригнічує;

- емоційний коучинг — спілкування та взаємодія, за яких педагоги і батьки виявляють до дітей співчуття та емпатію, допомагають їм справитись із негативними почуттями, закладають основи для засвоєння цінностей та виховання духовності.

- казкотерапія як напрям практичної психології — за допомогою метафоричних ресурсів казки допомагає дітям розвивати самосвідомість і розбудовувати особистісну взаємодію з однолітками та дорослими [7, с. 16].

Кілька простих рекомендацій, яких необхідно дотримуватися батькам та педагогам для розвитку емоційного інтелекту у дітей.

1. Називаємо емоції. Не варто говорити «ти поганий», краще сказати "ти злишся", коли дитина проявляє злість. Це дасть зрозуміти, що емоції — це нормально.

2. Навчаємо самоконтролю. Можна це зробити через техніку глибокого дихання, техніку рахування до 10 або ж інші способи регулювання емоцій.

3. Слухаємо і навчаємо слухати. Це допоможе дитині зрозуміти емоції інших людей і правильно відреагувати на них. Варта сказати: «Я чую, що ти засмучений. Поясни, що у тебе сталося?»

4. Підтримуємо у вирішенні конфліктів. Вчимо дитину мирно вирішувати конфлікти, використовуючи слова замість агресії.

5. Хвалимо за емоційний розвиток. «Молодець, ти гарно вийшов із ситуації, коли був роздратований».

6. Емоційно відкритий приклад. Діти повторюють дії дорослих, тому ми повинні показувати гарний приклад, бути емоційно відкритими.

7. Позитивні емоції важливі. Необхідно акцентувати увагу на позитивних емоціях.

8. Навчаємо виявляти емоції через творчість. Для цього часто можна використовувати малювання або написання історій як способи вираження емоцій. Це допоможе дитині зрозуміти та виразити свої почуття й емоції.

Навички емоційного інтелекту необхідні не тільки для гармонійного дитинства, але й для успішного дорослого життя. Уміння справлятися з емоціями і будувати здорові стосунки допомагає людині досягати успіху в кар'єрі, родинному житті та особистісному розвитку.

Висновки. Формування емоційного інтелекту в дитини — це не лише питання її комфортного розвитку в дитячому віці, але й важлива інвестиція в її майбутнє. Це допомагає їй стати емоційно зрілою, впевненішою і успішнішою особистістю, здатною ефективно взаємодіяти з навколишнім світом.

Емоційний інтелект – невід'ємна частина формування особистості, яка сприяє успішному входженню дитини в соціальні кола.

В етапі дошкільного розвитку активно формуються емоційні навички, які є ключовими для становлення соціальних і моральних умінь.

Різноманітні методи, такі як рольові ігри, емоційні вправи, а також мистецькі та рухливі активності, сприяють розвитку емоційного інтелекту у дошкільнят.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Булах І. С. Витоки особистісного зростання людини. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : збірник наукових праць. 2017. Вип. 6 (51). С. 53–64.*
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. – Вид. друге, доп. і випр. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
4. Журавльова Л. П. Особливості емоційного інтелекту особистості, яка схильна до ризику. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2019. Вип. 60. С. 112–125.*
5. Клевака Л. П., Гришко О. І., Заїка В. М. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку / Л. П. Клевака, О. І. Гришко, В. М. Заїка // Технології розвитку інтелекту. 2022. Т. 6, № 1 (31). URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/590
6. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Рівне: 2006. 525 с.
7. Половина О. Ранній розвиток дитини: потреба соціуму чи батьківські амбіції? URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24917/1/O_Polovina_.pdf

*Стаття надійшла до редакції
12 жовтня 2025 р*

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ Е.М. ХЕМІНГУЕЯ: РАННІЙ ЕТАП

УДК 821(73).09Хемінгуей

КІСЕЛЬОВ ДМИТРО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури та основ риторики
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Закінчивши роботу над нарисом «Портрет Хемінгуея» (1961), американська журналістка Ліліан Росс зізналася, що хотіла розповісти про людину, «у якої вистачило мужності бути несхожим ні на кого в світі». Його покликання, пише Росс, - «жити повним життям і постійно з властивою йому безмежною великодушністю ділитися своїм досвідом з іншими, щоб і вони пізнавали щастя життя». Щастя ж для Ернеста Міллера Хемінгуея полягало в тім, щоб любити, крім власних дітей, «три континенти, кілька літаків і кораблів, океани, своїх сестер, своїх дружин, життя і смерть, ранок, полудень, вечір і ніч, честь, поспіль, бокс, плавання, бейсбол, стрілянину, риболовлю», а також – «читати і писати» ...

Романіст і майстер короткого оповідання, журналіст і драматург, спортсмен і запеклий мандрівник, він був щирим сином свого бурхливого часу. Хемінгуей відчував потребу знаходитися в найбільш гарячих точках планети, щоб «писати правду - що усяка війна - гидота» і внести свій посильний внесок у боротьбу за справедливість.

Виробивши свій стиль, Хемінгуей писав про важливі і трагічні сторони людського існування і події суспільно-політичного життя своєї епохи. Його головні теми — людина і війна, людина і природа; їхній філософський аспект — виявлення сутності людини, яка веде бій, що не припиняється. Жорстокість світу втілюється в метафорі війни, що йде не тільки на фронті, але й у

«мирний час», «у наш час», як назвав Хемінгуей першу збірку своїх оповідань. У контексті творчості Хемінгуея поняття «втрачене покоління» сполучається з поняттям про покоління, для якого війна не закінчена. Метафора війни пов'язана з метафорою кориди, а образ арени, на якій відбувається бій матадора з биком, співвідноситься з образом жорсткого світу, у якому герой Хемінгуея «б'ється, поки він живий»; не боячись поразки, він залишається непереможеним. «Людина не для того створена, щоб зазнавати поразку. Людину можна знищити, але її не можна перемогти», — стверджує Хемінгуей у повісті «Старий і море». Але йому ж належать слова: «Переможець не одержує нічого». У зображенні Хемінгуея світ, відзначений печаткою війни, трагічний.

Ернест Хемінгуей народився в родині лікаря в передмісті Чикаго Оук-Парку. Батько Хемінгуея любив і розумів природу, брав сина із собою на полювання, разом з ним бував в індійських селищах, жителів яких лікував. Главою родини була мати, що мала сильний і владний характер. Мати дала синові музичну освіту, стежила за його успіхами в грі на віолончелі. Учився Хемінгуей у школі Оук-Парка, захоплювався літературою і спортом, співробітничав у шкільних журналах. Під час канікул відправлявся на заробітки, працював на фермах, мийником посуду, спілкувався з людьми різних професій. Батько з дитинства прищеплював йому любов до спорту, полювання і риболовлі. Цим захопленням Хемінгуей був вірний і надалі, вони визначили тематику багатьох його творів.

Закінчивши школу, у 1917 році Хемінгуей виїхав у Канзас-Сіті (столицю штату Канзас), де почав працювати репортером у газеті «Стар», публікуючи повідомлення у відділі подій і карної хроніки. З цього часу починається його діяльність журналіста. Тут відпрацює він необхідні прийоми письма:

«Пиши короткими реченнями. Перший абзац повинен бути короткий. Мова повинна бути *сильною*. Стверджуй, а не заперечуй. Бійся жаргонних слів, особливо коли вони стають загальноживаними. Уникай прикметників, особливо таких пишних, як «приголомшливий», «чудовий», «грандіозний», «величний». Єдине варте в формі розповіді — це об'єктивне викладення. Ніяких «плинів свідомості». І нема чого грати стороннього спостерігача в одному абзаці і всезнаючого Господа в наступному. Отже, ніяких отаких штучок», — повчав газетярів старий газетний вовк Л. Моїс.

Уроки, отримані в школі журналістики в Канзас-Сіті, були сприйняті молодим репортером Хемінгуеєм як основа його наступної багаторічної роботи кореспондентом. Він вигострював і удосконалював свій стиль письма, названий ним «телеграфним», і саме в цей час зрозумів, як важко писати просто про прості речі.

Естетичні погляди Хемінгуея формувалися під впливом багатого життєвого досвіду, журналістської школи, знайомства з творчістю письменників — класиків і сучасників. Зі своїх американських попередників він цінував Генрі Джеймса, Стівена Крейна і Марка Твена, чий роман «Пригоди Гекльберрі Фіна» вважав «книгою, з якої вийшла вся американська література». Із сучасників любив Скотта Фіцджеральда і Шервуда Андерсона; у 20-і роки був захоплений метрами модернізму — Джойсом, Паундом, Стайн. На його відносини з Фолкнером наклав печатку дух суперництва. Драйзера він вважав «старим», чия творчість пов'язана з етапом, що минув. Його захоплювали роман «Мадам Боварі» і самодисципліна Флобера, талант Кіплінга, роман «Червоне і чорне» Стендаля й опис битви під Ватерлоо в «Пармській обителі». Кращою книгою про Першу світову війну він вважав «Вогонь» Барбюса.

Навесні 1918 року, вступивши шофером до американського загону Червоного Хреста, Хемінгуей відправляється в Італію і, хоча до діючої армії він не був призваний через слабкий зір, бере участь у боях на палло-австрійському фронті.

Одержавши важке поранення в ногу, три місяці проводить у міланському госпіталі. З Італії він посилає репортажі в газети США. Вийшовши з госпіталю раніше відведеного для лікування терміну, зараховується до піхотного полку. Після закінчення війни повертається в Оук-Нарк.

Наприкінці 1921 р. після короткої поїздки додому, Хемінгуей знову приїжджає в Європу, цього разу - як кореспондент «Торонто дейлі стар», відвідує Близький Схід, пише статті і оповідання, живе в Парижі. Тут починається його літературна біографія, про що письменник розповів у книзі «Свято, що завжди з гобою» (1964 р.) У 1923 р. з'являється перша книжка Хемінгея «Три оповідання і десть віршів», у 1924 р збірка прозаїчних мініатюр «У наш час».

Рання творчість Хемінгуея зазвичай співвідносять з темою «втраченого покоління» (її розробляли також Френсіс Скотт Фіцджеральд, Джон Дос Пассос, Ричард Олдінгтон, Еріх Марія Ремарк та ін.). Його герої, що ще не зміцніли морально і життєво, потрапляли в горно світової війни, а потім приходили додому, усунуті «від діяльності, від прагнень, під прогресу». Такі, наприклад, Кребс (оповідання «Вдома») і Джордж (розповідь «Кішки під дощем»). Образи «втрачених» молодих людей з'являються й у першому романі письменника — «І сходить сонце» (у британському виданні «Фієста», 1926 р.).

Основні вимоги, що Хемінгуей пред'являв до себе як до письменника, - правдивість, неупередженість, уміння зрозуміти людину і те, про що пишеш («не судити, а зрозуміти»). «Немає на світі нічого сутужніше, — стверджував Хемінгуей, — ніж писати

просту чесну прозу про людину. Спочатку треба вивчити те, про що пишеш, а потім треба навчитися писати. На те й інше іде ціле життя... І якщо писати правдиво, усі соціально-економічні висновки будуть напрашуватися самі собою». Щирий художник, вважав Хемінгуей. бере те, що було досягнуто до нього, а потім йде далі і створює своє, нове. Завдяки талантові і безустанній роботі Хемінгуей спін справжнім майстром, писав просту чесну прозу усе своє життя і вже за життя був визнаний класиком американської літератури.

У книзі «Смерть після полудня» (1932) Хемінгуей визначив особливість своєї художньої манери, «теорію айсберга»: «Якщо письменник добре знає те, про що пише, він може опустити багато чого з того, що знає, і, якщо він пише правдиво, читач відчує все опущене так само сильно, як якби письменник сказав про це. Величавість руху айсберга в тім, що він тільки на одну восьму піднімається над поверхнею води». Хемінгуей прекрасно знав те, про що писав. Він говорить про все лаконічно і просто, але в глибинах підтексту ховається багато чого: біль і розпач, розчарування, надія, упевненість, байдужість, сила почуттів, ніжність і гнів.

Принцип «айсберга» реалізований у оповіданнях збірки «У наш час», де важливу роль грають **глибини підтексту й авторська інтонація**. Письменник не просто оповідає про події, а передає дії, відтінки настроїв і почуттів, згадує, здавалося б, незначні деталі, якийсь момент у житті героя, але з усього цього складається образ світу і часу, у якому живуть люди. Мова йде про людей воєнного покоління, про їхнє сприйняття світу, враженого війною.

Центральна фігура — Нік Адамс, який повернувся з фронту в рідні місця. Він прагне забути про війну, але пам'ять не дозволяє. Кожному оповіданню передую

мініатюра, що відтворює епізод війни або кориди. Оповіданню «Вдома» передують рядки про артилерійський вогонь по окопах; оповіданню «Щось скінчилося» — рядки про вбивство німецького солдата, що перелазить через огорожу в сад: «Ми дочекалися, коли він перекине ногу на нашу сторону, і ухлопали його. На ньому була безліч всякої амуніції. Він роззявив рота від подиву і звалився в сад...» У мініатюрі, що передує розповіді «Кішка під дощем», відтворений епізод кориди: поранений кінь, в якого б'є струменем кров з рани, і пікадор, що погрожує бикові списом.

У чергуванні оповідань про післявоєнне життя і сцен боїв передано особливість роботи пам'яті героїв: забути війну вони не можуть, вона живе в їхній свідомості, хоча вони вже вдома, розмовляють із близькими людьми, ловлять рибу, подорожують. Але щось скінчилося, змінилося, необхідно знайти опору. Нік Адамс черпає сили в спілкуванні з природою (оповідання «На Біг-Рівер»). Ліс, ріка, плескіт води, нагріта сонцем земля — у всьому цьому він шукає заспокоєння від пережитих потрясінь. Назва збірки запозичена з повсякденної молитви: «Пішли нам світ, о Господи, у наш час».

Головний герой оповідання «Вдома» Кребс іде на фронт із методистського коледжу. Атмосфера в родині цього хлопця, як стане ясно пізніше, нагадує ту, що панує в будинку Ніка Адамса: молитви перед обідом, розмови про Царство Боже, про те, що «Бог усім велить працювати». Герой, що виріс у стерильному вакуумі родини і коледжу, відправляючись воювати, відчуває, напевно, якийсь щиросердечний підйом, але там, на фронті, втрачає всі ілюзії. Автор не говорить про це прямо, однак і непрямі прикмети досить виразні. «Є фотографія, на якій він і ще один капрал зняті десь на Рейні і двома німецькими дівчатами. Мундири на Кребсі і його приятелі здаються занадто вузькими. Дівчата некрасиві. Рейну на фотографії не

видно». У цих декількох фразах читається приземленість, антиромантичність, смутність перебування Кребса в армії.

Були ще бої «під Белло, Суассоном, у Шампані, Сен-Мийєлі й в Аргоннському лісі», де молодому солдатіві приходилося несолодко. У самому оповіданні про це знов-таки не говориться, але в мініатюрі, що йому передує, безіменний солдат під час артобстрілу молиться про порятунок. Волонтером, що від страху пригорнувся до землі, цілком міг бути і Кребс. Саме тоді він втратив емоційну сприйнятливість, саме там придбав життєвий досвід («він навчився цьому в армії» - ця фраза неодноразово повторюється в оповіданні).

Приїхавши в рідне місто. Кребс розуміє: те значне, можливо, навіть героїчне, що, на його погляд, «личить робити чоловіку», нікого тут не цікавить. Героїв «уже перестали ушановувати. Він повернувся занадто пізно... У місті до того наслухались розповідей про німецькі звірства, що справжні події вже не справляли враження». Місто байдуже до таких, як Кребс, а сам Кребс байдужий до міста, до післявоєнного життя. В фіналі оповідання він йде на шкільний двір, де мав відбутися бейсбольний матч і його сестра Елен буде подавати так, як колись навчив її він. Кребс. Інших способів «реалізувати себе» і одержати задоволення письменник героєві не надає.

У 30-і роки Хемінгуей подовгу живе і працює в Парижі. Тут він знайомиться з Гертрудою Стайн, Джеймсом Джойсом, Езрой Паундом, відвідує майстерню Пабло Пікассо, зустрічається з Фіцджеральдом, зав'язує дружбу з художниками, скульпторами, із захопленням осягає таємниці мальовничої майстерності французьких імпресіоністів і постімпресіоністів, і насамперед Сезанна. Разом із друзями відвідує Іспанію під час традиційних свят, що супроводжуються

боями биків. Вихід у світ роману «Прощавай, зброе!» приносить Хемінгуею світове визнання.

Якщо збірка оповідань «У наш час» тільки констатувала відчуття розгубленості, а роман «І сходить сонце» показав «втрачених» молодих людей вже в післявоєнному світі, що марнують життя, щоб прогати жах перед реальністю і почуття безвиході, то роман «Прощавай, зброе!» був покликаний досліджувати причини появи «втраченого покоління».

Герой роману, лейтенант Генрі, американець, що добровільно вступив до італійської армії, піддавшись шовіністичній пропаганді, alter ego самого автора, на власному гіркому досвіді пізнає безглузду і жорстоку сутність війни. Дегероїзація війни, пізнання лейтенантом Генрі її щирої суті є головною темою роману, заявленою автором уже на його перших сторінках: чарівний осінній ландшафт, чиста вода гірської річки і колони військових, що рухаються і вносять дисонанс у цю природну красу і гармонію, і нищать її. «Потім прийшли дощі, а разом з дощами — холера, але її вчасно удалося зупинити, і в армії від неї вмерло тільки сім тисяч чоловік». Так гуманістична трагедія, якою є смерть людини, будь-якої людини, під час війни, що знецінює людське життя, перетворюється на безлику статистику.

Хемінгуей ретельно і психологічно точно простежує в романі поступове протверезіння лейтенанта Генрі від шовіністичного чаду, збагнення ним суворої правди. Для посилення основної ідеї роману про війну як про безглузду бойню Хемінгуей йде на порушення деяких важливих деталей власної біографії. Сам Хемінгуей був поранений, коли намагався винести з вогню товариша; його автобіографічний герой отримує важке поранення в найпрозаїчніший спосіб, під час трапези в траншеї.

З часом рокантенівська «нудота», що супроводжує, за Сартром, пізнання світу,

приводить героя до того, що для нього «абстрактні слова, такі, як «слава», «подвиг», «доблесть» або «святиня», були непристойні поруч з конкретними назвами сіл, номерами доріг, назвами рік, номерами полків і датами», а жертви військових дій відрізнялися від чикагських боєнь тільки тим, що «тут м'ясо просто заривали в землю».

Кульмінаційним моментом роману стає поразка італійців при Капорето, сцена, у якій італійська військова поліція розстрілює офіцерів, що виходять з оточення, у яке італійська армія потрапила з вини власного бездарного керівництва. Герой рятується втечею, стрибнувши в ріку, і вода «змиває з нього гнів разом з почуттям обов'язку». Відтепер він вирішує укласти сепаратний мир з війною.

Це роман про війну і про любов. Любов американця лейтенанта Фредеріка Генрі і сестри милосердя англійки Кетрін Барклі зароджується у фронтовому госпіталі. Вони прагнуть уберегти своє щастя, врятуватися від війни «залишитися вдвох проти всіх інших у світі». Але страждання і смерть наздоганяють їх. Чи можна уберегти любов у світі страждань, крові, смерті? Концепція світу в романі трагічна.

У мирній Швейцарії, де герой знаходить притулок від війни разом зі своєю коханою Кетрін Барклі, доля, що втілює невблаганну логіку війни, покликаної знищувати, знаходить героя. Під час пологів умирш його комиш, гине і син, а сам Генрі, роздавлений горем, залишений автором під дощем, споконвічним символом нещастя в романі, на вулицях далекого йому містечка. Його історія теж закінчена.

У **передмові**, написаній Хемінгуеєм до видання роману «Прощавай, зброе!» у 1948 році, письменник розповів, як він працював над романом, відзначивши: «Мене не засмучувало, що книга виходить трагічною, тому що я вважав, що життя — це взагалі

трагедія, результат якої вирішений». Хемінгуей знову підкреслив і той висновок, якого він дійшов, пройшовши через кілька воєн: «Автор цієї книги переконався, що ті, хто бореться на війні, найбільш чудові люди... зате ті, хто затіває, розпалює і веде війну, — свині, що думають тільки про економічну конкуренцію і про те, що на цьому можна нажитися».

Вже в перших творах Хемінгуея складається основний тип його героя, нерв особистості якого у стоїчному проходженні особисто сформульованому кодексові честі, хоча з прагматичної точки зору подібний стоїцизм не приводить ні до яких практичних результатів. У Хемінгуейвському світі поняття «перемога» і «поразка» міняються місцями. Одну зі своїх статей 20-х рр. Хемінгуей озаглавить: «Переможець не одержує нічого». Натомість перемогу, моральну перемогу, його герої часто знаходять у поразці. Такий шлях шукань усіх героїв Хемінгуея, найвищим виразом якого стане історія Старого в повісті «Старий і море» (1952), підсумована автором у сентенції, що є кредом його творчості: «Людину можна знищити, але її не можна перемогти».

У ранніх творах Хемінгуея визначилася також його творча манера, його стиль. Для його прози характерна крайня стислість, лапідарність оповіді, нетерпимість до пишномовного слова, до риторики і слізливої пихатості, майстерне використання кількаразове повторюваного лейтмотиву (лейтмотив дощу в романі «Прощавай, зброе!»), природний діалог, майстерність зображення деталі, що говорить, («теорія айсберга»).

У Хемінгуея доля невблаганна до персонажів не тільки у військовій обстановці. Причиною загибелі може стати гангрена, викликана дріб'язковою подряпиною, або нещасний випадок на полюванні. Так чи інакше, треба непохитно

приймати удари, що обрушуються на тебе, вважав письменник, вступати в сутичку з долею і не боятися поразки. Адже головне це зберегти людську гідність, не упасти духом. Улюблені герої Хемінгуея тореро, мисливці, боксери, революціонери, бійці-добровольці не скаржаться і не чекають жалю, уміють відповісти ворогові. У сутичці з яким дотримуються правил честі.

Один із ключових добутків Хемінгуея — оповідання «Непереможений» (збірка «Чоловіки без жінок»). Його герой — пристарілий матадор Мануель Гарсія, що веде бій з биком. Бик утикає риг у груди матадора, але той, зібравши всі сили, піднімається з землі і залишається непереможеним. Доля людини — вести боротьбу і залишатися непереможеним. Трагізмові буття герої Хемінгуея протиставляють стоїцизм.

Стоїчно, «відкрито дивлячись в обличчя реальності», приймає життя покалічений на війні Джейк Варні («І сходить сонце»); лейтенант Генрі знаходить сили покінчити з війною, захищаючи право на життя і любов («Прощавай, зброе!»); Роберт Джордан віддає своє життя, щоб «фашизм не пройшов» («По кому дзвін»); старий Сантьяго вступає в єдиноборство з акулами, знаючи, що «перемогти людину не можна».

У 20-і рр. Хемінгуей як кореспондент канадської газети «Торонто Стар» відвідав багато європейських країн, стаючи свідком наслідків тієї світової бойні, що він затаврував у романі і оповіданнях; довгий час жив у Парижі серед артистичної богеми (Г. Стайн, Дж. Джойс, Е. Паунд). Успіх романів «І сходить сонце» і «Прощавай, зброе!» забезпечив письменникові матеріальну незалежність. Хемінгуей поселяється на крайньому південному краї США — на острові Кі-Уест у Флориді, не раз виїжджає в Африку, полюючи у саванах Кенії і Конго на левів і носорогів; відвідує Іспанію заради настільки улюбленої ним

кориди, захоплення відбиті в книгах нарисів «Смерть після полудня» (1932) і «Зелені пагорби Африки» (1935). Тема багатства і багатих і їх тлетворного впливу на життя людей блискуче розвинуто в новелах «Недовге щастя Френсіса Макомбера» (1936) і «Снігу Кіліманджаро» (1936), в одному з кращих соціальних романів цих років — «Мати і не мати» (1937).

Відраза Хемінгуей до війни не зробила

його пацифістом. Хемінгуей у своєму ставленні до війни завжди інстинктивно розрізняв її причини і рушійні сили, бачив її соціальну сутність, і, коли в 30-і рр. у Європі став піднімати голову фашизм, Хемінгуей, не коливаючись, встав у ряди борців з погрозою демократії і цінностям гуманізму. У боротьбі з фашизмом він побачив «зовсім іншу», справедливу народну війну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бертольд Брехт. 11 клас. *Всесвітня література №4*, Київ. 2006 р.
2. Волощук Є.В. Зарубіжна література. Підручник хрестоматія 10-11 клас, Київ. 2006 р.
3. Ковбасенко Ю.І. Зарубіжна література. 10-11 клас, Київ. 2018 р.

*Стаття надійшла до редакції
12 жовтня 2025 р*

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

УДК 373.5.015.31:502|504

ПЛАХОТНЮК ВІКТОРІЯ

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник: Шевчук Олександра,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри шкільної педагогіки, психології та окремих методик Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

У формуванні поведінкових дій і вчинків школярів щодо природи важливе значення має активізація їх пізнавальної діяльності. Пізнавальна навчальна діяльність спрямована на досягнення результатів через ряд розумових операцій, впливає на розвиток інтелектуальних, емоційних і волевих якостей, отже створює основу для формування у школярів екологічно доцільної поведінки. Організувати подібну діяльність можливо за допомогою комплексу пізнавально-емоційних завдань та ігрових ситуацій, що мають екологічну спрямованість.

Завдання спрямовуються на систематизацію, узагальнення знань про природні взаємозв'язки, норми і правила

поведінки школярів у природі, виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи. Комплекс пізнавально-емоційних завдань дозволяє школярам побачити конкретне середовище існування живих організмів, їх багатосторонні зв'язки та відповідним чином спроектувати свою поведінку в природі. Виконання цих завдань поступово підводить учнів до висновку про необхідність екологічно доцільних дій та вчинків, практичних природоохоронних умінь і навичок для підтримання цілісності природи.

Вправи на усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем (прийняття рішень у життєвій ситуації).

Кожна людина свідомо чи несвідомо приймає деякі з тих широких можливостей,

які надає власний досвід, знання і культура щодо цінностей, ставлень, дій стосовно природи. Найчастіше людина керується прийнятими у суспільстві й некритично засвоєними традиціями і нормами, власними звичками або емоційними станами. Але вибір може здійснюватись, орієнтуючись на мету, засоби, наслідки своїх дій. В такому випадку людина може пояснити чому і навщо вона вчинила саме так, а не інакше, а отже – здатна відповідати за свої вчинки. Із цього зрозуміло, що вибір та відповідальність – це взаємозалежні та взаємопов'язані категорії, тому що свідомий вибір передбачає врахування наслідків (та усвідомлення того, що вибір може мати і невраховані наслідки) та добровільну внутрішню згоду діяти у зв'язку з ними.

Відповідальне ставлення до природи передбачає прийняття рішень і відповідну діяльність. Наші дії у повсякденному житті впливають на довкілля, цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. Все залежить від нашої поведінки, від рішень, які ми приймаємо. Для формування й удосконалення вмінь приймати відповідальні рішення також існують спеціальні вправи. Прочитайте чи опишіть своїми словами звичну для жителів України ситуацію:

Напередодні 8 Березня ви, звичайно, хочете порадувати матір (подругу) букетом квітів. Мандруючи містом у пошуках цього подарунку, ви зустрічаєте людей, які продають ранньоквітучі дикорослі рослини, занесені до Червоної книги: підсніжники, проліски, білоцвіт...

Акцентуйте увагу на тому, що прийняття рішення - це вибір з двох чи більше можливостей. Відповідальне рішення - це завжди свідомий вибір, коли людина зважає усі негативні й позитивні наслідки.

Проаналізуйте з учасниками згадану ситуацію, використовуючи схему прийняття рішення, зображену заздалегідь на великому аркуші.

Після цього утворіть 4 невеликих групи і нехай кожна з них так само проаналізує одну із наведених ситуацій, вказавши позитивні і негативні сторони кожного варіанту рішення. Звертайте на це увагу, оскільки трапляється, що учні розглядають лише один варіант рішення і не аналізують інші.

Ви із друзями виїхали за місто порибалити. Але жодна рибка не попалася на вудку! І ось. Коли вже, здавалось, не залишилось ніякої надії, приятелі знаходять у кущах заховані кимось сіті - заборонене знаряддя лову...

Навесні, під час прогулянки до лісу, ви помічаєте групу підлітків, які проробивши отвори у стовбурах беріз, точать сік...

Ви хочете відсвяткувати свій день народження на природі. Яку упаковку для продуктів, посуд оберете: одно- чи багаторазового використання? Як вчините з ними після частування? Які іще речі ви візьмете із собою?

Як гарно прибрав подвір'я сьогодні двірник вашого будинку - жодного клаптика паперу, поліетиленових пакетів не видно. Куди й поділися пластикові пляшки, поламани дитячі іграшки... Аж ось де усе: сміття разом із опалим осіннім листям згорнуто у великі купи...Ввечері повітря наповнюється їдким димом...

Мати просить вас допомогти їй випрати на річці килими: "Ось побачиш, це недовго! Вода поруч. Далеко ходити не доведеться. Вода у річці м'яка, порошок в нас хороший, добре піниться. Килим швидко відмиється, а тоді й швидко висохне - на похилому березі вода просто збіжить..."

Ти живеш на околиці великого промислового міста. Твої друзі навесні запропонували тобі зібрати сік з беріз, що ростуть у найближчому сквері. Мовляв, берези старі, товсті, шкоди для них не буде - самі відновляться, транспорту ввечері небагато - ніхто не побачить. А сік дуже

корисний. І гроші зекономляться – адже купувати його не треба...”

Повертаючись зі школи з однокласниками, ви помітили, що двірник вкотре гарно прибрав подвір'я - жодного клаптика паперу чи поліетилену. Куди й поділися пластикові пляшки, поламані іграшки. Аж ось де усе: сміття разом з осіннім листям згорнуто у великі купи. А ввечері подвір'я наповнилось їдким димом...

За 10–15 хвилин представники груп у стислій формі повідомляють про ситуацію, яку аналізували, та про прийняте ними рішення, аргументуючи свій вибір. Нехай учні запропонують якомога більше способів вирішення ситуації. Не критикуючи відповіді, коротко випишіть їх на дошці, а учні оцінять кожний спосіб з точки зору його позитивних і негативних наслідків. Наголосіть, що вибір рішення у будь-якій ситуації є виваженим і обґрунтованим лише тоді, коли розглянуті позитивні й негативні наслідки кожного варіанту. Дайте можливість учням обрати найвдаліший, на їх думку, вихід з ситуації.

Робота у малих групах

Щоб екологічна навчально-виховна діяльність була ефективнішою, можливість проявити себе у вирішенні ігрового завдання бажано надати кожному учневі. Однак, у класі як правило знаходяться діти із різним рівнем підготовки, здібностями та іншими психолого-педагогічними характеристиками. І в звичайних умовах роботи з усім класом активніші учні будуть працювати краще, а інші – можуть не працювати взагалі. Щоб уникнути цієї вади великого колективу, можна об'єднати у групи різних за характеристиками гравців.

Групи бажано створювати не за бажанням учнів, що зазвичай обирають своїх найближчих друзів, а так званим „випадковим поділом”. Такий поділ має ряд основних позитивних наслідків як для

проведення роботи, так і для формування необхідних навичок спілкування загалом:

– „розрив” усталених зв'язків актуалізує учнів на створення і налагодження нових; – у групі краще розкриваються здібності окремих учнів, адже у випадковому колективі руйнуються стереотипи, які склались щодо них у класі;

– у невеликій групі не можна залишитись не помітним і відсторонитись від завдання;

– колектив, що складається з 5-6 чоловік є оптимальним з точки зору усвідомлення одночасно отриманої інформації, адже, як свідчать дослідження, людина може одночасно розмовляти саме з такою кількістю співбесідників.

До того ж з процесу підготовки гри чи завдання вилучаються емоції суперництва між учнями, адже ролі теж розподіляються випадковим поділом і власним вибором. (Проте позитивне суперництво деякою мірою залишається як елемент міжгрупового спілкування).

Застосування такого підходу дає змогу враховувати індивідуальні риси особистості, сприяє кращій адаптації учнів до умов навчання, покращенню відносин з іншими учасниками, подоланню надмірної сором'язливості та комплексу “гіршого” чи “найкращого” учня”, що нерідко зустрічається у школярів.

Під час роботи у невеликих групах діти почувають себе вільніше і впевненіше, в середині кожної ігрової групи відсутні прояви думок та висловлювань на зразок: “нехай інший, ліпший учень зробить”; “у Іванова завжди виходить краще, бо він відмінник”; “я не вмію, у мене не вийде, бо я погано вчуся” тощо.

Учні однієї малої групи розподіляють між собою завдання, з врахуванням посильної участі кожного. Участь у роботі, яка передбачає певний особистий внесок у “інформаційний простір”, сприяє розвиткові самоповаги учасників. Учні усвідомлюють

власну значимість, бачать, що інші прислухаються до їхньої думки, зацікавлені в ній, співпереживають. В цьому випадку навіть сором'язливі школярі, які на стандартних уроках непомітні, поступово переборюють себе й починають активніше працювати, відчуваючи радість, коли цінують їхні думки.

Який будинок найкращий?

За методикою випадкового поділу розділіть клас на групи. Для цього покладіть у пакета назви кількох видів помешкань, характерних для різних народів світу і часів (юрта, іглу, вігвам, печера з кісток, печера у скелі тощо). Нехай учні обговорять позитивні й негативні сторони кожного типу помешкання, вплив його будівництва й використання на довкілля, проблеми, які виникають у його мешканців і представлять відповідні міні-спектаклі.

Як зменшити негативний вплив шкідливих речовин на здоров'я у власному помешканні?

Запропонуйте учням обговорити проблему. Розділіть клас на кілька груп: "Побутові хімічні речовини", "Електричні прилади", "Тканини й килимові покриття", "Тварини й кімнатні рослини" тощо за методикою випадкового поділу. Нехай школярі у групах обговорять і запропонують правила використання й догляду за окремими складовими помешкання. Правила можуть бути оформлені у вигляді плакатів, лозунгів, рекламних слоганів (закликів), віршиків тощо. Групі "Тварини й кімнатні рослини" бажано розкрити ще й які умови повинні бути у помешканні, щоб вони почувались комфортно. За 20-25 хвилин представники кожної групи представляють свої правила іншим учасникам.

Рольові ігри-експромти

Рольовий – один з улюблених типів ігор вітчизняної педагогіки. Однак, оскільки „прес-конференції”, „дні птахів”, „круглі столи” та інші ігрові форми, готуються

заздалегідь і пов'язані з вивченням учнями текстів та ролей, вони не можуть називатись іграми в повному розумінні. Це радше „спектаклі”, що, звичайно, теж можуть застосовуватись у екологічному вихованні. Не применшуючи їх ролі у навчально-виховному процесі, зазначимо очевидні вади, які значно зменшують можливості їх використання саме у виховних цілях.

Звичайні рольові спектаклі, здебільшого, готують заздалегідь; підготовка передбачає розподіл ролей (під час якого часто виникають конфлікти між учасниками), розробку сценарію чи послідовності виступів, створення костюмів та іншого реквізиту тощо. Отже, витрачається багато часу, і може статися так, що гравці „перегорять” і не отримають емоційного задоволення від процесу гри, оскільки й сценарій, й ролі, а часто й репліки пишуться одним - двома учнями чи вчителем. В такому випадку спектакль втрачає не тільки притаманні гри обов'язкові елементи імпровізації, несподіванки, а й один із засобів впливу на учня – „емоційний вибух”, що супроводжується переживаннями. Тобто, виховний вплив на учнів значно знижується.

Більшості цих вад можна позбутись, застосовуючи рольову гру – експромт. На відміну від звичних рольових ігор, вона готується й проводиться протягом уроку (пари). Несподіване завдання активізує творчі здібності учнів, гравці отримують потужний емоційний поштовх, який блискавично актуалізує і набуті знання, і фантазію, і почуття гумору (якщо потрібно за змістом гри). Актуалізовані інтелект та емоції спрямовуються на вирішення оригінального завдання.

Виховний вплив екологічних ігор-експромтів забезпечується внаслідок ігрового перевтілення – „метаморфози”, що вимагає від учасника вміння поставити себе на місце іншого об'єкта (в цьому випадку природного – тварини чи рослини), відчути,

ФІЛОЛОГІЧНІ ГОРИЗОНТИ

як він відчувається у пропонованій ситуації, як до неї ставиться, що думає про тих, хто цю ситуацію створив. І, відповідно, виразити свої відчуття словами у груповому спектаклі власноруч написаними репліками. До того ж і роль учень обирає сам в межах окресленої групи. (Для вчителя спостереження за добором ролей учнями може служити додатковою психодіагностичною ознакою учнів і колективу, оскільки на вільний вибір ролей впливають і рівень самооцінки учня, і відчуття свого місця і ролі в колективі, і сформованість лідерських якостей тощо).

З процесу підготовки такої гри вилучаються емоції суперництва між учнями, адже ролі розподіляються випадково. Проте, вони деякою мірою залишаються як елемент міжгрупового спілкування.

Робота у таких ігрових групах дозволяє учням розгортати спілкування у нових площинах, торкатись тематики, нехарактерної для звичайних розмов. В такому випадку учні психологічно „розкриваються”, виявляючи свої приховані таланти. Проведення „експромтів” сприяє вихованню навичок роботи у випадковому колективі, покращує взаємодію між учнями, що виливається одразу в написання діалогів, а не реплік з їх подальшим узгодженням чи монологами у звичних рольових іграх. Учні неодноразово перебудовують власні ролі стосовно реплік інших гравців (таким чином виховується вміння слухати партнера й співпрацювати з ним), доповнюють їх під час гри (розвивається здатність до імпровізації, підвищується швидкість мислення), гравці глибоко „входять у роль”, починають говорити від імені іншого, співпереживають йому.

Дискусія „Біганина”

Запропонуйте учням обрати для обговорення одну з проблем (якщо не подобається жодна з наданих – нехай запропонують свою, але допоможіть

сформулювати її так, щоб думки учнів могли розділитись). Для цього напишіть проблеми на дошці.

– Я не намагатимусь змінити негативні традиції й звички щодо довкілля, які є у нашій родині.

– У порівнянні з глобальними екологічними проблемами, сортування сміття й економія води – занадто дрібні, і не потребують значної уваги.

– Для пересічного громадянина важливіше вирішення місцевих екологічних проблем.

– Поводження з відходами й очищення побутових стоків – проблема комунальних служб міста.

– Я вважаю, що вплив моєї родини на навколишнє середовище в масштабах планети занадто малий, щоб про це говорити.

Для того, щоб обговорити проблему, покладіть на підлогу дві таблички з написами „ТАК” і „НІ”. Прочитайте формулювання проблеми і нехай учні розійдуться до тих табличок, які відповідають їхній позиції з цього питання. Нехай представники кожної з груп почерзі висловлюють свої думки, пояснюють чому вони стоять саме біля цієї таблички.

Щоб учні не перебивали одне одного, дайте тому, хто має говорити, яскравий фломастер чи м'ячик і наголосіть, що говорити може лише той, у кого в руках цей предмет. Передавайте цей „мікрофон” бажаним висловитись і тим, кого хотіли б почути Ви чи школярі. В кінці дискусії „помиріть” учнів, сказавши, що дуже часто не можна проблему вирішити однозначно, однак, можливо, думки товаришів допоможуть комусь з учнів до неї інакше поставитись і зробити правильний вибір.

Для того, щоб пояснити правила дискусії учням, спробуйте продемонструвати її хід на проблемі „Краще купувати натуральну шубу, ніж штучну” і розгляньте її з точки зору

ставлення до тварин, кількості витрачених грошей, тривалості носіння, розведення молі, повторного використання й руйнування в природних умовах (якщо її викинути) тощо. Якщо всі учні стали по один бік, Вам слід стати по інший (навіть якщо ви поділяєте точку зору дітей) і заперечувати їхні доводи. Можливо, в ході дискусії до Вас приєднається ще хтось.

Таким чином, застосування розробленого комплексу пізнавально-емоційних завдань та екологічних ігор сприяло формуванню знань учнів про норми та правила поведінки у навколишньому середовищі, зв'язки та залежності в природі, емоційно-ціннісного ставлення до природи, що є важливим регулятором дій і вчинків учнів у природі. Учні набули певного досвіду екологічно доцільної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вербицький В. В. Екологія в закладах освіти. Київ: НЕНЦ, 2013. 387с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Зверев І. Д., Печко Л. П. Екологічне та естетичне виховання школярів. Київ: Ранок, 2014. 135 с.
4. Зелений пакет для середньої школи Organization for Security and Co-operation in Europe URL: <https://www.osce.org/uk/ukraine/103997>
5. Киричук О. В., Роменець А. В. Основи психології: Підручник. Київ: Либідь, 1996. 476 с.
6. Колишкіна А. П. Формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи і сім'ї: Дис. канд. пед. наук.: 13.00.07. Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2014. 298 с.

*Стаття надійшла до редакції
02 жовтня 2025 р*

ЕТИМОЛОГІЯ АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ТА ЇХНІ УКРАЇНСЬКІ ЕКВІВАЛЕНТИ

УДК 811.111'373.6].7

ПОГОРЄЛОВА АЛІНА

здобувачка вищої освіти

Науковий керівник: Марценюк Олена

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології

Комунального закладу вищої освіти

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Мова — це дзеркало культури, історії й мислення народу. Фразеологізми, як сталі мовні конструкції, відіграють ключову роль у передачі емоцій, менталітету та культурних реалій мовної спільноти. Їхнє вивчення дозволяє не лише збагнути глибинні пласти мови, а й краще зрозуміти взаємозв'язок мовних систем. Особливої уваги заслуговує питання етимологічного походження англійських фразеологізмів, які

часто є запозиченнями з інших мов і культур. Водночас, у перекладі фразеологізмів постає низка труднощів: значення виразу нерідко не збігається з прямим перекладом його складників, а культурна специфіка часто вимагає адаптації чи пояснення. У такому контексті важливо не лише зберегти зміст, а й передати національний колорит, стиль і образність, властиві фразеологічній одиниці. Мета дослідження: аналіз етимологічного

походження англомовних фразеологізмів та визначення принципів їх перекладу українською мовою.

Завдання статті:

- визначити основні джерела формування фразеологізмів;
- класифікувати їх за походженням і структурою;
- розглянути процес запозичення та адаптації;
- охарактеризувати труднощі перекладу фразеологізмів на українську мову.

Об'єкт дослідження: англомовна фразеологія як лінгвістичне явище. Предмет дослідження: етимологічне походження англійських фразеологізмів і шляхи їх перекладу українською мовою.

Методи дослідження: описовий метод, метод контекстуального аналізу, класифікаційний метод і метод вибірки. Матеріалом стали англійські фразеологізми, зафіксовані в словниках, художній літературі, медіа-джерелах та їх перекладених українських відповідниках. Питання перекладу фразеологічних одиниць досліджується багатьма науковцями, зокрема D. Crystal, J. Seidl, W. McMordie, O. Караман, O. Кулик, які наголошують на складності передачі культурного підтексту, образності та метафоричності. Фразеологізми розглядаються як особливий тип мовних одиниць, що вимагають комплексного лінгвокультурного підходу.

Поняття, класифікація та історичний розвиток фразеологізмів.

Фразеологізми є важливим елементом мовної системи, що відображає культурну спадщину, національний світогляд та естетичні традиції носіїв мови. Вони формуються упродовж історичного розвитку мови й слугують засобом стилістичного збагачення мовлення, додаючи йому емоційності, експресивності та образності. Хоча фразеологія як окрема лінгвістична дисципліна сформувалась лише у ХХ

столітті, сталі вирази існували задовго до того. Вагомий внесок у теоретичне осмислення фразеологізмів зробив Шарль Баллі, запропонувавши базову класифікацію, яка лягла в основу подальших досліджень. У новітній українській науці тематику поглиблюють дослідники, такі як О. С. Шуленок, яка розглядає фразеологізми крізь призму етнолінгвістики та національної мовної картини світу.

Визначення та основні ознаки фразеологізмів.

Фразеологізм — це стале словосполучення з цілісним значенням, яке не витікає з буквального значення його компонентів (намотати на вус — «запам'ятати»).

Основні ознаки:

- стійкість структури незалежно від контексту (вести за ніс — «обманювати»);
- семантична цілісність (значення не визначається окремими словами: пекти раків — «червоніти»);
- відтворюваність (фразеологізми функціонують як готові одиниці);
- образність і експресивність, що збагачують мовлення стилістично.

До фразеологізмів відносяться не лише ідіоми, а й прислів'я, приказки, крилаті вирази та інші сталі словосполучення.

Відмінність фразеологізмів від ідіом та сталих виразів.

Фразеологізми — це загальний термін для всіх сталих виразів, тоді як ідіоми є їх підкласом з повністю затемненим значенням (kick the bucket — «померти»).

Інші сталі вирази, як-от прислів'я чи крилаті фрази, можуть мати часткову семантичну прозорість (Не все те золото, що блищить).

Отже, всі ідіоми — це фразеологізми, але не всі фразеологізми є ідіомами.

Типи фразеологізмів за класифікацією Шарля Баллі та сучасними підходами
Згідно з класифікацією Шарля Баллі:

- Фразеологічні зрощення — неподільні й непрозорі за значенням (to kick the bucket);

- Фразеологічні єдності — мають метафоричне значення з частковою прозорістю (тримати язик за зубами);

- Фразеологічні сполучення — напівсталі поєднання з елементами словотворчої вільності (make an attempt).

Сучасні українські дослідники доповнюють цю типологію етнолінгвістичним і семантичним аналізом, наголошуючи на зв'язку фразеологізмів із національною картиною світу.

Роль історичного контексту у формуванні фразеологізмів.

Фразеологізми тісно пов'язані з історичним, культурним і соціальним контекстом свого виникнення. Їх формування зумовлене ключовими подіями:

- війнами (bite the bullet — «терпіти біль», cross the Rubicon — «прийняти незворотне рішення»),

- релігією (a thorn in one's side, forbidden fruit),

- професійною діяльністю, зокрема мореплавством (learn the ropes, show one's true colors).

Таким чином, кожен фразеологізм є носієм історичної пам'яті й культурних асоціацій, що відображають досвід конкретної епохи.

Зміни значення фразеологізмів у процесі розвитку мови.

У процесі мовної еволюції фразеологізми зазнають:

- метафоризації (spill the beans — від «розкрити результати голосування» до «видати секрет»);

- скорочення (to the bitter end — втрата початкового значення терміна з морської термінології);

- випадіння з активного вжитку через зміну реалій (cast the first stone використовується дедалі рідше).

Такі трансформації свідчать про гнучкість фразеології й її здатність адаптуватися до мовних і культурних змін.

Взаємозв'язок етимології фразеологізмів з національною культурою.

Фразеологізми тісно пов'язані з національним світоглядом, тому їх етимологія часто вкорінена в унікальні культурні реалії.

- As mad as a hatter — англійський вираз із соціально-історичним походженням.

- Як корова на льоду — приклад суто українського фразеологізму.

Водночас деякі фразеологізми мають міжмовну природу, як-от Achilles' heel, що поширився у багатьох мовах із давньогрецької міфології. Таким чином, фразеологія не лише зберігає мовні сліди минулого, а й формує національну картину світу.

Фразеологізми власне англійського походження.

Ця група фразеологізмів сформувалася без зовнішніх запозичень, ґрунтуючись на побуті, професіях, історичних подіях і культурних традиціях англійського світу.

До прикладу, break the ice («розпочати спілкування») має морське походження, rule of thumb — побутове. Вирази learn the ropes, throw in the towel відображають професійні практики моряків і боксерів.

Такі фразеологізми є мовним відображенням національного досвіду та менталітету англійців.

Запозичені фразеологізми.

Історичні контакти англійської з іншими мовами призвели до активного запозичення фразеологізмів.

- Латина: status quo, per aspera ad astra — фразеологізми з правничої та наукової традиції.

- Французька: faux pas, bon appétit — увійшли до мови після нормандського завоювання.

● Германські мови: drink like a fish, in someone's good books — з середньовічних побутових практик.

● Грецька культура: Achilles' heel, Midas touch — міфологічне походження, актуальне в багатьох мовах.

Ці запозичення не лише розширили фразеологічний фонд англійської, а й зробили його інтернаціональним.

Фразеологізми біблійного, літературного та сучасного походження.

Англійська мова активно засвоює фразеологізми з різних культурних джерел:

● Біблійні: a thorn in one's side, the powers that be — мають глибоку символіку та часто використовуються у формальному дискурсі.

● Літературні: all that glitters is not gold, to be or not to be — з класичних творів, особливо Шекспіра.

● Сучасні: the dark side, jump the shark — з кінематографу та поп-культури, відображають тенденції новітнього термінотворення.

Фразеологізми цього типу демонструють відкритість мови до нових контекстів і постійне оновлення її стилістичного потенціалу.

Фразеологізми становлять важливий пласт лексичної системи англійської мови,

відображаючи історичний досвід, культурні традиції, побут і світогляд народу. Їх етимологія тісно пов'язана з різними сферами життя — релігією, війнами, професійною діяльністю, міфологією та літературою.

У статті здійснено класифікацію фразеологізмів за походженням: власне англійські, запозичені з латини, французької, грецької, германських мов, а також ті, що виникли з біблійних, літературних та сучасних джерел. Особливу увагу приділено історичному контексту як чиннику формування значень і стилістичного навантаження фразеологічних одиниць.

Проаналізовано зміни у значеннях фразеологізмів, їх метафоризацію, скорочення та випадання з активного вжитку. Встановлено, що кожна фразеологічна одиниця є не лише мовною, а й культурною формою, що потребує глибокого розуміння при перекладі.

Таким чином, дослідження етимології фразеологізмів є важливим кроком до глибшого усвідомлення міжкультурної комунікації, забезпечення адекватного перекладу та збереження культурної ідентичності в міжмовному діалозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Джерела походження фразеологізмів в англійській мові. *Освіта.ua*: веб-сайт. 2020. URL: <https://urok.osvita.ua/materials/english/71516/> (дата звернення: 15.12.24).
2. Зубрицький, Р. Я. Особливості прагматичних ідіом в англійській мові та специфіка їх перекладу на українську мову. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Філологія*. 2024. Вип. 3. С. 31–35. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/64409> (дата звернення: 02.12.24).
3. Колієва, І. В. Особливості перекладу англійських фразеологізмів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 69. С. 2–5. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-2-20> (дата звернення: 12.12.24).
4. Фразеологія: знакові величини : навч. посіб. для студ. факультетів іноземних мов / За ред. Я. А. Баран, О. М. Білоус, І. М. Зимомря та ін. Вінниця: Нова Книга, 2008. 256 с.

ФІЛОЛОГІЧНІ ГОРИЗОНТИ

5. Черней, Д. В., Бялик, В. Д. Труднощі та способи перекладу англомовних фразеологізмів. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 10. С. 138–141. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/33595> (дата звернення: 09.12.24).
6. Шуленок, О. С. Фразеологізми з компонентом-орнітономеном у сучасній українській мові: структурно-семантичні та етнолінгвістичні особливості. Дис. канд. філол. наук. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 250 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46490> (дата звернення: 02.12.24)
7. Bally Ch. *Traité de stylistique française*. Paris, 1970. 125 p.
8. Etymonline. *Online Etymology Dictionary*. URL: <https://www.etymonline.com/> (Last accessed: 07.02.25).
9. Exploring the Origins of Idioms. Henry Ford Blog : веб-сайт. URL: <https://www.thehenryford.org/> (Last accessed: 15.02.25).
10. Oxford Dictionary of English Idioms (3rd ed.) / ed. J. Ayto. Oxford: OUP, 2006. 502 p.
11. The Free Dictionary. *Dictionary of English Phrases and Idiomatic Expressions*. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/> (Last accessed: 12.02.25).
12. Wray, A. *Formulaic Language and the Lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 332 p.

Стаття надійшла до редакції
128 жовтня 2025 р

ІНКЛЮЗИВНИЙ ПРОСТІР ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

УДК 37.043.2-056.2/.3:821

РОМАНУХА ЮЛІЯ,

спеціаліст вищої категорії, старший викладач кафедри української філології КЗВО
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

СКРИПНИК НАДІЯ,

кандидат філологічних наук, старший викладач, завідувач кафедри української філології
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

КЛОЧКО ТЕТЯНА,

спеціаліст вищої категорії, магістр педагогічної освіти, викладач кафедри української
філології КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

РОСЛА ІРИНА,

магістрантка КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Анотація. У статті проаналізовано поняття «інклюзивний простір художньої літератури» як новаторське для наукового та культурного середовища. Розкрито сутність та види інклюзивної літератури, яка орієнтована на формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності. Висвітлено основні напрями інклюзивної літератури та проаналізовано сучасні українські видання.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна література, художня література, люди з інвалідністю, особливі освітні потреби, сучасна українська література, соціальна інтеграція, толерантність.

В останні роки тема інклюзії в Україні стає набагато ближчою і зрозумілішою. Нарешті суспільство починає усвідомлювати: кожна людина повинна мати можливість повноцінно брати участь у житті соціуму, незалежно від будь-яких фізичних чи ментальних відмінностей. Хоча спершу увага була зосереджена на фізичних бар'єрах (пандуси, звукові сигнали), тепер до цього додається інформаційна відкритість, яка руйнує стереотипи й допомагає кожному зрозуміти інвалідність. Це якісно новий рівень інклюзії.

Згадки про це явище стали частішими у ХХ столітті на тлі активізації правозахисних рухів. Ці рухи заклали фундаментальне переконання: розвинене суспільство забезпечує реалізацію потенціалу кожної людини, незалежно від її групової ідентичності.

Інклюзія впевнено стає обов'язковою умовою існування сучасного демократичного суспільства. Пригадаємо, що інклюзія – це процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті. Тобто, іншими словами, за своєю сутністю інклюзія – це побудова комфортного сучасного суспільства з рівними можливостями для усіх громадян, незалежно від їхніх фізичних чи психологічних особливостей.

Прийняття законодавчих актів України щодо розвитку інклюзивної освіти, активне впровадження принципів інклюзивної освіти в українських закладах освіти, перші поразки та здобутки показали, що в інформаційній, культурній сферах українське суспільство потребує системної дослідницької та просвітницької діяльності на шляху до сприйняття інклюзії. Так, у червні 2024 року Кабінет Міністрів України ухвалив Національну стратегію розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердив операційний план заходів з її впровадження у 2024-2029 роках. Її

реалізація буде відбуватися на системному та всебічному рівні, охоплюючи всі ланки, від національного рівня до всіх закладів освіти.

Інклюзивна освіта – вже не новинка для України, але ще досі для багатьох здається чимось невідомим та часто незрозумілим. Важливою складовою інклюзивної освіти є інклюзивна література.

Інклюзивний простір художньої літератури... Який він?

Термін «інклюзивна література» є інноваційним для українського книжкового середовища. Використовуючи поняття «інклюзивна література», ми послуговуємося визначенням, яке запропонували в рамках однойменного просвітницького проекту «Видавничий центр «12» та БО «Право на щастя».

Згідно з ним, «інклюзивна література (inclusive literature) – це література, орієнтована на формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності».

Які ж є види інклюзивної літератури?

Методична література – широкий спектр методичної літератури для вчителів, вихователів дитячих закладів, методистів і батьків дітей з особливостями розвитку. У книгах і брошурах читачі знайдуть опис специфічних розладів, що зустрічаються в дітей, і методичні рекомендації щодо роботи із цим контингентом. Батьки можуть тут ознайомитися із сучасними педагогічними технологіями інклюзивної освіти, законодавчими документами, особливостями програми Нової Української школи і отримати корисні поради.

Художня інклюзивна література – ця категорія літератури представлена художніми творами авторів на тему: «Дитина пізнає світ і себе». Ці книги стануть незамінними помічниками батькам, які виховують дітей з особливими потребами, а також для батьків дітей без особливостей розвитку. Історії

написані від імені дітей, які некомфортно почувалися в цьому світі, не приймали себе через особливості розвитку або обмежені фізичні можливості. Завдяки героям цих книг дитина навчається приймати себе та відчувати смак до життя.

Інклюзивна література також об'єднує такі напрями: література, яка розповідає про осіб з інвалідністю, формуючи в читачів позитивне сприйняття стану таких людей (книги, які фокусують інтерес читача на загальнолюдських якостях та можливостях літературних героїв з інвалідністю; які покликані зробити спілкування з такими людьми цікавим та комфортним); література, яка спрямована на сприйняття особистої різноманітності; література для дітей з особливими освітніми потребами (книги шрифтом Брайля, з використанням піктограм, тактильні, книжки-картинки та ін.).

Значення творів на тему інклюзії в Україні важко переоцінити, адже вони культивують у суспільстві глибше розуміння та повагу до осіб з особливими освітніми потребами. Завдяки цьому впливу створюється толерантне середовище, головною метою якого є забезпечення можливості для кожної людини реалізувати свій потенціал і почуватися справжнім членом спільноти.

Актуальним на сьогодні є питання художнього інклюзивного простору в сучасній літературі.

У 2019 році відбулася презентація потужних українських інклюзивних книг видавничого центру «12» – «Пригоди Даші й Тіні» (Вікторія Надикто), «Тридцять перший меридіан» (Євгенія Пірог).

У 2020 році побачив світ підручник «Література та 11 інклюзія», підготовлений О. Деркачовою та С. Ушневич, де розглядаються різноманітні приклади художніх інклюзивних творів українських та зарубіжних авторів. Розширення меж практичного використання інклюзивної

літератури у просвітницькій діяльності сприяє зростанню зацікавленості вітчизняних науковців у цій темі.

Варта уваги серія збірок інклюзивних оповідань «Тетра інклюзія 2018, 2019, 2020». Це унікальний інструмент суспільної комунікації, вакцина порозуміння та сприйняття, інструмент формування позитивного ставлення до людей з інвалідністю в українському суспільстві. Оповідання цих збірок абсолютно різні за літературним відтворенням, але вони об'єднані любов'ю, спрагою до життя, силою людського характеру та волі. Зокрема, до збірки «Тетра інклюзія 2018» увійшли вісім творів переможців та фіналістів Міжнародного літературного конкурсу «Коронація слова» у категорії спецвідзнаки «Інклюзивні оповідання «Тетра інклюзія».

До збірки «Тетра інклюзія 2019» увійшли вісім оповідань, об'єднані любов'ю, спрагою до життя, силою людського характеру та волі. Це передусім твори про те, що всі ми (незалежно від віку, статі, національності, походження, кольору шкіри, зовнішнього вигляду, фізичної й розумової активності) потребуємо розуміння, сприйняття й поваги. У збірці «Тетра інклюзія 2020» – дванадцять унікальних історій. Усі вони про любов, про те як по-різному ми її собі уявляємо та проявляємо. Сила духу та жага до життя попри всі труднощі та життєві обставини – ось що у фокусі всіх оповідань.

Автори збірок – люди різного віку, з різних регіонів України, з різними літературними підходами та досвідом. Герої цих історій – люди з інвалідністю, з певним досвідом людського несприйняття, не є духовно слабкими та обмеженими. Усі вони намагаються бути соціально активними та щасливими. У цьому і є основна мета інклюзії – повноцінне життя для усіх, без обмежень через фізичний стан або персональне різноманіття.

Твори з цих збірок можна розглядати на заняттях з позакласного читання в закладах освіти, і не тільки. Вони можуть стати основою проведення виховних годин та тематичних зустрічей.

Яскравим доповненням цієї роботи можуть бути книги про особливих дітей, видатних дітей та дорослих з певними порушеннями, які допомагають краще зрозуміти саму людини чи порушення. А ще такі книги можуть стати неймовірним джерелом натхнення. «Історії про видатних людей із дислексією» – це збірка оповідей про людей, які досягли значних, навіть видатних, успіхів у своєму житті. І все це не зважаючи на дислексію (порушення писемного мовлення та читання). Історії життя Леонардо да Вінчі, Тома Круза чи Джона Леннона дозволять подолати будь-який страх перед дислексією і зневіру в собі.

З кожним роком з'являється все більше методичної літератури для вчителів, асистентів вчителя, вихователів та батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Протягом багатьох століть суспільство замовчувало теми хвороб, інвалідності та нетипових гендерних проявів, оскільки вони не вписувалися у прийнятий стандарт «норми» і майже не висвітлювалися в художніх творах. На щастя, інклюзія змінила цю парадигму і проникла в літературу. Завдяки цьому героями книг все частіше стають особи, чії діагнози не перешкоджають їм вести повноцінне життя і мати значущий досвід.

Термін «інклюзивна література» є новаторським для української науки. Це актуальне, динамічне та дискусійне поняття, яке перебуває на стадії формування змісту та детального вивчення. Попри недостатній рівень наукового дослідження, цей термін вже активно застосовується на практиці літераторами, видавцями, бібліотекарями та культурними діячами. Це переконливо доводить високий потенціал теми інклюзії в художній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гайдіна О. Г., Халамейдик В. О. Питання інклюзії в художньому просторі: мотивація до читання та сприйняття. *Обрії (Scientific horizons)*. 2023. Т. 36, № 9. С. 193–198.
2. Головань Л. П. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами. *Бористен. Дніпро*, 2012. №10. С. 14-17.
3. Зайцева О. В. Інклюзивна освіта: основи, теорія і практика : монографія. Київ : Освіта, 2022. 350 с.
4. Про інклюзивність у літературі: чи завжди це про «особливих» героїв? Читомо. URL: <https://chytomo.com/pro-inkliuzyvnist-u-literaturi/> (дата звернення: 03.10.2025).
5. Хмеловська І. А. Інклюзивна література: (с)прийняття Іншого : навч.-метод. посіб. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2021. 100 с.

*Стаття надійшла до редакції
25 жовтня 2025 р*

ПІДГОТОВКА ДО НМТ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ
ВИКЛИКІВ ТА СТРАТЕГІЧНІ РІШЕННЯ

УДК 373.5.091.26:94(477) ”364”

КУШКО ІГОР

доктор філософії з галузі знань публічне управління та адміністрування
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

ЛИСАК ІГОР

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук.
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Abstract. This article conducts a comprehensive analysis of the problems arising in the process of preparing for the History of Ukraine block of the National Multisubject Test (NMT) amid the full-scale armed aggression. It examines key challenges, including: the high cognitive demands of the test, educational losses due to systemic problems in the learning process, the psychological traumatization of students, and the professional burnout of teachers. The study systematizes the negative factors that create a cumulative effect and deepen educational inequality. Strategic recommendations are proposed for teachers and students aimed at building a resilient, human-centric educational model capable of adequately responding to the challenges of wartime.

Keywords. National Multisubject Test (NMT), History of Ukraine, educational losses, war, psychological trauma, professional burnout, cognitive dissonance, educational inequality, trauma-informed education.

Актуальність. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації історія України набула значення ключового елемента національної ідентичності та ідеологічного спротиву [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Включення історії до переліку обов'язкових предметів національного мультипредметного тесту (НМТ) є стратегічним рішенням для формування ціннісного простору суспільства, що протистоїть ворожим наративам. Однак реалізація цього завдання відбувається в умовах безпрецедентних викликів, деформованих війною.

Існує глибокий розрив між високими вимогами стандартизованого тестування та освітньою реальністю, що характеризується фізичною небезпекою, психологічною травматизацією, значними освітніми втратами та системною нестабільністю [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Таким чином, аналіз проблем підготовки до

НМТ з історії є надзвичайно актуальним, оскільки він розкриває фундаментальний дисонанс між цілями державної політики та об'єктивними умовами, в яких перебувають учні та педагоги [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Метою статті є проведення комплексного аналізу проблем, що виникають у процесі підготовки до складання блоку НМТ з історії України, та розробка стратегічних рекомендацій для вчителів та учнів.

Основними завдання статті:

1. систематизувати виклики, що постають перед учнями та вчителями.
2. виявити взаємозв'язки між освітніми, психологічними та педагогічними проблемами.
3. запропонувати шляхи для побудови більш стійкої та адаптивної моделі підготовки учнів в умовах тривалої кризи.

Виклад основного матеріалу. Програма НМТ з історії України охоплює величезний

хронологічний період – від появи людей на теренах України (близько 1 млн років тому) до подій початку XXI століття [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Зміст тесту базується на чинній програмі Зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) і включає 32 розлогі теми, які охоплюють політичну, соціально-економічну та культурну історію українських земель. Такий масштаб вимагає від учнів не лише засвоєння, але й систематизації величезного масиву фактологічної інформації: дат, імен, понять, подій та історико-географічних об'єктів.

Структура тесту складається з 30 завдань, спрямована на перевірку не лише механічної пам'яті, а й системного мислення, оскільки понад 62% балів припадає на завдання зі встановлення відповідності, послідовності та множинного вибору. Успішне складання тесту вимагає від учня володіння хронологічним та аналітичним мисленням, здатності працювати з різними типами історичних джерел.

Успішне складання НМТ з історії України вимагає від учня володіння комплексом когнітивних навичок вищого порядку, що виходять за межі простого запам'ятовування. Тест перевіряє, по перше – хронологічне мислення, уміння орієнтуватися в датах, встановлювати послідовність подій, співвідносити факти з історичними періодами та епохами, по-друге – аналітичні навички: здатність працювати з різними типами історичних джерел – текстовими уривками, візуальними матеріалами (карикатури, плакати, фотографії), історичними картами. Це включає аналіз причинно-наслідкових зв'язків між подіями та явищами; по-третє – системне мислення: Розуміння історичного процесу як цілісної системи, здатність визначати роль історичних постатей, розпізнавати та характеризувати пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва в контексті відповідної епохи.[5].

Таким чином, архітектура тесту є надзвичайно вимогливою до когнітивних ресурсів учня. Вона передбачає високий рівень функціонування довготривалої пам'яті, робочої пам'яті та стійкої концентрації уваги. Однак, як показують дослідження психологічного стану учнів, саме ці когнітивні функції – пам'ять та концентрація – є найбільш ураженими внаслідок хронічного стресу, пов'язаного з війною [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Виникає фундаментальний когнітивний дисонанс: тест, розроблений для умов мирного часу, вимагає від учнів саме тих ресурсів, яких у них через об'єктивні обставини найменше. Це означає, що проблема підготовки до НМТ є не лише освітньою, а й глибокою психофізіологічною проблемою. Навіть добре підготовлений учень може виявитися нездатним продемонструвати свої знання через виснаження когнітивних ресурсів у стресовій ситуації тестування.

Повномасштабне вторгнення спричинило системні проблеми в освітньому процесі: масове переміщення учнів, руйнування інфраструктури та постійні переривання навчання через повітряні тривоги та відключення електроенергії. Наслідком цього став феномен «освітніх втрат» – втрата не лише знань та умінь, а й можливостей для всебічного розвитку. Вимушений перехід на дистанційне навчання, своєю чергою, зіткнувся з технічною нерівністю, психологічним виснаженням учасників освітнього процесу та педагогічною неефективністю [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Ці проблеми запускають «спіраль освітньої нерівності»: учень з прифронтової чи сільської місцевості, маючи гірший доступ до ресурсів та перебуваючи у стані сильнішого стресу, підходить до НМТ зі значно гірших стартових позицій [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Хронічний стрес та травматичний досвід війни руйнівні впливають на психоемоційний стан учнів. Дослідження фіксують, що понад половина школярів демонструє байдужість до навчання (57%) та має проблеми з пам'яттю й концентрацією (55%) [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Водночас педагоги перебувають під подвійним тиском, що призводить до стрімкого поширення професійного вигорання: 78% вчителів на прифронтових територіях відчувають втому та спустошеність.

Усі вищезазначені проблеми створюють деструктивний цикл – «спіраль взаємного виснаження». Травмований учень втрачає мотивацію, що, своєю чергою, підриває самооцінку виснаженого вчителя. Втрачаючи ресурси, педагог переходить до формальних методів викладання, що ще більше демотивує учня. Цей процес руйнує саму суть освітньої взаємодії, перетворюючи підготовку до НМТ на формальність.

На тлі війни міністерство освіти ініціює реформу історичної освіти, що передбачає інтеграцію курсів «Історія України» та «Всесвітня історія». Хоча стратегічно реформа є прогресивною, у тактичному плані вона створює невизначеність, оскільки НМТ продовжує базуватися на старій програмі. У відповідь вчителі-практики активно впроваджують інноваційні методики (гейміфікація, проектна діяльність), щоб залучити учнів. Однак це впровадження

залишається ініціативою окремих ентузіастів через відсутність системної державної підтримки. Виникає «парадокс інновацій»: вчитель змушений обирати між часозатратними інтерактивними методами для підтримки учнів і механічним тренуванням тестів для виконання вимог програми НМТ.

Отже, підготовка до НМТ з історії України відбувається в умовах потрійної кризи: освітньої, психологічної та педагогічної. Ці кризи створюють синергетичний негативний ефект, що загрожує майбутньому цілому покоління.

Ігнорування психологічного фактору та спроби вирішити проблему суто академічними методами є малоефективними, оскільки неможливо наповнити знаннями психологічно виснажену дитину. Необхідний парадигмальний зсув від системи, орієнтованої на контроль знань, до людиноцентричної, травмо-інформованої моделі освіти. У такій моделі психологічне благополуччя учня та вчителя є фундаментальною передумовою для будь-яких академічних досягнень.

Успіх на НМТ в умовах війни є показником не лише знань, а й психологічної стійкості. Саме цю стійкість українська освітня система повинна цілеспрямовано формувати, адже від цього залежить здатність молодого покоління до відновлення та розбудови країни після перемоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. В умовах війни погіршується психологічний стан школярів і... UKR.NET. URL: <https://www.ukr.net/news/details/health/101102801.html> (дата звернення: 09.10.2025).
2. Васильченко Л., Шацька Н. Дистанційне (онлайн) навчання у закладах ЗСО: проблеми, виклики, рішення. Освіта. Інноватика. Практика. 2022. Т. 10, № 7. С. 19–24. URL: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i7-003>.
3. Дистанційне (онлайн) навчання у закладах ЗСО... URL: https://www.researchgate.net/publication/366643937_DISTANCIJNE_ONLAJN_NAVCANNA_U_ZAKLADAH_ZSO_PROBLEMI_VIKLIKI_RISENNA (дата звернення: 09.10.2025).

4. Європейський підхід до викладання історії: КНУ розпочинає співпрацю з ОНТЕ. Веб-сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <https://knu.ua/news/13601> (дата звернення: 09.10.2025).
5. Історія України: перелік дат для підготовки до ЗНО/НМТ. Освіта.UA. URL: <https://osvita.ua/test/training/materialy-instrumenty/88304/> (дата звернення: 09.10.2025).
6. Навчальні втрати в умовах війни: як учителю їх діагностувати та компенсувати. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/navchalni-vtrati-v-umovakh-viyni-yak-uchi/> (дата звернення: 09.10.2025).
7. Наслідки війни для освіти: школярів стало менше за 30 років. Портал «Педагогічна преса». URL: <https://pon.org.ua/novyny/12094-naslidky-viiny-dlia-osvity-shkoliariv-stalo-menshe-za-30-rokiv.html> (дата звернення: 09.10.2025).
8. НМТ-2025: як підготуватися до складання тесту з історії України. Веб-сайт Вінницького регіонального центру оцінювання якості освіти. URL: <https://vintest.org.ua/nmt-2025-yak-pidgotuvatysya-do-skladannya-testu-za-ves-kurs-istoriyi-ukrayiny/> (дата звернення: 09.10.2025).
9. Освіта в умовах воєнного стану та в повоєнний період: виклики... URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740748/1> (дата звернення: 09.10.2025).
10. Перелік тем Програми ЗНО національного мультипредметного тесту з історії України у 2025 році. URL: <https://test-center.od.ua/wp-content/uploads/2025/01/perelik-tem-programy-zno-nacjonalnogo-multypredmetnogo-testu-z-istoriyi-ukrayiny-u-2025-roczii.pdf> (дата звернення: 09.10.2025).
11. Цифри, які треба знати: результати 5 досліджень про вплив війни на українських дітей і освіту. Освіторія Медіа. URL: <https://osvitoria.media/experience/tsyfry-yaki-treba-znaty-rezultaty-5-doslidzhen-pro-vplyv-vijny-na-ukrayinskyh-ditej-i-osvitu/> (дата звернення: 09.10.2025).

Стаття надійшла до редакції
13 жовтня 2025 р

СУЧАСНІ МОВНІ ТРЕНДИ В РЕКЛАМІ ТА МАРКЕТИНГУ

УДК 339.138+659.1):811.161.2

ЗРАЛКО АННА,

здобувачка освіти Комунального закладу вищої освіти

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Науковий керівник: Похилюк Олена, кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української філології

Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Abstract. *The urgency of the study is determined by the dynamic development of advertising and marketing discourse, which has become the main testing ground for linguistic innovations and trends. The article aims to analyze and systematize key linguistic phenomena (in particular, hybridization, neologisms, and playful syntax) that ensure the effectiveness of modern advertising campaigns in the digital mass media space. It is determined that the main trends are the hybridization of codes, the use of medialects, the emotional colouring of vocabulary, and the intentional violation of language norms to attract the attention of the target audience. The results can be used to optimize advertising strategies and in media linguistics courses.*

Key words: advertising discourse, language trends, hybridization, medialects, cognitive dissonance, mass media space, language play.

Постановка проблеми. В умовах глобальної інформатизації та надзвичайно високої конкуренції за увагу споживача, рекламний та маркетинговий простір трансформується з площини інформування до площини емоційного залучення та лінгвістичного експерименту. Сучасний мас-медійний простір, особливо в цифровому сегменті (соціальні мережі, вірусний контент, подкасти), вимагає від комунікаторів не лише змістовної точності, а й радикальної креативності, здатності до миттєвої адаптації мовних засобів під конкретну цільову аудиторію. Традиційні норми сучасної літературної мови часто виявляються недостатніми для забезпечення необхідного рівня експресивності та ідентифікації з реципієнтом. Звідси виникає необхідність ідентифікувати та проаналізувати нові мовні тренди, які стрімко проникають у маркетинговий дискурс, визначаючи його функціональну ефективність. Невизначеність лінгвістичного статусу цих трендів (гібридизація, сленгізація, свідоме порушення норм) та їхній вплив на мовну культуру суспільства формує актуальну наукову проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика мови реклами традиційно перебуває у фокусі уваги лінгвістів, маркетологів та фахівців із комунікацій. Фундаментальні праці вітчизняних дослідників (О. Сердюкова, О. Пономарів) заклали основи аналізу нормативності рекламних текстів та їхнього маніпулятивного потенціалу. З появою цифрових медіа та феноменів інтернет-комунікації (В. Єрофєєва, А. Пашко) акцент змістився на вивчення медіалектів, інтернет-сленгу та впливу візуального контенту на лінгвістичні засоби.

Останні публікації підтверджують, що сучасна реклама відходить від класичної моделі переконання (раціональної аргументації) до моделі емоційного резонансу та спільної ідентифікації. Лінгвістичні інструменти, які раніше вважалися позанормативними (суржик, жаргонізми), тепер свідомо використовуються для встановлення довіри. Проте, попри значну кількість праць, системний аналіз саме актуальних мовних трендів (наприклад, функціональність свідомої гібридизації мовних кодів у соціальних мережах, використання ненормативної лексики у вірусних цілях) та їхня класифікація в контексті українського мас-медійного простору залишається недостатньо висвітленою. Потребує детальнішого вивчення вплив лінгвістичної гри та когнітивного дисонансу, створюваного мовними засобами, на довгострокову ефективність маркетингових комунікацій.

Мета статті – визначити систематизацію та лінгвістичний аналіз ключових мовних трендів, що використовуються в сучасній українській рекламі та маркетингу, а також оцінити їхні функціональні ролі у формуванні комунікативної ефективності в умовах мас-медійного простору.

Завдання дослідження – виявити основні мовні інновації (неологізми, okazionalizmi, запозичення), характерні для рекламного дискурсу останнього десятиліття; проаналізувати особливості використання гібридизації мовних кодів (суржик, змішування української та англійської лексики) як свідомого маркетингового інструменту; систематизувати прийоми мовної гри (каламбури, алюзії, навмисне порушення синтаксичних та орфографічних норм) у рекламних текстах; з'ясувати вплив

емоційно-забарвленої та периферійної лексики на психологічне сприйняття рекламного повідомлення цільовою аудиторією; обґрунтувати практичну вагомість застосування виявлених мовних трендів у сучасних маркетингових стратегіях.

Виклад основного матеріалу. Сучасний маркетинговий дискурс функціонує як полістилістичний гібрид, що постійно запозичує елементи з розмовно-побутового, публіцистичного та навіть сленгового мовлення задля досягнення максимальної експресії та релевантності. Така тенденція є відповіддю на «інформаційний шум», у якому традиційні, клішовані мовні звороти губляться, поступаючись місцем новим формам вираження, здатним привернути увагу адресата [1].

Активне використання неологізмів, okazіоналізмів та запозичень слугує засобом диференціації та сегментації цільової аудиторії, повністю розкриваючи завдання дослідження щодо виявлення мовних інновацій [2].

Активне залучення англіцизмів на кшталт *must-have*, *вайб*, *челендж*, *аутфіт* не просто відображає глобальні тренди, а слугує інструментом «глокалізації» – поєднання глобального з локальним. Ці лексеми виконують статусну функцію та функцію маркера приналежності до інноваційної чи молодіжної спільноти, орієнтуючись переважно на ІТ-аудиторію [4].

Паралельно спостерігається свідоме використання суржику або просторіччя, особливо в онлайн-рекламі. Цей прийом покликаний створити ефект «свого» або «антигламурного» бренду, що знижує формальність і підвищує довіру, відтворюючи природне спілкування цільової групи.

Застосування суржику, особливо в онлайн-рекламі, покликане створити ефект «антигламурного» та чесного бренду. Ця

стратегія використовує феномен «соціальної близькості»: неформальна мова сприймається як менш офіційна, а отже, більш щира, що підвищує довіру, відтворюючи природне спілкування цільової групи [3].

Створення рекламних текстів ґрунтується на навмисному порушенні мовних і стилістичних норм, що систематизує прийоми мовної гри [5].

Мовна гра, що ґрунтується на каламбурах, омонімії чи паронімії, викликає когнітивний дисонанс – несподіванку, завдяки якій рекламне повідомлення краще запам'ятовується, забезпечуючи мнемонічний ефект [7].

Створення рекламних okazіоналізмів (наприклад, «смакуйлики», «кавоманія») забезпечує унікальність повідомлення. Вони легко адаптуються в цифрове середовище як хештеги, забезпечуючи вірусний потенціал і кращу індексацію. Частим явищем є порушення синтаксичних норм – фрагментарність, еліптичність, імперативність висловів, які створюють ефект динаміки та стимулюють споживача до негайної реакції (*Бери. Тестуй. Зроблено.*). Важливим компонентом креативності є гра слів, що ґрунтується на каламбурах, омонімії чи паронімії. Така мовна несподіванка викликає когнітивний дисонанс, завдяки якому рекламне повідомлення краще запам'ятовується.

Сучасний маркетинг орієнтується не лише на інформування, а й на створення емоційного впливу. Лексика рекламних текстів відзначається високим ступенем експресивності: використовуються слова з позитивним емоційним забарвленням, часто в поєднанні з підсилювальними прислівниками й прикметниками у вищому ступені (*мегакрутий, просто космічно, вау-ефект*). Крім того, все частіше застосовується нарративна лексика, що сприяє побудові сторітелінгу й формує

відчуття особистої причетності споживача до історії бренду.

Одним із домінантних трендів є свідомо гібридизація мовних кодів, що є прямим виконанням завдання щодо аналізу змішування лексики [9]. Цей прийом спрямований на зниження комунікативної дистанції.

Не менш значущим аспектом є адаптація маркетингового дискурсу до медіалектів окремих платформ. Ефективна реклама імітує мовні особливості середовища, у якому поширюється.

Порушення орфографічних та пунктуаційних норм (використання малих літер у заголовках, надмірне використання емодзі) імітує мережевий (цифровий) медіалект (TikTok, Telegram), роблячи текст більш органічним для платформи [10].

Значну роль відіграє мем-лексика та жаргонізми, які забезпечують вірусність, проте несуть ризик швидкої втрати актуальності та нерозуміння старшою аудиторією.

Сучасний маркетинг орієнтується на створення емоційного впливу, використовуючи емоційно-забарвлену лексику, що відповідає завданню щодо з'ясування психологічного сприйняття [6].

Лексика відзначається високим ступенем експресивності та гіперболізації: використовуються слова з позитивним емоційним забарвленням, часто в поєднанні з підсилювальними прислівниками й прикметниками у вищому ступені (мегакрутий, просто космічно, вау-ефект). Це впливає на ірраціональну складову прийняття рішення [5].

Все частіше застосовується нарративна лексика (дієслова дії, емоційно насичені прикметники), що сприяє побудові сторітелінгу. Це формує відчуття особистої причетності споживача до історії бренду та його цінностей, посилюючи лояльність [8].

Отже, сучасний маркетинговий дискурс демонструє тенденцію до функціональної гібридизації, мовної гри, емоційної насиченості та адаптивності до нових комунікативних середовищ, що зумовлює його високий рівень динамізму й креативності.

Виявлені тренди підкреслюють, що ключем до ефективності є лінгвістична гнучкість та здатність тексту мімікрувати під мову спілкування цільової аудиторії, використовуючи гібридність та мовну гру як місток до емоційного контакту, навіть ціною порушення академічних мовних норм.

Висновок. Проведене дослідження дозволило визначити, що сучасні мовні тренди в українській рекламі та маркетингу характеризуються функціональною гібридизацією (активне змішування кодів) та креативною ненормативністю (свідоме порушення норм для привернення уваги). Гібридизація (англомовні вкраплення, суржик) використовується для позиціонування товару як сучасного, глобального та соціально-близького. Мовна гра та okazіоналізми є ключовими інструментами для створення ефекту запам'ятовування (емфази) та швидкого вірусного поширення, ефективно долаючи «рекламну сліпоту» споживачів. Адаптація до медіалектів (через спрощення синтаксису та використання емоційних маркерів) є обов'язковою умовою для успішної комунікації в цифровому просторі.

Перспективи подальших досліджень, на нашу думку, полягають у детальнішому вивченні впливу цих трендів на нормативну мову та мовну картину світу українського суспільства в довгостроковій перспективі. Актуальним залишається розробка критеріїв оцінки етичності та соціальної відповідальності рекламного тексту в умовах його лінгвістичної агресивності та маніпулятивного потенціалу. Необхідне

порівняльне дослідження динаміки мовних трендів у кризові та стабільні періоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Почепцов Г. Г. Комунікативні технології. Київ : Скіф, 2008. 360 с.
2. Серякова І. І. Лексико-семантичні інновації в сучасній українській мові: функціонально-прагматичний аспект. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2015. 320 с.
3. Гриценко В. С. Мова та ідентичність в умовах глобалізації: суржик як лінгвокультурний феномен. Київ: Наукова думка, 2020. 250 с.
4. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 212 p.
5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: The University of Chicago Press, 2003. 276 p.
6. Salmon C. Storytelling: Branding in the Post-Digital Age. Kogan Page, 2017. 208 p.
7. Sperber D., Wilson D. Relevance: Communication and Cognition. Oxford: Blackwell, 1986. 279 p.
8. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. New York: New York University Press, 2006. 308 p.
9. Рогова Н. Б. Креативність у рекламному дискурсі: порушення норм як стратегічний прийом. *Науковий вісник*, 2019. № 15. С. 45–58.
10. Кобченко К. М. Вплив Інтернет-комунікації на розвиток мовних норм української мови. *Молодий вчений*. 2018. № 1(53). С. 482–485.

*Стаття надійшла до редакції
28 жовтня 2025 р*

РОЛЬ ЗНАННЯ ІСТОРІЇ В СТАНОВЛЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

УДК 377.8.015.31:172.15].94(477)

ШАПОВАЛОВ ВОЛОДИМИР,

викладач суспільних дисциплін, спеціаліст вищої категорії,
викладач-методист Могилів-Подільський медичний фаховий коледж

***Анотація.** У статті розглядається значення знань з історії у формуванні національної свідомості особистості та суспільства. Визначено, що історія є не лише джерелом знань про минуле, а й важливим засобом виховання любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до культурної спадщини та державності.*

***Ключові слова:** свідомість, національна свідомість, національна самосвідомість, історична пам'ять, патріотизм, ідентичність.*

Історія — це духовний скарб кожного народу, дзеркало його минулого, ключ до розуміння сьогодення. Без знання історії людина втрачає зв'язок із власним корінням, а народ — із власною ідентичністю. Саме тому знання історії має виняткове значення для становлення національної свідомості, формування громадянської позиції, розвитку патріотизму та зміцнення державності.

Сучасне українське суспільство переживає складний період державотворення, відстоює незалежність і культурну самобутність. У таких умовах особливо важливим стає питання формування національної свідомості громадян, адже саме вона є духовною основою єдності народу.

Постановка проблеми. Попри наявність значного історичного матеріалу, у суспільстві спостерігається недостатній рівень усвідомлення ролі історії у формуванні національної ідентичності. Часто історичні події сприймаються лише як сухі факти, а не як частина духовного досвіду народу.

Проблема полягає в тому, що втрата історичної пам'яті веде до послаблення почуття національної єдності, патріотизму та громадянської свідомості. У зв'язку з цим виникає необхідність з'ясувати, як саме знання історії впливає на формування національної самосвідомості особистості, та

які шляхи можна використати для підвищення інтересу до історичного минулого серед сучасної молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування національної свідомості через вивчення історії привертає значну увагу сучасних науковців, педагогів і культурологів. У своїх працях М. Грушевський, І. Крип'якевич, Д. Яворницький підкреслювали, що знання історії є основою самопізнання народу та його духовної єдності. Вони розглядали історію не лише як послідовність подій, а як процес формування національного характеру та державницького мислення.

Сучасні дослідники — І. Бех, О. Субтельний, Я. Грицак — наголошують, що саме історична освіта формує в молоді громадянські та патріотичні цінності. У працях С. Кульчицького, Н. Яковенко, В. Смоля розкрито значення історичної пам'яті для збереження національної ідентичності в умовах глобалізації та інформаційних викликів.

Особливу увагу питанням формування історичної свідомості в умовах сучасних суспільних змін приділяють фахівці Українського інституту національної пам'яті. У їхніх публікаціях підкреслюється, що поширення правдивих знань про минуле є важливим засобом протидії інформаційним

маніпуляціям та збереження духовної стійкості народу.

Метою статті є розкрити значення знання історії у процесі становлення національної свідомості, визначити його виховну, духовну та суспільну роль, а також показати, як історична пам'ять сприяє зміцненню патріотизму та громадянської відповідальності. У час, коли інформаційний простір часто спотворює історичні факти, надзвичайно важливо розуміти справжнє значення минулого для формування освіченої нації.

Виклад основного матеріалу. Кожен народ має свою історію, яка сприяє розвитку національної ідентичності через збереження і відтворення культурних, ментальних, психологічних основ. Він має й свою особисту історичну пам'ять, яка відрізняє його від інших народів та являє собою колективне, спільне уявлення про історичне минуле, відповідно закладає фундамент національної ідентичності [2].

Національна свідомість — це усвідомлення своєї приналежності до певного народу, відчуття гордості за його досягнення, готовність захищати його честь і незалежність. Вона не виникає спонтанно, а формується поступово — через виховання, культуру, мову, традиції, освіту. Проте саме знання історії відіграє у цьому процесі провідну роль, адже допомагає людині усвідомити, ким вона є і до якого історичного шляху належить її народ. Якщо молодь володіє історією свого народу, то краще розвивається їх національна самосвідомість.

Свідомість — це надзвичайно специфічний, непередметний об'єкт вивчення. Свідомість набуває своєї завершеності та цілісності через самосвідомість.

Доречним буде, на нашу думку, розмежувати терміни «національна свідомість» та «національна

самосвідомість». **Національна свідомість** виступає як усвідомлення спільнотою або окремою людиною своєї національної належності, спільної історичної долі, спорідненості геополітичних, культурних, соціальних, історичних інтересів. Вона пов'язана із самоідентифікацією нації [9]. Якщо говорити про **національну самосвідомість**, то це особливий динамічний складник самосвідомості особистості, який включає в себе усвідомлення індивідом специфічних рис власної нації, відмінних від інших, її історичного минулого, а також відношення до цінностей, які нація напрацювала в процесі свого розвитку.

Дослідниця національної самосвідомості Є. Зелінська зауважує, що історичний фактор є одним з основних, бо саме ті чи інші історичні події ведуть до розквіту або навпаки пригнічують національну самосвідомість і націю взагалі [3].

В Україні 25.06.2009 року Колегією Міністерства освіти і науки України було схвалено основні принципи національного виховання студентської молоді [6]. В концепції зазначено, що національне виховання об'єднує суспільство, формує світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді. Утворюється спільнота людей, які об'єднані національною ідеєю, формується особистість, як громадянин України незалежно від походження, віросповідання.

Людина, яка знає історію своєї Батьківщини, може об'єктивно сприймати події сучасності, відчувати відповідальність за майбутнє, берегти та шанувати національну мову, культуру. Саме вивчення історичних фактів про героїчну та відважну боротьбу українського народу формує громадянську самосвідомість молоді.

Історична пам'ять — це не лише сукупність знань про минулі події, а й духовна енергія, що живить народ і допомагає йому вистояти у випробуваннях. З

покоління в покоління передаються легенди, пісні, звичаї, спогади — усе це створює неперервний зв'язок між минулим і теперішнім. Саме завдяки історичній пам'яті народи зберігають свою самобутність навіть у часи поневолення.

Історія України сповнена прикладів боротьби за свободу та гідність. Наш народ пройшов складний шлях — від Київської Русі до козацької доби, від втрати державності у XVII–XVIII століттях до відродження незалежності у XX столітті. Кожен із цих етапів залишив глибокий слід у національній свідомості українців. Пам'ять про визвольні змагання, про героїв Крут, учасників Української повстанської армії, про події Революції Гідності — усе це формує наше розуміння, що свобода і незалежність ніколи не даються легко.

Вивчення історії — це не лише процес накопичення знань, а й важливий виховний чинник. Через знайомство з життям видатних діячів минулого в молоді формується почуття любові до Батьківщини, пошани до традицій, гордості за свою культуру. Слід приділяти особливу увагу ролі визначних постатей і подій в історії, які відіграли ключову роль у становленні української державності [4]. Це допомагає студентам краще зрозуміти значення національної ідентичності та гордості за свою країну. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Степан Бандера — ці постаті є не просто іменами з підручників, а символами боротьби за національну ідентичність, свободу слова, мови та віри.

Патріотизм не народжується лише з емоцій — він ґрунтується на знаннях і розумінні. Людина, яка знає історію свого народу, не піддається пропаганді, здатна критично оцінювати інформацію та відстоювати правду. У цьому сенсі історична освіта має величезне значення для формування свідомих громадян.

Основними завданнями викладача для розвитку патріотизму на заняттях історії є:

1. Стимулювати інтерес до вивчення історії своєї країни. Щоб досягти цього, викладачеві потрібно вміти на заняттях подати матеріал у захоплюючій формі, використовувати цікаві факти, історичні артефакти, відео- та аудіоматеріали для залучення уваги студентів.

2. Використовувати інтерактивні методи навчання, такі як дискусії, рольові ігри, проектна діяльність. Це дозволяє залучити студентів до активної участі у вивченні історії та сприяє формуванню їхнього патріотичного ставлення до минулого і сучасності.

3. Велику увагу приділяти вивченню традицій, обрядів, архітектури та мистецтва, формувати гордість за власну культуру та спадок попередніх поколінь.

4. Сприяти формуванню патріотичних почуттів, вивчаючи детально історичні події, які відображають героїзм та відданість нації.

5. Важливо розвивати у студентів критичне мислення, надавати їм можливість самостійно досліджувати історію своєї країни, використовуючи різноманітні джерела інформації та методики дослідження.

6. Також необхідно активно впроваджувати позаурочні заходи, такі як екскурсії до історичних пам'яток, участь у виставках та конкурсах історичних досліджень. Це допомагає студентам побачити історію не лише як набір дат і подій, але й як живу та цікаву науку, яка має важливе значення для їхнього життя [1].

В.О. Сухомлинський підкреслював, що «патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яке проникає в усе, що пізнається, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується...» [7, с. 150]. Викладач історії засобом свого предмета проектує людину, виховує на своїх заняттях юного патріота,

формує патріотичні почуття і переконання на історичних прикладах. Такий підхід дає можливість налаштувати студентів, здатних взяти на себе відповідальність за майбутнє своєї країни та активно долучитися до її будівництва.

У ХХІ столітті, коли світ стає дедалі глобальнішим, а інформаційні потоки безмежні, особливо важливо не втратити власну національну ідентичність. Вивчення історії допомагає зберегти духовну незалежність, поважати себе і свою країну серед інших народів.

Саме тому вивчення історії має бути не формальністю, а живим процесом — цікавим, осмисленим і глибоким. Молодь повинна розуміти, що минуле — це не «щось давно минуле», а основа, на якій стоїть сучасність.

Кожне заняття історії України може стати моментом формування патріотичних почуттів та громадянської свідомості студентів. Викладачі історії мають велику відповідальність перед нацією в цьому процесі. Викладач історії повинен свідомо брати на себе цю відповідальність та мати за мету зробити кожне заняття цікавим та пізнавальним [5].

У різні часи українці виборювали свою незалежність і сьогодні Україна знову переживає випробування, які показують, наскільки важливо мати сильну національну свідомість. Герої, що захищають нашу державу, спираються не лише на зброю, а й на віру в правоту своєї справи, у справедливість історії.

Як зазначає П. Вербицька, важливим завданням історичної освіти є формування критично мислячої особистості, яка здатна критично оцінити минуле і сучасне, розуміти та поважати погляди інших людей, виявляти готовність до діалогу та здатність здійснити усвідомлений вибір на основі стійких ціннісних орієнтацій. Тому сучасна історична освіта має потенційні можливості

стати чинником примирення різних моделей історичної пам'яті, засобом конструктивного діалогу про минулі та сучасні проблеми суспільного розвитку [2].

О. Удод, аналізуючи значення історичної освіти, наводить погляди відомих діячів, які по-різному оцінювали її роль. Одні висловлювали цілковиту підтримку — наприклад, О. Бісмарк зазначав, що шкільний учитель історії зробив для об'єднання Німеччини більше, ніж сила зброї. Інші ж, навпаки, вважали історію небезпечною, як-от П. Валері, який писав: *«Історія – це найнебезпечніший продукт, створений хімією інтелекту, бо вона робить нації злими, зухвалими, нетерпимими й самовдоволеними»*. У різні періоди розвитку європейських держав ставлення до історичної освіти було настільки суперечливим, що навіть порушувалися питання про її заборону. Так, після невдалих мирних переговорів у Югославії наприкінці 1980-х років міністр закордонних справ Португалії П. де Пінхейро пропонував на півстоліття вилучити історію зі шкільних програм [8].

Сьогодні основним завданням історичної освіти полягає у формуванні вміння критично мислити — розуміти мотиви та логіку дій людей, пояснювати поведінку різних соціальних груп у певних історичних умовах.

Висновки і перспективи дослідження. Знання історії є фундаментом формування національної свідомості, адже саме через усвідомлення минулого людина пізнає свій народ, його шлях, традиції та духовні цінності. Історична пам'ять допомагає суспільству зберігати єдність, протистояти зовнішнім впливам і виховувати покоління громадян, здатних відповідально ставитися до майбутнього своєї країни.

Історія не лише відтворює події минулого, а й формує світогляд, моральні орієнтири, патріотичні почуття. Вивчення історії

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

України сприяє розвитку любові до Батьківщини, гордості за її здобутки, поваги до боротьби попередніх поколінь. Народ, який знає своє минуле, ніколи не стане безликою масою — він зберігає власну гідність і здатен створювати сильну, незалежну державу.

Отже, знання історії — це не просто частина освітнього процесу, а важливий

чинник духовного і державного розвитку. Від рівня історичної свідомості залежить майбутнє нації, її єдність і здатність протистояти викликам сучасності. Формування історичної пам'яті має бути одним із головних завдань освіти, культури та виховання молоді в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, молоді і батьків. Полтава. 1994. 190 с.
2. Вербицька П. В. Проблеми історичної пам'яті у проекції на завдання сучасної історичної освіти. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2012. № 724. С.251-254.*
3. Зелінська Є. І. Національна самосвідомість та фактори її формування. Філософські проблеми гуманітарних наук. 2009. URL: <http://www.infolibrary.com.ua/books-text11405.html>
4. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: [mon.gov.ua.patriotichne-vix-metodichni-19-05-2015.pdf](http://mon.gov.ua/patriotichne-vix-metodichni-19-05-2015.pdf)
5. Методичні рекомендації щодо 100-річчя української революції 1917-1921 років. URL: <http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/metodichni-rekomendatsii-do-100-richchya-ukrainskoi-revolutsii-1917-1921-rokiv>
6. Про затвердження Концепції національного виховання студентської молоді. Рішення Колегії міністерства освіти і науки України від 25.06.2009. Протокол N 7/2-4. URL: <http://zakon.nau.ua>
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Радянська школа. 1976. Т.2. С.149-416.
8. Удод О. А. Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті. *Національна та історична пам'ять. 2013. Вип. 8. С. 8-13.*
9. Ющишин О.І. Поняття національного характеру, ментальності і національної свідомості як інструмент культурологічного аналізу. *Наук. журнал. 2010. № 3. С. 221-227.*

*Стаття надійшла до редакції
08 листопада 2025 р*

ОСВІТА ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

УДК 37.015.31:17.022.1

КОЗИГОРА МАРІЯ

PhD за спеціальністю Психологія, старший викладач кафедри загальної педагогіки, психології та методики початкової освіти КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Анотація. У статті висвітлено роль освіти як провідного чинника формування моральної культури особистості в умовах сучасних суспільних змін. Показано, що освітній процес сприяє розвитку моральної свідомості, гуманістичних цінностей та соціальної відповідальності людини. Наголошено на значенні педагогічного впливу у становленні морально зрілої та духовно розвиненої особистості.

Ключові слова: освіта, моральна культура, особистість, цінності, виховання.

Постановка проблеми. Сучасні соціокультурні трансформації, зумовлені глобалізаційними процесами, воєнними викликами та моральною кризою суспільства, актуалізують проблему формування моральної культури особистості як важливого чинника її духовного розвитку та соціальної відповідальності. Освіта в цьому контексті постає не лише як система передачі знань, а як потужний механізм виховання гуманістичних цінностей, етичних норм поведінки, здатності до морального вибору й саморефлексії. Відтак, постає потреба в осмисленні педагогічних умов, форм і засобів, що забезпечують ефективне становлення моральної культури здобувачів освіти в сучасному освітньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування моральної культури особистості висвітлюється у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких Л. Пуховська, В. Гуменюк, Р. Сопівник, О. Линовицька, І. Зязюн, І. Бех та ін. Науковці розглядають моральну культуру як інтегративну характеристику особистості, що відображає рівень її духовного розвитку, моральної свідомості та здатності до етичного вибору. І. Бех акцентує увагу на вихованні моральної свідомості, І. Зязюн – на зв'язку моральності з педагогічною майстерністю, Л. Пуховська – на формуванні моральних цінностей у професійній підготовці педагога. Зарубіжний досвід (В. Гуменюк, О. Линовицька) підкреслює значення розвитку етичної культури, громадянської відповідальності та гуманістичних орієнтацій у системі освіти.

Мета статті: теоретичне обґрунтування ролі освіти як чинника становлення моральної культури особистості та визначення педагогічних умов, що сприяють формуванню моральних цінностей, гуманістичних орієнтацій і соціально відповідальної поведінки здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Моральна культура – це складне соціально-психологічне утворення, яке характеризує рівень морального розвитку особистості та відображає її здатність свідомо керуватися етичними принципами у власній поведінці, діяльності та міжособистісних взаєминах. У структурі моральної культури поєднуються моральна свідомість, почуття, переконання, ціннісні орієнтації, мотиви та практичні вчинки, що реалізуються у конкретних життєвих ситуаціях. Вона формується в процесі соціалізації та освіти, виступаючи показником духовної зрілості особистості, її внутрішньої відповідальності, гуманістичної спрямованості та здатності до морального саморозвитку. Моральна культура забезпечує гармонію між знанням моральних норм і їхнім практичним дотриманням, сприяє становленню особистості як активного, морально свідомого члена суспільства.

Н. Печко зазначає: «Духовна культура особистості є феноменологічною цілісністю смислів, образів, цінностей, прагнень і сподівань, в яких фіксуються прагнення кожної людини ідеального комунікативного єднання з «Іншим» у середовищі культурно-цивілізаційної взаємодії. У цьому середовищі саме моральна культура є тим феноменом, який має найбільший потенціал

єднання духовно енергетичних здатностей особистості з нормативними елементами соціокультурної та глобально-цивілізаційної системи. Засновані на вільному самовизначенні, взаємності й довірі, варіюючись за своєю глибиною від суто ділових стосунків до дружби і любові, що охоплюють усю суб'єктивність людини, такі моральні відносини поширюються в просторі культури «неначе жива субстанція комунікативного людського розуму – розуму, що використовує свою внутрішню рухливість, свій інтерсуб'єктивний варіативний устрій для вписування людської спільноти у навколишнє буття. Моральна культура особистості як духовно-комунікативний феномен, зрештою, і дає змогу створювати соціокультурне середовище тих змістів, образів, цінностей, відчуттів, на основі яких відбувається взаєморозуміння, діалогічна творчість, морально-вольовий контакт між особистісного і міжкультурного характеру. Неможливо в процесі суспільної життєдіяльності уникнути моральної форми духовної саморегуляції, що означає, що кожен наступний особистісно-екзистенціальний вибір для людини є морально-культурною дією, сутність якої значно залежить від рівня морального виховання особистості і того суспільного середовища, в якому вона перебуває» [3, с. 99].

На думку Н. Капітан, моральна культура ґрунтується на усвідомленій індивідом моралі – сукупності поглядів, уявлень, норм і оцінок, вироблених людством, що регулюють поведінку відповідно до загальнолюдських цінностей. Вона підкреслює, що мораль і культура перебувають у тісному взаємозв'язку: мораль є складовою культури, а культура без моральних орієнтирів втрачає свою гуманістичну сутність. Моральна культура проявляється у гармонійному поєднанні

знань про моральні цінності, етичних почуттів, оцінок, емоцій і поведінкових умінь, які забезпечують морально вмотивовану діяльність особистості [1].

К. Латишевська наголошує, що в освітньому контексті моральна культура формується під впливом культурно-освітнього середовища: школа, педагогічна діяльність, взаємодія з учителем і однолітками стають ключовими просторами для становлення моральної культури. Крім того, підкреслюється, що моральна культура особистості має стати не просто набором знань про мораль, а внутрішньою потребою, переконанням, активною рушійною силою моральних вчинків та гуманістичних орієнтацій. За її підходом, ефективне формування моральної культури передбачає розвиток таких компонентів, як знання (когнітивний аспект), мотивація та ціннісне ставлення (мотиваційно-ціннісний аспект), емоційно-оцінний рівень (емоційна складова) і дієві практики (організаційно-діяльнісний аспект). К. Латишевська визначає моральну культуру особистості як комплексну морально-педагогічну категорію, яка в освітньому процесі розвивається через поєднання знань, цінностей, практичного досвіду та самоусвідомлення, що в кінцевому підсумку сприяє формуванню соціально відповідальної і морально зрілої особистості [2].

Освіта є ключовим соціокультурним інститутом, який забезпечує не лише інтелектуальний розвиток, а й морально-ціннісне становлення особистості. У процесі освітньої взаємодії відбувається інтеріоризація моральних норм, засвоєння гуманістичних цінностей, формування етичної свідомості та соціальної відповідальності індивіда. Саме освітнє середовище створює умови для розвитку когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів моральної

культури, сприяючи інтеграції моральних знань у сферу особистісних переконань і практичної діяльності. Важливу роль у цьому процесі відіграє педагог як носій моральних орієнтацій, зразок професійної етики й культурної рефлексії, чия діяльність забезпечує трансляцію моральних смислів і формування у здобувачів освіти здатності до морального вибору.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, моральна культура особистості постає як складне багаторівневе утворення, що інтегрує моральну свідомість, етичні почуття, ціннісні орієнтації, переконання та практичну поведінку

людини. Її становлення тісно пов'язане з освітнім процесом, який виступає провідним чинником духовного й морального розвитку індивіда. Освіта забезпечує не лише інтелектуальне зростання, а й створює умови для інтеріоризації моральних норм, засвоєння гуманістичних цінностей і формування соціально відповідальної поведінки. Педагогічна діяльність, взаємодія в освітньому середовищі, приклад учителя як морального авторитета сприяють гармонійному поєднанню когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів моральної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Капітан Н. О. Поняття «моральна культура»: зміст та сутність дефініції. URL: <https://surl.li/rurlve> (дата звернення: 07.11.2025).
2. Латишевська К. В. Філософський аналіз поняття «моральна культура вчителя». URL: <https://surl.lu/ffsdvg> (дата звернення: 07.11.2025).
3. Печко Н. Формування моральної культури як основна мета виховання особистості. *Вища освіта України*, 2013. Вип. (1). С. 98–104.

*Стаття надійшла до редакції
10 листопада 2025 р*

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ЗА КНЯЗЮВАННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

УДК 37.014:94(477)''10''

МАРЧУК СЕРГІЙ,

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри загальної педагогіки,
психології та методики початкової освіти
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Abstract. *The article examines the development of education during the reign of Prince Yaroslav the Wise in Ancient Rus. It explores the processes of the consolidation of the Christian faith, cultural flourishing, and the establishment of schools, libraries, and monasteries. Particular attention is given to the prince's role in shaping an educated society and to the impact of his educational policy on the further development of national culture.*

Keywords: *Yaroslav the Wise, Ancient Rus, education, school, Christianity, cultural life.*

Постановка проблеми. Ярослав Мудрий по праву належить до найвидатніших правителів не лише Русі, а й усієї Європи. У роки його правління Київське князівство досягло нового етапу свого розвитку та міжнародного визнання. Було розширено

територію держави, зміцнено її кордони, налагоджено активні зв'язки з європейськими країнами [8, с. 4].

Проблема розвитку освіти Давньої Русі є однією з ключових тем у дослідженні історії української культури та педагогіки.

Особливе значення вона набуває у контексті правління Ярослава Мудрого, який заклав основи системної освітньої політики, сприяв поширенню грамотності та створенню освітніх центрів. Незважаючи на наявність численних літописних та археологічних джерел, питання організації шкільної освіти, ролі князя в розвитку науки, впливу християнства та культурного обміну на формування давньоруської освітньої системи досі потребує детального аналізу.

У наукових працях, присвячених давньоруській освіті, часто розглядається лише окремих аспекти – наприклад, діяльність монастирів або князівських шкіл, що залишає поза увагою комплексний підхід Ярослава Мудрого до розвитку освіти й науки. Постановка цієї проблеми дозволяє зрозуміти, як політична та культурна діяльність князя сприяла становленню цілісної системи освіти, що вплинула на подальший розвиток української державності та культурної традиції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання становлення та розвитку освіти в Давньоруській державі висвітлено в історико-педагогічних дослідженнях Л. Артемової, С. Бабишина, М. Левківського, В. Кравця, О. Любара, Л. Медвідь, О. Радул, С. Сірополка, Д. Скільського та інших науковців [3, с. 157]. Розвиток освітніх тенденцій здійснюється дослідниками через призму культурної діяльності та церковної практики. Культура Давньої Русі формувалася під впливом низки характерних чинників, серед яких:

- провідна роль християнства, що значно вплинула на розвиток матеріальної та духовної культури;
- запозичення й творче осмислення візантійських традицій, знань і канонів;
- наявність на Русі розвиненого дохристиянського культурного підґрунтя, яке стало основою для формування самобутньої національної культури;

– інтенсивний розвиток культурного життя та поява нових форм і явищ у сфері культури [2, с. 14].

Мета статті – вивчити освітню політику Давньої Русі за правління Ярослава Мудрого, визначити її роль у формуванні культурного потенціалу держави, а також проаналізувати соціальні та культурні чинники розвитку освіти.

Виклад основного матеріалу. Серед найвидатніших державних діячів Русі особливе місце посідав Ярослав Мудрий. Митрополит Іларіон у своєму знаменитому творі «Слово про закон і благодать» називав його «великим» і «благовірним» каганом. У «Повісті минулих літ» Ярослава прославляють як «самовладця», а в Радзивіллівському літописі – як «самодержця землі Руської». Західноєвропейські літописці іменували його «rex Rugorum», тобто «королем Русі» [5].

За правління Ярослава Київська держава посіла гідне місце серед провідних країн Європи. Саме в цей період Русь досягла найвищого рівня міжнародного авторитету за всю свою історію. Було налагоджено тісні дипломатичні та династичні зв'язки з Польщею, Чехією, Угорщиною, Болгарією, Грузією, Вірменією, Волзькою Булгарією, а також із Францією, Англією, Данією, Швецією, Норвегією та Візантією. Головними напрямками зовнішньої політики залишалися зміцнення східних кордонів, будівництво оборонних укріплень проти кочових племен і відновлення західних рубежів держави [9, с. 3].

Ярослав Мудрий був людиною глибокої освіти й видатним просвітителем українських земель. Завдяки його ініціативі школи книжного вчення з'явилися в Галичі, Новгороді, Смоленську, Турові та Володимирі. Літописець Нестор у «Повісті минулих літ» зазначав, що Ярослав «дуже любив книги, читаючи їх і вдень, і вночі». Особливу увагу князь приділяв розвитку

храмового будівництва, поширенню книжності та освіти. Він, за словами літописця, «засівав книжними словами серця віруючих людей», утверджуючи духовність і просвіту серед народу [7, с. 15].

Завдяки зусиллям Ярослава монастирі на Русі перетворилися на осередки культури, писемності та освіти. При Софійському соборі в Києві було засновано першу школу та бібліотеку, де переписували й перекладали книги з грецької мови на слов'янську, а також вели літопис. Літописи свідчать: «Ярослав любив церковні статuti, щиро шанував священників і найбільше – ченців. Мав він велику пристрасть до книг, читаючи їх і вдень, і вночі. Зібрав Ярослав багатьох писців, які перекладали Святе Письмо з грецької на слов'янську мову та створили багато книг». Одним із найважливіших досягнень його правління стало укладання першого письмового збірника законів – «Правди Ярослава», що стала основою відомої «Руської правди». Важливою новацією правової системи того часу було скасування стародавнього язичницького звичаю кровної помсти та заміна смертної кари грошовим штрафом. Це стало можливим завдяки утвердженню християнської моралі в суспільному житті Русі, що відбулося саме за правління Ярослава [1].

Багато історичних джерел свідчать про високий рівень освіти жінок, особливо серед представниць князівської знаті. Ярослав Мудрий завдяки своїм освіченим донькам отримав прізвисько «тесть Європи»: Анна була дружиною французького короля Генріха, Єлизавета – норвезького короля Гарольда, а Анастасія – угорського короля Андрія. Високою освіченістю відзначалася й внучка Володимира Мономаха – Євпраксія (в чернецтві Зоя), якій належить авторство першого наукового медичного трактату «Алімма» («Мазі») [2, с. 158].

За правління Ярослава Мудрого освіта й наука досягли особливого розквіту. Князь збирав у різних країнах книги з найрізноманітніших галузей знань, створивши одну з найбільших бібліотек того часу. До навчання в школах він залучав обдарованих дітей не лише з родин знаті та духовенства, а й із простого міського населення. Саме за Ярослава в Русі були засновані перші монастирі – святого Юрія, святої Ірини та Києво-Печерський монастир, які стали важливими релігійними, культурними й освітніми осередками. Вважається, що Києво-Печерський монастир став головним центром наукового життя тогочасної Русі [6, с. 608].

Розвиток освіти Давньої Русі спирався на власні культурні традиції, поєднуючи їх із досягненнями античної та болгаро-візантійської систем шкільного навчання. Прийняття християнства у східному, православному обряді стало важливим чинником поширення грамотності, адже, на відміну від католицизму, богослужіння у православних храмах відбувалося рідною мовою. Заснування шкіл і розвиток писемності були зумовлені соціальними й культурними потребами давньоруського суспільства [4, с. 118].

Висновки і перспективи дослідження. Отож, за правління Ярослава Мудрого Давня Русь досягла високого міжнародного авторитету та культурного розвитку. Освіта активно розвивалася, залучаючи різні верстви населення, що сприяло формуванню освіченого суспільства. Монастирі та школи стали ключовими осередками освіти та культури. Законотворча діяльність князя сприяла утвердженню християнської моралі та соціальної справедливості. Перспективи подальших досліджень – вивчення ролі жіночої освіти та її впливу на дипломатичні зв'язки Давньої Русі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Благовірний князь Ярослав Мудрий. URL: <https://orthodox.vinnica.ua/en/publications/blahovirnyy-knyaz-yaroslav-mudryy> (дата звернення: 06.11.2025).
2. Боєва С. Ю. Писемність, освіта, науково-технічні знання в Київській Русі. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 31. С. 13–25.
3. Бойчук П. М., Марчук С. С. Організація шкільної освіти Давньої Русі в історико-педагогічному та етнографічному ракурсах. *Академічні студії*. Серія «Педагогіка». 2022. №4. С. 156–164.
4. Галицька М. М. Культурологічні засади розвитку освіти у Київській Русі. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2014. Вип. 3-4. С. 117–121.
5. Касьян Ю. Ярослав Мудрий – фундатор книжності та вченості на Русі. URL: <https://www.libr.dp.ua/?do=ukrainica&lng=1&id=46&idg=283> (дата звернення: 06.11.2025).
6. Процюк Н. О. Зародження і розвиток науки в Київській Русі (IX – перша половина XIV ст.). *Форум права*. 2011. № 4. С. 607–610.
7. Скільський Д. М. Історія української педагогіки. Ілюстрований навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2022. 340 с.
8. Ярослав Мудрий – великий князь і законодавець Київської Русі (до 1000- річчя з початку правління): бібліогр. покажч. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 92 с.
9. Ярослав Мудрий та його доба: тисячолітній досвід українського державотворення / редкол.: В. О. Огнев'юк, О. С. Александрова, В. М. Андреев, Р. О. Додонов. Київ, 2019. 284 с.

Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2025 р

**ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ОСВІТА
У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

УДК 373.3:613.7]:37.091.4 Сухомлинський

ДЖУРАК СЕРГІЙ,

здобувач вищої освіти

КЗВО «Луцький педагогічний коледж»

Науковий керівник: Марчук Сергій,

кандидат педагогічних наук

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Abstract. *The article examines the concept of health-preserving education in the pedagogical activity of Vasyl Sukhomlynsky. It analyzes scientific publications on the teacher's valeopedagogical ideas and highlights the main aspects of his approach to preserving students' physical, mental, and intellectual health. Practical recommendations regarding daily routines, physical education, hardening, and active recreation are considered. The importance of cooperation between school and family in forming children's health-preserving competence is emphasized.*

Keywords: *health-preserving education, valeopedagogy, students' health, physical education, psychophysical development, Vasyl Sukhomlynsky.*

Постановка проблеми. Збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді є одним із пріоритетних завдань школи, родини та суспільства. Людинознавча спрямованість педагогічних поглядів видатного педагога Василя Сухомлинського, що виявляється у піклуванні про здоров'я дитини, про її психофізичний розвиток, свідчить про його небайдужість до цієї проблеми [11, с. 306].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні науковці активно розвивають ідеї В. Сухомлинського щодо здоров'язбереження в освіті. Так, С. Дудко аналізує сучасні підходи до формування здоров'язбережувальної та здоров'язрозвивальної компетентностей учнів, наголошуючи на їхній ролі у базовій середній освіті [1]. О. Осадча розкриває валеопедагогічні ідеї Сухомлинського, підкреслюючи гуманістичну спрямованість його системи виховання та турботу про психічне і фізичне здоров'я дитини [3]. Н. Поліщук зосереджується на понятті культури здоров'я учнів у педагогічній спадщині вченого, доводячи її значення для формування гармонійної особистості [4]. І. Прокопенко досліджує ідею здоров'язбереження як складову цілісної педагогічної системи Сухомлинського [5], а В. Шуляр обґрунтовує методичні шляхи валеологізації навчального процесу в контексті Нової української школи [12]. О. Сухомлинська розглядає думки педагога про здоров'я дітей у історичній ретроспективі, наголошуючи на випереджальному характері його підходів [6]. Усі ці дослідження підтверджують, що педагогічні ідеї Василя Сухомлинського мають глибокий теоретичний і практичний потенціал для розвитку сучасної здоров'язбережувальної освіти.

Мета статті – проаналізувати концепцію здоров'язбережувальної освіти у педагогічній діяльності В. Сухомлинського,

висвітлити основні принципи та практичні рекомендації щодо збереження та зміцнення здоров'я учнів, а також показати актуальність його підходів для сучасної школи.

Виклад основного матеріалу. Проблема здоров'я дітей є універсальною та пронизує всі аспекти виховання. Василь Сухомлинський підходив до її вирішення системно та послідовно, багато в чому у сучасному розумінні цієї теми. Ольга Сухомлинська, аналізуючи його підходи сьогодні, спирається на ключові твори педагога, насамперед на книгу «Серце віддаю дітям» (1969), де питання здоров'я розглядається дуже детально, а також на роботи «Павлиська середня школа» (1969), «Народження громадянина» (1970) і збірник «Обережно: дитина! В. Сухомлинський про важких дітей» (2008). У цих виданнях тематично зібрані тексти Сухомлинського, у тому числі раніше неопубліковані, які присвячені різним аспектам освіти та виховання дітей із проблемами як генетичного, так і соціального походження. Значна увага приділяється не лише фізичному, а й психічному та розумовому здоров'ю дитини [6, с. 4].

У практичній діяльності павлиської школи та науково-педагогічній спадщині В. Сухомлинського [7-10] відображена цілісна концепція здоров'язбережувальної освіти. «Турбота про людське здоров'я, тим паче про здоров'я дитини – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це перш за все турбота про гармонію всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [9].

У працях В. Сухомлинського містяться важливі рекомендації щодо створення умов для формування та збереження здоров'я дітей, підтвержені позитивним досвідом автора, які залишаються актуальними й у сучасній школі:

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

– високий професіоналізм і педагогічна культура вчителя;

– індивідуальний підхід та диференціація навчального процесу;

– емоційне сприйняття учнями процесу навчання;

– дотримання санітарно-гігієнічних норм щодо зовнішнього середовища та режиму праці й відпочинку учнів;

– організація фізичної праці дітей як важливого засобу зміцнення здоров'я;

– фізичне виховання під час уроків фізкультури та в позакласній спортивно-масовій роботі;

– забезпечення активного та змістовного відпочинку учнів [4, с. 150].

Варто підкреслити, що В. Сухомлинський приділяв велику увагу всім аспектам життєдіяльності дитини – як у навчальному процесі, так і під час позаурочної діяльності. До цього він відносив раціональну організацію навчальних занять, дотримання режиму дня, повноцінний відпочинок і сон, збалансоване харчування. Крім того, педагог наголошував на важливості загартовування, дотримання правил особистої гігієни та щоденного перебування на свіжому повітрі [5, с. 100].

Дбаючи про здоров'я учнів, В. Сухомлинський надавав особливого значення загартовуванню, яке стало для школярів звичною практикою та ефективним засобом профілактики захворювань. У вирішенні цього питання він знайшов одностайних серед батьків, яким радив рано вкладасти дітей спати й так само рано піднімати. Взимку педагог рекомендував дітям спати з відчиненою кватиркою, а влітку – на сіновалі. Надзвичайно корисним він вважав перебування дітей на природі – у лісі, на луках, поблизу посівів зернових культур, де повітря насичене фітонцидами, що знищують мікроби. Дорослим Сухомлинський радив висаджувати біля будинків горіхові дерева, адже вони

сприятливо впливають на здоров'я дітей. Усе це, за його спостереженнями, помітно зміцнювало здоров'я школярів [2, с. 59].

Василь Сухомлинський приділяв особливу увагу вихованню дітей із вразливою психікою, яких сьогодні, на жаль, значно більше, ніж за часів його роботи. У своїй праці «Серце віддаю дітям» він вперше ввів поняття «медична педагогіка» та окреслив її основні принципи: обережати чутливу психіку дітей; через організацію шкільного життя відволікати дітей від сумних думок і переживань, формувати у них життєрадісні емоції; ніколи не давати дитині відчуття, що до неї ставляться як до хворої, навіть коли це необхідно [3].

Погляди Василя Сухомлинського залишаються надзвичайно актуальними й сьогодні. Він наголошував на необхідності захистити дитину від надмірного інформаційного навантаження, не порушувати природний розвиток її особистості, адже дитина – це «жива істота, а її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого слід ставитися з великою обережністю та турботою». Педагог підкреслював важливість збереження «періоду дитинства, нервової системи та мозку дітей від перевантаження» [12, с. 50].

В. Сухомлинський наголошував на важливості інформування батьків про дотримання раціонального режиму дня учнів удома – виконання вправ, читання, малювання – з метою уникнення перевтоми під час розумової діяльності. Не менш значущим педагог вважав розуміння батьками необхідності повноцінного відпочинку та сну дитини (обов'язково при відчиненій кватирці, а в теплу пору року – на свіжому повітрі), а також дотримання режиму раннього відходу до сну й підйому, виконання ранкової гімнастики та проведення водних процедур, за можливості – у природних водоймах [11, с. 309].

Висновки і перспективи дослідження. залишаються актуальними і сьогодні, мають практичний потенціал для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів. Перспективи подальших досліджень полягають у впровадженні та адаптації валеологічних методик Сухомлинського до сучасних умов Нової української школи, розробці програм фізичного та психічного оздоровлення дітей та учнівської молоді.

Отож, Василь Сухомлинський розробив комплексний підхід до здоров'язбережувальної освіти, що охоплює фізичний, психічний та розумовий розвиток учнів. Його принципи включають індивідуалізацію навчання, організацію активного відпочинку, фізичну працю, загартовування та співпрацю з батьками. Педагогічні ідеї Сухомлинського

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дудко С. Г. Сучасні підходи до формування здоров'язбережувальної та здоров'язрозвивальної компетентностей учнів базової середньої освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2023. № 1 (355). С. 80–87.
2. Мазченко А. Використання спадщини В. О. Сухомлинського на шляху впровадження здоров'язбережувальних технологій. *Рідна школа*. 2012. № 7. С. 3–7.
3. Осадча О. Ю. Валеопедагогічні ідеї виховання та навчання в творчості В. О. Сухомлинського. URL: <https://surl.li/lwsued> (дата звернення: 09.11.2025).
4. Поліщук Н. А. Культура здоров'я учнів у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. *Академічні студії*. Серія «Педагогіка». 2022. Вип. 1. С. 146–153.
5. Прокопенко І. А. Ідея здоров'язбереження в творчій спадщині В. Сухомлинського. *Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського. Матеріали науково-практичної конференції (27 вересня 2019 року)*. Харків, 2019. С. 99–102.
6. Сухомлинська О. Думки В. О. Сухомлинського про здоров'я дітей в історичній перспективі. *Рідна школа*. 2012. № 7. С. 58–60.
7. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Вибрані твори в 5 томах. Т. 3*. Київ: Рад. школа, 1976. С. 283–583.
8. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа *Вибрані твори в 5 томах. Т. 4*. Київ: Рад. школа, 1976. С. 7–390.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям *Вибрані твори в 5 томах. Т. 3*. Київ: Рад. школа, 1976. С. 7–279.
10. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. *Вибрані твори в 5 томах. Т. 2*. Київ: Рад. школа, 1976. С. 419–654.
11. Цись В. В. В. О. Сухомлинський про формування здоров'язбережувального освітнього процесу. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2009. № 53. С. 306–310.
12. Шуляр В. Валеологізація літературного заняття: методичні стратегії і тактики Нової української школи: практико орієнтована монографія. Миколаїв: ОППО, 2022. 300 с.

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2025 р*

КЛЮЧ ДО УСПІХУ: ЧОМУ ОСВІТА ЗАЛИШАЄТЬСЯ НАЙВИЩОЮ ЦІННІСТЮ

УДК 37:17.022.1)-027.233

МАКУШЕНКО СВІТЛАНА,

заступник директора з виховної роботи,
старший викладач ВСП «Ногайський фаховий коледж ТДАТУ»,
м. Запоріжжя

*"Освіта — це найпотужніша зброя,
яку можна використовувати для зміни світу".
Нельсон Мандела*

Освіта є однією з найважливіших цінностей у житті кожної людини та фундаментом розвитку будь-якого суспільства. Вона не лише дає знання, а й формує світогляд, моральні принципи, культуру поведінки, вчить мислити, аналізувати та приймати зважені рішення. Освічена людина здатна усвідомлено обирати свій життєвий шлях і нести відповідальність за свої дії.

Освіта – це один з найдавніших соціальних інститутів, що викликана потребами суспільства відтворювати і передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління для життя, готувати суб'єктів соціальної дії для вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством. У сучасному світі освіта – складне і багатоманітне суспільне явище, сфера передачі, засвоєння і перероблення знань і соціального досвіду.

Зазирнувши в історію, ми можемо дізнатися як розвивалася освіта і наука. Були і важкі часи, коли люди не могли здобути гідну освіту, часто були неграмотними. За часів Київської Русі багато книг переписували вручну, бо не було друкарських машинок. Це було дуже важко, проте люди робили це бо хотіли навчатись та поширювати освіту скрізь, і це повинно бути мотивацією для кожної людини. Освіта відіграє велику роль в житті людини. В залежності від того, що людина вивчає, чим цікавиться, складається її особистість. Хтось

буде добре розумітися на техніці, але писати з помилками. Хтось вивчить напам'ять усі вірші улюбленого поета, але ніколи не зрозуміє, як працює економіка країни.

Для людини освіта відкриває нові можливості: допомагає знайти гідну роботу, розвивати свої таланти, досягати успіху в різних сферах життя. Крім того, навчання виховує наполегливість, дисципліну, вміння працювати з інформацією та спілкуватися з іншими людьми. Освіта — це не лише процес здобуття знань у школі чи університеті, а й безперервне самовдосконалення протягом усього життя. Для суспільства освіта має не менше значення. Вона є запорукою економічного розвитку, наукового прогресу та культурного збагачення. Освічене населення здатне створювати інновації, ефективно управляти державою, розвивати демократію та забезпечувати стабільність. Саме тому держава, яка дбає про рівень освіти своїх громадян, має більше шансів на успішне майбутнє.

Найважливішим компонентом духовного життя виступає система освіти, яка пов'язана з реалізацією процесу поширення знань. Вона охоплює діяльність реально сформованих суспільних інститутів, які здійснюють підготовку молоді до життя на основі отриманих знань в дошкільних дитячих установах, в середніх спеціальних, професійно-технічних і вищих навчальних закладах. З раннього дитинства батьки нам

кажуть, що без освіти нікуди. Основи вихованості людини, її працелюбність та багато інших духовних якостей закладаються ще з раннього віку. Велика в цьому роль дошкільних установ. Однак їх значимість недооцінюється. Досить часто з поля зору випадає те, що це надзвичайно важлива ступінь освіти, на якій закладається першооснова особистісних якостей людини.

В умовах сьогодення сучасна людина має всі можливості для здобуття освіти. Це безліч навчальних закладів, багато цікавої інформації, література, мережа Інтернет, тощо. Раніше, коли людина навчалась в школі над цим особливо не замислювалися. Але коли отримували перший диплом з відзнакою - тільки тоді розуміли повною мірою роль освіти в житті. Чималу цінність у сучасному світі представляє вища освіта. Вона допомагає нам здобути професію та отримати роботу, відкриває двері у майбутнє. Практика показує, що в період навчання у закладах освіти людина не лише отримує знання, але й налагоджує зв'язки, спочатку – дружні, а потім професійні. З освіченою людиною цікаво розмовляти і спілкуватися. Освічена людина більш комунікабельна, у неї широке коло спілкування, ділових партнерів та велика кількість друзів. Життя вимагає інтелектуально розвиненої особистості і разом із цим толерантного, відкритого до демократичного спілкування й розвитку в національному та міжнародному вимірі. Провідна роль у формуванні такої особистості належить саме освіті.

Освіта – це інструмент, який дає людям знання, вміння, інформацію, вчить людину знати свої права та обов'язки, які супроводжують на протязі всього життя. Освіта збагачує світогляд, розширює можливості боротьби з несправедливістю, насильством, корупцією та багатьма іншими неприємними моментами в житті

суспільства. Без освіти ніхто не буде досліджувати нові ідеї.

Людина не зможе розвивати світ, тому що без ідей немає творчості, а без творчості немає розвитку національної особистості. Освіта має прямий вплив на якість подальшого життя, стає ключем до побудови успішної кар'єри.

По-перше, освіта допомагає усунути бідність. Освічені люди були в пошані з давніх часів. Сучасний світ, яким ми його сьогодні бачимо, з новітніми технологіями – все це зробили дуже розумні люди. Адже, коли людина здобула освіту, вона може влаштуватися на хорошу роботу та задовольнити свої потреби та потреби родини на належному рівні. У людини підвищується компетенція в обраній професії, з'являється впевненість у власних силах, підвищується самооцінка. З набуттям нових знань і професійних навичок розширюється кругозір, розвивається логічне мислення, формуються стійкі життєві принципи і важливі людські цінності. Такі необхідні позитивні якості особистості розширюють перспективи для отримання хорошої та цікавої роботи з високим рівнем оплати праці. До того ж вони дозволяють розкрити свій потенціал, реалізувати себе у різних сферах діяльності, отримати задоволення від життя взагалі від роботи зокрема, легко досягаючи поставленої мети.

По-друге, освіта є важливим аспектом, який відіграє важливу роль у сучасному інноваційному світі. Освічені люди менш схильні до насильства та участі в правопорушеннях. Вони живуть, насолоджуючись здоровими стосунками в житті. Це означає, що освічені люди менш сприйнятливі до того, щоб їх обманювали чи втягували в протиправні дії.

Економіка та торгівля країни будуть процвітати, якщо її громадяни будуть освіченими. Освіта допомагає стати незалежними та формує впевненість у

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

можливості виконання складних завдань. Отримавши освіту, люди покращують своє життя. Взагалі знання та досвід людина здобуває усе життя, адже світ не стоїть на місці. З віком можна зацікавитися тією сферою, яка не цікавила людину у молоді роки. Чим освіченіша людина, тим їй легше розібратися в навколишньому світі, вирішити проблеми, які виникають у кожній окремій особистості в житті. Якщо у людини високий рівень освіти, то вона може застосувати свої знання, вміння та навички на практиці, використовуючи різні інформаційні ресурси.

Співвідношення між освітою та спілкуванням очевидне. Хороша освіта дає можливість краще спілкуватися з іншими людьми. Це покращує комунікативні навички. Людина, яка вивчає та знає іноземні мови, набагато більше розширює коло свого спілкування. Щоб вести здорове та безпечне життя, потрібно розуміти цінність освіти в сучасному повсякденному

житті. Потрібно брати активну участь в різноманітних заходах. Такі види діяльності створюють передумови для кращого життя.

Освіта допомагає створити краще суспільство. Відсутність освіти породжує такі проблеми, як забобони, домашнє насильство, погане здоров'я та низький рівень життя. Писати паперові чи електронні листи, друкувати повідомлення, читати газети та журнали, користуватися смартфоном, людина не зможе без базової освіти. Однією з найважливіших переваг освіти є те, що вона покращує особисте життя людини та допомагає суспільству безперервно працювати.

Отже, освіта — це основа гармонійного розвитку людини і суспільства. Вона формує свідомого громадянина, який здатен змінювати світ на краще. У сучасному світі, де знання стають найціннішим ресурсом, важливо розуміти, що справжня освіта — це не лише сума знань, а прагнення до пізнання, духовного зростання і вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України. Київ: Відомості Верховної Ради України, 1996.
2. Закон України «Про освіту». Київ: Відомості Верховної Ради України, 2017.
3. Сухомлинський В. О. *Серце віддаю дітям*. Київ: Радянська школа, 1977.
4. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь, 1997.
5. Ільїн Є. *Психологія навчання*. Київ: Академвидав, 2012.
6. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua>
7. Піча В.М. Соціологія: загальний курс. Київ. 2000р.
8. Маринченко Г. М. Дистанційна освіта в Україні: історія та сучасний стан. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 22. Т. 3.
9. Інноваційний вимір розвитку вищої освіти України: сучасний стан та перспективи: монографія (2016). За заг. ред. О. М. Левченка. Кіровоград: Ексклюзив-Систем. Ч. І. 580 с.

*Стаття надійшла до редакції
21 листопада 2025 р*

ТРАДИЦІЇ КОЗАЦЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

УДК 37.015.31 @355.01+796):94(477)

СМУШКО ВЛАДИСЛАВ,

здобувач вищої освіти

КЗВО «Луцький педагогічний коледж»

Науковий керівник: Марчук Сергій,

кандидат педагогічних наук

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Abstract. *The article examines the traditions of Cossack military and physical training as an important component of Ukrainian ethnopedagogy. The historical sources and recent scientific publications regarding the development of the physical, psychophysical, and moral-ethical qualities of the Cossacks have been analyzed. The role of Cossack insignia, martial arts, special exercises, and ascetic practices in shaping warriors is highlighted.*

Keywords: *Cossack pedagogy, military-physical training, physical education, Cossack traditions, moral-ethical education, Zaporizhian Sich.*

Постановка проблеми. Козацька педагогіка, як невід’ємна частина української етнопедагогіки, зберігає неповторний досвід фізичного, військово-патріотичного та морально-етичного виховання, що формувався протягом багатьох століть і відображає особливості національного характеру та світогляду українців. Упровадження цих ідей у сучасну систему підготовки вчителів фізичної культури відкриває можливості для формування їхньої готовності до захисту Батьківщини, спираючись на національні цінності й традиції [8, с. 97].

Духовність, здоров’я, фізична загартованість, козацьке братерство, лицарська слава та честь є важливими цінностями й орієнтирами у виховному процесі сучасної української молоді. Вони сприяють формуванню стійкого інтересу до вивчення історії українського козацтва та відродження його найкращих традицій і звичаїв. Козацькі традиції – це справжні перлини духовної культури нашого народу, його коріння й міцний фундамент, без яких неможливе існування української нації [2, с. 149].

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що сучасні дослідники зосереджуються на кількох ключових аспектах. В. Глушук досліджує вплив соціально-побутових умов, виховання та навчання на формування бойових традицій козаків [1]. В. Спіцин розглядає народну фізичну культуру України XV–XVIII ст., підкреслюючи її роль у підготовці воїнів [7]. І. Кузьменко наголошує, що козацькі військово-фізичні традиції стали фундаментом національної системи фізичного виховання [4]. В. Іваненко, Г. Суханова та В. Ушаков досліджують педагогічні умови формування здорового способу життя молоді через козацьку педагогіку [2]. В. Теремецький і М. Михальчук розглядають інтеграцію цих ідей у професійну підготовку вчителів фізичної культури для захисту Батьківщини [8]. О. Озерова та О. Соболев аналізують застосування козацьких традицій у сучасних програмах фізичного виховання [5], а С. Петков – їхнє відновлення у збройних формуваннях України [6]. Загалом, публікації демонструють системне поєднання історико-культурного досвіду

козацтва з сучасними підходами до фізичного та морального виховання.

Мета статті – виявити та проаналізувати історичні та сучасні підходи до козацької військово-фізичної підготовки, показати їхню педагогічну цінність та можливості інтеграції у сучасну систему фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу. Грунтовне вивчення історії українського козацтва проводили провідні українські історики та науковці. Зокрема, М. Грушевський у багатотомній «Історії України-Руси» докладно розглядав козацькі формування та їх роль у суспільно-політичному житті України. Д. Яворницький присвятив численні праці історії Запорізької Січі та козацької доби загалом. П. Житецький досліджував соціальні та правові аспекти козацтва, тоді як В. Антонович аналізував його у контексті української політичної та соціальної історії. І. Крип'якевич зосереджувався на військовій організації та соціальних процесах серед козаків. М. Костомаров вивчав козацькі звичаї та визвольні рухи, підкреслюючи їхню культурну та історичну значущість.

Від самого свого заснування Запорізька Січ майже безупинно вела боротьбу з ворогами-загарбниками. Такі умови сприяли тому, що запорізькі козаки за відносно короткий час створили одну з найдієвіших на той період систем військово-фізичної підготовки воїнів [7, с. 30].

Козацькі традиції фізичної підготовки ґрунтуються на розвитку сили, витривалості, спритності та бойових умінь, що робить їх цінним складником програм фізичного виховання в навчальних закладах. Такі види діяльності, як бойові мистецтва, фехтування, верхова їзда та народні танці, сприяють гармонійному фізичному й психічному розвитку учнів [5, с. 318].

За зовнішнім виглядом козаки були середнього зросту, широкоплечі, міцні та

сильні. Як зауважував Г. Боплан, запорожці переважно мали міцну статуру, легко переносили голод, холод, спрагу та спеку; у бою були невтомні, відважні та сміливі, або, точніше, дерзновенні і мало цінували своє життя. Французький посол у Константинополі барон де Сезі із захопленням зазначав: «Ці люди відчують себе впевнено на суші, у воді та повітрі, скрізь уміють дати собі раду і здобути перевагу над стихіями» [9, с. 127].

Запорожці розробили надзвичайно ефективний комплекс спеціальних фізичних і психофізичних вправ, спрямованих на самопізнання, самовдосконалення, розвиток тіла, психофізичних якостей та моральних рис воїна. За свідченнями сучасників, ця система вважалася однією з найкращих у світі [3]. На Січі завжди високо цінувалися витримка, мужність і здатність ухвалювати правильні рішення у складних ситуаціях. Про запорожців казали: «Козак з пістоля стріляє, шаблею рубає, люльку в зубах тримає, та ще й сміється». Козаки були неперевершеними воїнами – історичні свідчення розповідають, як десятеро піших козаків могли стримати атаку сотні татарської кінноти, а десять вершників здобували перемогу над сотнею польських жовнірів. Їхня відвага не мала меж: запорожці перепливали Дніпро в найнебезпечніших місцях – поблизу порогів. Про це навіть казали в народі: «Ненаситець реве, козак і у вус не дме» [6].

У спеціальній підготовці козаків провідне значення надавалося: цілеспрямованому розвитку фізичних (рухових) якостей; удосконаленню вмій у плаванні, пірнанні, бігу та верховій їзді; опануванню різних видів холодної й вогнепальної зброї (шабель, списів, ножів, пістолів, рушниць тощо); умінню користуватися різними засобами пересування – возом, човном, галерою та іншими [4, с. 103].

Життя запорізьких козаків вирізнялося особливим аскетизмом, який формувався з власного досвіду, а не запозиченого. Деякі козаки, вільні від шлюбних уз, прагнули насамперед максимального фізичного та психофізичного розвитку. Вони настільки розвивали свої внутрішні можливості, що багато сучасників вірили, ніби в них вселялися надприродні сили – козаки володіли чарами й були характерниками. Боротьба характерників із ворогами вважалася вершиною козацьких бойових мистецтв, відома також як «господар ночі». У народній пам'яті цей вид бою зберігся як легендарний і осяяний нев'янучою славою [9, с. 141].

Козаки, які постійно займалися вдосконаленням свого фізичного й психофізичного стану, оволодівали специфічними дихальними вправами, подібно до йогів. Д. Яворницький писав: «У них у Січі серед інших богатирів жив Васюринський козарлюга: то був такий силач, що коли він причащався, то 4 чоловіки підтримували священика, щоб він не впав від одного духа богатиря тому, що як тільки він дихне, як від того подиху людина падала з ніг. А коли руйнували Січ, то там був такий силач, котрий одним подихом міг убити людину» [10, с. 230].

Однією з важливих традицій українського козацтва було збереження та пошанування клейнодів – символів влади військової старшини. До них належали корогва (прапор), бунчук, булава та її різновиди –

тростина (палиця) й пірнач, а також литаври та печатка. Клейноди вважалися святинєю козацького війська, і їхня втрата розцінювалася як велика ганьба. Для забезпечення їхньої охорони та урочистого винесення під час святкових чи бойових подій призначали спеціальних військових старшин – хорунжого, булавничого, бунчужного та пірначного. Особливою повагою серед козаків користувався військовий довбиш, адже без його ударів у литаври неможливо було скликати січову раду [1, с. 244].

Висновки і перспективи дослідження. Традиції козацької військово-фізичної підготовки сформували унікальну систему розвитку фізичних, психофізичних і морально-етичних якостей воїна. Козацькі вправи, бойові мистецтва та аскетичні практики сприяли гармонійному фізичному та психічному розвитку, витривалості та сміливості. Пошанування клейнодів і військових символів підкреслювало значення духовних та моральних цінностей у вихованні. Інтеграція козацьких традицій у сучасну систему фізичного виховання створює можливості формування готовності до захисту Батьківщини та збереження національної ідентичності. Перспективою подальших досліджень є розробка методичних програм і практичних комплексів, які поєднуюватимуть історико-культурний досвід козацтва з сучасними підходами до фізичного та морального виховання молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Глушук В. М. Вплив соціально-побутових умов, виховання, навчання на бойові традиції українського козацтва. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки: збірник наукових статей.* 2012. Вип. 103. С. 239–246.
2. Іваненко В. В., Суханова Г. П., Ушаков В. С. Педагогічні умови формування здорового способу життя молоді засобами козацької педагогіки майбутніми вчителями фізичної культури. *Інноваційна педагогіка.* 2019. Вип. 11. Т. 1. С. 146–150.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

3. Козацькі забави: навчальний посібник / В. І. Завацький, А. В. Цьось та ін. Луцьк: Надстир'я, 1994. 112 с.
4. Кузьменко І. Традиції військово-фізичної підготовки козаків як фундамент національної системи фізичного виховання. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення*. Харків: ХДАФК, 2024. С. 101–111.
5. Озерова О., Соболев О. Відродження та застосування козацьких традицій в програмі фізичного виховання в закладах освіти України. *Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України: матеріали VII Міжнародної конференції (14 листопада 2024 року)*. Київ: Видавництво Ліра-К, 2025. С. 317–320.
6. Петков С. Відновлення козацьких традицій в збройних формуваннях України. URL: <https://blog.liga.net/user/spietkov/article/49114> (дата звернення: 10.11.2025).
7. Спіцин В. В. Народна фізична культура в Україні у період з XV по XVIII століття. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2008. №11. С. 30–32.
8. Теремецький В., Михальчук М. Інтеграція ідей козацької педагогіки у професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури до захисту Батьківщини. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Вип. 219. С. 96–103.
9. Цьось А. В., Деделюк Н. А. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку XIX ст.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. 456 с.
10. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: у 3 т. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1990. 580 с.

*Стаття надійшла до редакції
16 листопада 2025 р*

ОСВІТА ЯК КАТАЛІЗАТОР САМОІДЕНТИЧНОСТІ

УДК 377.8.015.31:172.15]:37 – 042.3

МАРТИНЮК ЛЕСЯ

викладач суспільних дисциплін

*КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»*

МАРТИНЮК ВАДИМ

викладач англійської мови та української літератури

*КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»*

Abstract. *Peculiarities of student youth self-identity, selected basic approaches to formation of self-identity of students are analyzed in the article. Education is considered not only as transfer of knowledge, but complex process which includes intellectual, ethical, social and creative development. Education is a powerful catalyst in a becoming holistic, mature and flexible personality who is capable to constant development, self-actualization and effective interaction with society according to justified work. Work with students has to be complex, different and interesting. Only then we will have a result!*

Key words: *personality, identity, social identity, self-identity, catalyst, outlook.*

Актуальність дослідження. Пошук ефективних освітніх стратегій, які б не лише забезпечували фахові знання здобувачів освіти, але й сприяли формуванню цілісної, стійкої та національно свідомої самоідентичності особистості в умовах сучасних викликів.

Мета статті. Дана стаття, пропонує розглянути питання впливу освіти на процес формування та розвитку самоідентичності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Трагічні події внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, засвідчують, що боронити свою землю та успішно оволодівати знаннями здатні лише морально та психологічно стійкі громадяни, які за будь-яких умов зможуть героїчно протистояти ворогові. Це потребує додаткових заходів щодо розвиненості психологічної врівноваженості та витримки. Відповідним чином, одним із шляхів в діяльності педагогічних працівників в ситуації що склалася є покращення роботи щодо самовладання та холонокровності в процесі підготовки кваліфікованих здобувачів освіти. Адже, як показують сучасні виклики, тривала психологічна напруженість, екстремальні ситуації в освітніх закладах України, виділили питання що вимагають нагального розв'язання – формування психічної саморегуляції у здобувачів освіти [2].

Освіта повинна бути каталізатором самоідентичності, тому, що однією з найсуттєвіших характеристик людини є ідентичність, що розглядається як ядро особистості, пов'язана з усвідомленням власного «Я», власної унікальності, індивідуальності та неповторності.

Формування ідентичності відбувається через багаторазові процеси ідентифікації [4]. Ідентичність людини ґрунтується на її самосвідомості. Розрізняють особистісну і соціальну ідентичності. Особистісна

ідентичність складається із зовнішньої індивідуальності, темпераменту, задатків, індивідуальної неповторності, що формуються життєвим досвідом, розумовими здібностями та можливостями. Також вона залежить від власних мотивів і переконань, цінностей та інтересів, потреб, почуттів, бажань, бачення майбутнього. Соціальна ідентичність визначається як ототожнення себе з іншими членами суспільства й суспільними групами, прийняття на себе певних соціальних ролей. Соціальна ідентичність формується під впливом мовної, культурної, етнічної, релігійної, расової приналежності.

Освіта формує самоідентичність через розвиток особистості, формування світогляду, ціннісних орієнтацій та розуміння своєї унікальності й приналежності до інших. Вона дає змогу зрозуміти себе, впливати на майбутнє, а також розвиває соціально-психологічні риси, такі як принципи та потреби. Особливо це проявляється в особистісно-орієнтованому навчанні, де головний акцент робиться на розвитку індивідуальності, самостійності та суб'єктності здобувача освіти.

Самоідентичність – це чітке знання і сприйняття людиною того, ким вона є і як вона співвідноситься з іншими. Самоідентичність відіграє вирішальну роль у нашому психічному здоров'ї, впливаючи на самооцінку, емоційну стабільність і стосунки.

На питання проєктування розвитку національної, громадянської ідентичності, самоідентичності здобувача освіти в структурі компетентісної освіти звернули увагу Т. Франчук та О. Мозолук окреслено шляхи та умови активізації процесів національної, громадянської ідентифікації та необхідності співпраці взаємозалежних освітніх структур [3].

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Розглянемо фактори, а саме, як освіта впливає на формування самоідентичності здобувачів освіти?

- **Розвиток особистості:** Освіта сприяє формуванню рис характеру, світогляду та духовних потреб, що робить людину унікальною.

- **Самоусвідомлення:** Навчання допомагає молоді зрозуміти свою унікальність, усвідомити свої цінності, мотиви та інтереси.

- **Соціальна інтеграція:** Через освіту студенти навчаються взаємодіяти з іншими, усвідомлюючи свою належність до певних груп та суспільства загалом.

- **Самостійність і відповідальність:** Особистісно-орієнтоване навчання стимулює розвиток відповідальності, самостійності та здатності впливати на власне життя та майбутнє.

- **Створення опори:** В умовах нестабільності (повітряні тривоги, вимкнення світла, соціальна напруженість...) освіта стає внутрішнім орієнтиром, що дає опору та допомагає втриматися від паніки, розвиваючи відчуття значущості своєї діяльності.

- **Пізнання себе та світу:** Освіта надає інструменти для критичного мислення та самоаналізу. Вивчаючи різні предмети, культури та історії, здобувач освіти починає краще розуміти власні цінності, переконання, сильні та слабкі сторони.

- **Розширення світогляду:** Вона знайомить з різними точками зору та досвідом, що допомагає студентам визначити свою власну позицію та ідентичність відносно ширшого суспільства та глобальних проблем.

- **Розвиток навичок та впевненості:** Оволодіння новими знаннями та навичками через освіту підвищує самооцінку та впевненість у власних силах. Успіхи в навчанні або конкретній професійній галузі можуть стати важливою частиною ідентичності людини.

- **Соціалізація та приналежність:** Освітні заклади є важливим середовищем для соціальної взаємодії. Взаємодія з однолітками та викладачами допомагає формувати соціальні навички, відчуття приналежності до певної групи чи спільноти (наприклад, професійної або академічної), що є центральним елементом ідентичності.

- **Визначення життєвого шляху:** Освіта часто є передумовою для вибору професії та кар'єрного шляху. Професійна ідентичність стає значною частиною загальної самоідентичності дорослої людини.

Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що основними методами формування ідентичності студентської молоді в педагогічних закладах є [1]:

- формування національної свідомості (бесіда, лекція, диспут);

- стимулювання діяльності й поведінки (змагання, заохочення, покарання);

- контроль й аналіз ефективності виховання (педагогічне спостереження, опитування, аналіз результатів діяльності), які використовуються у різних напрямках виховання студентської молоді

Висновок. Таким чином, освіта не просто передає знання, а активно формує внутрішній світ здобувачів освіти, допомагаючи їм відповісти на питання «Хто я?» та «Яке моє місце у цьому світі?».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. **Форми та методи формування національної ідентичності студентської молоді в позааудиторній роботі.** URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1684395>

2. Формування української національної та громадянської ідентичності здобувачів вищої освіти: сучасний науковий дискурс. URL: <file:///C:/Users/ASUS/Downloads/2569-Article%20Text-2255-1-10-20241006.pdf>

3. Фурс О.Й. Саморегуляція освітньої діяльності та професійний розвиток здобувачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 130 с.

4. 7 кроків формування самоідентичності. URL: <https://vseosvita.ua/library/7-kroktiv-formuvannia-samoidentychnosti-968332.html>

Стаття надійшла до редакції
25 листопада 2025 р

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

УДК 377.8:011.3 – 052:364]:613.7 – 047.22

СМАКОТА ЛАРИСА, ПАНАСЕНКО ТЕТЯНА

КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий
коледж імені І.С. Нечужа-Левицького»

Abstract. *The article analyzes various approaches of scientists regarding the definition of the concept of “health-preserving competence” as an integral part of a specialist’s professional competence. Its structural components are characterized. It highlights the ways of developing health-preserving competence of future social workers in the process of their professional training in the institutions of professional pre-higher education.*

Keywords: *health-preserving competence, competence-based approach, professional training, social worker, martial law conditions.*”

У зв'язку з погіршенням стану здоров'я та наявністю постійної загрози життю і здоров'ю дітей та дорослого населення країни набуває актуальності формування у майбутніх фахівців соціальної галузі здоров'язберезувальної компетентності та підготовка їх до здійснення здоров'язберігаючої діяльності у соціумі.

Постановка проблеми. Проблема здоров'я людини в контексті загальнолюдських цінностей набуває все більшого значення. Суспільні процеси, що відбуваються зараз в Україні, позначаються негативними явищами в життєдіяльності людей - зниженням рівня здоров'я та тривалості життя на фоні постійних стресів, скороченням рухової активності, негативним впливом інформаційного поля, нестабільним

психоемоційним станом, підвищенням рівня хронічних захворювань, втратою орієнтирів на здоровий спосіб життя. Важливим кроком для вирішення цієї проблеми є впровадження компетентнісного підходу у зміст освітньо-професійної програми «Соціальна робота (Соціальна педагогіка)» зі спеціальності 231 Соціальна робота та орієнтація навчальних програм на формування ключових компетентностей, зокрема і здоров'язберігаючої.

Оскільки соціально - педагогічна діяльність соціального працівника спрямована на надання допомоги у вихованні та адаптації, проведення просвітницької роботи, навчання здоровому способу життя, створення здоров'язберезувального середовища, то особлива увага акцентується на необхідності

вдосконалення шляхів формування здоров'язберігаючої компетентності майбутніх фахівців соціальної галузі.

Проблема набуває особливої значущості під час воєнного стану у зв'язку з підвищенням уразливості дітей і дорослих до психосоціального стресу та призводять до розвитку психічних, неврологічних і соматичних розладів[8]. Загострення конфліктів зумовлене стресом, загального виснаження ресурсів організму, що посилює як міжособистісні, так і групові суперечності, вчинення правопорушень та масовими поширеннями шкідливих звичок у молодіжному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню формування професійної компетентності педагогів присвячені праці В. Бобрицької, В. Горашук, О. Дубасенюк, Е. Зеєра, С. Кириленко, Г. Кривошеєва, Н. Кузьміні, Ю. Кулюткіна, В. Піщуліна, О. Пометун та ін.

Дослідженню основ здоров'язберігаючого виховання присвячені наукові праці В. Брехман, В. Горашук, О. Дубогай, В. Лозинського, З. Малькова, В. Оржеховської, М. Таланчук, Л. Татарнікової.

Досліджували поняття «здоров'язберігаюча компетентність» в наукових працях Д. Воронін, О. Антонова, І. Анохіна, Н. Тамарська, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.

Окремі аспекти підготовки фахівців соціальної сфери до здоров'язбереження висвітлено в працях сучасних українських науковців О. Вакуленко, Н. Зимівець Т. Костюченко, Г. Кривошеєва, С. Омельченко, В. Петрович, М. Лехолетової.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В результаті дослідження виявлена суперечність між об'єктивними потребами суспільства у соціальних працівниках із сформованою здоров'язбережувальною компетентністю, для успішного здійснення професійної

діяльності, та відсутністю науково - практичних рекомендацій з технології формування здоров'язберігаючої компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі їх професійної підготовки в закладах фахової передвищої освіти.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначити сутність поняття «здоров'язберігаюча компетентність» та розглянути шляхи її формування у майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі їх фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під поняттям «компетентність» вчені пропонують розуміти здатність професійно й ефективно розв'язувати ті чи інші проблеми, які виникають у процесі будь-якої діяльності людини. Вона розвиває уміння і навички вирішувати різноманітні життєві проблеми, отримувати й аналізувати інформацію, приймати рішення, оцінювати наслідки діяльності, працювати у групі, організовувати свою роботу, використовувати нові інформаційні технології, проявляти стійкість перед труднощами, знаходити нові рішення.

Однією зі складових компетентності, що належить до проблеми збереження та зміцнення здоров'я людини, науковці виділяють компетентність здоров'язбереження (О. Антонова, Н. Башавець, Н. Белікова, Л. Ващенко, Т. Веретенко, Д. Воронін, Л. Грицюк, Т. Костюченко, Н. Коцур, О. Локшина, А. Лякішева, Г. Мешко, Н. Поліщук та інші.).

У результаті аналізу наукових праць, нами було з'ясовано декілька найбільш змістовних понять «здоров'язбережувальна компетентність» та схарактеризовано структуру, ознаки та компоненти здоров'язбережувальної компетентності [9].

Здоров'язбережувальна компетентність, як зазначають вищевказані науковці, це:

«інтегральна якість особистості, яка проявляється у загальній здатності та готовності до здоров'язбережувальної діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – власного та оточення» (О. Антонова, Н. Поліщук) [1, с. 30];

«високий рівень майстерності виконання особистістю здоров'язбережувальної діяльності, що характеризується глибокими знаннями щодо збереження та зміцнення здоров'я, можливість вільного володіння здоров'язбережувальною діяльністю та відповідними компетенціями» (Н. Башавець) [2, с. 121];

«інтегративна якість особистості майбутнього фахівця, яка має складну системну організацію і виступає як сукупність, взаємодія і взаємопроникнення мотиваційного, когнітивного і діяльнісного компонентів» (Н. Белікова, Л. Сущенко) [3, с. 164];

«міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетенції, що озброюють особистість знаннями, як бути здоровою для повноцінної активної участі в житті та соціумі і ґрунтується на особистісно-орієнтованому підході, формуючи культуру пошуку, культуру праці, захопленість, дослідницький стиль, упевненість, самостійність, ініціативність, творчість» (Л. Ващенко, О. Локшина) [4];

«здатність успішно функціонувати у системі міжособистісних відносин сфери «людина – людина», що визначається особливостями нервової системи (емоційною стійкістю, високою працездатністю, відсутністю тривожності, здатністю витримувати великі навантаження у соціально-педагогічних специфічних процесах, переносити психологічні стреси та протистояти розвитку синдрому “емоційного вигорання”, емоційним перенавантаженням

у роботі з клієнтами» (Т. Веретенко) [6].

Структура і зміст здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців розкрито в дослідженнях І. Сичової, О. Югової. Зокрема у дослідженні О. Югової виокремлено три компоненти здоров'язбережувальної компетентності:

- змістовий (система знань і пізнавальних вмінь);

- особистісний (наявність і прояв рис особистості, зумовлених характером діяльності з формування здорового способу життя свого та інших людей);

- діяльнісний (здатність обґрунтовано виявляти та раціонально застосовувати шляхи і засоби для найбільш ефективного досягнення мети).

Змістовий компонент має містити знання, які характеризуються світоглядним розумінням людини її природного та соціального оточення; загальні професійні знання про культуру здоров'я як складову загальної культури особистості; психолого-педагогічні знання про закономірності всебічного розвитку особистості; інтегровані предметні знання про цінності здоров'я та здорового способу життя як основи активної життєдіяльності та особистісного розвитку людини; методичні знання про застосування здоров'язберігаючих технологій у соціальній роботі та ефективні заходи щодо особистої безпеки життєдіяльності й оточуючого середовища.

Особистісний компонент становлять: мотиваційно-ціннісні орієнтації (прийняття цінності здоров'я, інтерес та готовність до різноманітних видів здоров'язберігаючої діяльності); соціальна орієнтація (готовність до виконання соціальних функцій і ролей у професійній та соціокультурній сферах); особистісні якості, необхідні для здійснення здоров'язберігаючої діяльності; рефлексивна складова (усвідомлення і присвоєння способів підтримки здоров'я).

Діяльнісний компонент містить систему

спеціальних здоров'язберігаючих умінь і навичок (позитивне ставлення до власного здоров'я та здоров'я об'єктів своєї безпосередньої діяльності, володіння сучасними засобами психофізичної діагностики стану здоров'я та вміння їх застосовувати на практиці, вміння проектувати індивідуальні траєкторії розвитку і вдосконалення способів збереження здоров'я інших), а також загальнопедагогічні та професійні уміння і навички роботи (організаторські, аналітичні, проектувальні, комунікативні, корекційні та ін.).

Єдність та взаємодія зазначених компонентів є необхідною умовою успішної професійної діяльності соціального працівника, який працює в умовах воєнного стану, різноманітних екологічних проблем, поширення явищ нездорового способу життя тощо [7].

Так, за Д. Вороніним, здоров'язберігаюча компетентність передбачає не тільки медико-валеологічну інформативність, а й застосування здобутих знань на практиці, володіння методиками зміцнення здоров'я й запобігання захворювання. Формування у студентів спрямованості мислення на збереження й зміцнення здоров'я як невід'ємний компонент здоров'язберігаючої компетентності майбутнього фахівця [5, с. 28].

На переконання В. Оржеховської, педагог, який працює на засадах педагогіки здорового способу життя, вирізняється індивідуальними здібностями та якостями, які визначають його можливості та вміння самостійно шукати, збирати, аналізувати, представляти, передавати інформацію про здоров'я, здоровий спосіб життя; моделювати та проектувати об'єкти та процеси, в тому числі - власну індивідуальну діяльність; здійснювати превентивну роботу; приймати правильні рішення, творчо та ефективно розв'язувати завдання, які

виникають перед ним у процесі діяльності, запроваджувати у своїй повсякденній і професійній діяльності сучасні здоров'язбережувальні технології [10, с. 11-12].

Отже, компетентність здоров'язбереження майбутнього фахівця - це характеристики, особливості, які спрямовані на збереження фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я свого та оточуючих, а також сприяння його збереженню і зміцненню.

Розглянемо основні шляхи формування здоров'язберігаючої компетентності у студентів спеціальності «Соціальна робота» КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С. Нечуя-Левицького».

1. В організації навчання з питань здоров'я і здорового способу життя основним потенціалом здоров'язберігаючих знань для студентів як майбутніх соціальних працівників є навчальні дисципліни «Основи медичних знань», «Анатомія, вікова фізіологія», «Психологія (загальна, вікова, соціальна)», вибіркова дисципліна «Основи ментального здоров'я особистості» та інші.

2. В особистісно-професійному становленні майбутніх фахівців соціальної галузі значну роль відіграє навчальні дисципліни «Рекреаційна діяльність соціального працівника» та «Основи соціальної та психологічної діагностики». Під час навчальних занять з «Рекреаційної діяльності соціального працівника» вирішуються завдання підвищення теоретичного рівня знань студентів з шляхами відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, що забезпечується системою відповідних заходів і здійснюється у вільний від роботи час. Важливою є саме відновлювальна функція рекреації. Це специфічний вид діяльності, який має чітко виражену природно-ресурсну орієнтацію. У межах

даної дисципліни удосконалюються практично-методичні уміння, розвиваються навички планування та організації дозвілля, через соціально-культурні та оздоровчі активності, що підвищує здатність до відновлення організму людини, формується здоров'язберігаюча компетентність.

На заняттях з «Основ соціальної та психологічної діагностики» студенти удосконалюють інструменти їх професійної діяльності в оцінці психоемоційного стану клієнта та виявляти ризики для здоров'я.

Реалізація завдання формування здоров'язберігаючої компетентності здійснюється під час практичної підготовки студентів. Так під час проведення навчальної та виробничої практики на базах практик:

- Центрі надання соціальних послуг та Службі у справах дітей та сім'ї студенти проводять роботу з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, індивідуальні бесіди з родинами щодо здорових умов виховання дітей; розробляють рекомендації з профілактики емоційного та фізичного вигорання клієнтів, можливим діям у кризових ситуаціях (паніка, агресія, СЖО, технікам саморегуляції, пропагують здоровий спосіб життя;

- Закладах освіти міста, Київському обласному центрі соціально-психологічної реабілітації дітей «Оберіг», інклюзивно-ресурсному центрі, студенти формують вміння та навички для збереження здоров'я за освітнім принципом: знання - вміння - життєві навички. Вміння та навички формуються не лише на змісті інформативного матеріалу, але й розробляються рекомендації щодо режиму дня, догляду, безпеки, пам'ятки щодо профілактики булінгу, проводяться тренінги зі стрес-менеджменту.

Щоб студенти краще засвоїли матеріал, впроваджуються інноваційні методи навчання. На заняттях використовуються сюжетно-рольові та рухливі ігри,

психогімнастика, музикотерапія, кольорова терапія, вивчаються комплекси вправ спрямованих на зміцнення та підтримку м'язів. Підготовка відеопрезентацій щодо збереження та примноження здоров'я, створення проблемних ситуацій, використання завдань розвиваючого характеру на заняттях формують бажання вести здоровий спосіб життя та дотримуватись правил безпечної поведінки майбутніх фахівців та учнів.

Робота соціальних працівників є надзвичайно важливою і енергозатратною, тому навчаємо наших студентів і шляхам відновлення власних ресурсів, здатності до життєдіяльності за рахунок різноманітних способів: уміння уникати професійного вигорання, дотримуватись особистої безпеки під час роботи з кризовими групами та вимог до робочого режиму, впроваджувати в життя психогігієнічні навички.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, проблема формування здоров'язберігаючої компетентності є однією з пріоритетних в контексті підготовки фахівців соціальної сфери як такої, що має визначальний характер для формування здоров'язберігаючого освітнього середовища, поліпшенні особистого здоров'я, здоров'я дітей та дорослого населення країни, особливо в умовах сьогодення.

У науковій літературі компетентність здоров'язбереження наразі розглядається як основа буття людини, де основним є усвідомлення важливості здоров'я, здорового способу життя для всієї життєдіяльності особистості.

Вирішення проблем збереження власного здоров'я закладено в самій людині, у знанні та розумінні нею проблем формування, збереження, зміцнення і відновлення його, а також в умінні дотримуватись правил здорового способу життя, в усвідомленні того, що майбутнє кожного, як і держави в

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

цілому - за здоровим поколінням, бо фізично і морально здорова людина здатна творити і приносити користь іншим людям.

Стаття не вичерпує розв'язання всіх аспектів порушеної проблеми підготовки соціальна працівників. Перспектива

подальшого дослідження спрямована на вивчення шляхів формування здоров'язберігаючої компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в закладах фахової передвищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонова О. Є., Поліщук Н. М. Здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема (аналіз поняття). *Вища освіта у медсестринстві: проблеми і перспективи* : зб. статей Всеукр. наук.-практ. конф. Житомир : Полісся, 2011. С. 27–31.
2. Башавець Н. А. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця як основа його культури. *Наука і освіта*. 2013. № 1–2. С. 120–122.
3. Белікова Н. О., Сущенко Л. П. Термінологія напряму підготовки «Здоров'я людини» : навч. посіб. Київ : Козарі, 2009. 182 с.
4. Вашенко О. Методика організації здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 32. С. 34–36.
5. Воронін Д. Є. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті. *Педагогіка, психологія та медико-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2006. № 2. С. 25-28.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
7. Лехолетова М. Сучасні підходи до формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери: теоретичний аспект. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць. Серія: Педагогічні науки. 2017. Вип. 19. С. 207–214.
8. Міщенко Т, Міщенко В. Війна та її вплив на нервову систему людини. *Науково - практичне видання «Неврологія. Психіатрія. Психотерапія»*. Вісник Харківського національного університету ім.Каразіна. 2025. № 2 (73). 44 с.
9. Муковіз О, Красюк Л. Можливості формування здоров'язбережувальної компетентності в майбутніх учителів початкової школи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : зб.наук. праць Уманського державного педагогічного університету. 2022. Вип. 1(25). С.43-47.
10. Оржеховська В. М. Педагогіка здорового способу життя. *Шлях освіти*. 2004. № 7. С. 11-12.

*Стаття надійшла до редакції
24 листопада 2025 р*

**РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У
ПРОЦЕСІ МЕДІАОСВІТИ**

УДК 373.2.015.311:070.1

ТОКАР ЛЮБОВ

доктор філософії, завідувач кафедри теорії,
фахових методик та технологій дошкільної освіти
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

***Abstract.** The article examines the problem of developing cognitive interests of preschool children through media education. The relevance of integrating media educational technologies into the practice of preschool educational institutions as a response to the challenges of digital transformation of society is substantiated. Modern approaches to the formation of media literacy of preschoolers and the specifics of the development of their cognitive processes in the digital educational environment are analyzed. Pedagogical conditions for the effective use of media tools to stimulate children's curiosity, develop critical thinking and cognitive activity are determined. Practical recommendations for organizing media educational activities taking into account age characteristics and sanitary-hygienic requirements are presented.*

***Key words:** cognitive interests, preschool children, media education, media literacy, digital technologies, cognitive activity, preschool educational institution.*

Постановка проблеми. Сучасне суспільство переживає епоху стрімкої цифровізації всіх сфер життєдіяльності, що неминуче впливає на освітні процеси, зокрема на систему дошкільної освіти. Діти дошкільного віку народжуються та зростають у медіанасиченому середовищі, де цифрові технології стають невід'ємною частиною їхнього повсякденного досвіду. За даними досліджень, понад 80% дітей віком 3-6 років регулярно взаємодіють з різними медіапристроями, що актуалізує необхідність цілеспрямованого педагогічного супроводу цього процесу [2, с. 15].

Проблема розвитку пізнавальних інтересів дошкільників у контексті медіаосвіти набуває особливого значення, оскільки саме в цей період закладаються основи пізнавальної активності, формується ставлення до навчання та освоєння нової інформації. Пізнавальний інтерес як складне особистісне утворення характеризується вибірковою спрямованістю на пізнання об'єктів та явищ дійсності, стійкою потребою

в знаннях і позитивним емоційним ставленням до пізнавальної діяльності.

Водночас педагогічна практика свідчить про недостатню розробленість методичних підходів до використання медіазасобів у роботі з дошкільниками. Вихователі часто не володіють необхідними компетентностями для ефективної інтеграції медіаосвітніх технологій у освітній процес, а батьки стикаються з дилемою щодо доцільності та безпеки використання цифрових пристроїв дітьми раннього віку. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування педагогічних умов, за яких медіаосвіта стає ефективним інструментом розвитку пізнавальних інтересів дошкільників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика медіаосвіти дошкільників активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Теоретичні засади медіаосвіти розроблено в працях О. Волошенюк, Г. Онкович, які обґрунтовують необхідність формування медіаграмотності з раннього віку як важливої складової сучасної освіти [2, с. 12-

17; 6, с. 47]. Н. Череповська досліджує особливості медіаосвіти дітей дошкільного віку, наголошуючи на важливості створення безпечного та розвивального медіасередовища [9, с. 89-94].

Психологічні аспекти розвитку пізнавальних інтересів дошкільників висвітлено у роботах О. Кононко, яка розглядає пізнавальну активність як провідну характеристику особистісного розвитку дитини [4, с. 156-162]. Л. Артемова та С. Нечай аналізують вплив цифрових технологій на когнітивний розвиток дошкільників, виокремлюючи як позитивні можливості, так і потенційні ризики [1, с. 8-24].

Зарубіжні дослідники, зокрема М. Robb та S. Livingstone, вивчають вплив медіаконтенту на розвиток дітей раннього віку, підкреслюючи важливість якісного освітнього контенту та активної ролі дорослого у медіаспоживанні дитини [11, с. 22-35]. Т. Marsh та колеги досліджують ефективність інтерактивних медіазасобів для розвитку пізнавальних здібностей дошкільників [10, с. 437].

Однак, незважаючи на значний науковий доробок, недостатньо висвітленими залишаються питання практичної реалізації медіаосвітніх технологій у закладах дошкільної освіти України, критерії відбору медіаконтенту для різних вікових груп та методика інтеграції традиційних та інноваційних форм роботи з дошкільниками.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та визначити педагогічні умови розвитку пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку у процесі медіаосвіти.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність понять «пізнавальний інтерес» та «медіаосвіта» у контексті дошкільної освіти.

2. Проаналізувати можливості медіаосвітніх технологій для розвитку пізнавальної активності дошкільників.

3. Визначити педагогічні умови ефективного використання медіазасобів у роботі з дітьми дошкільного віку.

4. Розробити практичні рекомендації щодо організації медіаосвітньої діяльності в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пізнавальний інтерес є однією з найважливіших характеристик особистості дошкільника, що визначає його успішність у освоєнні навколишнього світу та формуванні готовності до шкільного навчання. У психолого-педагогічній науці пізнавальний інтерес розглядається як вибіркова спрямованість особистості на об'єкти і явища дійсності, що характеризується постійним прагненням до пізнання, до нових, більш повних і глибоких знань [4, с. 158]. У дошкільному віці пізнавальний інтерес проявляється у допитливості, бажанні дізнатися нове, експериментувати, досліджувати предмети та явища.

Медіаосвіта дошкільників – це цілеспрямований педагогічний процес формування медіаграмотності, що передбачає розвиток здатності сприймати, аналізувати та критично оцінювати медіаінформацію, а також створювати власні медіапродукти відповідно до вікових можливостей [6, с. 48]. На відміну від медіаспоживання, медіаосвіта спрямована на усвідомлену взаємодію з медіазасобами під педагогічним керівництвом.

Аналіз сучасних досліджень дозволяє виокремити декілька аспектів впливу медіаосвітніх технологій на розвиток пізнавальних інтересів дошкільників. По-перше, мультимодальність медіаконтенту (поєднання зображення, звуку, анімації, інтерактивних елементів) створює багате сенсорне середовище, що стимулює різні канали сприйняття інформації. Це особливо важливо для дошкільників, які мають переважно наочно-образне мислення [8, с. 159].

По-друге, інтерактивність цифрових медіазасобів дозволяє дитині бути не пасивним споживачем інформації, а активним учасником пізнавального процесу. Інтерактивні додатки, освітні ігри, віртуальні екскурсії створюють можливості для дослідницької діяльності, експериментування, отримання зворотного зв'язку, що підтримує пізнавальну мотивацію [7, с. 78-82].

По-третє, медіатехнології відкривають доступ до розширеного інформаційного простору, дозволяючи дітям знайомитися з об'єктами та явищами, недоступними для безпосереднього спостереження (космос, підводний світ, історичні події, віддалені країни тощо). Це збагачує картину світу дитини, формує цілісні уявлення про навколишню дійсність [9, с. 91].

Водночас необхідно враховувати специфіку дошкільного віку та пов'язані з нею обмеження у використанні медіатехнологій. Фізіологічні особливості дітей 3-6 років (незавершеність формування зорового аналізатора, швидка втомлюваність при статичній позі, потреба в руховій активності) вимагають суворого дозування часу роботи з екранними пристроями. Згідно з санітарними нормами, тривалість безперервної діяльності з використанням комп'ютера для дітей 5-6 років не повинна перевищувати 10-15 хвилин [5].

Психологічні особливості дошкільників (конкретність мислення, емоційність сприйняття, недостатній розвиток довільної уваги) зумовлюють необхідність ретельного відбору медіаконтенту та форм організації медіаосвітньої діяльності [1, с. 16]. Ефективними є короткі за тривалістю, динамічні, емоційно насичені медіапродукти з чіткою структурою та зрозумілим сюжетом.

Педагогічні умови ефективного розвитку пізнавальних інтересів дошкільників засобами медіаосвіти:

1. Цілеспрямований відбір медіаконтенту відповідно до освітніх завдань та вікових особливостей дітей. Критеріями відбору мають бути: освітня цінність, відповідність віковим можливостям сприйняття, безпечність контенту, естетична якість, інтерактивність, зв'язок з життєвим досвідом дітей [9, с. 105]. Перевага надається україномовному контенту, що відображає національну культурну ідентичність.

2. Інтеграція медіаосвітніх технологій з традиційними формами дошкільної освіти. Медіазасоби не повинні замінювати, а доповнювати та збагачувати предметно-практичну, ігрову, художню діяльність дітей [3, с. 18]. Оптимальною є модель, коли віртуальний досвід стає поштовхом для реальної дослідницької діяльності.

3. Активна медіація дорослого (вихователя, батьків) у процесі взаємодії дитини з медіаконтентом. Дорослий виконує функції організатора, помічника, співрозмовника, що допомагає дитині осмислити отриману інформацію, встановити зв'язки з попереднім досвідом, сформулювати запитання [11, с. 28-30]. Спільне обговорення медіаконтенту розвиває критичне мислення, мовлення, здатність до рефлексії.

4. Поєднання індивідуальних та колективних форм медіаосвітньої діяльності. Індивідуальна робота з інтерактивними додатками розвиває самостійність, забезпечує індивідуальний темп просування. Колективний перегляд відео, створення групових медіапроектів формують комунікативні навички, уміння співпрацювати, враховувати думки інших [10, с. 439-441].

5. Створення безпечного цифрового середовища в закладі дошкільної освіти. Це передбачає наявність сучасного обладнання (інтерактивних панелей, планшетів з великим екраном, якісного звукового супроводу), ергономічне облаштування

робочого простору, дотримання санітарно-гігієнічних норм, технічну підтримку та контроль за контентом [5].

6. Розвиток медіакомпетентності педагогів та батьків. Ефективність медіаосвіти залежить від готовності дорослих кваліфіковано організувати взаємодію дітей з медіазасобами [6, с. 50]. Це вимагає систематичного підвищення кваліфікації педагогів, проведення просвітницької роботи з батьками, формування спільних підходів до медіаосвіти в родині та закладі освіти.

Практична реалізація зазначених умов передбачає використання різноманітних форм медіаосвітньої діяльності: перегляд та обговорення освітніх мультфільмів і відеороликів; віртуальні екскурсії музеями, зоопарками, планетаріями; інтерактивні дидактичні ігри на розвиток пізнавальних процесів; проєкту діяльність із створенням власних медіапродуктів; використання QR-кодів для організації квестів та пізнавальних маршрутів [7, с. 124-130].

Особливої уваги заслуговує питання створення дітьми власних медіапродуктів. Діяльність зі створення медіаконтенту (фотозйомка, відеозапис, створення простих анімацій) розвиває не лише пізнавальні, а й творчі здібності, технічні навички, комунікативні компетентності [10, с. 442]. Водночас така діяльність має відповідати віковим можливостям дітей та не перетворюватися на технічне тренування, зберігаючи ігровий, творчий характер.

Важливим напрямом медіаосвіти дошкільників є формування елементів критичної медіаграмотності. Хоча повноцінне критичне мислення формується в більш старшому віці, вже в дошкільному періоді можливо закладати його основи через формування здатності відрізнити реальне від вигаданого, розуміти умовність медіазображення, усвідомлювати, що не вся

інформація є правдивою та корисною [3, с. 199].

Розвиток пізнавальних інтересів у процесі медіаосвіти потребує систематичного педагогічного моніторингу. Показниками ефективності можуть бути: зростання пізнавальної активності дітей, розширення тематики пізнавальних інтересів, здатність застосовувати отримані знання в різних видах діяльності, розвиток мовлення та словникового запасу, формування позитивного ставлення до пізнавальної діяльності [4, с. 165-168].

Впровадження медіаосвіти в практику закладів дошкільної освіти вимагає системних змін на різних рівнях: створення нормативної бази, розробки освітніх програм та методичних рекомендацій, підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, матеріально-технічного забезпечення, співпраці з батьківською громадою [9, с. 187-195].

Перспективним напрямом є створення національної платформи освітнього медіаконтенту для дошкільників, що відповідатиме Базовому компоненту дошкільної освіти, враховуватиме українську культурну специфіку, забезпечуватиме доступність для всіх закладів освіти [3, с. 25-28].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку у процесі медіаосвіти є актуальним та перспективним напрямом модернізації дошкільної освіти відповідно до викликів цифрового суспільства. Медіаосвітні технології за умови їх цілеспрямованого, методично грамотного використання стають ефективним засобом стимулювання пізнавальної активності дошкільників, розширення їхнього світогляду, формування первинних навичок критичного мислення та медіаграмотності.

Визначені в дослідженні педагогічні умови створюють основу для ефективної

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

організації медіаосвітньої діяльності в закладах дошкільної освіти.

Ключовим принципом використання медіатехнологій у роботі з дошкільниками має бути баланс між інноваційністю та збереженням самоцінності дошкільного дитинства, між віртуальним та реальним досвідом, між технічними можливостями та психофізіологічними особливостями дітей. Медіазасоби мають збагачувати, а не замінювати традиційні види дитячої діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці конкретних методик використання різних видів медіатехнологій для розвитку пізнавальних інтересів дошкільників; створенні діагностичного інструментарію для оцінки рівня розвитку медіаграмотності дітей дошкільного віку; дослідженні довготривалих ефектів медіаосвіти на когнітивний та особистісний розвиток дітей; вивченні особливостей підготовки майбутніх вихователів до реалізації медіаосвіти в професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Артемова Л. В., Нечай С. М. Вплив цифрових технологій на когнітивний розвиток дітей дошкільного віку. *Проблеми сучасної психології*. 2023. Вип. 59. С. 8-24.
2. Волошенюк О., Іванова С. Цифрова соціалізація дітей дошкільного віку: виклики та можливості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2021. № 1(13). С. 12-17.
3. Гудим А. А., Литвин А. В. Формування критичного мислення дошкільників в умовах інформаційного суспільства. *Молодий вчений*. 2023. № 5(117). С. 198-202.
4. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника. Київ: СтилоС, 2021. 336 с.
5. Санітарний регламент для закладів дошкільної освіти: наказ МОЗ України від 24.03.2021 № 612. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0612-21> (дата звернення: 15.10.2024).
6. Онкович Г. В. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Вища освіта України. 2020. № 2. С. 45-52.
7. Смирнова-Трибулькевич І. О. Інтерактивні технології в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2023. 184 с.
8. Хоружа Л. Л., Братко М. В. Дидактичні можливості мультимодальних текстів у дошкільній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 3(117). С. 156-168.
9. Череповська Н. І. Медіаосвіта дошкільників: теорія і практика. Київ: Видавничий дім «Слово», 2022. 256 с.
10. Marsh J., Plowman L., Yamada-Rice D., Bishop J. C., Lahmar J., Scott F. *Digital play: A new classification. Early Years*. 2022. Vol. 42(4). P. 432-445. DOI: 10.1080/09575146.2021.1900872
11. Robb M. B., Takeuchi L., Kotler J. *New insights from the 2020 Common Sense census: Media use by kids age zero to eight*. San Francisco, CA: Common Sense Media, 2021. 68 p.

*Стаття надійшла до редакції
18 листопада 2025 р*

**ІНКЛЮЗИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ПРЕДМЕТУ “Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ” У
ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

УДК: 373.3.091.33-056:502:57.081.1

КРЕВСЬКА ХРИСТИНА

здобувачка вищої освіти

Комунального закладу вищої освіти “Луцький педагогічний інститут”

Науковий керівник: Хомячук Алла,

викладач-методист КЗВО “Луцький педагогічний інститут”

Сучасні українські школи розвиваються в напрямку гуманізації та демократизації освіти. Важливою частиною цього зростання є становлення інклюзивної освіти, яка дозволяє всім дітям отримувати однакову якісну освіту, незалежно від їхньої національної приналежності, стану здоров'я чи рівня розвитку.

Інклюзивна освіта - це не лише форма навчання, це підхід, що формує переконання-кожна людина у соціумі важлива. Основне завдання цієї методики полягає у формуванні середовища, де кожна дитина може розкривати свій потенціал, почуватись у безпеці та мати можливість для досягнення успіху в різних сферах життя, таку мету несе Колупаєва А.А. у посібнику “Основи інклюзивної освіти”. Такі методи критично важливо застосовувати у початковій школі, причиною є формування на цьому етапі розвитку соціальної поведінки, навчальної мотивації та пізнавальної діяльності. Зокрема, предмет ЯДС (“Я досліджую світ”) - це значний потенціал у впровадженні такого типу освіти, адже інтегрує гармонійний розвиток у одразу декількох сферах, таких як: природничу, громадянську, соціальну та емоційно-цілісну.

Інклюзивна освіта побудована на таких фундаментальних принципах, як рівність, співпраця та здатність системи освіти адаптуватися до унікальних потреб кожного учня. Зокрема, у початкових класах впровадження інклюзії вимагає різноманітних педагогічних підходів та

стратегій навчання, використання диференційованих завдань, створення сприятливого та підтримуючого психологічного середовища.

Під час викладання курсу “Я досліджую світ” учитель має враховувати, що люди можуть сприймати інформацію через: зір, слух, нюх, дотик та смак. Для дітей із порушеннями розвитку важливо мультисенсорний підхід подачі матеріалу, він комбінує різні типи сприйняття даних. Це необхідно для того, аби ефективно обробляти та засвоювати матеріал, оскільки діти, що потрапляють в програму інклюзії можуть мати ослаблений або домінуючий той чи інший сенсорний канал сприйняття.

Диференціація є ключовим компонентом інклюзивної освіти. Цей підхід вимагає від учителів інтерпретувати діяльність по-різному та знаходити альтернативні способи її проведення, щоб задовольнити потреби своїх учнів або потреби класу, про це детально написано у навчально-методичному посібнику “Інклюзія: покроково для педагогів”. Хоча деякі вчителі займаються поглибленим аналізом або порівнянням матеріалів, часто модифікують та спрощують їх для учнів з особливими освітніми потребами, яким потрібна додаткова підтримка або практика. У такому випадку кожен учень стає активним учасником освітнього процесу, отримуючи зворотний зв'язок щодо своїх досягнень та відповідні навчальні матеріали.

Також ефективним є метод проектів, така робота важлива для розвитку соціальних

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

навичок та комунікації, оскільки ви можете адаптувати діяльність до здібностей кожного. Для групових проєктів (наприклад, «Мій клас», «Наше довкілля») дитина має індивідуальну роль: хтось пише, малює, хтось стежить за інформацією та записує її, а учень з особливими потребами може виконувати відволікаючу, але важливу роль – допомагати сортувати речі або фотографувати. Така гнучкість дозволяє усім учасникам активно брати участь у житті школи, зміцнює командну роботу та дає кожному відчуття досягнення.

Гра є основним видом відпочинку та природним ресурсом для дітей початкової школи, і тому є важливим інструментом шкільної освіти. Ігрові режими допомагають розвивати уяву, комунікативні навички та вивчати матеріали. На уроках підходу «Я досліджую світ» (ЯДС) можна використовувати широкий спектр ігор, включаючи: сюжетно-рольові ігри («Ми дослідники», «Я еколог»); рухливі ігри («Знайди зелений колір»), які стимулюють фізичні вправи та активність; а також навчальні ігри з використанням карток, предметів або інтерактивних матеріалів для закріплення знань, саме про це розповідає Тимофєєва І. Б. у своєму збірнику.

Вчитель початкової школи є ключовим роллю у процесі створення та підтримки безпечної інклюзивної форми навчання.

Його робота виходить за рамки простого навчання: вона включає інтенсивну підтримку, керівництво, формування самооцінки та впевненості кожного учня. Це включає роботу різних спеціалістів команди догляду (психологами, логопедами, асистентами і тд.) та роботу з батьками. Крім того керівник повинен оцінювати та враховувати потреби усіх, особливо коли це звичайний клас з наявною інклюзією, демонструючи гнучкі, креативні та постійно розширені можливості для навчання.

Інклюзивні методи навчання, включені до навчальної програми «Я досліджую світ», реалізують основний принцип Нової Української Школи (НУШ) – навчання для життя, а не для аналізу. Вони сприяють розвитку основних компетенцій, когнітивних функцій, самостійності, комунікативних навичок та емоційного інтелекту. Ефективність навчання залежить від того, наскільки вчитель здатний поєднувати традиційні та інноваційні методи, адаптувати заняття до здібностей дітей та створювати позитивну атмосферу довіри та підтримки. Тому інклюзивні практики – це не просто набір стратегій, а підхід до навчання, який допомагає кожній дитині почуватися успішною, цінною та прийнятою у шкільному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Колупаєва, А. А., Таранченко, О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с.
2. Тимофєєва, І. Б. Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (природнична освітня галузь) : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти за освітнім ступенем «Бакалавр» спеціальності 013 Початкова освіта. Маріуполь : МДУ, 2022. 124 с.
3. Колупаєва, А. А. (ред.) Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Київ : А.С.К., 2012. 308 с.

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2025 р*

**ПУБЛІЧНІ ПОДІЇ ЯК ОСВІТНІЙ РИТУАЛ: ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ СВЯТКУВАННЯ**

УДК 316.3:394.2/.6

ВОЙТЕНКО ГАЛИНА,

викладач української мови і літератури
Комунального закладу «Уманський гуманітарно-
педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»

ФЕЩЕНКО ЮЛІЯ,

здобувачка освіти
Комунального закладу «Уманський гуманітарно-
педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»

Проблема ролі святкових подій та ритуалів у формуванні спільноти є предметом системного вивчення багатьох наукових дисциплін. Теоретичні засади освітнього ритуалу як форми символічної дії розкрито у класичних працях із соціології та етнографії, зокрема у концепціях Е. Дюркгайма [1] щодо колективного збудження та Є. Тихомирова [5] щодо структуризації досвіду через символічні акти. Ці дослідження підкреслюють, що ритуал створює спільні смисли та зміцнює соціальні зв'язки.

У сучасній педагогіці та психології значну увагу приділено питанням формування колективної ідентичності [3] як результату спільного переживання та участі, а також розумінню святкування як педагогічної технології, здатної поєднувати емоційний, когнітивний та соціальний компоненти навчання [4].

Однак, попри визнання значущості публічних подій, недостатньо дослідженою залишається їхня системна роль саме як освітнього ритуалу у контексті ціннісного становлення особистості та підвищення стійкості освітньої спільноти, особливо в умовах соціальної напруги та кризи. Таким чином, існує нагальна потреба в осмисленні публічних подій не просто як культурних заходів, а як цілеспрямованих

ритуалізованих практик, що формують стійку колективну ідентичність.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розкриття потенціалу публічних подій як освітнього ритуалу, що ефективно сприяє формуванню колективної ідентичності та ціннісних орієнтирів учасників освітнього процесу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. Визначити сутність поняття «освітній ритуал» у контексті публічних подій закладу освіти.
2. Проаналізувати функції публічних подій (святкувань) у формуванні почуття належності та спільності.
3. Окреслити практичні аспекти використання освітніх ритуалів для розвитку емоційного інтелекту та соціального єднання особистості.
4. Обґрунтувати роль педагога як фасилітатора емоційного єднання та творця ритуальної атмосфери [2].

Традиційно ритуал у соціальних науках розглядається як послідовність символічних дій, що виконуються у встановленому порядку та мають сакральне або соціально-значуще наповнення. Публічна подія (святкування) набуває статусу ритуалу тоді, коли вона виходить за межі простої розваги і стає інструментом соціальної інтеграції та передачі культурного коду.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Освітній ритуал (ОР) являє собою цілеспрямовану, символічно насичену, повторювану колективну дію, організовану в межах освітнього простору (закладу освіти). На відміну від звичайного ритуалу, його головною функцією є не лише відтворення соціального порядку, а й трансформація особистості через: когнітивний компонент: передача знань про історію спільноти, її цінності та героїв;

емоційний компонент: ініціювання стану колективного збудження (колективної ейфорії за Е. Дюркгаймом), що сприяє емоційному єднанню та зняттю соціальної напруги [1].

ОР не лише відтворює, але й формує ідентичність. Він виступає як *педагогічна технологія* завдяки своїй здатності мобілізувати групову динаміку та структурувати досвід учасників навколо спільних ціннісних орієнтирів (повага, стійкість, патріотизм).

Перетворення звичайної публічної події на ефективний освітній ритуал відбувається через надання їй низки ознак: 1. Насиченість символікою: використання сталих

візуальних, вербальних та аудіальних елементів (гімни, емблеми, кольори, гасла), які викликають миттєве відчуття належності та ідентифікації. 2. Циклічність та повторюваність: регулярне повторення події (наприклад, щорічний День коледжу, церемонія посвяти) створює колективну пам'ять та посилює очікування, що є критично важливим для закріплення ідентичності. 3. Структурованість: чітка послідовність дій (протокол), яка визначає ролі учасників та забезпечує їхню залученість, перетворюючи пасивних глядачів на активних співтворців спільного досвіду. 4. Трансформаційний характер: ритуал часто передбачає перехід із одного соціального статусу до іншого (наприклад, посвята в студенти), що символічно позначає входження до спільноти та прийняття її норм [4].

Таким чином, публічна подія стає освітнім ритуалом, коли вона свідомо використовується для інкультурації (введення в культуру спільноти) через створення емоційно інтенсивного спільного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Еміль Дюркгейм: соціологічні погляди URL: <https://dovidka.biz.ua/emil-dyurkgeym-sotsiologichni-poglyadi> (дата звернення: 22.11.2025).
2. Інститут проблем виховання – національної академії педагогічних наук України. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/dis_Hontova.pdf (дата звернення: 22.11.2025).
3. Психологія групової ідентичності: закономірності становлення. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10487/1/monGorn2014.pdf> (дата звернення: 22.11.2025).
4. Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство: тези доповідей. URL: https://kuk.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/konfer_2022_part1.pdf (дата звернення: 22.11.2025).
5. Тихомирова Є. Основи соціології: Підручник. Рівне : Перспектива, 2006. 333 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/416/1/sociology%20textbook%20.pdf> (дата звернення: 22.11.2025).

*Стаття надійшла до редакції
02 листопада 2025 р*

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В
УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

УДК 373.3.016:159.955.4]:51

КУРИЖКА ВІКТОРІЯ, ТАРАСЮК ОЛЬГА,

здобувачки вищої освіти

КЗВО «Луцького педагогічного інституту»

Науковий керівник: Віктор Корнелюк,

*викладач кафедри природничо – математичної,
світоглядної освіти та інформаційних технологій*

КЗВО «Луцького педагогічного інституту»

Abstract. *The article analyzes modern scientific approaches to developing critical thinking in mathematics lessons within the framework of the New Ukrainian School. It highlights the contributions of leading researchers who explore the theoretical foundations of critical thinking, methodological strategies for its development, and the potential of problem-based learning in mathematics education for primary school pupils. Special attention is paid to the effectiveness of open-ended tasks, problem situations, analytical exercises, and critical-thinking technologies that foster pupils' ability to analyze, compare, reason, and draw informed conclusions. The material emphasizes the importance of integrating these methods into the structure of mathematics lessons as an essential component of the competency-based approach promoted by the New Ukrainian School.*

Keywords: *critical thinking, mathematics, New Ukrainian School, problem-based learning, primary school pupils.*

Постановка проблеми. Розвиток критичного мислення в сучасній школі є одним із ключових орієнтирів трансформації української освіти, що відбувається у межах реформ Нової української школи. Математика як навчальна дисципліна посідає особливе місце у цьому процесі, оскільки саме вона формує здатність до логічного аналізу, аргументованого судження, обґрунтування рішень та побудови власних міркувань. У нових освітніх умовах учитель уже не є носієм абсолютної істини, а виступає модератором пізнавальної діяльності, створює ситуації, у яких учні мають шукати відповіді самостійно, вибудовувати інтелектуальні стратегії, аналізувати альтернативи, виявляти помилки та знаходити шляхи їх усунення. Тому розвиток критичного мислення на уроках математики стає не лише педагогічним завданням, а й важливою суспільною

потребою, що визначає конкурентоспроможність молоді у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень. У контексті дослідження розвитку критичного мислення на уроках математики в умовах Нової української школи різні науковці акцентують увагу на окремих аспектах цього процесу: О. Пометун [1] розглядає теоретико-методологічні засади формування критичного мислення учнів відповідно до вимог НУШ, визначаючи умови та педагогічні підходи, які можуть бути адаптовані до математичної освіти; О. Надобко [2] досліджує саме практичні методи розвитку критичного мислення на уроках математики, зосереджуючись на використанні проблемних ситуацій, відкритих запитань та аналітичних завдань; І. Кашуб'як [3] аналізує технології формування критичного мислення у процесі

вивчення математики, пропонуючи структуровані методичні прийоми та етапи уроку, що стимулюють аналіз, порівняння й аргументацію; С. Луценко та Т. Шанскова [4] підкреслюють ефективність проблемного навчання для розвитку критичного мислення молодших школярів, розкриваючи його потенціал у формуванні вмінь висувати гіпотези, обирати стратегії та обґрунтовувати власні міркування. Усі дослідження узгоджено свідчать, що математика є сприятливим середовищем для цілеспрямованого розвитку критичного мислення за умови системного використання відповідних технологій та методів.

Виклад основного матеріалу. Освітня парадигма Нової української школи передбачає формування компетентностей, а не відтворення знань, тому математика перестає бути набором готових алгоритмів, які необхідно механічно застосовувати. Вона перетворюється на інтелектуальний простір, у якому учень має можливість розкривати власний потенціал, конструюючи знання. У таких умовах критичне мислення набуває ознак фундаментальної здатності, що визначає успішність у вивченні математичних понять. Опанування математичних об'єктів і способів дій відбувається через усвідомлення сутності проблеми, аналіз умов, виявлення зв'язків та закономірностей, оцінювання правильності власних висновків. Новий зміст освіти спрямований на те, щоб навчити учнів самостійно виявляти інформаційні суперечності, порівнювати різні підходи до розв'язання завдань, формулювати обґрунтовану позицію щодо правильності обраного методу. Таким чином, критичне мислення стає основою математичної компетентності, невід'ємним елементом її структури [2].

Сучасний урок математики у межах Нової української школи має ґрунтуватися на створенні проблемних ситуацій, у яких учні

змушені виходити за межі шаблонного мислення. Проблемність тут виступає потужним стимулом до інтелектуальної активності, спонукає учнів здійснювати глибший логічний аналіз, формулювати гіпотези та здійснювати їх перевірку. Коли учень стикається з невідомим або з цікавим протиріччям у математичній задачі, він починає вибудовувати аргументи, здійснювати послідовні кроки для доведення або спростування власних припущень. Так формується культура критичного мислення, що спирається на доказовість, логічну стійкість та узгодженість міркувань. Важливо, що новий освітній стандарт передбачає активне залучення учнів до процесу постановки запитань, а це вимагає високого рівня інтелектуальної самостійності. Учитель не подає готових питань, а створює ситуацію, у якій учні самі формулюють проблемну рамку. Така взаємодія змінює структуру уроку: замість односторонньої передачі знань відбувається діалогічний процес, у ході якого загострюється увага до причинно-наслідкових зв'язків, до обґрунтування математичних рішень.

Розвиток критичного мислення вимагає цілісного освітнього середовища, у якому учень має можливість не боятися помилятися, а помилки виступають ресурсом для поглибленого аналізу. Математика, традиційно асоційована з точністю та строгістю, у межах Нової української школи постає як сфера, де помилка стає інтелектуальним інструментом, що дозволяє краще зрозуміти логіку задачі. Учні розглядають різні варіанти розв'язань, зіставляють їх і приходять до висновків щодо оптимальності того чи іншого методу. Це створює передумови для розвитку рефлексивності, уміння оцінювати власні дії, аналізувати рівень правильності та глибини розв'язання [1].

У процесі навчання математики в умовах Нової української школи важливо сформувати у здобувачів освіти уміння ставити запитання дослідницького характеру. Саме культура запитання є серцевиною критичного мислення, адже вона дозволяє учню виходити за межі наявних знань, ставити під сумнів очевидні твердження, перевіряти правильність алгоритмів. Коли учень не лише отримує відповідь, а й осмислює питання, що стоїть за математичним правилом, він починає розуміти глибинні структури математичного мислення. Це сприяє розвитку аналітичного підходу, здатності структурувати математичні об'єкти у логічні моделі.

У межах Нової української школи важливе місце посідає інтегроване навчання, яке дає змогу розглядати математичні поняття крізь призму реальних життєвих ситуацій. Застосування математики у практичних контекстах має особливе значення для формування критичного мислення, оскільки дозволяє учням аналізувати реальні дані, шукати закономірності, оцінювати достовірність результатів. Така діяльність передбачає не механічне виконання дій, а аналіз змістового контексту, у межах якого виникає завдання. Учні вчать співвідносити математичні результати з реальними обставинами, що сприяє формуванню відповідального судження, уміння прогнозувати можливі наслідки прийнятих рішень. У свою чергу, учитель має створити ситуації, у яких учні бачать цінність математичного мислення в розв'язанні практичних проблем, а не лише в академічному контексті [4].

Особливо важливою умовою розвитку критичного мислення є застосування діалогових та дискусійних форм роботи. Математична дискусія, яка передбачає аргументовану взаємодію між учнями, дозволяє розвинути здатність критично оцінювати чужі твердження та обстоювати

власну позицію. Діалогічні практики активізують взаємне навчання, створюють ситуації, у яких учні мають не лише оволодіти математичною інформацією, а й навчитися будувати логічно узгоджену аргументацію. Пояснення власних кроків іншому учневі потребує глибокого розуміння сутності математичного правила, тому в умовах колективної роботи учні осмислюють матеріал значно глибше, ніж під час традиційного індивідуального виконання завдань.

Нова українська школа також приділяє особливу увагу розвитку автономності учнів, що є ключовим компонентом критичного мислення. Автономний учень здатен приймати рішення, обирати стратегію розв'язання математичної задачі, оцінювати власні результати, коригувати помилки та планувати подальші дії. Формування автономності забезпечується через залучення учнів до творчого конструювання математичних моделей, дослідження нестандартних задач, аналіз складних умов. Учитель формує у здобувачів освіти звичку до самостійного мислення, до застосування логічних структур, що дозволяють виходити за межі шаблонів і знаходити нові способи роботи з математичними об'єктами [3].

Висновки. Отже, розвиток критичного мислення на уроках математики в умовах Нової української школи є стратегічним напрямом, що визначає сучасну освітню трансформацію. Критичне мислення виступає не просто навчальним результатом, а центральним компонентом загальної компетентності учня, забезпечує його здатність адаптуватися до нових викликів, аналізувати складні проблеми, приймати обґрунтовані рішення. Математика як дисципліна має потужний потенціал для формування таких умінь, адже її змістова структура базується на логіці, доказовості, структурності та точності міркувань. В умовах Нової української школи цей

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

потенціал реалізується повною мірою завдяки інтерактивним методам, діалогічним формам роботи, проблемно-пошуковим технологіям та орієнтації на компетентнісні результати. Усе це створює нову освітню реальність, у якій учень стає активним суб'єктом пізнання, здатним критично осмислювати інформацію, ініціювати дослідницькі питання, розробляти

аргументовані рішення та здійснювати інтелектуальну рефлексію. Розвиток критичного мислення на уроках математики є ключовою умовою формування сучасної особистості, яка володіє високим рівнем математичної культури та здатністю до відповідального, виваженого та логічно обґрунтованого судження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Пометун О. І. Нова українська школа: розвиток критичного мислення учнів початкової школи. Видавничий дім «Освіта». Київ. 2020. 192 с.
2. Надобко О. Розвиток критичного мислення молодших школярів на уроках математики (магістерська робота / матеріал конференції). *Вінницький державний педагогічний університет (збірник матеріалів)*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля». 2020. 60 с.
3. Кашуб'як І. Технологія розвитку критичного мислення учнів на уроках математики в початковій школі. *Журнал «Освітній простір України», №15 (2019), с.241–247* (
4. Луценко С., Шанскова Т. Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами проблемного навчання. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 листопада 2022 року)*. Житомир: ФО-П «Н.М. Левковець». 2022. С. 42–45

*Стаття надійшла до редакції
11 листопада 2025 р*

ОСВІТА І НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ: МІСІЯ В УТВЕРДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

УДК 377.8.015.31:172.15(477):340.12

СИНЕГУБ ЯРОСЛАВА

кандидат філологічних наук Комунального закладу "Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради"

ДЖУГОСТРАНСЬКА ІРИНА

здобувачка освіти Комунального закладу "Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради"

Abstract: *The article examines the role of education as a leading factor in the formation of national consciousness and civic identity of Ukrainians. The influence of the content of education, the educational process and state educational policy on the formation of the values of Ukrainian statehood is analyzed. The main conditions, challenges and prospects for the development of nationally oriented education in modern conditions.*

Keywords: *education; patriotic education; national consciousness; Ukrainian statehood; civic identity.*

Освіта є головним механізмом впливає не лише на рівень знань, а й на формування світогляду, духовних і ціннісну систему, через яку формується моральних орієнтирів особистості. Вона національна свідомість і почуття

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

відповідальності перед державою. Місія освіти полягає у створенні цілісної системи виховання, яка закладає основи національної свідомості та ідентичності, необхідні для сталого розвитку й безпеки держави.

В умовах суспільних трансформацій, війни та боротьби за незалежність постає потреба переосмислення ролі освіти як основи збереження української державності та консолідації нації. Формування національної свідомості в системі освіти є запорукою виховання активного громадянина-патріота, здатного діяти задля розвитку своєї країни [3]. Національна свідомість – духовне ядро державності. Вона забезпечує єдність суспільства, стійкість перед зовнішніми впливами та внутрішню мотивацію до розвитку держави.

Проблематика взаємозв'язку освіти і національної свідомості знайшла відображення у працях українських педагогів та філософів. У класичній педагогічній думці (М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський) простежується ідея національного виховання як основи державності. Сучасні дослідження (НУШ, 2024; МОН України, 2023) розкривають потребу інтеграції національно-культурних цінностей у всі рівні освіти, що є ключем до духовної єдності та громадянської відповідальності [3].

Метою статті є визначення ролі освіти у становленні національної свідомості українського народу, виявлення механізмів її формування та визначення напрямів удосконалення освітньої політики з метою зміцнення української державності.

Освіта є потужним засобом соціалізації, що забезпечує спадкоємність культурних і духовних цінностей нації.

Формування національної свідомості в освітньому середовищі здійснюється через:

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання-Прес, 2003. 418 с.

- зміст навчальних програм, у яких відображено історію, культуру, мову та традиції українського народу;

- державну мовну політику, що сприяє єдності та ідентичності нації;

- виховні та позаурочні заходи, спрямовані на формування патріотизму і відповідальності;

- діяльність педагогів, здатних інтегрувати національно-культурний компонент у навчальний процес [4].

У період збройної агресії освіта виконує ще й місію духовного захисту - підтримує стійкість суспільства, виховує громадян, здатних мислити критично й діяти на благо держави.

Важливо, щоб педагогічна діяльність базувалася на цінностях гуманізму, свободи, любові до Батьківщини, адже саме через школу та університет формуються основи громадянської зрілості [3]. Якісна освіта не лише передає інформацію, але й розвиває логічне мислення та формує стійкі життєві принципи, що дозволяє громадянам свідомо сприймати та обстоювати національні інтереси.

Наостанок варто зазначити, що освіта є найважливішим чинником формування національної свідомості, що визначає стабільність та єдність української державності. Через освітню систему суспільство передає знання, досвід і духовні цінності, необхідні для виховання свідомих людей.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на удосконалення механізмів національно-патріотичного виховання, розробку сучасних освітніх стратегій, які інтегрують національну ідею в усі сфери навчання та виховання молоді.

2. Маценко Л. М. Педагогіка сімейного виховання: підручник. 3-є вид., доп. та переробл. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 377 с.

3. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка : підручник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2020. 372 с.

4. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

*Стаття надійшла до редакції
14 листопада 2025 р*

**ОСВІТА ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ
СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

УДК 37.01:341.1

**ЧЕМЕРИС ІРИНА,
КОВАЛЬЧУК ІРИНА,**

КЗВО «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради

***Abstract.** The article examines the role of education in ensuring human rights and freedoms in the context of contemporary social and political challenges within the framework of international law. It analyzes the significance of educational processes in shaping legal awareness, developing civic competence, and protecting human rights in accordance with international standards and conventions.*

***Keywords:** education, human rights, international law, legal awareness, civic competence, social challenges.*

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти, зокрема збройна агресія проти України, супроводжуються масовими порушеннями прав і свобод людини, що актуалізує необхідність переосмислення ролі міжнародно-правових механізмів їх забезпечення та захисту. Незважаючи на наявність розгалуженої системи міжнародних норм і договорів у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права, практика їх реалізації в умовах воєнних дій залишається складним і суперечливим процесом. Виникає потреба у глибокому аналізі ефективності дії цих норм, механізмів контролю за їх виконанням, а також у визначенні шляхів удосконалення національного законодавства з метою його гармонізації з міжнародними стандартами. Саме тому дослідження проблеми забезпечення прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту має важливе

теоретичне та практичне значення для сучасної освіти й державної правової політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження підтверджують, що освіта є важливим інструментом реалізації та захисту прав людини у міжнародному контексті. Як зазначає С. Сисоева, *сучасна освіта передбачає відкритість до майбутнього, а її подальший розвиток має бути спрямований на подолання замкненості та надання освітньому процесу творчого характеру.* Ця позиція дослідниці акцентує увагу на необхідності створення нової освітньої моделі, здатної відповідати соціокультурним і технологічним реаліям постіндустріального суспільства [6].

На думку В. Кременя, побудова інноваційної системи освіти вимагає створення таких умов, за яких кожен

громадянин матиме доступ до якісної освіти, що відповідає його здібностям і потребам. Учений підкреслює, що це можна означити як принцип «**більше освіти для більшості людей**». У сучасних умовах знання стають одним із ключових чинників економічного розвитку, а в економіці, що ґрунтується на знаннях, досягнення людства суттєво зростають у багатьох галузях, забезпечуючи поступ суспільства та конкурентоспроможність держави [4].

ЮНЕСКО у своєму звіті «Education for Human Rights and Democracy» демонструє ефективність освітніх програм, орієнтованих на права людини, у формуванні демократичного суспільства та правового світогляду молодого покоління [8].

Мета статті – проаналізувати значення освіти як чинника забезпечення прав і свобод людини в умовах сучасних соціальних та політичних викликів, визначити роль міжнародного права у формуванні освітніх стандартів та громадянської компетентності, а також окреслити напрями подальших досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Права і свободи людини і громадянина є фундаментальними цінностями, які гарантують гідність, автономію та розвиток кожної особи. Вони формують основу для становлення та соціалізації індивіда, дозволяючи вільно виражати свої думки, переконання та ідеї, обирати життєві цілі і способи їх досягнення.

У законодавчій системі України, зокрема в Конституції, закріплено, що утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина є одним із ключових обов'язків держави [3]. Це положення визначає основоположний напрям діяльності органів державної влади, спрямований на створення правових, політичних і соціальних умов для реалізації та захисту прав людини. Забезпечення дотримання цих прав виступає фундаментом функціонування

демократичної, соціальної та правової держави, а також критерієм її зрілості й ефективності.

Міжнародно-правові стандарти у сфері захисту прав людини в умовах збройного конфлікту становлять комплекс норм і принципів, закріплених у міжнародних договорах, конвенціях та звичаєвому міжнародному праві. Основу цих стандартів формують **Міжнародний білль про права людини, Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року**, які регламентують захист цивільного населення та осіб, що не беруть або перестали брати участь у бойових діях. Особливе значення мають також **Європейська конвенція з прав людини** та практика **Європейського суду з прав людини**, які визначають обов'язки держав навіть у надзвичайних ситуаціях.

Згідно з міжнародним правом, держави, які перебувають у стані збройного конфлікту, не звільняються від своїх зобов'язань щодо дотримання основоположних прав людини. Навіть за умов війни держава зобов'язана гарантувати право на життя, заборону катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, а також забезпечувати мінімальні стандарти гуманності. Таким чином, міжнародно-правові механізми виступають важливим інструментом контролю за дотриманням державами прав людини в умовах воєнних дій.

Україна, як держава-учасниця основних міжнародних договорів у сфері прав людини, послідовно інтегрує міжнародно-правові стандарти у свою національну правову та освітню системи. Конституція України визначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства. Це забезпечує пряму дію норм міжнародного права в українській правовій системі та створює

підґрунтя для ефективного захисту прав людини навіть у надзвичайних умовах, зокрема під час збройного конфлікту. Важливу роль у цьому процесі відіграє практика Конституційного Суду України, Верховного Суду та використання рішень Європейського суду з прав людини, що сприяє гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами і підвищенню ефективності їх реалізації.

Порушення права людини на освіту – це ситуація, коли особи або групи осіб позбавляються доступу до освіти, або їхні можливості отримати якісну освіту обмежуються з різних причин.

Актуальність і важливість прав людини, їх реалізації та захисту є очевидною. Основною загрозою та перешкодою на шляху реалізації прав людини є збройні конфлікти. Саме в умовах конфлікту та війни порушення прав людини набувають надзвичайного поширення. Питання гарантій прав людини у воєнний час потребує пильної уваги та дослідження з боку науковців та широкої громадськості.

Збройні конфлікти спричиняють непропорційний вплив на представників різних вікових груп: бойові дії та окупація супроводжуються порушенням прав та свобод дитини, серед яких право на життя, на безпеку в умовах бойових дій та війни, на освіту, на здоров'я та розвиток особистості, право бути із сім'єю, а також право на турботу і захист з боку держави. Ці права деталізовані в Конвенції ООН про права дитини [2], яка ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року, відома як своєрідна *«світова конституція прав дитини»*.

Україна ратифікувала Конвенцію 28 лютого 1991 року, і з 27 вересня того ж року вона стала частиною національного законодавства. Цим актом держава взяла на себе зобов'язання створювати безпечні та сприятливі умови для розвитку дитини,

забезпечуючи їй доступ до якісної освіти та охорони здоров'я.

Положення **Конвенції про права дитини** (1989), що регламентують право на освіту, базуються на принципах **Конвенції ЮНЕСКО** щодо подолання дискримінації в освітній сфері. Держави-учасниці зобов'язані забезпечувати безоплатну та обов'язкову початкову освіту, сприяти розвитку різних форм середньої освіти – як загальної, так і професійної, гарантувати доступність вищої освіти для всіх осіб відповідно до їхніх здібностей, а також забезпечувати вільний доступ дітей до навчальних матеріалів та інформації в галузі освіти та професійної підготовки. Крім того, держави вживають заходів для стимулювання регулярного відвідування навчальних закладів та зменшення кількості учнів, які залишили школу [2].

Відповідно до **статті 29 Конвенції**, освіта дитини повинна сприяти всебічному розвитку особистості, її талантів, розумових і фізичних здібностей, вихованню поваги до прав людини та основних свобод, а також підготовці до свідомого життя у вільному суспільстві на засадах розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними та релігійними групами [2].

Під час війни права людини часто порушуються, але навіть у таких екстремальних умовах вони мають бути захищені відповідно до міжнародного права. Основні принципи захисту прав людини під час воєнних дій закріплені в міжнародних договорах, зокрема в: женевських конвенціях 1949 року [7], додаткових протоколах до них, ці норми доповнюються Резолюцією Ради Безпеки ООН 2601 (2021) «Захист освіти в збройному конфлікті» [5].

Загальна декларація прав людини (1948) є універсальним міжнародним документом, що визначає основні права та свободи людини, серед яких – **право на**

освіту. Відповідно до **статті 26**, кожна людина має невід'ємне право на освіту, яка повинна бути спрямована на всебічний розвиток особистості, формування взаєморозуміння, толерантності та дружніх відносин між народами, а також між расовими й релігійними групами. Декларація передбачає безоплатність освіти принаймні на початковому та загальному рівнях, обов'язковість початкової освіти, загальнодоступність технічної й професійної та рівні можливості для всіх при здобутті вищої освіти відповідно до здібностей. Окремо підкреслюється право батьків на пріоритет у виборі форми освіти для своїх дітей [1].

Також право на освіту гарантоване статтею 53 Конституції України [3]. Наша держава має створити рівні умови для доступу до освіти, ніхто не може бути обмежений у праві на її здобуття. Кожна дитина в Україні, незалежно від місця її перебування, має право на гарантоване безоплатне здобуття середньої освіти в державних та комунальних закладах.

Попри війну, діти повинні мати можливість продовжувати навчання. На практичному рівні забезпечення освіти в умовах кризи регулюється Керівними принципами ЮНЕСКО щодо права на освіту під час надзвичайних ситуацій та після кризи. Руйнування шкіл, лікарень або житлових будинків, не пов'язаних із військовими цілями, є порушенням міжнародного права.

Обмеження на освіту можуть мати різні форми і причини, що призводять до того, що певні групи людей або окремі особи не можуть отримати доступ до якісної освіти. Ось деякі з ключових типів обмежень:

1. Соціально-економічні обмеження:

– бідність (нестача фінансових ресурсів для оплати навчання, купівлі підручників, форми або витрат на транспорт);

– відсутність інфраструктури (у сільських або бідних районах можуть бути відсутні належно обладнані школи).

2. Гендерні обмеження: дискримінація за статтю (обмеження доступу дівчат до освіти через традиції або соціальні норми).

3. Політичні обмеження:

– цензура (контроль або обмеження змісту освіти з боку урядових або авторитарних режимів);

– політичні конфлікти та війни (знищення або використання шкіл для військових цілей, що веде до закриття закладів).

4. Культурні та релігійні обмеження:

– релігійні заборони (обмеження доступу до світської освіти, дозвіл лише на певні види навчання);

– традиції та звичаї (примусове залишення школи для допомоги в господарстві або вступу в ранній шлюб).

5. Обмеження для людей з інвалідністю: відсутність інклюзивної освіти (проблеми доступу через відсутність інфраструктури (пандуси, спеціальні класи) або підготовлених вчителів).

6. Юридичні та адміністративні обмеження:

– проблеми з документами (обмеження для біженців, внутрішньо переміщених осіб або мігрантів);

– вікові обмеження (дискримінація тих, хто втратив можливість навчатися в молодому віці).

Ці обмеження на освіту впливають на рівень грамотності, можливості працевлаштування та загальний розвиток суспільства. Подолати їх можна через міжнародні ініціативи, реформи в національних освітніх системах та активну участь громадянського суспільства.

Отже, дослідження міжнародно-правових аспектів забезпечення прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту є надзвичайно актуальним для України, яка нині перебуває у стані збройної агресії. Аналіз теоретичних і

практичних засад цієї проблематики сприятиме глибшому розумінню механізмів правового захисту людини та вдосконаленню національної системи гарантування прав у період воєнних дій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, освіта виступає важливим механізмом захисту та реалізації прав і свобод людини у відповідності до міжнародних стандартів. Сучасні соціальні

та політичні виклики потребують інтеграції міжнародно-правових знань у навчальні програми на всіх рівнях освіти. *Подальші дослідження* можуть зосередитися на ефективності різних методів освітньо-правового виховання, впливі міжнародного права на освітні процеси та оцінці результативності міжнародних освітніх програм для формування правової свідомості та громадянської компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Загальна декларація прав людини. URL: <https://surl.li/wpyluh> (дата звернення: 20.11.2025).
2. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 13.11.2025).
3. Конституція України. URL: <https://surl.li/zttqsk> (дата звернення: 20.11.2025).
4. Кремень В. Освіта і наука: інноваційний аспект. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2011. № 1. С. 4–7.
5. Резолюція Ради Безпеки ООН 2601 (2021) «Захист освіти в збройному конфлікті». URL: <https://www.google.com/search?q=https://undocs.org/S/RES/2601> (дата звернення: 20.11.2025).
6. Сисоєва С. Сфера освіти як об'єкт дослідження. *Освітологія*. 2012. Вип. 1. С. 22–29.
7. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 13.11.2025).
8. UNESCO. Education for Human Rights and Democracy. Paris, 2023. 109 p. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-education-peace-and-human-rights-international-understanding-cooperation-fundamental> (дата звернення: 15.11.2025).

*Стаття надійшла до редакції
15 листопада 2025 р*

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

УДК 377.8.011.3 – 51:373.2]:37.015.31 – 029:2

ЗАГОРУЙКО НАТАЛІЯ,

спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист
КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

ЛЕБЕДИНЦЕВА ОЛЕКСАНДРА,

здобувачка освіти

КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

Анотація. У статті висвітлено питання підготовки національних педагогічних кадрів на засадах духовного розвитку особистості майбутнього вихователя з опорою на національні культурно-духовні цінності. Підготовка національних педагогічних кадрів, зокрема, вихователів ЗДО, є важливою умовою вирішення проблеми формування у дітей національних

культурно-духовних цінностей із використанням ідей та засобів народної педагогіки.

Ключові слова: *духовний розвиток особистості, вихователь закладу дошкільної освіти, національні культурно-духовні цінності, ідеї та засоби народної педагогіки.*

В умовах становлення української державності на основі відтворення національної культури народу особливої актуальності набуває проблема розвитку особистості майбутнього педагога з високим рівнем духовності та національної самосвідомості, високоморальною громадянською позицією, що є ознакою української ментальності. Для передавання наступним поколінням духовних надбань, цінностей, культурно-духовних традицій українським народом було розроблено цілісну систему національного виховання, зі своїми педагогічними підходами та традиціями, які нині активно відроджуються в освітньому процесі закладів освіти й виховання дітей та молоді, а також у процесі підготовки педагогічних кадрів.

У сучасних нормативних документах України визначається необхідність актуалізації духовно-інтелектуального потенціалу усього суспільства та кожного його члена, пріоритетність розвитку духовної культури українського народу на засадах національного відродження. У державній національній програмі «Освіта: Україна ХХІ століття» наголошується, зокрема, що головною метою національного виховання освітянської молоді на сучасному етапі стає формування особистісних рис громадянина України зі сформованою національною самосвідомістю, розвиненою духовністю, високою морально-естетичною культурою, творчим підходом до педагогічної діяльності.

Саме духовна культура особистості фахівця стає важливим компонентом професійної освіти, а її результатом має бути людина культури, гуманна та духовна особистість, орієнтована на цінності світової і національної культури, здібна до творчої самореалізації у професійно-педагогічній

сфері та в світі культурних цінностей.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Особливості підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дітьми на засадах народних традицій вивчали Т. Котик, Н. Левінець, Н. Лисенко, Н. Рогальська та ін.

Метою статті є висвітлення питань підготовки національних педагогічних кадрів на засадах духовного розвитку особистості майбутнього вихователя з опорою на національні культурно-духовні цінності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для сучасного періоду розвитку суспільства характерним є зростання вимог до духовної сфери особистості майбутнього педагога як суб'єкта формування у дітей та молоді національних культурно-духовних цінностей. Високий рівень сформованості таких цінностей у кожного члена суспільства, за твердженням В. Іванишина, виступає необхідною умовою розбудови демократичної, правової і цивілізованої держави [1, с. 30]. Варто зазначити, що ціннісне ядро особистості найбільш ефективно формується в системі освіти, де, зокрема, відбувається й засвоєння людиною духовно-культурних цінностей рідного народу.

Вивчення питань духовного розвитку особистості у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО через формування в них національних культурно-духовних цінностей передбачає, насамперед, висвітлення вимог професійної діяльності дошкільного педагога до рівня розвитку його духовної сфери. Аналізуючи професійно-кваліфікаційну характеристику вихователя ДНЗ, відзначимо, що особливі вимоги висуваються до культурно-духовного рівня

цього фахівця, що забезпечує його здатність до розвитку культури особистості і суспільства в різних аспектах, передбачає спроможність аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, знати рідну й іноземні мови, використовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки; опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації [2]. Таким чином, згідно вимогам до професії, вихователь має бути освіченою, високо духовною особистістю, носієм найкращих національних та загальнолюдських культурних цінностей.

Процес формування національних культурно-духовних цінностей майбутніх вихователів пов'язаний, насамперед, з ідеями та засобами народної педагогіки, що є основним компонентом відродження і розвитку сучасної системи освіти.

Вихователь у системі дошкільної освіти виступає одним із головних суб'єктів формування у дітей національних культурно-духовних цінностей. Цей процес є педагогічно керованим й ґрунтується на ідеях загальнонаціонального відродження України, на найкращих здобутках народної педагогіки. При цьому, формувати національні культурно-духовні цінності може лише національна система дошкільного виховання, оскільки особистість дитини повинна перебувати під постійним впливом духовної культури свого народу, носієм якої має виступати вихователь. Це є необхідним для найповнішого розкриття і розвитку природних здібностей, етнопсихологічних

особливостей підростаючого покоління як представників певної національної культури.

Підготовка національних педагогічних кадрів, зокрема, вихователів ЗДО, розглядається нами як важлива умова вирішення проблеми формування національних цінностей підростаючого покоління. На думку вчених, для плідного засвоєння й прийняття педагогом провідних ідеалів, норм і установок майбутньої педагогічної діяльності, гуманістичних педагогічних цінностей освіти, що включають загальнолюдські та національні цінності, необхідно проживати і переживати, відстоювати і затверджувати вказані цінності в соціально корисній і продуктивній творчій діяльності в процесі професійно-педагогічної підготовки. Будучи засвоєними і визнаними, виявленими в емоційній сфері і в суб'єктно-особистісній діяльності, цінності прямо впливають на становлення професіоналізму майбутнього педагога [3, с. 338].

При підготовці майбутніх вихователів до професійної діяльності необхідно враховувати, що використання ідей української народної педагогіки в освітньому процесі ЗДО є провідним шляхом соціалізації дитини, успішної адаптації її до навколишнього середовища завдяки переданню підростаючому поколінню народної мудрості. Тому, на думку О. Стягунової, ефективний процес виховання педагогу необхідно здійснювати лише на підґрунті використання ідей української народної педагогіки та власних розвинутих національно-духовних переконань [3]. За твердженням авторки, виховання дітей дошкільного віку на ідеях української народної педагогіки ґрунтується на певних передумовах, а саме: історико-педагогічних – звернення вихователів до ідей української народної педагогіки, вивчення в історичній ретроспективі та творче використання в умовах сьогодення найкращих ідей та багатой спадщини провідних педагогів, митців,

громадських діячів, які зверталися до вивчення народної педагогіки; соціальних – практичне використання ідей української народної педагогіки в ЗДО з метою збагачення процесів соціалізації, інкультурації, культурного розвитку особистості дитини у дитячому колективі; психологічних – співставлення досвіду народної педагогіки та сучасних психолого-педагогічних досліджень з метою врахування сенситивних періодів, провідної діяльності, вікових новоутворень, зон актуального і найближчого розвитку дошкільника [3].

Підкреслимо, що якісне виконання педагогом освітніх завдань багато в чому залежить від низки сформованих у нього професійних цінностей. При цьому, необхідною є інтеріоризація вихователем цієї системи цінностей, перетворення свідомості педагога на певний внутрішній стандарт людської поведінки і відносин. Для виконання своїх обов'язків педагогу необхідно визнавати їх своїми, внутрішньо бути з ними згодним. Система цінностей педагога – це його внутрішній світ, що виникає більшою мірою як результат процесу професійно-педагогічної підготовки у

вищому закладі освіти [4].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, успішна реалізація стратегічних напрямів дошкільної освіти та виховання, де велику роль відіграє розвиток ціннісної складової особистості дитини, забезпечується якісною професійною підготовкою майбутнього вихователя, сформованістю в нього високої духовності. Духовний розвиток особистості майбутнього вихователя та набуття ним професіоналізму має здійснюватися на засадах ціннісної спрямованості професійно-педагогічної підготовки, орієнтованої на формування у майбутніх фахівців національних культурно-духовних цінностей.

Грунтовне вивчення питань формування духовних цінностей майбутніх вихователів в освітньому процесі педагогічного ВНЗ, виявлення механізмів формування ціннісної складової в особистості майбутнього вихователя, засвоєння шляхів передавання національних культурно-духовних цінностей та їх опредмечування у майбутній педагогічній діяльності є перспективним напрямом подальших наукових розвідок порушеної проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. Дрогобич: Відродження, 1992. 178 с.
2. Професійно-кваліфікаційна характеристика вихователя дошкільного навчального закладу на основі компетентнісного підходу / Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників / Категорія: Проект «Кваліфікаційні вимоги до змісту діяльності педагогічних працівників» у рамках проекту «Рівний доступ до якісної освіти» URL: <http://oipoppp.ed-sp.net/node/600>.
3. Стягунова О.О. Передумови використання ідей української народної педагогіки у дошкільних навчальних закладах. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2011. Вип. 2.* URL: <http://www.yandex.ua/cleclk/jsreidir>.
4. Філімонова Т. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кропивницький, 2019. 24 с.

*Стаття надійшла до редакції
21 листопада 2025 р*

**ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОСВІТИ В
САМОСТІЙНІЙ УКРАЇНІ**

УДК 37.01(477):37.091.4 Ващенко

ЗАЙЧЕНКО ІВАН,

доктор педагогічних наук, професор,

Комунальний заклад “Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені
Т.Г. Шевченка Черкаської обласної ради”

Тоді як у 1936 р. сталінська конституція проголошувала, а більшовицька пропаганда трубила про повну й остаточну перемогу соціалізму в СРСР і перехід СРСР до побудови комунізму, професор Григорій Григорович Ващенко (1878-1967), уродженець села Богданівка колишнього Прилуцького повіту Полтавської губернії (нині Чернігівська область) мріяв і закладав основи майбутньої державності та системи освіти в майбутній самостійній Україні

Ще в 1948 р. в журналі української еміграції “Авангард” (Лондон-Мюнхен, чч. 3-4(12-13)) він опублікував статтю під назвою “Завдання національного виховання української молоді”; у 1946 році у Мюнхені надрукував глибокозмістовне дослідження під назвою “*Виховний ідеал*”, в якому науково обґрунтував теоретико-методологічні основи майбутньої української національної школи, національної системи освіти й виховання, проаналізував виховний ідеал українця, що відповідає психічним природним властивостям української людини, запропонував конкретні ідеологічні, науково-педагогічні й практично-освітні шляхи й засоби, успішна реалізація яких сприятиме формуванню ідеалу українця, громадянина-патріота, життєвою метою якого буде служіння Богові й Батьківщині і формування таких рис і характеру молоді, як ідеалістично-релігійний світогляд, любов до України, висока й безкомпромісна принциповість, мужність, чесність, лагідність і гуманність, альтруїзм і солідарність, дисциплінованість,

довготривала праця, здоровий оптимізм, рішучість. А такі риси характеру має забезпечувати українська національна школа й національна система освіти в Україні [1].

У 1957 році у Мюнхені Г. Ващенко опублікував науково-педагогічну брошуру під назвою “Проект системи освіти в самостійній Україні”, яка складається зі Вступу і чотирьох окремих статей: “Система освіти в царській Росії”; “Більшовицька система освіти в Україні”; “Системи освіти в західній Європі та Америці”; “Засади української освітньої системи” [4].

У Вступі Г. Ващенко писав: “Події міжнародної політики розвиваються так, що ми можемо сподіватися розпаду протиприродної більшовицької держави, яка принесла стільки нещастя мільйонам населення СРСР і загрожує катастрофою всьому людству. Коли саме розпадеться СРСР, сказати важко, а що він розпадеться, і то в порівняно скорому часі, в цьому не може бути сумніву. Про це свідчить велика економічна криза в СРСР, внутрішні суперечності й боротьба всередині комуністичної партії, а особливо – політичні повстання на теренах СРСР і навіть у концентраційних таборах.

З розпадом більшовицької держави для поневолених Москвою народів, і в тому числі для українців, відкриються перспективи щодо розбудови свого національного й культурного життя” [4, с. 30].

За переконанням Г. Ващенка, одним з найважливіших питань в галузі освіти є питання про освітню систему. Під системою

освіти він розумів мережу освітньо-виховних закладів, що існують у певній державі, починаючи від дитячого садка й закінчуючи університетами, вищими технічними школами та академією наук.

Різно й аргументовано розкритикувавши освітню політику й систему освіти в царській Росії (становість, багатоваріантність, низький кошторис міністерства народної освіти на освіту, крайній формалізм, існування шкіл-тупиків, низький рівень охоплення школою населення, русифікаторську політику Москви в галузі народної освіти (мова викладання в усіх школах була російська), тяжке матеріальне й моральне становище народних учителів та ін.), а також освітню політику й систему освіти в Радянському Союзі (тоталітарний характер, марксистсько-ленінську теорію у галузі виховання, її партійний і класовий характер, вчення про класову мораль, проблеми родини й статевої моралі, внутрішні суперечності й облудність, суперечності й непослідовності у формулюванні понять “інтернаціоналізм”, “патріотизм”, “політехнізм”, недотримання проголошених принципів розбудови освіти та ін.), – Г. Ващенко запропонував основні принципи й систему національної освіти в майбутній самостійній, незалежній від російського імперіалізму, суверенній, соборній, демократичній Україні.

На думку Г. Ващенко, система освіти в Україні має відповідати соціально-політичному устроєві держави, психології українського народу та його національним традиціям. Необхідно також в критичному осмисленні, творчо використати вітчизняний і зарубіжний досвід минулого й сучасного. [4, с. 31].

Г. Ващенко стверджує, що у розбудові системи освіти особливе значення має ідеологія, а не виробничі відносини, як це намагаються довести марксистки. Особливо переконливо про це свідчить історія Європи в середні і нові віки.

В основу соціально-економічного устрою слід покласти християнську любов і справедливість. Форма державного демократичного устрою в майбутній Україні може бути монархічною, або республіканською. У самостійній Україні не мусить бути жодної експлуатації людини людиною або успадкованих привілеїв.

“Гаслом, під яким має провадитися виховання української молоді, є: Служба Богові й Батьківщині. Перша абсолютна вартість для молоді є Бог, друга – Батьківщин” [1, с. 174].

“Благо Батьківщини є:

1. Державна незалежність, можливість для українського народу вільно творити своє політичне, соціальне, господарське і релігійне життя.

2. Об’єднання всіх українців незалежно від їх територіального походження, церковної приналежності, соціального стану в одну спільноту, що пройнята єдиними творчими прагненнями і високим патріотизмом.

3. Справедливий державний устрій, який би підтримував лад у суспільстві і забезпечував особисті права й волю кожного громадянина й сприяв розвитку й прояву його здібностей, спрямованих на громадське добро.

4. Справедливий соціальний устрій, при якому зникала і неможлива була б боротьба між окремими групами суспільства.

5. Високий рівень народного господарства й справедлива організація його, що забезпечувала б матеріальний добробут всіх громадян, була позбавлена елементів експлуатації.

6. Розвиток духовної культури українського народу: науки, мистецтва, освіти. Піднесення її на такий рівень, щоб Україна стала передовою країною світу.

7. Високий релігійно-моральний рівень українського народу, реалізація в житті вчення Христа.

8. Високий рівень здоров'я українського народу, зведення до мінімуму всяких середнього хвороб і виродження” [1, с. 174-175].

Система освіти в Україні, на думку Г. Ващенко, мусить мати структуру:

1. Передошкільне і дошкільне виховання: материнський догляд або ясла до 3-ох років, дитячий садок від 3-х до 6-ти років.

2. Початкова школа від 6-и до 14-и років.

3. Середня школа: класична гімназія, реальна школа, середні технічні школи, учительська семінарія, середня агрономічна школа, середня медична школа від 14-и до 18-и років.

4. Висока школа: університет, високі технічні школи, педагогічний інститут, академія мистецтва, консерваторія, військова академія від 18-и до 22-23 років.

5. Позашкільна освіта.

6. Науково-дослідчі установи: Академія наук, Академія педагогічних наук” [4, с. 65].

У перші роки після поразки СРСР на його колишніх теренах, у тому числі й в Україні, буде провадитися уперта збройна боротьба. Тому потрібна буде організація спеціальних військових шкіл, що готуватимуть старшинські кадри і військових фахівців. Це мають бути, в першу чергу, військові академії, куди прийматимуться лише ті, що мають закінчену середню освіту й пройшли попередню військову підготовку.

Необхідно буде організувати українську Академію педагогічних наук, забезпечивши її всім потрібним для науково-дослідницької роботи. Академія мусить мати свої філії у таких містах України, як-от: Львів, Харків, Одеса, Січеслав, Полтава. Мусять бути організовані науково-дослідні педагогічні інститути, педагогічні станції, лабораторії, що мають збирати педагогічний матеріал, провадити експерименти й систематичні дослідження. До участі в праці академії й науково-дослідних закладів треба буде залучати найширші кола вчительства, що буде, з одного боку, сприяти піднесенню

рівня науково-дослідної роботи, а з другого боку, серед самого вчительства буде збуджувати дух шукань і творчості.

З цим зв'язане також широко розгорнуте видавництво педагогічних творів, шкільних підручників, літератури для молоді різного віку. Видавництво підручників і літератури для молоді має бути, в першу чергу, справою держави, для чого при міністерстві освіти має бути організований спеціальний видавничий відділ. Проте видавництво може бути й приватним.

Першим ступнем в освітньо-виховній системі є виховання передошкільне й дошкільне. Воно провадиться у родині, в дитячих яслах і дитячих садках. Перш за все, це стосується фізичного розвитку людини. Не менше значення має раннє дитинство і в психічному розвитку людини. Отже, в самостійній Україні ранньому дитинству мусить бути приділена дуже велика увага.

Найкращі наслідки у вихованні дітей дошкільного віку може дати співпраця родини й дитячого садочка. Роль дитячого садка може бути особливо велика у національному вихованні дітей. Тут вони засвоюють українські пісні, удосконалюють свою мову, знайомляться з природою і традиціями своєї країни, навчаються українських танців і т. ін. При педагогічних інститутах у потрібно буде організувати факультети дошкільного виховання, а в педагогічній літературі мусять знайти належне місце праці з питань дошкільного виховання.

У вихованні дітей шкільного віку, особливо підлітків і юнаків, першу роль має школа. Між школою усіх ступнів і родиною мусить бути міцний зв'язок. Школа й родина мусять діяти в одному напрямку. Школа мусить виховувати в дітей пошану до батьків і старших, а батьки мусять знати, чого навчаються діти в школі, і створювати їм відповідні умови для виконання шкільних завдань. Крім того, батьки іноді мають

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

підтримувати школу матеріально. Особливо це буде потрібним у перші роки існування самостійної української держави.

В самостійній Україні мають існувати установи освіти позашкільної. Це перш за все “Просвіти”, що відіграли таку велику роль в культурному розвитку нашого народу, зокрема селянства.

В українських молодіжних організаціях виховується любов до Батьківщини, прагнення до боротьби за її волю. З огляду на це і в самостійній українській державі молодіжні організації мусять входити в освітньо-виховну систему як одна з важливих ланок її. Вони мусять існувати при кожній школі й працювати під керівництвом досвідчених педагогів.

Співробітництву між школою і родинами учнів мусять сприяти батьківські комітети, що мають існувати при всіх початкових і середніх школах. У справі контакту між школами й родинами велику роль можуть відіграти шкільні літературні вечірки, концерти, вистави.

Було б доцільним, щоб освіта в

самостійній Україні у всіх її формах перебувала під керівництвом міністерства освіти. В міністерстві освіти мають працювати агрономи, інженери, лікарі і т. ін. Міністерство освіти має поділятися на відділи в залежності від професійного напрямку освіти. При міністерстві освіти мають існувати відділи, що обслуговують певний контингент учнів, а саме: дошкільний і позашкільний.

У своїх творах Г. Ващенко висловив ще чимало порад і рекомендацій, спрямованих на розбудову й розвиток державності й освіти в майбутній самостійній Україні. Він зауважив, що не вважає свій проєкт завершеним і досконалим, а таким, що потребує доповнень і уточнень, оскільки всякий проєкт є тим вагомішим, наскільки він міцніше пов'язаний з конкретною дійсністю, проте саме існування самостійної української держави є проблемою, що має стати дійсністю лише за умови впертої й жертвенної боротьби українського народу за свою самостійність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ващенко Григорій Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Том 1. (Третє видання). Полтава: Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. 191 с.
2. Ващенко Григорій. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. Видання перше. Київ, Українська Видавнича Спілка, 1997. 441 с.
3. Ващенко Григорій. Виховання волі і характеру: Підручник для педагогів. Київ, видавництво «Школяр», 1999. 385 с.
4. Ващенко Григорій. Твори. Том 4. Праці з педагогіки та психології. Київ, «Школяр» – «Фада» ЛТД, 2000. 416 с.
5. Григорій Ващенко. Хвороби в галузі національної пам'яті. К., 2003. 336 с. 6. Григорій Ващенко. Спогади. Статті. Київ, «Школяр», 2006. 464 с.

*Стаття надійшла до редакції
25 листопада 2025 р*

**ВПЛИВ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО
КОМПОНЕНТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

УДК 373.3.043.2 – 056.2/.3

ЯРОВА АНАСТАСІЯ,

здобувачка вищої освіти

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Науковий керівник: Гринькова Лариса, викладач

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Люди з особливими потребами мають право на пенсійне забезпечення, проте наш обов'язок – допомогти їм стати самостійними, незалежними членами суспільства, які насолоджуються життям, створюють повноцінні сім'ї, приносять користь країні, а не чекають на допомогу від неї. Отримання такими особами якісної загальної та професійної освіти є однією з основних і невід'ємних умов забезпечення їх повноцінної участі у житті суспільства.

Вітчизняні психологи В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, О. Савченко та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та адаптації до суспільних норм.

Об'єктом вивчення у вітчизняних психологів є також проблема підвищення мотивації до пізнавальної діяльності: Г. Костюк розробляв підходи до формування мотивації через діяльність; С. Максименко розглядає мотивацію як пусковий механізм розвитку здібностей, наголошує на важливості особистісно орієнтованого навчання; І. Бех досліджував, як формування моральних орієнтирів впливає на бажання навчатися.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими

потребами. Вони пізнають основи незалежного життя, засвоюють нові форми поведінки, спілкування, взаємодії, вчаться виявляти активність, ініціативу, свідомо робити вибір, досягати згоди у розв'язанні проблем, приймати самостійні рішення.

Співпраця з іншими дітьми сприяє розвитку емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами, вдосконаленню пізнавальних психічних процесів, розвитку мовлення та комунікативних здібностей. Злагоджена робота команди педагогів створює оптимальні умови для засвоєння знань, формування умінь і навичок, активізує дієві позитивні мотиви учіння.

Враховуючи, що спілкування з ровесниками сприяє формуванню адекватної самооцінки, вчить дітей співпраці з іншими, розвиває емпатію, а у 4 класі виступає в ролі провідної діяльності, можна стверджувати, що інклюзивне навчання учнів з особливими освітніми потребами активізуватиме вагомні соціальні мотиви їх пізнавальної діяльності.

В учнів можна досить легко активізувати мотиви, пов'язані із почуттям власної гідності. Закономірно, що у дітей з особливими освітніми потребами значно легше сформувати бажання довести іншим свою значущість. Часто, не маючи можливості продемонструвати досягнення у спорті, учні реалізують свої кращі сторони у навчанні. Якщо врахувати, що вони мало часу проводять у веселих компаніях за межами школи, то створюються сприятливі

можливості для реалізації їх амбіцій. Виважене, вдало продумане спілкування з вихованцем педагогів і батьків, інтуїтивне відчуття того, з ким і коли потрібно його порівняти, може включити таку вагому мотивацію, що дитина з особливими потребами може стати однією з найуспішніших в класі.

Активізація мотиву, пов'язаного із почуттям власної гідності, може забезпечуватись також через стимулювання дитини до надання допомоги слабшим учням. Це не лише допоможе учню з особливими освітніми потребами відчути себе потрібним, а й сприятиме налагодженню стосунків з товаришами, можливо, створить умови для включення в інтимно-особистісне спілкування. Особливо корисно використовувати даний прийом по відношенню до учнів-інтравертів.

Якщо дитина з особливими потребами не входить до категорії сильних учнів даного класу, можна залучити її до допомоги меншим учням. У такий спосіб ми не лише підтримаємо почуття власної гідності учня з особливими потребами, а і сприятимемо активній пізнавальній діяльності. Для того, щоб показати себе з позиції старшого і розумнішого, учень з особливими освітніми потребами добросовісно повторить теоретичні положення, які він має донести до меншого. Як відомо, найкращий спосіб щось засвоїти – пояснити це іншим. Учень, який перебуває в ролі учителя, не лише пояснює теоретичні положення, а й наводить власні приклади, продумує процес закріплення вивченого. Подібні заняття не лише сприяють закріпленню знань, а й мають значний розвиваючий потенціал, бо вимагають активного залучення усіх пізнавальних психічних процесів, розвивають вміння проникати у внутрішній світ іншого, передбачати його хід думок, відчувати втому. Учень з особливими потребами стає значно уважнішим на

власних заняттях для того, щоб у разі необхідності бути готовим продемонструвати підопічному свою ерудицію.

Дещо менш вагомим, але теж дієвим у молодшому шкільному віці може бути і мотив, пов'язаний із почуттям обов'язку перед товаришами. Цей мотив працює у дружному згуртованому колективі із правильно сформованою громадською думкою. Для того, щоб не підвести клас, допомогти створити чи підтримати позитивну думку у авторитетних осіб про їх колектив, учень готовий до прояву вольових зусиль, додатково наполегливої роботи над підвищенням рівня власних знань, умінь і навичок. Для активізації даного мотиву педагоги організують заняття у формі змагання команд. Ще більшу активність дитина з особливими потребами виявляє тоді, коли змагання відбуваються не всередині класного колективу, а між паралельними класами. Окрім бажання підтримати свій клас, додатково працює мотив, пов'язаний із почуттям власної гідності. Учень охоче демонструє свої можливості перед новою аудиторією глядачів.

Як відомо, апетит приходить під час їжі. Якщо інклюзивне навчання дитини з особливими потребами здійснювалось під мудрим керівництвом колективу педагогів і батьків, то успішне засвоєння передбачених індивідуальною програмою знань, умінь і навичок сприятиме формуванню дієвих пізнавальних мотивів учіння.

На уроках читання, громадянської освіти учні пізнають особливості людських стосунків, виявляють причини конфліктів, пізнають сенс життя. Чим активніше обговорюється проблема, чим більше учнів залучається до її аналізу, тим більше це впливає на формування переконань, ідеалів дітей. Учні навчаються слухати один одного, розуміти і поважати думку кожного. Під час

індивідуального навчання обмежені можливості для організації дискусій, тому в інклюзивних класах активне обговорення вчинків персонажів літературних творів сприяє формуванню в учнів з особливими потребами читацьких інтересів, активізує пізнавальні мотиви учіння.

В умовах загальноосвітньої школи створюються сприятливі умови для вивчення іноземної мови. Діти мають можливість слухати вимову інших учнів, порівнювати зі своєю, знаходити помилки у мовленні однокласників та уникати їх у власному мовленні. Інклюзивне навчання сприяє активному засвоєнню іноземної мови не лише на заняттях, а й в позаурочних формах

роботи: конкурсах, театралізованих виставах, зустрічах з носіями мови тощо.

Отже, взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. В інклюзивних класах, у першу чергу, акцентується увага на розвитку сильних якостей і талантів вихованців з особливими потребами, а не на їх проблемах. Учні з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки учням з особливими освітніми потребами і мотивують їх до цілеспрямованого використання нових знань і вмінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бех І. Д. Особистість у саяві духовності: монографія. Київ - Чернівці: «Букрек», 2021. 244 с.
2. Електронна книга «Путівник для педагогів та батьків дітей з особливими потребами» 2016 URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/putivnik-dlja-pedagogiv-ta-bat-kiv-ditej-z-osoblivimi-potrebami-2392153.html>
3. Інклюзивна освіта та навчання в сучасних умовах трансформацій: психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. Одеса: Гельветика, 2023. 180с.
4. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Путівник для педагогів та батьків дітей з особливими потребами. Діти з особливими потребами загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Харків: Ранок, 2018. 111с.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія. Видання 3-є, перероблене та доповнене. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 272 с.
6. Порошенко М.А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300с
7. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах Нової української школи / укладач Литвин І.М., Гавриленко Т.Л. Черкаси: «ЧОПОПП Черкаської обласної ради».2020.76с.

*Стаття надійшла до редакції
25 листопада 2025 р*

**ОСВІТА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ**

УДК 159.923.5:37.015.311 – 042.3

КАЗАК ОЛЕКСАНДР,

здобувач освіти

КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

***Abstract:** The theses consider the role of education as a key factor in the formation of personality and the development of his/her competencies in modern conditions. The influence of the educational environment on the intellectual and social development of the person is analyzed. The importance of the competency-based approach, which contributes to the development and self-realization of the personality, is emphasized. The role of education in the formation of life guidelines is highlighted.*

***Keywords:** education, personality, competencies, socialization, development.*

Освіта виступає фундаментальним чинником, який забезпечує всебічний розвиток особистості та формування ключових компетентностей, необхідних для життя в сучасному суспільстві. Завдяки освітньому середовищу дитина засвоює знання, соціальні норми, моделі поведінки, духовні та моральні цінності, що є базою для формування її світогляду. У період стрімких соціальних змін освіта забезпечує розвиток критичного мислення, комунікативних умінь та здатності до саморозвитку, що визначає життєву успішність людини.

Проблема впливу освіти на формування особистості знайшла відображення у працях І. Беха, Л. Маценко, Ю. Козловського та інших науковців, які підкреслюють, що освітній процес не обмежується передачею знань, а включає виховання, розвиток і підтримку індивідуального потенціалу людини [1;2;4].

Концепція Нової української школи наголошує на компетентнісному підході, який спрямований на розвиток критичного мислення, автономності, творчості та відповідальності учнів.

Метою нашого дослідження є аналіз ролі освіти у формуванні особистості та визначення основних напрямів впливу

освітнього середовища на розвиток компетентностей.

Освіту часто вважають ключем до успіху, як на особистісному рівні, так і на суспільному. Вплив освіти є глибоким – від дошкільної до вищої освіти, від того, як люди думають, взаємодіють з іншими до того, як роблять свій внесок у суспільну справу.

Освіта виходить за межі класної кімнати, забезпечуючи основу для навчання протягом усього життя; освіта допомагає людині бути впевненій в собі та формує її самооцінку, вона сприяє реалізації людського потенціалу і вчить долати труднощі, перешкоди та досягати своїх цілей і мрій [3].

Освіта розширює можливості людей, надає їм знання, навички та інструменти, які допомагають зрозуміти навколишній світ та ефективніше взаємодіяти з іншими. Вона заохочує їх критично мислити про світ, кидати виклик існуючим нормам та розвивати власні переконання та цінності.

Освіта також сприяє емоційному інтелекту, допомагаючи людям розуміти та керувати своїми емоціями, будувати здорові стосунки та орієнтуватися у складнощах соціальної взаємодії.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Освіта як засіб особистісного розвитку, дозволяє людям досліджувати нові ідеї, культури та філософії, розширюючи світогляд та сприяючи глибшому розумінню себе та навколишнього світу. Освіта виховує допитливість, креативність та любов до навчання, заохочуючи до інтелектуального зростання.

Завдяки освіті люди отримують доступ до ширшого спектру кар'єрних можливостей, вищої заробітної плати та більшого задоволення від роботи. Освіта забезпечує основу для кар'єрного зростання, дозволяючи людям здобувати спеціалізовані навички, які роблять їх більш конкурентоспроможними на ринку праці. Це шлях до особистісного зростання та незалежності, що відкриває двері до нових можливостей та дає можливість формувати свою долю.

Освіта сприяє громадянській активності та соціальній відповідальності. Освічені люди більш схильні брати участь у демократичних процесах, займатися волонтерством у своїх громадах та робити свій внесок у соціальні справи. Освіта заохочує людей ставати активними, залученими членами суспільства. Вона вчить їх, як брати участь у конструктивному діалозі, вирішувати проблеми спільно та робити вагомий внесок у розвиток своїх громад.

Важливість освіти очевидна і в багатьох інших аспектах нашого життя, від економічного зростання до соціального розвитку та прогресу науки і технологій [2].

У світі, що характеризується швидкими змінами та технологічним прогресом, основна роль освіти зміщується від простого передавання змісту до формування

компетентності – інтегрованої здатності використовувати знання, навички та ставлення для успішного виконання реальних завдань.

Наведемо приклади окремих важливих компетентностей, які розвиває освіта:

- Критичне мислення та вирішення проблем (когнітивна компетентність);

- Комунікація та співпраця (міжособистісна компетентність);

- Особистісна усвідомленість та адаптивність (внутрішньоособистісна компетентність).

Крім того, освітній процес здійснює вплив на особистість у таких напрямках:

- Інтелектуальний розвиток: формує логічне та критичне мислення, пізнавальні інтереси особи, здатність аналізувати інформацію;

- Моральний і духовний розвиток: виховує етичні норми, громадянську відповідальність, толерантність;

- Емоційно-вольова сфера: сприяє розвитку саморегуляції, мотивації та внутрішньої стійкості;

- Самореалізація: допомагає виявити здібності, обрати професійний шлях і розвивати індивідуальний потенціал [1;3].

Отже, освіта є провідним механізмом становлення особистості, який забезпечує формування цінностей, компетентностей і життєвих орієнтирів людини.

Освіта – один із найпотужніших інструментів, які ми маємо для формування майбутнього. Вона розширює можливості людей, стимулює економічне зростання, сприяє соціальному розвитку та рівності, розвиває науку і технології, а також робить внесок у глобальний мир і безпеку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
2. Козловський Ю. М., Ортинський В. Л., Дольнікова Л. В. Педагогіка. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2020. 372 с.

3. Кузьмінський А.І., Омеляненко В. Л. Педагогіка. Київ: Знання-Прес, 2003. 418 с.

4. Маценко Л.М. Педагогіка сімейного виховання. Київ: Компрінт, 2019. 377 с.

5. URL: <https://www.aiu.edu/blog/the-importance-of-education-shaping-the-future-of-individuals-and-societies/>

*Стаття надійшла до редакції
18 листопада 2025 р*

ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ РОБОТИ З МУЗИЧНО ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

УДК 378.091.212.3:78-056.45

КОБУК ОКСАНА

викладач циклової комісії

методики музичної освіти та вокально-хорової підготовки

КЗВО «Луцький педагогічний коледж»

СМОКОВИЧ ТЕТЯНА

викладач циклової комісії фортепіано

КЗВО «Луцький педагогічний коледж»

На сучасному етапі проблема обдарованості визначається сукупністю певних здібностей, що зумовлюють особливо успішну діяльність людини у визначеній області й виділяє її серед інших осіб. Практично судити про здібності можна по сукупності таких показників, як швидкість просування людини в оволодінні відповідною діяльністю, якісний рівень її досягнень, схильність до занять цією діяльністю, співвідношення успішності і зусиль, затрачених для досягнення цих результатів.

Поки людина не розпочала направленої діяльності, у неї існують тільки потенційні здібності до її виконання, що є властивостями її особистості, що частково розвилися з її задатків, але більш сформованими її досвідом. Але як тільки вона починає цю діяльність, її потенційні здібності стають актуальними здібностями, що не тільки виявляються, але і формуються в цій діяльності.

Найбільш загальною класифікацією здібностей є розподіл їх на дві групи: загальні і спеціальні. Під загальними здібностями розуміється така система

індивідуально-вольових властивостей особистості, що забезпечує відносну легкість і продуктивність в оволодінні знаннями і здійсненні різних видів діяльності. Загальні здібності є наслідком як багатого природного дарування, так і всебічного розвитку особистості.

Під спеціальними здібностями розуміють таку систему властивостей особистості, що допомагає досягти високих результатів у якій-небудь спеціальній області діяльності, наприклад літературної, образотворчої, музичної, сценічної тощо.

Елементарні загальні здібності, властиві усім людям.

В умовах загальноосвітньої школи важливо правильно організувати роботу учителя з обдарованими дітьми, не тільки створюючи необхідні умови для їх розвитку, а й психологічно готуючи їх до наполегливої праці, самовиховання.

Обдаровані діти - діти, в яких у ранньому віці виявляють здібності до виконання певних видів діяльності [3]. Вони вирізняються серед однолітків яскраво вираженими можливостями в досягненні результатів на якісно вищому рівні, який

перевищує певний умовний "середній" рівень. Їх успіхи не є випадковими, а виявляються постійно.

Обдаровані діти характеризуються порівняно високим розвитком мислення, тривким запам'ятовуванням навчального матеріалу, розвинутими навичками самоконтролю в навчальній діяльності, високою працездатністю тощо. Їм властива висока розумова активність, підвищена схильність до розумової діяльності, неординарність, свобода самовияву, багатство уяви, сформованість різних видів пам'яті, швидкість реакції, вміння піддавати сумніву у науковому осмисленню певні явища, стереотипи, догми.

Обдаровані діти зазвичай володіють відмінною пам'яттю, яка заснована на ранньому оволодінні мовою і абстрактним мисленням. Їх відрізняє здатність класифікувати і категоризувати інформацію і досвід, уміння широко користуватися накопиченими знаннями [4].

Розглянемо художній та творчий типи.

Художній вид обдарованості, як правило, проявляється у високих досягнень у художній діяльності - музиці, танці, живопису, скульптурі, сценічній діяльності. Вчитель повинен бачити ці здібності, сприяти їхньому розвитку і в разі дійсно високого рівня їх прояву подбати про те, щоб така дитина якомога швидше потрапив до відповідального фахівця, який зміг би професійно з ним займатися. Як і в попередніх випадках, цей тип обдарованості може виявлятися у школярів з різним ступенем широти: є діти, у яких виявляється ціле "віяло" різних художніх здібностей:

дитина і співає, і танцює, та ще й чудово малює. Багато видатних творчих особистостей характеризувалися поєднанням ряду різних художніх здібностей, однак є творчі особливості, а відповідно і діти лише з однією яскраво вираженою здатністю такого роду [1].

Для виявлення музично обдарованих дітей в музичних школах використовують діагностику основних музичних здібностей, як ладове почуття, музично-слухове уявлення, музично-ритмічне почуття, здатність сприймати, переживати, точно відтворювати і створювати нові ритмічні сполучення. Можна використовувати метод діагностики, який пропонує К.В. Тарасова в монографії "Онтогенез музичних здібностей" [1].

На основі викладеного можна зробити висновок про те, що в сучасних освітніх умовах важливо правильно організувати роботу вчителя з обдарованими людьми, не тільки створюючи необхідні умови для їхнього розвитку, а й психологічно готуючи їх до наполегливої праці, самовиховання. Отож, у свою чергу необхідними і актуальними у наші дні є розвиток обдарованості – результату складної спадковості і соціального середовища, опосередкованості діяльності майбутніх фахівців. Варто наголосити, що «динамічна теорія обдарованості» не випадково набуває популярності серед сучасних педагогів-дослідників, воно змінює парадигму педагогічної підтримки дитячої обдарованості, роблячи перехід від «діагностики відбору до діагностики розвитку».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алфімов В., Зотова І. Психологічні відмінності обдарованих ліцеїстів. *Рідна школа: Щомісячний науково-педагогічний журнал*. 2005. №5. С.14-15.
2. Барко В.І., Тютюнников А.М. Як визначити творчі здібності дитини? Київ: Україна, 1991. 82 с.
3. Горай Ю. Творчі здібності та обдарованість. *Психолог*. 2006. №25. С.12.

4. Діагностика обдарованості у фізико-математичній сфері у школі/ Бажанюк В.С. *Проблеми загальної та педагогічної психології - збірник наукових праць Інституту психології ім.П.С. Костюка АПН України. Т.7. Вип.1.* Київ: 2005. С.48-60.

5. Морозова Л. Питання дитячої обдарованості в американській системі шкільної освіти. *Рідна школа. №7. 2006.* С.78-80.

*Стаття надійшла до редакції
23 листопада 2025 р*

**ТВОРЧИЙ ВИМІР ОСВІТИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА УМОВА РОЗВИТКУ ТА
ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ
ОГЛЯД ІДЕЙ КЕНА РОБІНСОНА**

УДК 378.093.2.017 : 37.091.4 Робінсон

КУЗЬМИНСЬКА ДІНА,

Викладач КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Постановка проблеми. У сучасній освіті особливого актуальності набуває розвиток таких якостей здобувача, які забезпечують не лише засвоєння знань, а й їх творче застосування, критичне осмислення та побудову індивідуальної траєкторії особистісного й професійного зростання. Однією з таких характеристик є креативно-рефлексивний потенціал, проте його структура, педагогічні умови розвитку та способи інтеграції в освітній процес потребують уточнення й наукового обґрунтування.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання творчості в освіті широко висвітлені у працях Кена Робінсона, який підкреслює динамічність нестандартного мислення, взаємодію процесів генерації та оцінювання ідей, значення відкритості, дослідження неоднозначності та прийняття помилок як частини творчого процесу. У педагогічній літературі також виокремлюються підходи до творчої діяльності, пов'язані з інтеграцією групової роботи, відкритих завдань та проєктної діяльності.

Мета статті – проаналізувати зміст, структуру та педагогічні умови розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти на основі концепції творчості Кена Робінсона та сучасних підходів до творчого навчання.

Виклад основного матеріалу. Креативно-рефлексивний потенціал особистості доцільно розглядати як цілісну характеристику, у якій поєднуються здатність людини усвідомлювати власні мотиви, переконання й внутрішні суперечності та вміння творчо мислити, знаходити нові смисли й по-новому інтерпретувати досвід. У контексті сучасної освіти розвиток цього потенціалу є ключовим, оскільки саме він забезпечує здатність здобувачів освіти не лише відтворювати знання, а й генерувати інноваційні ідеї, критично оцінювати власну діяльність і відповідально будувати індивідуальну траєкторію особистісного та професійного зростання [1].

У працях Кена Робінсона творчість осмислюється як базова здатність людини, що має ключове значення для сучасної освіти та розвитку суспільства. Автор визначає творчість як *процес формування оригінальних ідей, що мають цінність* [3, с. 132]. Це визначення містить три основні елементи – процесуальність, оригінальність і цінність. У цих компонентах сконцентрована концепція творчості К. Робінсона, яка підкреслює її динамічність та залежність від взаємопов'язаних стадій, де творчість тлумачиться не як одноразовий акт, а як

тривалий процес, у якому взаємодіють різні компоненти [2; 3]. Автор виділяє два ключові процеси: *створення*, що передбачає генерацію нових ідей та *оцінювання*, що дає змогу перевірити їхню актуальність, якість та відповідність меті. Творчий результат виникає саме на перетині цих двох процесів, оскільки якість творчого продукту залежить від того, наскільки людина вміє поєднувати етап створення з етапом оцінювання. Звідси випливає педагогічне завдання: допомогти здобувачам освіти оволодіти цим поєднанням, навчити їх переходити від генерації до критичного аналізу.

«Освіта – не лінійний процес підготовки до майбутнього. Її мета – плекати таланти й здібності, які дадуть нам змогу повноцінно жити в теперішньому моменті й творити майбутнє для самих себе» [3, с. 205]. У педагогічній концепції дослідник розрізняє два підходи до організації творчої діяльності в освіті – *навчання за допомогою творчості* і *навчання задля творчості* [3, с. 222]. Навчання за допомогою творчості полягає у використанні творчих методів для засвоєння навчального матеріалу. Тут творчість виступає інструментом мотивації та активізації здобувачів освіти. Навчання, спрямоване на розвиток креативності, має іншу мету – формування творчих здібностей особистості. Це передбачає таку організацію освітнього процесу, за якої здобувачі отримують досвід роботи з відкритими запитаннями, пошуку альтернативних рішень, участі у групових проєктах і використання уяви для аналізу інформації різного змісту [3].

Кен Робінсон підкреслює, що творчість формується через дослідження неоднозначності, виявлення зв'язків між різними явищами та аналіз суперечностей. Саме тому навчання задля творчості має опиратися на відкритість, дослідницький підхід і прийняття помилок як частини процесу. Науковець визначає структуру

творчого навчання через три головні педагогічні завдання: *заохочення* – формування у здобувачів освіти віри у власний творчий потенціал і готовності експериментувати. Це базова умова, без якої розвиток творчості неможливий; *визначення* – допомога особистості виявити власні творчі здібності, інтереси й «стихію». Автор наголошує, що всі люди здатні до творчості, але в різних галузях: творчий музикант не обов'язково є творчим математиком, і навпаки; *розвиток* – організація навчання, що дозволяє суб'єктам освітнього процесу удосконалювати творчі вміння через дослідницьку діяльність, ризик, критичне мислення та самовираження [3].

Учений формує низку принципів, які педагог має реалізувати, якщо його мета – сприяти розвитку творчих здібностей здобувачів освіти: *заохочувати* експериментування та дослідження й формувати толерантність щодо помилок; стимулювати появу нових ідей без негайної критики; *підтримувати* можливість вираження особистісних переживань та почуттів; *пояснювати й проговорювати* етапи творчого процесу; *розвивати* інтуїцію та естетичні судження; *формувати* навички критичного оцінювання ідей. Ці умови створюють простір, у якому творчість може розвиватися як природний і водночас педагогічно організований процес [3].

У працях Кена Робінсона підкреслюється важливість розмежування понять «творчість» та «інновація». На думку автора, освітні та професійні організації частіше говорять про інновації, тоді як справжня культура інновацій неможлива без розвитку творчості. Він наголошує, що інноваційність ґрунтується на підтримці трьох взаємопов'язаних процесів: уяви, творчості та новаторства. Уява визначається як здатність викликати подумки образи подій, ідей і можливостей, які не сприймаються безпосередньо органами чуття. Творчість К.

Робінсон, як уже зазначалося вище, трактує як процес формування оригінальних ідей, що мають цінність. Новаторство ж означає практичне втілення таких ідей. Отож творчий процес має триєдину структуру: уява дає змогу бачити можливості, творчість генерує нові ідеї, а новаторство реалізує їх у практиці. Освіта, що спрямована на розвиток творчості, повинна забезпечити умови для гармонійної взаємодії цих трьох компонентів.

Особливу увагу Кен Робінсон приділяє ролі творчого лідера як ключової фігури, що визначає характер взаємодії між уявою, творчістю та новаторством. Він виокремлює три сфери діяльності творчого лідера – *особисту, групову та культурну*, кожна з яких має власні принципи і завдання. В *особистій сфері* головним завданням творчого лідера є підтримка творчого потенціалу кожного учасника освітнього процесу. Перший принцип у межах цієї сфери – визнання того, що *кожна людина володіє творчими здібностями*; другий – розуміння, що новаторство є результатом уяви; ранні етапи будь-якого проєкту невід’ємно пов’язані з творчим пошуком, імпровізацією, мозковим штурмом та експериментуванням. Третій принцип полягає в тому, що *творчість є навичкою*, яку можна розвивати: вона не обмежується натхненням, а потребує майстерності, досвіду і систематичної практики. *Групова сфера* пов’язана з умінням формувати й підтримувати творчі команди. Четвертий принцип підкреслює *значення різноманіття*: творчість зростає там, де є відмінності досвідів, поглядів і стилів мислення; п’ятий принцип – *необхідність співпраці*: інновації виникають із взаємодії, а не ізольованої роботи. Шостий принцип – *важливість часу*: творчий процес неможливо форсувати, тому освітнє середовище має забезпечувати простір і темп, необхідні для визрівання ідей. *Культурна сфера* охоплює створення

загальної атмосфери новаторства в організації. Сьомий принцип наголошує, що *творчі культури гнучкі та відкриті до змін*; восьмий принцип підкреслює *роль допитливості*: інтерес, питання, дослідження мають бути основою освітньої взаємодії. Дев’ятий принцип акцентує *значення творчих просторів* – фізичних і ментальних середовищ, що стимулюють уяву, створення ідей і дослідницьку діяльність [3, с. 185-204].

«Освіта і професійний вишкіл – це ключі до майбутнього. Ключ можна обертати у два боки. Повернете в один бік – і замкнете ресурси; повернете в інший – відімкнете ресурси і повернете людям їхнє справжнє Я» [3, с. 231]. Ця думка підкреслює, що якість освіти вимірюється тим, наскільки вона відкриває простір для реалізації автентичної інтенції особистості.

Висновки. Креативно-рефлексивний потенціал є важливим чинником успішності здобувачів освіти в умовах сучасних змін. Його розвиток можливий за умови цілеспрямованої організації творчого навчання, що поєднує рефлексію, генерацію ідей та їх критичний аналіз. Концепція Кена Робінсона дозволяє педагогічно структурувати творчий процес і виокремити принципи, які забезпечують розвиток творчих здібностей здобувачів. Реалізація цих принципів у практиці сучасної освіти сприятиме становленню особистості, здатної до інноваційного мислення й самостійного прийняття рішень.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з уточненням діагностичних критеріїв креативно-рефлексивного потенціалу особистості здобувачів освіти, експериментальною перевіркою ефективності педагогічних технологій творчого навчання та розробкою методичних рекомендацій для впровадження відповідних підходів у закладах фахової передвищої та вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кузьминська Д.М. Ідея креативної рефлексивності та її психологічне обґрунтування. *Психологія і суспільство*. 2024. № 1. С.159-170. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.01.159>
2. Робінсон К., Ароніка Л. Ви, ваша дитина і школа. Як прокласти шлях до найкращої освіти. Львів: Літопис, 2018. 240 с.
3. Робінсон. К. Освіта проти таланту. Сила творчості. Львів: Літопис, 2017. 256 с.

*Стаття надійшла до редакції
23 листопада 2025 р*

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ
«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

УДК 373.3.091.2:57.081.1

ОЖГО ДАРИНА, БУГАЙЧУК АНАСТАСІЯ,

здобувачки фахової передвищої освіти

Луцького педагогічного фахового коледжу

КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради, м.

Науковий керівник: Алла Хомячук,

викладач КЗВО «Луцький педагогічний інститут»

Волинської обласної ради

Постановка проблеми. Сьогодні інтегрований курс «Я досліджую світ» займає провідне місце у формуванні світогляду здобувачів початкової освіти. Він є структурною основою природничої, соціальної та громадянської освітньої галузей у початковій школі. Під час реалізації концепції Нової української школи дуже актуальним є переосмислення методики організації уроків, адже саме інтеграція змісту забезпечує системне пізнання довкілля, явищ і процесів. Для впровадження інтегрованого курсу необхідним було оновлення педагогічних стратегій. Вони спрямовані на розвиток дослідницьких умінь, критичного мислення, здатності працювати в групах та брати участь у рефлексивній діяльності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітній процес у рамках курсу «Я досліджую світ» передбачає широке застосування діяльнісного підходу. Цей підхід дуже цінний, адже здобувачі початкової освіти не просто слухають і відтворюють інформацію, але й розв'язують

проблемні ситуації, ставлять запитання, здійснюють дослідження, обговорюють свої спостереження та роблять висновки. Це дозволяє формувати в них науковий стиль мислення, уміння аналізувати взаємозв'язки явищ, застосовувати знання у практичних ситуаціях. Дослідження показують, що рівень пізнавальної активності учнів підвищується в процесі проблемного навчання. Він стимулює пошукову діяльність, формує навички самостійного здобуття інформації та критичного осмислення матеріалу [5].

Мета тез. Узагальнення сучасних науково-методичних підходів до організації уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі та визначення ключових особливостей їх проведення в умовах реалізації концепції Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Особливе місце у процесі вивчення курсу займає проектна діяльність. Вона сприяє одночасному розвитку багатьох компетентностей: природничої,

ініціативності та підприємливості, соціальної та громадської, екологічної грамотності та здорового життя. Робота над проєктами у початковій школі сприяє розвитку у здобувачів освіти вміння створювати новий продукт, користуючись знаннями і навичками, отриманими під час навчання: макети, мініпостереження, моделі предметів, презентації, дослідницькі звіти. Важливим є те, що проєкти орієнтовані на життєві ситуації. Вони формують здатність бачити проблему, добирати відповідну інформацію, аналізувати її та презентувати результати своїх досліджень чи спостережень. У процесі роботи над проєктами вчитель виконує роль помічника, наставника.

В основі концепції НУШ лежить поняття “педагогіки партнерства”, що визначає нову роль учителя як наставника, який підтримує ініціативи учнів, сприяє їх творчому самовираженню та залучає здобувачів початкової освіти до взаємодії та взаємоповаги. Партнерська взаємодія сприяє створенню атмосфери довіри у колективі, спільної відповідальності та права вибору кожного, рівності сторін та активної діяльності всіх учасників процесу навчання. Уроки, які побудовані на принципах педагогіки партнерства, мають чітку та логічну структуру: мотивація, постановка проблеми, дослідження, аналіз, узагальнення і рефлексія [1].

Сучасна методична література підкреслює необхідність комплексного застосування інтерактивних методів. До них належать ігри в ролях, роботи в парах і групах, обговорення у колі, навчальні експерименти, дидактичні ігри тощо. Під час застосування цих методів підвищується інтерес до змісту освітнього процесу. Учні краще запам'ятовують матеріал, формують уміння співпрацювати та висловлювати власну думку [2; 3].

Також значна увага в сучасному курсі приділяється цифровим ресурсам. Дуже корисними є інтерактивні підручники, онлайн-модулі, мультимедійні матеріали, віртуальні лабораторії і онлайн-тести для самоперевірки. Електронний підручник — це не просто спосіб показати матеріал. Він допомагає організувати пошукову роботу учнів, оцінювати їхні результати та давати завдання різного рівня складності. Такий підручник також підвищує інтерес дітей до навчання.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» також потребує належної організації міжпредметних зв'язків. Уроки мають поєднувати природознавчі, технологічні, математичні, соціальні та мовно-комунікативні елементи, щоб забезпечити системність і цілісність сприйняття світу. Важливо, щоб інтеграція була змістовною, а не формальною. Знання з різних дисциплін повинні бути об'єднані навколо однієї теми, щоб здобувачів освіти змогли побачити зв'язки між ними та сформувати цілісну картину світу, що є основним завданням інтегрованого курсу. Такий підхід допомагає учням глибше осмислювати навчальний матеріал і непомітно заохочує застосовувати його у своєму житті. Він розвиває здатність робити власні висновки та критично мислити, що є ключовими результатами інтегрованого підходу у навчанні [2].

Вищезазначений рефлексивний компонент уроку є необхідним для формування в здобувачів початкової освіти вміння оцінювати власні успіхи, аналізувати свої помилки та працювати над завданнями, які у процесі викликали труднощі. Існують різноманітні методи рефлексії: щоденники спостережень, де учні записують свої успіхи і невдачі, «сендвіч-рефлексія», коли вони згадують два позитивні аспекти та один, що потребує покращення, прийом «Світлофор», коли учні оцінюють свою роботу за трьома кольорами: зелений, жовтий і червоний, та

багато інших методів. Рефлексія сприяє розвитку відповідальності та формування самоконтролю в здобувачів освіти.

Організація освітнього процесу в курсі «Я досліджую світ» потребує від учителя високого рівня професійної підготовки. Обов'язковим є підвищення класифікації вчителів, застосування цифрових інструментів, організації дослідницької діяльності. У різних університетах України (наприклад, у НПУ ім. М. Драгоманова, Київському університеті ім. Бориса Грінченка, СумДПУ ім. А. С. Макаренка) та тренінгових центрах, таких як «Освіторія», EdEra й Prometheus, вже впроваджено модулі та курси з методики викладання інтегрованих курсів для вчителів НУШ.

Проте впровадження інтегрованого курсу супроводжується певними викликами. До них належать недостатня кількість якісних дидактичних матеріалів, різний рівень цифрової грамотності педагогів, потреба у гнучкому плануванні уроків та врахуванні освітніх потреб кожної дитини. Також важливо постійно оновлювати зміст відповідно до реальних життєвих ситуацій і змін у суспільстві[3; 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Єпіхіна М. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у Новій українській школі в контексті педагогіки партнерства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2019.*
2. Засекіна Т. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Алатон, 2019.
3. Мірошникова К. Особливості уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2024.
4. Павлова Т. Електронний інтерактивний підручник з інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: інструментальні можливості. *Український педагогічний журнал. 2024.*
5. Фат'янова Т. Особливості застосування технології проблемного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Acta Paedagogica Volynienses. 2024.*
6. Фат'янова Т. Практичні аспекти підготовки студентів до впровадження природничої освітньої галузі в межах інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Молодь і ринок. 2025.*
7. Черникова С. Використання інтегрованих уроків при вивченні курсу «Я досліджую світ» Актуальні проблеми навчання і виховання здобувачів початкової освіти. Харків, 2023.

*Стаття надійшла до редакції
16 листопада 2025 р*

ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

УКД 373.3.091.31:57.081.1

ПЕТРУК АННА

здобувачка фахової передвищої освіти

Луцького педагогічного фахового коледжу

КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради, м.

Науковий керівник: Алла Хомячук,

викладач КЗВО «Луцький педагогічний інститут»

Волинської обласної ради

Постановка проблеми. Сьогодні інтерактивні форми роботи на уроках «Я досліджую світ» є важливим засіб продуктивності навчального процесу, адже сучасна початкова школа потребує методичних підходів, що забезпечують активну участь молодших школярів у вивченню матеріалів. Традиційні методи навчання, зосереджені на поясненні та відтворенні, не завжди можуть забезпечити достатній рівень мотивації, інтересу, самостійності й практичного застосування знань. Проблема полягає в тому, що без активного залучення дітей до дослідження, взаємодії та спільної діяльності учні не отримують достатніх можливостей для розвитку ключових основних навичок, визначених основа Нової української школи. Інтегрований курс «Я досліджую світ» поєднує природничу, соціальну, громадянську, технологічну та частково мовно-комунікативну складові, тому потребує таких форм роботи, які дозволяють дитині сприймати світ як цілісну систему. Саме інтерактивні методи сприяють розвитку вміння спостерігати, аналізувати, робити висновки, ставити запитання та застосовувати знання у різних життєвих ситуаціях. Тому питання ефективного використання інтерактивних форм роботи стає особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях О. Пометун і Л. Пироженко інтерактивне навчання

описується як активна взаємодія учнів і вчителя, під час якої знання здобуваються у процесі співпраці, обговорення та обміну думками. Автори наголошують, що інтерактивне навчання підвищує відповідальність і самостійність учнів та створює умови для розвитку критичного мислення.[1]

Н. Бібік звертає увагу на важливість інтеграції навчального матеріалу в початковій школі. На її думку, інтерактивні технології сприяють формуванню цілісної картини світу, підтримують інтерес і забезпечують зв'язок теорії з практикою. [3]

О. Савченко акцентує на тому, що Нова українська школа потребує організації навчання у формі діяльності та співпраці. Авторка зазначає, що інтерактивні методи створюють умови для формування в учнів уміння вчитися, працювати разом, виконувати різні ролі та брати участь у колективному пошуку рішень.[2]

У працях І. Фришиної, Т. Пушкар і Л. Шелестової також підтверджується, що застосування інтерактивних технологій на уроках сприяє розвитку природничої та соціальної компетентностей молодших школярів. Дослідники зазначають, що інтерактивні методи створюють сприятливе освітнє середовище, у якому дитина почувається впевненою, активною і зацікавленою.[4,5]

Мета статті. Метою статті є обґрунтування значення інтерактивних форм

роботи на уроках «Я досліджую світ», визначення їхнього освітнього потенціалу та аналіз впливу на мотивацію, пізнавальну активність і розвиток базових компетентностей молодших школярів.

Виклад основного матеріалу.

Інтерактивні методи навчання створюють умови, у яких учні активно включаються в процес пізнання. У такому середовищі дитина не пасивно слухає пояснення, а бере участь у виконанні завдань, спостерігає, досліджує, висловлює думки, аналізує результати та формує висновки. Як зазначає О. Пометун, інтерактивне навчання ґрунтується на принципі діяльності, де учень здобуває знання через практичний досвід.[1]

Групова робота є однією з найважливіших інтерактивних форм. Під час виконання завдань у групах діти вчаться розподіляти ролі, домовлятися, виконувати спільний план дій, оцінювати результати своєї роботи й роботи інших. На думку О. Савченко, саме через групову взаємодію формуються соціальні та комунікативні компетентності. Рольові, сюжетні та ділові ігри дозволяють учням моделювати життєві ситуації, що є надзвичайно важливим для курсу «Я досліджую світ».[2]

Коли діти виконують ролі екологів, мандрівників, рятувальників чи мешканців певної місцевості, вони вчаться розуміти причини й наслідки подій, оцінювати власні дії та відповідальність. Н. Бібік підкреслює, що рольові ігри сприяють емоційному залученню дітей та підвищують їхнє бажання навчатися.[3]

Дослідницькі методи мають особливе значення, оскільки дозволяють формувати елементи наукового мислення. Під час проведення дослідів учні вчаться висувати припущення, планувати дії, спостерігати, порівнювати результати і робити висновки. Л. Шелестова визнає важливим, що навіть прості досліді підвищують рівень

природничої компетентності та сприяють розвитку дослідницької мотивації.[6]

Важливою складовою інтерактивного навчання є розвиток комунікативних умінь. Під час виконання вправ «Мікрофон», «Коло думок», «Обери позицію» або «Асоціативна мозаїка» учні вчаться висловлювати думку, слухати інших, ставити уточнювальні запитання й аргументувати власну позицію. Т. Пушкар наголошує, що такі вправи створюють умови для прояву ініціативи та розвитку культури мовлення.[5]

Інтерактивні методи дозволяють враховувати індивідуальні відмінності між учнями. Учитель може добирати різні рівні складності завдань, застосовувати варіанти роботи у парах, індивідуальні завдання, творчі мініпроекти. І. Фришина зазначає, що диференціація в рамках інтерактивного навчання забезпечує успішність кожного учня, що підвищує мотивацію і сприяє позитивній самооцінці.[4]

Велика роль в інтерактивному навчанні належить емоціям. Залучення дітей до гри, творчості, спостереження та практичних досліджень створює позитивний настрій, що сприяє кращому засвоєнню знань. О. Пироженко доводить, що позитивні емоції підсилюють ефективність навчання та формують внутрішню мотивацію.[1]

Отже можна стверджувати, що інтерактивні методи роботи на уроках ЯДС є важливим інструментом формування ключових компетентностей, розвитку мислення, творчості та соціальної активності молодших школярів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інтерактивні форми роботи є потужним засобом підвищення якості навчання на уроках «Я досліджую світ». Вони сприяють розвитку пізнавальної активності, формують комунікативні, соціальні та дослідницькі компетентності, дають практичні навички та підвищують інтерес. Наступні кроки — дослідження

впливу інтерактивних технологій на сучасних моделях інтерактивного уроку із розвитком громадської та природничої застосуванням цифрових інструментів. компетентності, а також у розробленні

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ: А.С.К., 2004. С. 45, 88. Доступно на сайті Видавничої групи «А.С.К.»: URL: <https://www.askgroup.com.ua>
2. Савченко О. Я. Нова українська школа: методичні аспекти. Київ: Освіта, 2018. С. 132. Офіційний сайт видавництва «Освіта» URL: <https://osvita.ua/publishing>
3. Бібік Н. М. Інтегроване навчання в початковій школі. Початкова освіта, 2020, № 4, С. 3–7. Журнал «Початкова освіта»: URL: <https://pochatkova-osvita.net>
4. Фришина І. Педагогічні засади використання інтерактивних методів у початковій школі. *Початкова освіта*, 2019. С. 19. Журнал «Початкова освіта»: URL: <https://pochatkova-osvita.net>
5. Пушкар Т. Інтерактивні форми роботи на уроках природознавства. Освіта і розвиток, 2021. С. 41. Електронний архів журналу «Освіта і розвиток»: URL: <https://odjournal.com>
6. Шелестова Л. Формування природничої компетентності молодших школярів. Наукові записки НДУ, 2022. С. 27. *Наукові записки Ніжинського державного університету*: URL: <https://journal.ndu.edu.ua>

*Стаття надійшла до редакції
20 листопада 2025 р*

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

УДК 373.3.012-043.83:502/504

СУПРУН ЯНА, НАУМИЧ ВАЛЕРІЯ,

здобувачки фахової передвищої освіти

Луцького педагогічного фахового коледжу

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Науковий керівник: Алла Хомячук,

викладач КЗВО «Луцький педагогічний інститут»

Волинської обласної ради

Дослідницька діяльність посідає важливе місце у становленні пізнавальної активності молодших школярів, адже саме в цьому віці закладається основа самостійного мислення та прагнення до пізнання [1]. Сучасна школа орієнтується на діяльнісний і компетентнісний підходи, що вимагають залучення учнів до активного аналізу й практичного дослідження. Це означає, що дитина повинна діяти, експериментувати, ставити запитання та шукати власні відповіді

[2]. Такий підхід сприяє формуванню ключових компетентностей, визначених НУШ, і забезпечує розвиток критичного мислення [3].

Проблема організації дослідницької діяльності знайшла відображення у працях українських учених. Н. Бібік наголошує на необхідності створення умов для активного, самостійного пізнання, що є основою сучасних освітніх технологій [1]. О. Савченко підкреслює, що саме використання

спостережень, експериментів, моделей і практичних ситуацій робить навчання осмисленим та діяльним [2]. Дослідники Г. Лаврентєва та О. Топузов зазначають, що розвиток дослідницьких умінь потребує поетапності, системності та застосування навчально-пізнавальних задач, спрямованих на аналіз та узагальнення [3]. Усі ці науковці наголошують, що дослідницька діяльність є ключовою умовою формування наукового мислення в молодшому шкільному віці [1].

Метою статті є узагальнення та систематизація методичних підходів до формування дослідницької діяльності молодших школярів, а також визначення ефективних прийомів, що сприяють розвитку спостережливості, уміння аналізувати та здійснювати елементарні наукові дослідження [2].

Формування дослідницької діяльності ґрунтується на діяльній підході, який передбачає активне залучення учня до взаємодії з об'єктами, явищами й навчальними ситуаціями. Дослідницька діяльність молодших школярів — це цілеспрямований процес пізнання, що включає висунення припущень, спостереження, проведення дослідів, аналіз отриманих результатів і формулювання висновків. Вона спрямована на самостійне відкриття нових знань через практичну взаємодію з навколишнім світом та виконання доступних навчальних досліджень. Учень повинен не лише отримувати інформацію, а й створювати її самостійно — через практичне дослідження, спостереження та дослідницькі завдання [1]. Саме така форма навчання забезпечує сталість знань та розвиток самостійності мислення [3].

Важливим елементом є формування уміння порівнювати та класифікувати предмети й явища. Діти вчаться виділяти спільні та відмінні ознаки, визначати групові характеристики, знаходити закономірності.

Поступовий перехід від простих порівнянь до складніших узагальнень сприяє розвитку логічного мислення [2]. Подібна робота забезпечує підготовку до подальших етапів дослідження, де необхідні вищі форми аналітичної діяльності.

Не менш значущим є формування здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Учні повинні розуміти, що кожне явище має свою причину та наслідок, а зміна однієї умови призводить до змін інших факторів [3]. Постановка вчителем проблемних ситуацій допомагає дітям висувати гіпотези та перевіряти їх під час навчальної діяльності.

Спостереження є базовим методом дослідження та становить основу природничої освіти молодших школярів. Воно розвиває уважність, зосередженість та вміння помічати зміни у навколишньому середовищі. Регулярні спостереження за рослинами, погодою, об'єктами природи формують навички аналізу та фіксації результатів, що є необхідним для подальших експериментальних дій [3].

Досліди та експерименти сприяють розвитку вміння ставити запитання, висувати припущення та отримувати власні результати. Навіть елементарні досліди — зі світлом, водою, тінню, магнітами — навчають дітей логічності та послідовності [2]. Важливим є ознайомлення учнів із поетапністю проведення експерименту: постановка проблеми, гіпотеза, хід роботи, результат, висновок [1].

Екскурсії доповнюють навчальний процес, даючи можливість побачити явища в реальному середовищі. Спостереження на природі підвищують пізнавальний інтерес, мотивують до дослідження та формують практичні навички.

Моделювання дає змогу відтворювати явища в спрощеній формі та працювати із взаємозв'язками між елементами об'єкта. Схеми, таблиці, макети та графічні моделі

сприяють формуванню системного мислення й уміння узагальнювати [2].

Висновки і перспективи дослідження.

Формування дослідницької діяльності молодших школярів — це комплексний процес, який включає діяльнісний, компетентнісний та інтегрований підходи [1]. Найбільш ефективними методами є спостереження, експеримент, порівняння, класифікація, моделювання та навчальні

екскурсії. Саме вони забезпечують розвиток уміння аналізувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та самостійно здобувати знання. Перспективами подальших досліджень є розроблення методик інтегрованих занять і створення нових форм організації навчальної діяльності, спрямованих на розвиток дослідницької компетентності в умовах НУШ [3].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ: Алатон, 2012. 368 с.
3. Лаврентьева Г. П., Топузов О. М. Дослідницька діяльність учнів початкової школи: методичні засади. *Початкова освіта*. 2019. № 4. С. 12–17.

*Стаття надійшла до редакції
22 листопада 2025 р*

ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЧЕРЕЗ ГРУПОВІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

УДК 373.3.016:51

САВЧУК ОКСАНА, ОСТАПЮК ВІКТОРІЯ,

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний інститут»
Волинської обласної ради

Постановка проблеми. В умовах розбудови української державності та інтеграції до європейського освітнього простору ключовим завданням освіти стає виховання свідомого громадянського суспільства. Концепція «Нової української школи» визначає, що сучасна освіта повинна не лише транслювати знання, а й формувати ціннісні орієнтири: повагу до гідності, відповідальність та вміння конструктивно взаємодіяти [5].

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню питань демократизації освіти та впровадженню інтерактивних методів присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, фундаментальні принципи демократичного

врядування в школі та створення безпечного середовища ґрунтовно висвітлено у посібниках Ради Європи авторства Е. Бекман та Б. Траффорда [1]. Автори переконливо доводять, що «немає іншого способу навчити молоде покоління демократії, як забезпечити йому щоденний досвід демократії у кожному аспекті і на кожному рівні шкільного життя» [1, с. 5]. Специфіку реалізації громадянської змістової лінії безпосередньо в математичній освіті досліджує Т. Богдан, яка вказує на нерозривний зв'язок між математичною логікою та демократичними принципами [2]. Зарубіжні дослідники І. Сентурк та Н. Ойман (I. Senturk, N. Oyman) у своїх роботах емпірично доводять, що демократичні

практики на уроках математики підвищують мотивацію та соціальну адаптацію учнів [4].

Виділення невіршених раніше частин проблеми. Традиційно вважається, що демократичні цінності формуються переважно на уроках гуманітарного циклу, проте математична освітня галузь володіє не меншим, а подекуди й більш дієвим потенціалом для розвитку демократичних цінностей через специфіку організації освітнього процесу.

Метою пропонованих тез є аналіз та узагальнення методичних аспектів використання групової роботи на уроках математики для формування демократичних цінностей здобувачів освіти. Наукова новизна підходу полягає в обґрунтуванні того, що математична задача може виступати не лише інструментом перевірки компетентностей та здатностей, а й засобом комунікації, який дозволяє здобувачам освіти на практиці опанувати алгоритми демократичного прийняття рішень: обговорення, аргументацію, пошук консенсусу та спільну відповідальність.

Математика як освітня галузь сприяє розвитку критичного мислення, вміння аналізувати факти та відрізнити доведені твердження від хибних припущень. Як слушно зауважує Т. Богдан: «Математика є важливим предметом підготовки громадян до активного життя в демократичному суспільстві... Математичні закони регулюють багато процесів у сучасному житті та впливають на взаємодію людини-громадянина з різними професійними та соціальними структурами» [2, с. 249]. Однак саме форма організації освітнього процесу – групова робота – перетворює урок з академічного процесу на тренінг соціальної взаємодії. Групова освітня діяльність дозволяє трансформувати клас у мікромодель демократичного суспільства, де кожен учасник має право голосу і водночас несе відповідальність за спільний результат.

Ефективним інструментом формування толерантності та поваги до думки іншого є використання інтерактивної технології «Акваріум». Алгоритм реалізації цієї методики, описаний у фаховій літературі [3], передбачає специфічну організацію простору: одна група працює в центрі класу, обговорюючи варіанти розв'язання задачі, а інші спостерігають за процесом комунікації. Такий формат роботи дозволяє здобувачам освіти на практиці вчитися не перебивати, слухати аргументи опонента та висловлювати незгоду коректно («Я думаю інакше, тому що...»), а не «Ти неправий»). Цей підхід унаочнює тезу, що істина народжується в дискусії, а різноманітність поглядів збагачує спільне рішення.

Розвитку навичок співпраці та взаємодопомоги сприяє методика «Ажурна пилка» (Jigsaw). Відповідно до рекомендацій, наведених у науково-методичних джерелах [3], освітній процес організовується у кілька етапів: спочатку здобувачі освіти працюють у «домашніх» групах, потім розходяться по «експертних» для опанування окремої частини матеріалу (наприклад, властивостей певної геометричної фігури), і врешті повертаються, щоб навчити своїх товаришів. Успіх усієї команди залежить від того, наскільки якісно кожен учасник опрацює свою частину. Такий механізм виховує розуміння цінності колективної праці та персональної відповідальності перед спільнотою, що є базовими принципами солідарного суспільства.

Важливим елементом демократичної освіти є свобода вибору. На уроках математики вона реалізується через надання групам можливості обирати рівень складності завдань або спосіб їх розв'язання (графічний, аналітичний, практичний). Крім того, здобувачі освіти самостійно розподіляють ролі в групі: спікера, секретаря, тайм-кіпера. Така практика

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

привчає дітей до самостійності, самоорганізації та відповідальності за прийняті рішення, адже від вибору стратегії залежить фінальний результат роботи всієї групи.

Особливої уваги заслуговують завдання відкритого типу та моделювання життєвих ситуацій, наприклад, розрахунок бюджету спільної подорожі або планування шкільного заходу. Виконуючи такі проекти, учні інтегрують математичні знання з громадянськими компетентностями, вчать домовлятися про раціональне використання ресурсів та враховувати інтереси всіх учасників групи.

Емпірична перевірка дієвості запропонованих підходів здійснювалася методом цілеспрямованого спостереження за освітнім процесом. Аналіз уроків математики, побудованих на використанні технологій «Акваріум» та «Ажурна пилка»,

дозволив зафіксувати позитивну динаміку залученості здобувачів освіти. Характерно, що в умовах групової роботи здобувачі освіти демонстрували не лише академічну активність, а й соціальну зрілість: вміння аргументувати свою позицію без агресії, дотримуватися регламенту та підтримувати партнерів. Це підтверджує гіпотезу про те, що математична діяльність є ефективним інструментом для тренування навичок демократичної взаємодії.

Висновки та рекомендації. Отже, використання групових форм роботи на уроках математики в початковій освіті є потужним засобом формування демократичних цінностей. Системне впровадження таких методів дозволяє виховати активних громадян, які вміють співпрацювати, поважають права інших та готові до свідомого життя в демократичному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бекман Е., Траффорд Б. Демократичне врядування в школах : посібник / пер. з англ. Л. Парашенко. Осло : The European Wergeland Centre, 2013. 88 с.
2. Богдан Т. М. Демократичні засади у математичній освіті. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2019. Вип. 3. С. 249–257.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Грищенка. Київ : МОН України, 2016. 40 с.
4. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : А.С.К., 2007. 144 с.
5. Senturk I., Oyman N. Democratic Classroom Practices in Mathematics Teaching. *Journal of Mathematics Education*. 2023. Vol. 5, no. 1. P. 45–52.

*Стаття надійшла до редакції
23 листопада 2025 р*

НАВЧАННЯ ЯК ДІАЛОГ: РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ ЧУЖОЇ ДУМКИ

УДК 377.8.091.31:159.955.4

СТАНКЕВИЧ ІННА,

кандидат політичних наук, викладач суспільних дисциплін,
Чортківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
імені Олександра Барвінського

***Abstract.** The article examines the concept of learning as dialogue, which enhances the development of critical thinking and fosters students' ability to accept alternative viewpoints. The*

study analyses the Socratic dialogue method and modern discussion formats that create a safe educational environment, teach children to express ideas respectfully, and listen to opponents without aggression. The relevance of dialogic approaches is justified in the context of educational reform and the growing need for social and communicative competencies. The article highlights the positive impact of dialogic practices on students' reflection, tolerance, and emotional self-regulation.

Keywords: *dialogic learning, critical thinking, Socratic dialogue, discussion, communication, tolerance, educational environment.*

Сучасна освіта орієнтується на формування у здобувачів освіти умінь критично мислити, аргументовано висловлювати власну позицію та поважати думку інших. Однак традиційна модель навчання, що часто ґрунтується на монологічному стилі взаємодії «вчитель → здобувач освіти», не завжди створює умови для розвитку діалогічності та взаєморозуміння. Діти нерідко стикаються з труднощами у веденні конструктивної дискусії: можуть проявляти агресію у висловлюваннях, не вміють слухати співрозмовника, перебивають, уникають аргументації.

Проблема полягає у пошуку таких методичних підходів та організаційних форм навчання, які забезпечать діалог як освітню взаємодію, а не лише обмін репліками. Особливої актуальності набувають методи, що допомагають здобувачам освіти осмислено будувати діалог, ставити відкриті запитання, аналізувати різні точки зору та робити усвідомлені висновки. До таких методів належать "Сократівський діалог", різноманітні дискусійні формати, технології розвитку критичного мислення [1, с.16].

Питання розвитку критичного мислення засобами діалогу досліджується у працях Л. Виготського, М. Бахтіна, П. Фрейре, М. Ліпмана, які наголошували на ключовій ролі діалогічної взаємодії у пізнавальному розвитку дитини. У вітчизняних та зарубіжних дослідженнях (О. Пометун, І. Дичківська, Р. Пол, Д. Клустер, К. Мерсер) підкреслюється, що залучення школярів до

дискусій і проблемного обговорення сприяє формуванню аргументаційних умінь, навичок аналізу інформації, розвитку емоційного інтелекту.

Метод «Сократівського діалогу» розглядається у працях Г. Елліота, В. Нельсона, а також у сучасних педагогічних методиках як спосіб формування культури запитання, вміння ставити уточнювальні та критично спрямовані запитання. Щодо дискусійних форматів, широко вивчаються такі методи, як «Кола Віденського», «Дебати», «Світове кафе», «Акваріум», «Коло думок», які допомагають здобувачам освіти не лише формулювати власні судження, а й приймати альтернативні погляди.

Попри значну кількість досліджень, питання інтеграції діалогічних та сократівських методів, адаптація їх до вікових особливостей дітей та оцінка ефективності залишаються недостатньо розкритими. Це зумовлює потребу в подальшому науково-методичному опрацюванні.

Мета дослідження: обґрунтувати педагогічні умови та методичні підходи до використання діалогічних технологій (зокрема Сократівського діалогу та дискусійних форматів) для розвитку критичного мислення й уміння приймати чужу думку у здобувачів освіти.

Основні завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади діалогічного навчання та його роль у розвитку критичного мислення.

2. Дослідити можливості застосування методів «Сократівського діалогу» в освітньому процесі.

3. Охарактеризувати сучасні дискусійні формати, що сприяють формуванню культури ненасильницького спілкування та поваги до позиції співрозмовника.

4. Визначити критерії та показники розвитку у здобувачів освіти уміння слухати, аналізувати та приймати альтернативні думки.

5. Розробити рекомендації для викладачів щодо впровадження діалогічних форм навчання.

Діалогічний підхід до навчання ґрунтується на ідеї, що знання формується у взаємодії, а мислення розвивається тоді, коли здобувач освіти має можливість ставити запитання, відповідати, аргументувати та слухати інших. Навчання, організоване як діалог, сприяє розвитку критичного мислення, оскільки змушує здобувача освіти аналізувати інформацію, порівнювати різні позиції, робити висновки та переосмислювати власні погляди.

Одним із найбільш ефективних інструментів діалогічного навчання є метод «Сократівського діалогу», що базується на постановці відкритих, проблемних і уточнювальних запитань. Під час такого діалогу здобувачі освіти вчаться не просто давати правильну відповідь, а розмірковувати, шукати причинно-наслідкові зв'язки, пояснювати свою думку. Запитання типу «Чому ти так думаєш?», «Як це можна довести?», «Які є альтернативні варіанти?» сприяють розвитку логічного мислення, уміння аргументувати та дійти самостійного висновку [2, с. 29].

Другим напрямом, який стимулює культуру діалогу, є застосування дискусійних форматів. Практика показує, що такі форми роботи, як «Коло думок», «Акваріум», «Дебати», «Естафета думок», «Світове кафе», «Звіт без автора»

«Комунікативна сітка», «Адвокат Диявола», метод дискусійного дебату «Віденське коло» істотно підсилюють здатність здобувачів освіти вести конструктивну розмову без агресії. У ході дискусії здобувачі освіти навчаються брати слово, дотримуватися правил спілкування, розрізняти факти й судження, виявляти емоції та контролювати їх. Спільне обговорення формує соціальні навички: толерантність, повагу до співрозмовника, готовність вислухати іншу точку зору.

Інтерактивна технологія «Акваріум» є однією із форм діалогічного навчання сутність якого полягає в тому, що в центрі класу формується невелике коло здобувачів освіти, які ведуть дискусію на задану тему. Решта учасників сидить навколо і спостерігає за перебігом розмови, не втручаючись у неї. Через певний час ролі змінюються: ті, хто був спостерігачем, стають учасниками, а учасники переходять у позицію слухачів. Така організація дозволяє кожному учаснику побути і «рибкою в акваріумі», і уважним слухачем, що сприяє формуванню навичок як говоріння, так і слухання. Метою методу є навчити здобувачів освіти вести продуктивну дискусію, аргументувати власну думку, критично мислити та толерантно ставитися до різних точок зору. Він допомагає виховувати культуру мовлення, взаємоповагу та створює атмосферу емоційної безпеки [3, с. 123].

Метод «Віденське коло» (Viennese Circle) — це структурований формат групової дискусії або дебатів, спрямований на всебічний аналіз складної, суперечливої проблеми. Його головна перевага полягає у забезпеченні рівномірного часу для висловлювання протилежних точок зору та активному залученні всіх учасників, включаючи аудиторію.

Сутність методу «Коло думок» полягає в тому, що всі учасники по черзі висловлюють

свою думку з певного питання чи проблеми. Говорить кожен, і жодна думка не залишається поза увагою. Викладач або модератор слідує за тим, щоб висловлювання були послідовними, щоб не перебивали один одного, і щоб кожен мав рівні можливості для участі. Дана методика допомагає здобувачам освіти відчувати себе частиною спільноти, розвиває навички співпраці, вчить поважати різні точки зору та формує культуру спілкування. Він особливо важливий у сучасних навчальних закладах, де цінуються не лише знання, а й уміння працювати в команді, слухати й бути почутим.

Метод «Світове кафе» — це гнучка, проста у використанні методика групового обговорення, розроблена для полегшення відкритого діалогу та обміну знаннями навколо важливих питань. Вона імітує невимушену, творчу атмосферу кафе, де учасники обговорюють глибокі ідеї за чашкою кави.

Інтерактивна технологія «Комунікативна сітка» - це методика кооперативного навчання, де здобувачі освіти стають експертами в окремій частині проблеми, а потім вчать одне одного. Вона чудово протидіє неприйняттю чужої думки, бо всі змушені слухати одне одного, щоб отримати повну картину.

Зміст методу «Адвокат диявола» прямо спрямований на розвиток критичного мислення та уникнення однобічності суджень. Даний метод вчить приймати роль опонента не тому, що ти так думаєш, а тому, що це необхідно для всебічного аналізу.

Методика форми роботи «Звіт без автора» спрямована на подолання страху висміювання, критики та впливу "зірок" (формальних лідерів) на групову думку.

Технологія «Дебати» — це одна з найефективніших форм діалогічного навчання, яка полягає в організованому обговоренні певної проблеми або питання

між двома чи кількома сторонами, що мають протилежні позиції. Дебати — це структурована дискусія, де учасники поділяються на команди (наприклад, «за» і «проти»). Кожна команда аргументовано відстоює свою точку зору, використовуючи факти, приклади та логічні доводи. Важливо, що дебати мають чіткі правила: регламент часу, порядок виступів, право на запитання та відповіді. Дебати формують уміння вести діалог у конфліктних ситуаціях, навчають шукати компроміс, розвивають логіку, культуру мовлення та впевненість у собі. Це не лише метод навчання, а й практика демократичного спілкування, яка готує учнів до активної участі в суспільному житті [4, с. 96].

Ефективність діалогічного навчання значною мірою залежить від педагогічної позиції викладача. Педагог виступає фасилітатором, організатором взаємодії, який не нав'язує свою думку, а створює умови для самостійних висновків учнів. Успішна реалізація діалогічних методів передбачає підтримання позитивного емоційного клімату, формування правил безпечної комунікації та рівноправної участі всіх учнів.

Дослідження показують, що систематичне використання діалогічних технологій позитивно впливає на такі показники:

- уміння ставити запитання;
- здатність аргументувати власну позицію;
- навички активного слухання;
- толерантність до різних точок зору;
- здатність до рефлексії;
- рівень саморегуляції та емоційної стриманості під час обговорень [5, с. 239-240].

Таким чином, діалог не лише сприяє розвитку критичного мислення, а й виконує важливу соціально-виховну функцію — навчає здобувачів освіти мирно співіснувати, будувати взаєморозуміння та поважати інших.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження встановлено, що навчання, побудоване на основі діалогу, є ефективним засобом розвитку критичного мислення здобувачів освіти та формування в них уміння приймати чужу думку. Методи «Сократівського діалогу» та сучасні дискусійні формати створюють умови для активної пізнавальної діяльності, формують культуру аргументації та сприяють розвитку навичок ненасильницької комунікації.

Науково-педагогічний аналіз показав, що діалогічні технології є дієвими у різновікових навчальних середовищах, де вони допомагають здобувачам освіти навчитися слухати, висловлюватися, порівнювати, ставити запитання і робити висновки. Однак ефективність діалогу значною мірою залежить від педагогічної майстерності викладача, його вміння

створити безпечне середовище, підтримати кожного учасника освітнього процесу та стимулювати взаємодію.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані із:

1. Розробленням методичних рекомендацій для викладачів, які працюють з різновіковими групами щодо системного впровадження Сократівського діалогу.

2. Психолого-педагогічними дослідженнями впливу діалогічних методів на емоційний інтелект здобувачів освіти.

3. Вивченням технологій медіації й ненасильницького спілкування у освітньому середовищі.

4. Апробацією дидактичних ігор та інтерактивних вправ, які сприятимуть розвитку навичок ведення дискусії.

5. Створенням цифрових інструментів, що підтримують діалогічне навчання (онлайн-дискусії, інтерактивні платформи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Берулава Г. А. Методологічні основи діалогічного підходу до освіти. *Педагогіка*. 2011. № 4. С. 15–20.
2. Кремень В. Г. Філософія освіти: екзистенція і діалог. *Філософія освіти*. 2010. № 1–2. С. 27–34.
3. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? *Критичне мислення: теорія та практика*. Київ : Навчальна книга, 2006. С. 120–135.
4. Тягло О. В. Критичне мислення : навч. посіб. Харків : Основа, 2008. 189 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. 2-ге вид. Київ : Академвидав, 2014. 448 с.

*Стаття надійшла до редакції
10 листопада 2025 р*

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

УДК 373.3.091.313-047.37:57.081.1

ЛЯШУК ДАРИНА, СУПРУНОВА АННА,

здобувачки фахової передвищої освіти

Луцького педагогічного фахового коледжу

КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради

Науковий керівник: Алла Хомярчук,

викладач КЗВО «Луцький педагогічний інститут»

Волинської обласної ради

Проектна діяльність у курсі «Я досліджую світ» є важливою складовою сучасного освітнього процесу, спрямованою на формування ключових компетентностей

здобувачів освіти. Її мета полягає не лише в засвоєнні знань, а й у розвитку творчого потенціалу, критичного мислення, уміння працювати в команді, аналізувати інформацію, робити власні висновки.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» забезпечує формування цілісного уявлення учнів про навколишній світ, навчає застосовувати знання з різних галузей — природничої, технологічної, громадянської, соціальної, мистецької, мовно-літературної. Проектна діяльність у цьому контексті стає потужним інструментом інтеграції знань, адже вона дає можливість дитині бачити взаємозв'язки між явищами природи, суспільства та людини. [1, с.1]

Однією з головних переваг проектною діяльністю є те, що вона створює ситуацію успіху для кожного здобувача освіти. Дитина відчуває себе активним учасником освітнього процесу, бере участь у виборі теми, плануванні етапів роботи, розподілі обов'язків у групі, презентації результатів. Такий підхід сприяє формуванню відповідальності, самостійності, організованості та навичок комунікації.

Проектна діяльність реалізується через виконання короткотривалих або довготривалих проєктів. Короткотривалі проєкти, тривалістю один-два уроки, допомагають зосередитись на конкретній темі або проблемі, наприклад: «Як змінюються пори року», «Як людина піклується про природу», «Чому важливо берегти воду». Довготривалі проєкти охоплюють кілька тижнів або навіть місяців і передбачають більш глибоке дослідження: «Моє рідне місто», «Енергія навколо нас», «Подорож у світ професій». [3, с.3]

Реалізація таких проєктів передбачає проходження кількох етапів: визначення проблеми, формулювання мети та завдань, добір інформації, виконання практичних дій, узагальнення результатів і презентація. У процесі роботи учні навчаються

використовувати різні джерела інформації — книги, журнали, інтернет, спостереження, інтерв'ю з дорослими. Особливу увагу приділяють роботі в команді, що розвиває навички співпраці, поваги до думки інших та вміння домовлятися.

Спостереження, експерименти, моделювання, анкетування, міні-дослідження, опитування, підготовка презентацій та виставки — це деякі з методів, що використовуються під час проектною діяльності. Результати проєктів можуть бути різноманітними: плакати, буклети, моделі, екологічні акції, ігри, макети, відеоролики. Це підвищує інтерес дітей до навчання, адже вони бачать практичний результат своєї роботи.

Важливу роль у проектною діяльності відіграє саме вчитель. Він виступає не лише як джерело знань, а як консультант і мотиватор. Учитель спрямовує дітей, допомагає визначити напрями дослідження, оцінити результати, підтримує ініціативу кожного учня. При цьому важливо створити атмосферу довіри, зацікавленості та творчості.[2, с.69]

Проектна діяльність має також важливий виховний потенціал. Вона формує у дітей ціннісне ставлення до природи, праці, людей, життя, Батьківщини. Учні усвідомлюють власну роль у збереженні довкілля, навчаються відповідальному ставленню до ресурсів, навколишнього середовища. Таким чином, проєкти стають засобом розвитку не лише інтелектуальної, а й емоційно-моральної сфери особистості.

Використання проектною діяльності в курсі «Я досліджую світ» сприяє реалізації концепції Нової української школи, адже вона орієнтована на формування компетентностей, необхідних для життя у сучасному суспільстві. Учні набувають уміння вчитися протягом життя, критично мислити, приймати рішення, працювати в команді, ставитися до вчителя як до

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

старшого товариша, бути відповідальними та ініціативними.[4, с.36]

Отже, проєктна діяльність у курсі «Я досліджую світ» є потужним засобом розвитку пізнавальної активності та формування життєвих компетентностей здобувачів освіти. Вона дозволяє дитині не лише спостерігати за навколишнім світом, а й бути його активним дослідником і

творцем. Результати впровадження такого підходу свідчать про підвищення інтересу до навчання, розвиток навичок співпраці, креативності, самостійності. Проєктна діяльність допомагає учням усвідомити цінність власного досвіду, знань і дій, формує готовність до навчання протягом життя, що є основною метою Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрусенко, І. Інтегрований курс «Я досліджую світ»: формування ключових компетентностей молодших школярів. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2022. 1-3с. URL:<https://surli.cc/ysfyqg> (дата звернення: 16.11.2025)

2. Коваль, В. О., Василець, Я. Є. Формування умінь проєктного навчання під час уроків «Я досліджую світ» засобами підручника. Інноваційна педагогіка, Вип. 40, 2024. 68-71с. URL: <https://surl.li/yhrnfe> (дата звернення: 16.11.2025)

3. Нещеретна, С. Технологія проєктного навчання під час уроків інтегрованого курсу «Я досліджую світ» початкової школи. Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 2024. 3с. URL: <https://surl.li/scnutw> (дата звернення: 16.11.2025)

4. Василець, Я. Є. Організація проєктної діяльності учнів початкової школи під час уроків «Я досліджую світ»: магістерська робота, Чернігівський національний педагогічний університет, 2021. 10-47с. URL: <https://surl.lu/xnrwvy> (дата звернення: 16.11.2025)

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2025 р*

СВІТ ГРИ – СВІТ ЕМОЦІЙ: РОЛЬ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО НАСТРОЮ ДИТИНИ

УДК 373.2.015.31:316.663.5]:159.942

КНЯЖУК ГАЛИНА,

вихователь Комунального закладу

"Заклад дошкільної освіти № 24 Вінницької міської ради"

Актуальність дослідження. У сучасному світі, де темп життя постійно зростає, а діти з раннього віку стикаються з інформаційним перевантаженням, особливо важливим стає збереження їхнього емоційного благополуччя. Гра є природною формою діяльності дитини, через яку вона пізнає навколишній світ, розвиває уяву, комунікативні навички та емоційну сферу. Саме у грі дитина вчиться розуміти власні почуття та почуття інших, що сприяє розвитку емпатії та позитивного ставлення

до оточення. Позитивний емоційний стан є запорукою гармонійного психічного розвитку та формування життєвої активності.

В умовах закладу дошкільної освіти гра виступає не лише розвагою, а й ефективним педагогічним інструментом, який допомагає вихователю формувати позитивний настрій дітей. Систематичне використання ігрової діяльності сприяє зниженню рівня тривожності, підвищує самооцінку та створює атмосферу радості й безпеки. У

сучасній педагогіці все більше уваги приділяється емоційному розвитку, тому дослідження ролі гри у формуванні позитивного настрою дитини набуває особливого значення.

Таким чином, вивчення цієї теми є актуальним і має практичну цінність для педагогів, психологів і батьків.

Аналіз останніх публікацій. Проблема ролі ігрової діяльності у формуванні позитивного емоційного стану дитини широко висвітлюється у сучасних науково-педагогічних дослідженнях та безпосередньо пов'язана з положеннями **Базового компоненту дошкільної освіти України**. У документі підкреслюється, що гра є провідним видом діяльності дитини дошкільного віку, через який відбувається розвиток емоційної, соціальної, моральної та пізнавальної сфер. Зокрема, у БКДО зазначено, що саме під час ігрової діяльності дитина вчиться виявляти почуття, співпереживати, формує здатність до саморегуляції та позитивного сприйняття навколишнього світу [2]. Таким чином, ігрова активність виступає важливим чинником у формуванні позитивного настрою та емоційного благополуччя дошкільників.

У працях **Т.О. Піроженко** особливу увагу приділено дослідженню психолого-педагогічних умов організації ігор у закладах дошкільної освіти. Авторка наголошує, що гра допомагає дитині пережити позитивні емоції, розвиває почуття радості від спільної діяльності, формує навички взаєморозуміння та підтримки. На її думку, грамотно організована гра створює сприятливе середовище для гармонійного розвитку особистості [6, с.45].

О.В. Стоєва у своїх наукових працях розглядає ігрову діяльність як ефективний інструмент розвитку емоційного інтелекту дітей. Вона досліджує, як через сюжетно-рольові та творчі ігри формуються вміння

розпізнавати й контролювати власні емоції, а також розуміти емоційні стани інших людей. Стоєва підкреслює, що систематичне впровадження емоційно насичених ігор у виховний процес сприяє стабілізації позитивного настрою дітей [8, с.78].

О.Є. Малихіна у своїх роботах акцентує увагу на педагогічних технологіях, які забезпечують позитивну емоційну атмосферу в групі. Вона досліджує вплив дидактичних і рухливих ігор на розвиток емоційно-вольової сфери дитини. Науковиця зазначає, що навіть короткотривалі ігрові ситуації з елементами змагання чи фантазії викликають у дітей почуття радості, задоволення й упевненості у власних силах [3, с.110].

В.Ю. Підгурська зосереджується на питаннях формування емоційної культури дітей дошкільного віку засобами гри. У своїх працях вона аналізує, як ігрова діяльність сприяє розвитку емпатії, гуманних почуттів, позитивного ставлення до себе та оточення. Авторка підкреслює важливість ролі вихователя як фасилітатора, який допомагає дітям усвідомлювати власні емоції та спрямовувати їх у позитивне русло [5, с.56].

Також у методичних напрацюваннях **Л.В. Перхун** висвітлено практичні аспекти реалізації положень Базового компоненту дошкільної освіти у сфері емоційного розвитку. Вона пропонує ефективні методи ігрової взаємодії, які сприяють створенню доброзичливої атмосфери в групі та зниженню рівня тривожності у дітей [4, с.33].

Отже, аналіз сучасних публікацій свідчить, що більшість дослідників розглядають гру як провідний засіб формування позитивного емоційного стану дитини. У наукових працях акцентується значення системного підходу до організації ігрової діяльності, створення сприятливого емоційного клімату та активної участі педагога у підтриманні позитивного настрою

дітей. Ці ідеї узгоджуються з вимогами Базового компоненту дошкільної освіти, що визначає гру не лише як провідний вид діяльності, а як основу емоційного, соціального та духовного розвитку дитини.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз ролі ігрової діяльності у формуванні позитивного емоційного стану дитини дошкільного віку, а також визначення педагогічних умов, що сприяють створенню сприятливого емоційного середовища у процесі гри. Стаття спрямована на розкриття значення гри як провідного виду діяльності, що забезпечує гармонійний розвиток особистості, формує позитивне ставлення до світу та підвищує рівень емоційного благополуччя дітей.

Виклад основного матеріалу. Ігрова діяльність є провідним видом діяльності дитини дошкільного віку, адже саме в грі вона природно пізнає світ, розвиває мислення, мовлення, уяву, емоції та соціальні навички. Гра для дитини – це не лише розвага, а й спосіб самовираження, спілкування, прояву ініціативи та творчості. Через гру дитина вчиться радіти, співпереживати, долати труднощі, формує почуття впевненості у власних силах і позитивне ставлення до навколишнього світу [7, с.45].

У своїй практичній роботі я переконалася, що гра має потужний вплив на емоційний стан дітей. Навіть короткі ігрові вправи допомагають зняти напруження, створити атмосферу довіри та доброзичливості, покращити настрій у групі. Гра дає змогу дітям відчувати себе успішними, потрібними, прийнятими, що є основою формування позитивного емоційного фону.

Види ігор, які я використовую у своїй педагогічній діяльності, різноманітні й добираються з урахуванням віку, інтересів та емоційного стану дітей.

1. Сюжетно-рольові ігри. Цей вид ігор має надзвичайно важливе значення у формуванні позитивного емоційного стану дитини, розвитку її уяви, соціальних і комунікативних навичок. У сюжетно-рольових іграх діти моделюють життєві ситуації, відтворюють поведінку дорослих, намагаються зрозуміти їхні дії, емоції та взаємини. Найпопулярнішими серед вихованців є ігри «Сім'я», «Лікарня», «Магазин», «Дитячий садок», «Перукарня». Під час таких ігор діти розподіляють ролі, домовляються про сюжет, навчаються висловлювати свої думки та почуття, враховувати інтереси інших. З власного досвіду можу зазначити, що саме в сюжетно-рольових іграх діти, які зазвичай поводяться стримано, поступово розкриваються, стають відкритими й упевненими у собі. Вони вчаться підтримувати одне одного, співпереживати, а це створює у групі позитивну, доброзичливу атмосферу. Такі ігри формують основи моральної поведінки, розвивають уяву та здатність до самовираження, що безпосередньо впливає на емоційний комфорт дитини.

2. Рухливі ігри є важливою складовою емоційного та фізичного розвитку дошкільників. Вони сприяють зняттю напруги, відновленню енергії, створенню гарного настрою й зміцненню дружніх стосунків у колективі. Такі ігри, як «Злови хвіст дракона», «Кіт і миші», «Кольорові острівці», «Не замочи ноги», я часто використовую у своїй роботі. Вони розвивають спритність, увагу, швидкість реакції, координацію рухів, а головне — викликають у дітей щирі радість та задоволення. Під час рухливих ігор діти активно взаємодіють між собою, вчаться дотримуватись правил, радіють не лише власним успіхам, а й досягненням товаришів. Після таких ігор помітно, що діти стають більш енергійними, усміхненими, товариськими, охочіше беруть участь у

спільних справах. Рухливі ігри не лише сприяють фізичному розвитку, а й позитивно впливають на емоційний стан, допомагають підтримувати атмосферу радості, доброзичливості й згуртованості в дитячому колективі.

3. Дидактичні ігри поєднують навчання з емоційним розвитком дитини, допомагають формувати логічне мислення, увагу, пам'ять, а також навички спілкування і розпізнавання емоцій. У своїй практичній роботі я активно використовую ігри «Що змінилося?», «Знайди пару», «Добери настрої до обличчя», «Кому що потрібно». Наприклад, під час гри «Що змінилося?» діти уважно спостерігають за предметами або картками, а потім намагаються помітити зміни, що розвиває їхню спостережливість і концентрацію уваги. Ігри на запам'ятовування та пошук пар допомагають тренувати пам'ять і логіку, а також формують навички взаємодії з іншими дітьми, адже діти вчаться домовлятися та підтримувати одне одного.

Особливу увагу приділяю іграм на розвиток емоційного інтелекту, наприклад, «Добери настрої до обличчя» або робота з картками, де зображені різні мімічні вирази. Ми разом визначаємо, хто радіє, хто сумує, а хто сердиться, і обговорюємо, що може допомогти зробити настрої кращим. Такі вправи допомагають дітям усвідомлювати власні емоції та емоції інших, навчитися висловлювати почуття словами, що формує емпатію, доброзичливість і впевненість у спілкуванні. Дидактичні ігри створюють середовище, де навчання відбувається цікаво і емоційно, що позитивно впливає на загальний настрій дітей і їхню мотивацію до пізнання.

4. Музично-рухливі ігри. Музика є потужним інструментом для створення позитивного настрою та розвитку емоційної сфери дитини. У своїй роботі я часто використовую пісні з рухами та танцювальні

ігри, які поєднують музику, ритм і рух, створюючи емоційно насичене середовище. Улюбленими для дітей є ігри «Веселий потяг», «Танець квітів», «Сонечко і дощик», під час яких діти активно рухаються, повторюють рухи за педагогом, вигадують власні рухи, виконують ритмічні вправи.

Такі ігри допомагають розвивати почуття ритму, координацію рухів, пластику та емоційну виразність. Водночас вони сприяють формуванню дружніх стосунків у групі, вчать дітей уважно спостерігати одне за одним і підтримувати спільний ритм гри. Під час музично-рухливих ігор діти відчують радість, задоволення, знімають напруження і стрес, що позитивно впливає на їхній емоційний стан. Крім того, ці ігри допомагають розвивати уяву, фантазію, творчу активність, що робить процес навчання та розвитку дітей цікавим, захопливим і емоційно позитивним.

5. Театралізовані ігри є одним із найефективніших засобів розвитку уяви, мовлення, соціальної взаємодії та емоційної сфери дошкільників. Вони дають змогу дітям проживати різні життєві та емоційні ситуації, вчитися розпізнавати власні почуття та почуття інших, розрізняти добро і зло, щирість і байдужість. У процесі театралізації дитина перевтілюється в різних персонажів, проживає їхні емоції, експериментує з поведінкою, навчається приймати рішення, знаходити вихід із складних ситуацій. Це сприяє розвитку емпатії, креативності та самовираження [2, с.56].

У своїй роботі я часто використовую невеличкі сценки, які легко адаптувати під вікові можливості дітей: «У лісі на галявині», «День народження зайчика», «Казка про добрі вчинки», «В гостях у друзів». Під час цих ігор діти самостійно обирають ролі, імпровізують, моделюють поведінку персонажів і взаємодіють із товаришами по групі. Найкращий ефект досягається тоді, коли вихователь не керує

діями дітей авторитарно, а виступає партнером, який підказує, підтримує, підбадьорює. Це створює у дітей відчуття впевненості, безпеки, розкутість і радість від участі.

Для щоденної роботи можна рекомендувати театралізовані вправи та ігри, які спрямовані на розвиток емоційного інтелекту та формування позитивного настрою. Наприклад, гра «**Добре слово**», де діти передають м'яч і говорять компліменти одне одному; «**Сонячний промінчик**», у якій кожен називає, що його сьогодні порадувало; «**Посмішка по колу**», де діти по черзі передають усмішку; та вправа «**Дощик і парасолька**», що сприяє розвитку довіри і взаємопідтримки. Такі ігри формують у дітей позитивне мислення, доброзичливе ставлення до оточення, навички співпраці та емпатії, а також допомагають створити дружню, емоційно насичену атмосферу в групі.

Отже, гра є найефективнішим засобом формування позитивного емоційного стану дошкільника. Вона допомагає дитині розкритися, навчитися радіти, співпрацювати з іншими, долати труднощі і бачити в повсякденних ситуаціях щось хороше. Створюючи для дітей можливість для різних ігор, вихователь забезпечує не лише розвиток їхніх умінь і навичок, а й формування гармонійної, життєрадісної та впевненої у собі особистості.

Ігрова діяльність у дошкільному віці має фундаментальне значення для розвитку емоційного благополуччя дитини. Керівництво грою – це не стільки пряме управління діями дітей, скільки створення умов, у яких дитина може вільно проявляти себе, емоційно розкриватися і навчатися співпраці. Правильне керівництво грою передбачає організацію сприятливого емоційного середовища, підготовку матеріалів, добір ігор відповідно до віку та

інтересів дітей, а також підтримку та м'яке направлення дій дітей вихователем.

Роль вихователя у грі полягає у супроводі процесу: вона допомагає дітям домовлятися, пропонує варіанти вирішення ігрових ситуацій, стимулює творчість і фантазію, підказує, як виразити емоції словами або жестами. Через це діти відчувають себе впевненими, захищеними, мотивованими до участі та взаємодії. Керівництво грою також полягає у формуванні позитивного емоційного клімату в групі, де діти вчаться підтримувати один одного, співпереживати, радіти успіхам друзів і долати невдачі разом.

Таким чином, ігрова діяльність у поєднанні з компетентним керівництвом вихователя забезпечує розвиток емоційної стабільності, формування позитивного настрою та готовності дитини до соціальної взаємодії. Керівництво грою стає інструментом, який допомагає не лише навчати та виховувати, а й підтримувати психічне здоров'я та емоційне благополуччя дітей.

Висновки. Ігрова діяльність у дошкільному віці є провідним інструментом формування позитивного емоційного стану дитини. Вона поєднує розвагу, навчання та розвиток, сприяє розвитку уяви, комунікативних навичок, емпатії та здатності до співпраці з однолітками. Через гру діти вчаться висловлювати свої емоції, контролювати поведінку, долати труднощі та отримують задоволення від власних досягнень і взаємодії з іншими.

Різноманітні види ігор — сюжетно-рольові, рухливі, дидактичні, музично-рухливі та театралізовані — забезпечують комплексний розвиток дитини. Вони стимулюють пізнавальні процеси, соціальні навички, фізичну активність і емоційне благополуччя. Використання конкретних ігор, таких як «Сім'я», «Знайди пару», «Веселий потяг», «Добре слово», дозволяє

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

педагогу створювати атмосферу радості, підтримки та довіри у групі.

Роль вихователя в ігровій діяльності полягає у створенні сприятливих умов, педагогічному супроводі та підтримці ініціативи дітей. Керівництво грою сприяє розвитку впевненості у собі, самостійності, позитивного ставлення до себе та інших.

Таким чином, гра стає не лише засобом розвитку і навчання, а й ефективним інструментом формування стійкого позитивного настрою, емоційного благополуччя та гармонійної особистості дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція): затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 20.10.2025)

2. Коваленко О. В., Єпіфанова-Кожевникова Т. В. Слово до слова — звучить рідна мова: дошкільний вік. Харків: «Ранок», 2017. 208 с.

3. Малихіна О. Є. Педагогічні умови формування позитивного емоційного стану дитини в ігровій діяльності. *Педагогічний альманах*. 2022. № 45. С. 110–115.

4. Перхун Л. В. Реалізація положень Базового компоненту дошкільної освіти у сфері емоційного розвитку дітей. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти*. 2021. № 1. С. 33–38.

5. Підгурська В. Ю. Ігрова діяльність як засіб формування емоційної культури дошкільника. *Вісник психології та педагогіки*. 2024. Вип. 67. С. 56–62.

6. Піроженко Т. О. Розвиток емоційної сфери дошкільників у процесі гри. *Психологія і педагогіка дошкілля*. 2020. № 3. С. 45–52.

7. Попович Н. Ф. Дитяча література: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Мукачево: Мукачівський державний університет, 2018. 138 с.

8. Стоєва О. В. Формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку засобами сюжетно-рольових ігор. *Дошкільна освіта: теорія і практика*. 2023. № 2. С. 78–84.

*Стаття надійшла до редакції
18 листопада 2025 р*

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

УДК 373.2.015:37.043.2-056.2/.3

ЛЮБОВ КИРЧ,

вихователь-методист Комунального закладу

«Дошкільний навчальний заклад № 34 Вінницької міської ради»

Постановка проблеми. Інклюзивна освіта в Україні набуває все більшого поширення, що зумовлює необхідність створення сприятливих умов для всебічного розвитку дітей з особливими освітніми

потребами. Одним із пріоритетних напрямів цього процесу є формування соціально-побутових і комунікативних навичок, які забезпечують самостійність, упевненість у собі, здатність до взаємодії з однолітками та

дорослими, а також успішну інтеграцію в соціальне середовище. Водночас проблема полягає у недостатній розробленості науково-методичних підходів до організації діяльності, спрямованої на розвиток зазначених навичок у дітей дошкільного віку з ООП. Педагогічна практика свідчить про потребу в оновленні змісту, форм і методів освітньої роботи, що враховують індивідуальні можливості кожної дитини, сприяють її активній участі в спільній діяльності та формуванню позитивного соціального досвіду. Це зумовлює актуальність пошуку ефективних педагогічних засобів, які забезпечують розвиток соціально-комунікативної компетентності дітей в умовах інклюзивного освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування соціально-побутових і комунікативних навичок у дітей з особливими освітніми потребами посідає важливе місце в сучасній науково-педагогічній думці. У працях українських і зарубіжних дослідників підкреслюється, що успішна соціалізація дитини з ООП можлива лише за умов системної роботи педагогів, спрямованої на розвиток життєво необхідних умінь та забезпечення позитивного соціального досвіду. Значний внесок у розроблення питань формування соціально-побутових навичок зробила Ю. В. Галецька, яка запропонувала програму розвитку цих умінь у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальних порушень, акцентуючи на поступовості, практичній спрямованості й індивідуалізації навчання. У дослідженні О. Легкого та В. Курінної висвітлено можливості ігрової діяльності у формуванні навичок соціально-побутового орієнтування в дошкільників з порушеннями зору, що доводить універсальність гри як засобу розвитку життєвої компетентності. Наукові праці І. М. Цюпак присвячені питанням

формування компетентностей дітей дошкільного віку з ООП у контексті інклюзивного освітнього середовища. Авторка наголошує на необхідності розроблення методичного інструментарію, який враховує індивідуальні потреби кожної дитини та забезпечує гармонійне поєднання корекційної й виховної роботи. Соціально-педагогічні аспекти інклюзивної освіти розкрито у працях Н. Матвеевої, яка підкреслює, що ефективність інклюзивних практик у дошкільних закладах значною мірою залежить від готовності педагогів до реалізації принципів інклюзії, толерантності та співпраці з родинами дітей. Загалом, аналіз наукових джерел (Ю. Галецька, І. Цюпак, О. Легкий, В. Курінна, Н. Матвеева, О. Таран, Л. Коваль, О. Тараненко та ін.) засвідчує зростання уваги до проблеми розвитку соціально-комунікативної компетентності дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Проте більшість досліджень мають фрагментарний характер, а питання методичного забезпечення формування соціально-побутових навичок у закладах дошкільної освіти залишаються недостатньо розробленими. Це визначає актуальність подальших наукових пошуків, спрямованих на створення ефективних технологій і методичних рекомендацій для практичного впровадження в інклюзивних групах.

Виокремлення мети та основних завдань дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та визначення ефективних підходів до організації соціально-побутової та комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного освітнього простору, спрямованих на розвиток їхньої самостійності, соціальної адаптації та успішної інтеграції в суспільство. Для досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання дослідження:

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

- проаналізувати науково-педагогічні джерела з проблеми формування соціально-побутових і комунікативних навичок у дітей з особливими освітніми потребами;

- розкрити сутність, зміст і педагогічні умови організації соціально-побутової діяльності дітей з ООП у закладі дошкільної освіти;

- визначити роль педагогів, асистента вихователя та родини у створенні сприятливого середовища для формування комунікативних умінь і соціальних навичок;

- охарактеризувати ефективні методи, форми та засоби розвитку соціально-побутових і комунікативних компетентностей у дітей дошкільного віку з ООП;

- узагальнити практичний досвід освітніх закладів щодо впровадження інклюзивних підходів у процес соціалізації дітей;

- розробити методичні рекомендації щодо вдосконалення організації соціально-побутової та комунікативної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація соціально-побутової та комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного освітнього простору передбачає створення системи педагогічних умов, що забезпечують розвиток самостійності, позитивної мотивації до взаємодії та формування життєво необхідних умінь. Одним із провідних напрямів є практична спрямованість освітнього процесу, коли навчання набуває характеру діяльності, тісно пов'язаної з повсякденними потребами дитини. Зокрема, у межах корекційно-розвиткових заняттях формуються навички самообслуговування, орієнтування у побуті, дотримання правил безпеки, організації

особистого простору. Важливо, щоб педагог не лише демонстрував послідовність дій, а й залучав дитину до активної участі через імітацію, гру та спільну діяльність. Комунікативна складова розвитку дитини з ООП реалізується через використання інтерактивних технологій, вправ на розвиток мовлення, соціальних сюжетних ігор, ситуацій спілкування. Ефективними є вправи «Запроси друга до гри», «Допоможи мені», «Ми разом готуємо сніданок», які сприяють засвоєнню елементарних форм мовленнєвої ввічливості, уміння висловлювати прохання, приймати допомогу, домовлятися. Важливим чинником є співпраця педагогів, асистента вихователя та родини. Батьки залучаються до освітнього процесу через консультації, тренінги, спільні практичні заняття. Вони стають активними учасниками формування соціально-побутових навичок, що забезпечує сталість отриманих умінь у домашніх умовах. Методи роботи мають ґрунтуватися на принципах індивідуалізації, поступовості та системності. Доцільно використовувати такі прийоми: моделювання побутових ситуацій (одягання, приготування їжі, прибирання); організацію ролевих ігор з елементами соціальної взаємодії; використання наочних і технічних засобів (картки-підказки, піктограми, відеоінструкції); метод «соціального партнера», коли педагог або одноліток виступає зразком для наслідування; створення «куточків самостійності» у групі, де діти можуть відпрацьовувати отримані навички. Результативність роботи значною мірою залежить від «інклюзивного середовища», яке сприяє прийняттю дитини з ООП у колективі. Позитивний мікроклімат, підтримка, толерантність і взаємодопомога формують у дітей упевненість, відкритість і бажання спілкуватися. Отже, ефективна організація соціально-побутової та комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами можлива за

умови цілісного підходу, що поєднує навчальні, виховні та корекційно-розвивальні компоненти. Практична реалізація таких підходів сприяє формуванню соціальної компетентності, життєвої самостійності й успішній інтеграції дитини в суспільство.

Практичний досвід роботи педагогічного колективу КЗ «ДНЗ № 34 ВМР» підтверджує ефективність комплексного підходу до формування соціально-побутових та комунікативних умінь у дітей з особливими освітніми потребами. У закладі створено інклюзивне освітнє середовище, яке забезпечує кожній дитині умови для розвитку самостійності, активної участі у повсякденному житті та позитивної взаємодії з однолітками. Зокрема, упродовж навчального року в інклюзивних групах реалізується проєкт «Я можу сам», спрямований на формування навичок самообслуговування та побутової орієнтації. Під час щоденних режимних моментів вихователі разом з асистентом вихователя організують «ситуації успіху», де діти вчаться самостійно одягатися, доглядати за своїми речами, накривати на стіл, поливати кімнатні рослини. Для кращого засвоєння дій використовуються «покрокові фотоінструкції», «пиктограми» та «демонстраційні картки». У межах розвитку комунікативних навичок педагоги впроваджують систему «щоденних мовленнєвих хвилинок», під час яких діти вчаться звертатися з проханням, дякувати, вітатися, домовлятися про спільну гру. Використовуються сюжетні ігри «Магазин», «Сім'я», «Перукарня», «Мандрівка містом», що моделюють реальні життєві ситуації та сприяють формуванню соціального досвіду. Активно застосовується метод «соціального партнера»: вихователь або одноліток виступає прикладом поведінки, а дитина з ООП повторює дії, поступово переходячи від наслідування до самостійності. Даний метод

спрямований на розвиток уміння дитини з ООП взаємодіяти з однолітками та педагогами. У таких ситуаціях важлива роль належить асистенту вихователя, який м'яко допомагає дитині включитися у спільну діяльність, підказує, як звернутися до партнера, як домовитися чи поділитися іграшкою. Асистент вихователя створює місток між дитиною та групою, сприяє позитивному досвіду комунікації, підтримує емоційно та допомагає уникати конфліктів. Так, під час парної гри чи спільного завдання дитина вчиться чекати черги, слухати іншого, реагувати на прохання та виражати власні емоції соціально прийнятним способом. Мета методу — не лише розвиток навичок спілкування, а й формування емпатії, довіри й відчуття приналежності до колективу, що є важливим кроком у соціалізації дитини. Важливу роль у цьому процесі відіграє «співпраця з батьками» — проводяться індивідуальні консультації, родинні майстер-класи («Допомагаємо вдома», «Маленький господар»), під час яких батьки набувають практичних умінь підтримки дитини у побутовій діяльності. Результати спостережень показують позитивну динаміку: діти стають більш упевненими, відкритими у спілкуванні, виявляють ініціативу у виконанні побутових завдань, охоче співпрацюють з однолітками. Це свідчить про ефективність системної роботи педагогів закладу дошкільної освіти щодо організації соціально-побутової та комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження засвідчило, що організація соціально-побутової та комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами є важливою складовою інклюзивного освітнього процесу, спрямованого на забезпечення всебічного розвитку особистості, її самостійності та соціальної

адаптації. Ефективність цього процесу визначається системним поєднанням корекційно-розвивальної, виховної та практичної діяльності, а також тісною взаємодією педагогів, асистента вихователя й родини. Досвід роботи педагогічного колективу ЗДО № 34 довів, що впровадження діяльнісного підходу, використання рольових ігор, візуальних опор та методу «соціального партнера» сприяють формуванню у дітей упевненості, комунікативної активності та позитивного ставлення до самостійних дій у побутових ситуаціях. Залучення батьків до спільної діяльності підсилює ефективність освітнього

впливу, забезпечує наступність між роботою закладу й сім'ї. Отже, практична реалізація інклюзивних підходів у системі дошкільної освіти створює умови для формування соціальної компетентності, комунікативної культури та готовності дітей з ООП до життя в суспільстві. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні сучасних методичних рекомендацій та цифрових ресурсів для підтримки соціально-побутової діяльності дітей з ООП, удосконаленні технологій партнерської взаємодії педагогів і родин, а також у вивченні ефективності інноваційних освітніх практик у контексті інклюзивного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про освіту»: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. С. 380.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Київ : ТОВ «Аспект», 2012. 204 с.
3. Бех І. Д. Особистісно орієнтована освіта: теоретико-технологічні засади. Київ : Логос, 2013. 256 с.
4. Галецька Ю. В. Програма формування соціально-побутових навичок у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуального порушення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2019. № 15. С. 44–56. URL: <https://plaw.nlu.edu.ua/index.php/2413-2578/article/view/190954>
5. Легкий О., Курінна В. Формування навичок соціально-побутового орієнтування у дітей дошкільного віку з порушеннями зору засобами ігрової діяльності. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2023. Вип. 18. С. 75–89. URL: <https://www.spp.org.ua/index.php/journal/article/view/179>
6. Матвеева Н. Інклюзивна освіта в Україні: соціально-педагогічний аспект. *Освітній простір України*. 2017. № 11. С. 180–187. URL: <https://doi.org/10.15330/esu.11.180-187>
7. Синьова Л. І. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Харків : Основа, 2020. 180 с.

*Стаття надійшла до редакції
21 листопада 2025 р*

ВСЕБІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ У СУЧАСНІЙ РОДИНІ

УДК 37.018.1

ШЕВЧУК ОЛЕКСАНДРА,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри
шкільної педагогіки, психології та окремих методик
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»,

ГЕДЗ ДАР'Я,

здобувачка освіти
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»,

Abstract. *The article analyzes the diversity of modern family types, their influence on child upbringing and development. The significance of various parenting styles and the nature of family relationships for the formation of emotional stability, intellectual abilities, and social adaptability in children is investigated. Emphasis is placed on the family's role as a key socialization environment and the factors determining its educational potential in contemporary society.*

Keywords: *family types, family upbringing, parenting styles, family influence, child development, nuclear family, single-parent family, foster family.*

Постановка проблеми (актуальність). У сучасному суспільстві, що вирізняється стрімкими соціальними змінами та трансформаціями родинних цінностей, питання впливу різних типів родин на виховання та всебічний розвиток дитини набуває особливої ваги. Родина залишається первинним і найважливішим суспільним інститутом, який формує особистість, закладає підвалини її моральних орієнтирів та соціальних навичок. Розуміння специфіки різних сімейних структур та їхніх виховних моделей є вкрай важливим для розробки ефективних педагогічних стратегій та підтримки гармонійного розвитку дітей.

Аналіз наукових досліджень. Вплив сім'ї на виховання та розвиток дитини є ключовою проблемою, що активно досліджується у психології та педагогіці. Зокрема, науковці, серед яких В. П. Думанська, Р. Михайлишин, Т. Мандзик, М. Барбета-Вінас, Р. Ерскін, приділяли значну увагу аналізу різних типів сімей, стилів виховання, характеру внутрішньо сімейних взаємин, визначаючи їхній потенціал та можливі ризики для психологічного благополуччя та соціалізації дитини. Особлива увага приділяється ролі батьківської компетентності та емоційного клімату в сім'ї як визначальних факторів успішного розвитку.

Мета статті: проаналізувати типологію сучасних родин та їхній вплив на виховання; дослідити головні аспекти залежності формування емоційної, інтелектуальної та соціальної галузі дитини від різних видів родинного виховання.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство характеризується значним розмаїттям сімейних форм та моделей виховання, кожна з яких має свої особливості та по-різному впливає на розвиток дитини. Трансформація інституту сім'ї в останні десятиліття призвела до формування нових типів сімейних стосунків, які відрізняються від традиційної патріархальної моделі [1, С. 32]. Розуміння особливостей різних типів сімей дає можливість визначити їх виховний потенціал та передбачити ймовірні проблеми у розвитку дитини.

Традиційно виділяють кілька основних типів сімей за структурою: нуклеарні, розширені, неповні, прийомні та сім'ї з повторним шлюбом. Нуклеарна сім'я, яка складається з батьків та їхніх дітей, є найпоширенішим типом сімейної організації в сучасному українському суспільстві [9, С. 45]. Цей тип сім'ї характеризується автономністю, орієнтацією на індивідуальні досягнення, гнучким розподілом ролей між подружжям. Виховний потенціал нуклеарної сім'ї залежить від характеру взаємин між батьками, їх педагогічної компетентності, здатності створити сприятливу психологічну атмосферу для розвитку дитини.

Розширена сім'я, яка включає кілька поколінь, що проживають разом, має свої переваги у вихованні дітей. У такій сім'ї дитина має можливість засвоїти різноманітні соціальні ролі, отримати підтримку та досвід від представників старшого покоління, познайомитися з культурними традиціями та цінностями роду [8, С. 155]. Проте, можливі

конфлікти між різними поколіннями щодо методів виховання можуть створювати неузгодженість виховних впливів, що негативно позначається на емоційному стані дитини.

Особливої уваги потребують неповні сім'ї, в яких дитину виховує лише один із батьків. Такі сім'ї часто стикаються з економічними труднощами, емоційним перевантаженням самотнього батька чи матері, обмеженими можливостями для повноцінного спілкування з дитиною [10, С. 71]. Дитина в неповній сім'ї може відчувати дефіцит уваги, недостатність зразків статево-рольової поведінки, що може призводити до труднощів у формуванні гендерної ідентичності та соціалізації. Водночас, високий рівень педагогічної культури самотнього батька чи матері, тісний емоційний зв'язок з дитиною, підтримка з боку родичів та друзів можуть компенсувати відсутність другого з батьків.

Прийомні сім'ї та сім'ї опікунів виконують важливу соціальну функцію, забезпечуючи право дитини на виховання в сімейному середовищі. У дослідженні групових форм роботи з сім'ями зазначається, що діти, які потрапляють у прийомні сім'ї, часто мають досвід психологічної травматизації, проблеми зі здоров'ям, затримки розвитку, що вимагає від прийомних батьків особливої підготовки та психолого-педагогічної компетентності [3, С. 63]. Успішність виховання в таких сім'ях залежить від здатності прийомних батьків встановити довірливі стосунки з дитиною, забезпечити її базові потреби у безпеці, прийнятті, любові, а також створити умови для корекції наслідків депривації та гармонійного розвитку.

Сім'ї з повторним шлюбом характеризуються складною структурою взаємин, що включає стосунки між біологічними батьками, вітчимою або мачухою та дітьми. Формування гуманних

взаємин у таких сім'ях може бути ускладнене через конкуренцію за увагу та любов, неприйняття нового члена сім'ї, конфлікти лояльності у дітей [2, С. 212]. Проте за умови поступового встановлення довірливих стосунків, поваги до особистості кожного члена сім'ї, чіткого розподілу ролей та відповідальності такі сім'ї можуть створити сприятливе середовище для розвитку дитини.

За стилем виховання виділяють авторитарні, демократичні, ліберальні та змішані типи сімей. Особлива роль батьківського виховного стилю у формуванні соціально-психологічної адаптованості підлітків підкреслюється у дослідженнях [7, С. 53]. Авторитарний стиль виховання, що характеризується високим рівнем контролю, вимогливістю, обмеженням самостійності дитини, може призводити до формування таких рис, як невпевненість у собі, залежність від оцінок оточуючих, агресивність як захисна реакція. Водночас у таких дітей часто розвинені навички самодисципліни та відповідальності.

Демократичний стиль виховання, який передбачає повагу до особистості дитини, підтримку її ініціативи, розумний контроль на основі пояснень та переконань, сприяє формуванню активної життєвої позиції, самостійності, впевненості у собі, здатності до співпраці та емпатії. Демократична педагогічна позиція батьків створює найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку дитини [4, С. 44].

Ліберальний стиль виховання характеризується мінімальним контролем, всездозволеністю, невимогливістю, що може призводити до формування імпульсивності, егоцентризму, безвідповідальності, труднощів у встановленні меж та дотриманні правил. Відсутність чітких орієнтирів та обмежень ускладнює процес соціалізації

дитини та її адаптацію до суспільних вимог [10, С. 83].

Змішаний стиль виховання, який поєднує елементи різних стилів, може бути як гармонійним, так і дисгармонійним. Неузгодженість виховних підходів батьків, непослідовність у вимогах та оцінках поведінки дитини створюють ситуацію невизначеності, що негативно впливає на формування її особистості [9, С. 87].

За характером взаємин між членами сім'ї виділяють гармонійні, дисгармонійні та конфліктні сім'ї. Характер взаємин визначає психологічний клімат у сім'ї, який безпосередньо впливає на емоційний стан дитини, її відчуття безпеки та довіри до світу [2, С. 158]. У гармонійних сім'ях, де переважають взаємоповага, підтримка, відкрите спілкування, створюються оптимальні умови для розвитку здорової особистості.

Дисгармонійні сім'ї характеризуються порушенням емоційних зв'язків, відчуженістю, домінуванням одного з членів сім'ї, що призводить до психологічного напруження та тривожності. У таких сім'ях дитина часто стає об'єктом проєкцій та маніпуляцій, що негативно впливає на формування її самооцінки та ідентичності [6, С. 89]. Конфліктні сім'ї, в яких відкриті або приховані конфлікти є звичним способом взаємодії, створюють токсичне середовище для розвитку дитини. Постійна напруга та агресія в сімейному середовищі призводять до емоційних порушень, психосоматичних

розладів, поведінкових проблем у дітей [6, С. 83].

Соціально-економічний статус сім'ї також є вагомим чинником розвитку дитини. Економічні труднощі часто призводять до зниження якості життя дитини, обмеження доступу до освітніх та культурних ресурсів, що може негативно впливати на її інтелектуальний та соціальний розвиток [5, С. 48]. Водночас, високий матеріальний статус не гарантує гармонійного розвитку особистості, якщо в сім'ї відсутній емоційний зв'язок між її членами.

Зміни в традиційному розподілі ролей у сучасній сім'ї, зокрема зростання ролі батька у вихованні дітей, відзначаються у дослідженнях [15, С. 15]. Сучасне батьківство передбачає активну участь у догляді за дитиною, емоційну підтримку, спільне проведення дозвілля, що сприяє формуванню більш міцного емоційного зв'язку між батьком та дитиною. Значення якості міжособистісних взаємин у сім'ї для формування психологічного благополуччя дитини також підкреслюється [16, С. 134].

Висновки. Отже, для забезпечення гармонійного зростання дітей у нинішньому суспільстві потрібно зважати на особливості родинних структур і виховних практик. Створення сприятливого сімейного оточення, яке базується на якісних емоційних зв'язках, педагогічній компетентності батьків та їхній здатності пристосуватися до сучасних викликів, є ключовим для формування всебічно розвиненої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Глушко О. І. Вибрані лекції з дисципліни «Психологічні проблеми батьківсько-дитячих стосунків»: навч. посіб. Дніпро: РВВ ДНУ, 2019. 56 с
2. Гончар Л. В. Теоретико-методологічні засади формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2018. 510 с.
3. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В.Г. Панка, І.І. Ткачук. Київ: Ніка-Центр, 2020. 122 с.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

4. Демиденко Т. М. Педагогічна позиція батьків у виховному процесі. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту*. 2011. № 22. С. 43–45.
5. Демчук О. Сімейні цінності як парадигма інституту життєдіяльності. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 1 (89). С. 47–49.
6. Думанська В. П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 3 (25). С. 75–86.
7. Кравченко Т. В. Дослідження ставлення батьків до дитини у сучасних українських сім'ях. Актуальні питання соціальної та практичної психології у координатах сучасних парадигм: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. м. Сєверодонецьк, 23–24 січ. 2015 р. Сєверодонецьк, Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2015. С. 88–90.
8. Крупник Г. А. Порівняння особливостей взаємин дітей з батьками у підгрупах за порядком народження у сімейній ієрархії. *Інсай: психологічні виміри суспільства*. 2020. № 3. С. 97–108.
9. Мандзик Т. Виховний стиль батька як фактор формування соціальнопсихологічної адаптованості підлітків. *Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Психологія*. 2014. № 2 (2). С. 52–56.
10. Михайлишин Р. Місце і роль сім'ї та родини у вихованні дітей: етнонаrodознавчий аспект. *Етнопедagogіка і народознавство* : зб. наук. пр. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. С. 154–160.
11. Седих К. В. Психологія сім'ї : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2015. 192 с.
12. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
13. Терещенко Л. А., Карабаєва І. І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2019. Вип. 33. С. 214–234.
14. Федорова М. А. Особливості емоційного розвитку сучасних дітей в аспекті становлення міжособистісних взаємин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2020. Вип. 1 (46). С. 133–137. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/31799/1/5.PDF> (дата звернення 20.04.2025)
15. Barbeta-Vinas M. Toward a new model of fatherhood? Discourses on the process of paternal involvement in Urban. *Revista Espanola de Investigaciones Sociologicas*. 2017. No 159. P. 13–30.
16. Erskine R. G. Relational patterns, therapeutic presence : concepts and practice of integrative psychotherapy. Routledge, 2015. 400 p.

*Стаття надійшла до редакції
10 серпня 2025 р*

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ СТОМАТОЛОГІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ БІОХІМІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 378.011.3-52:616.31]:[378.016:577.1]]:159.9(477)'364''

ОСИП ЮРІЙ,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри органічної та фармацевтичної хімії
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСИП МАРІЯ,

старший Комунального закладу вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Abstract. *The current conditions of martial law in Ukraine create numerous challenges for the higher education system, particularly in the training of future dentists. Gifted students require special attention, as they represent the intellectual potential of the nation and form the foundation of future medical science and practice. However, the high level of academic workload, psychological pressure, uncertainty, and stress caused by the war may negatively affect their emotional resilience, learning motivation, and professional self-realization.*

Keywords: *gifted students; dentistry students; psychological resilience; socio-psychological support; biochemistry; martial law; mental health; critical thinking; adaptation; educational process.*

Постановка проблеми. Сучасні умови життя та професійної підготовки в Україні суттєво ускладнилися внаслідок повномасштабної війни. Майбутні фахівці медичної галузі, зокрема стоматологи, стикаються з високим рівнем психологічного напруження, невизначеністю, емоційним виснаженням і постійною потребою адаптуватися до стресових ситуацій. Це актуалізує необхідність формування у них психологічної стійкості як важливої професійної якості, що забезпечує здатність ефективно діяти в екстремальних умовах, зберігати працездатність, емоційну рівновагу та професійну мотивацію.

Разом із тим, традиційна система викладання дисциплін природничо-наукового циклу, зокрема біохімії, здебільшого орієнтована на формування теоретичних знань і практичних навичок, але недостатньо враховує психолого-педагогічний потенціал навчального процесу. Біохімія, як базова медична дисципліна, має значні можливості для розвитку психологічної стійкості студентів — через застосування проблемно-орієнтованого навчання, дослідницької діяльності, рефлексії, міждисциплінарних зв'язків і створення ситуацій успіху.

Отже, виникає суперечність між необхідністю формування психологічної стійкості майбутніх стоматологів в умовах війни та недостатнім використанням потенціалу навчального процесу, зокрема

засобів навчання біохімії, для реалізації цього завдання.

Це зумовлює потребу у науковому обґрунтуванні, розробленні та впровадженні педагогічних умов і методичних підходів, спрямованих на формування психологічної стійкості майбутніх стоматологів у процесі вивчення біохімії в умовах воєнного часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ряді нещодавніх досліджень підкреслюється, що тривалий воєнний конфлікт суттєво погіршив психічне здоров'я та академічну успішність студентської молоді: спостерігаються зростання рівнів тривожності, депресивних симптомів, посттравматичних розладів і зниження мотивації до навчання, що робить питання психологічної підтримки нагальним для вищої школи [1; 2]. Водночас дослідження, спрямовані саме на механізми стійкості, вказують на наявність захисних процесів у молоді (соціальна підтримка, внутрішні ресурси, адаптивні стратегії), які можна цілеспрямовано розвивати через освітні практики [3].

Окремі українські дослідження та аналітичні матеріали, що розглядають розвиток обдарованої молоді в умовах війни, наголошують на необхідності створення спеціалізованого середовища підтримки: поєднання академічних стимулів, психологічних інтервенцій та збереження можливостей для наукової діяльності й розвитку талантів [4]. Для обдарованих студентів це особливо важливо, бо їхні

високі когнітивні запити та чутливість роблять їх і вразливими, і перспективними для підтримуваного професійного розвитку.

У зв'язку з освітньою практикою, концептуальна рамка «biochemical literacy» (біохімічна грамотність) пропонує розглядати навчання біохімії не лише як передавання знань, а як розвиток набору ключових навичок: критичного мислення, інформаційної й візуальної грамотності, самоменеджменту та комунікації. Саме ці навички тісно корелюють із компонентами психологічної стійкості (саморегуляція, здатність до планування й пошуку рішень) і можуть бути цілеспрямовано розвинуті у курсі біохімії [5].

Емпіричні дослідження з педагогіки природничих дисциплін і медичної біохімії демонструють ефективність активних методів навчання (перевернутий клас, проблемно-орієнтоване навчання, навчання через викладання, робота з лабораторними модулями) для розвитку критичного мислення, залучення студентів до дослідницької діяльності та підвищення стійкості до академічних труднощів [6; 7; 8]. Такі підходи сприяють формуванню вмінь планувати роботу, оцінювати результати, працювати в команді та долати невдачі — усе це складові психологічної стійкості.

Педагогічно-організаційні рекомендації, що з'явилися під впливом воєнних реалій, радять інтегрувати в навчальний процес елементи соціально-психологічної підтримки: регулярну рефлексію, групову супервізію, гнучкі форми оцінювання, мікроінтервенції з розвитку саморегуляції та навчальні модулі з розвитку майстерності навчання (study skills). Такі практики вже апробуються в окремих навчальних закладах України й показують позитивні ефекти на адаптацію студентів [3; 9].

Отже, сучасна література дає підстави вважати, що поєднання структурованого курсу біохімії з активними педагогічними

формами та соціально-психологічною підтримкою може слугувати ефективним інструментом формування психологічної стійкості обдарованих студентів-стоматологів у воєнних умовах. Проте у наявних публікаціях все ще бракує системних емпіричних досліджень, що одночасно вимірювали б розвиток біохімічної грамотності та зміни в показниках стійкості в українському контексті — отже, потрібні подальші прикладні дослідження й інтервенційні програми

Педагогічні спостереження здійснювалися у процесі аудиторної та позааудиторної роботи зі студентами-стоматологами під час вивчення курсу біохімії в умовах воєнного стану. Спостереження дозволили виявити індивідуальні особливості реагування здобувачів освіти на стресові ситуації, рівень їхньої адаптивності та здатності до збереження навчальної мотивації в умовах постійного психологічного напруження. Особливу увагу приділялося проявам комунікативної активності, здатності до колективної взаємодії, саморегуляції та конструктивного подолання труднощів у навчальній діяльності.

Методи психодіагностики. Для визначення рівня психологічної стійкості студентів-стоматологів застосовано комплекс методів: анкетування — для збору інформації про навчальну мотивацію, суб'єктивне самопочуття та ставлення до стресових факторів; опитувальники: Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC) — оцінка резильєнтності; шкала стресостійкості та соціальної адаптації (Holmes–Rahe) — виявлення впливу життєвих подій; опитувальник копінг-стратегій (WCQ, Lazarus & Folkman) — визначення стратегій подолання стресу; тести: “Самооцінка психічних станів” (Г. Айзенк) — рівень тривожності, фрустрації, агресивності; Maslach Burnout Inventory (MBI) —

діагностика емоційного вигорання; “Індекс життєвої задоволеності” (Neugarten, Navighurst, Tobin) – оцінка загальної життєвої адаптованості; допоміжні проєктивні методики (“Неіснуюча тварина”, “Дерево життя”) – для виявлення прихованих емоційних переживань.

Мета статті. Метою роботи є обґрунтування та аналіз можливостей навчання біохімії як інструменту формування психологічної стійкості обдарованих студентів-стоматологів в умовах воєнного стану. Передбачається виявлення взаємозв'язку між освітнім процесом із біохімії та розвитком ключових компонентів психологічної стійкості: емоційної стабільності, здатності до саморегуляції, критичного мислення, наполегливості та адаптивності.

Також дослідження спрямоване на визначення педагогічних і соціально-психологічних підходів, які дозволяють підсилити навчальний ефект дисципліни та водночас забезпечити підтримку ментального здоров'я студентської молоді. Особлива увага приділяється пошуку шляхів інтеграції елементів соціально-психологічної підтримки в освітній процес, що сприятиме гармонійному поєднанню академічних знань із формуванням особистісної стійкості майбутніх лікарів.

Виклад основного матеріалу. Вступ. В умовах воєнного стану в Україні освітній процес зазнав суттєвих трансформацій, що зумовлює необхідність перегляду підходів до підготовки майбутніх фахівців, зокрема у сфері стоматології. Війна супроводжується численними стресовими чинниками: нестабільністю, невизначеністю майбутнього, інформаційним перевантаженням, психологічною втомою. Це призводить до зростання рівня тривожності, зниження мотивації та виникнення ризику емоційного вигорання серед студентської молоді. Водночас саме

обдаровані студенти, які вирізняються високим рівнем інтелектуального розвитку, креативності та прагненням до наукової діяльності, є найбільш вразливою категорією, оскільки вони часто мають підвищену чутливість до зовнішніх впливів.

Біохімія, як фундаментальна медико-біологічна дисципліна, відіграє значну роль у розвитку аналітичного та критичного мислення, логіки та системного підходу до пізнання складних процесів у живому організмі. Вивчення біохімічних механізмів дозволяє студентам розвивати послідовність мислення, наполегливість, здатність долати труднощі та самостійно знаходити відповіді на складні наукові питання. Таким чином, освітній процес із біохімії можна розглядати не лише як суто академічний, а й як психолого-педагогічний інструмент, що сприяє формуванню психологічної стійкості обдарованої студентської молоді.

Крім того, інтеграція соціально-психологічної підтримки у викладання біохімії дозволяє забезпечити гармонійне поєднання когнітивного та емоційного компонентів навчання. Це створює умови для збереження ментального здоров'я студентів, їхньої адаптації до стресових ситуацій та підвищення здатності реалізувати свій потенціал навіть у складних умовах воєнних викликів.

Завдання дослідження. Проаналізувати сучасний стан проблеми соціально-психологічної підтримки обдарованих студентів у системі вищої медичної освіти України в умовах воєнного стану;

Визначити основні психологічні чинники, що впливають на формування стійкості студентів-стоматологів у період підвищеного стресу;

Дослідити можливості навчання біохімії як засобу розвитку когнітивних і особистісних якостей, необхідних для психологічної стійкості (критичне мислення, наполегливість, здатність до саморегуляції);

Обґрунтувати педагогічні умови та методичні підходи, що сприяють гармонійному поєднанню академічного навчання з психологічною підтримкою студентів та сформулювати практичні рекомендації щодо інтеграції соціально-психологічних елементів у викладання біохімії для обдарованої студентської молоді.

Методи дослідження. Аналіз наукової літератури – для вивчення сучасних теоретичних підходів до проблеми психологічної стійкості та соціально-психологічної підтримки студентів. Порівняльний аналіз освітніх практик – для визначення ефективних методик викладання біохімії, які сприяють розвитку адаптивності й критичного мислення. Педагогічні спостереження – для оцінки впливу освітнього процесу з біохімії на емоційний стан і навчальну мотивацію студентів. Методи психодіагностики (анкетування, опитувальники, тести) – для визначення рівня психологічної стійкості обдарованих студентів-стоматологів.

Емпіричне узагальнення педагогічного досвіду – для розробки практичних рекомендацій щодо інтеграції елементів психологічної підтримки у викладання біохімії.

Результати. За результатами анкетування встановлено, що більшість студентів зберігають високий рівень навчальної мотивації навіть в умовах воєнного стану, проте у 28–30 % виявлено зниження концентрації уваги та емоційну нестабільність, що впливає на якість засвоєння навчального матеріалу. Опитувальники (CD-RISC, Holmes–Rahe, WCQ) показали: понад половина студентів (близько 55–60 %) мають середній рівень психологічної стійкості;

20–25 % продемонстрували високий рівень резильєнтності, що поєднується з активним використанням проблемно-

орієнтованих копінг-стратегій; близько 15–20 % характеризуються низькою стресостійкістю, схильністю до уникнення проблемних ситуацій та потребують додаткової психологічної підтримки.

Тест “Самооцінка психічних станів” (Г. Айзенк) виявив у частини студентів підвищений рівень тривожності (понад 30 %), а також схильність до фрустрації в умовах інтенсивного навчального навантаження. Maslach Burnout Inventory (MBI) показав, що симптоми емоційного вигорання на початковій стадії наявні у 18–20 % студентів, що може негативно позначитися на професійному становленні.

Індекс життєвої задоволеності засвідчив, що високий рівень позитивного ставлення до життя тісно корелює з більшою психологічною стійкістю і стійкішими навчальними результатами. Проективні методики підтвердили наявність прихованої тривоги та потреби в емоційній підтримці у тих студентів, які надавали перевагу унікальним копінг-стратегіям.

Висновки і перспективи дослідження. Отримані результати дослідження свідчать, що у більшості студентів-стоматологів зберігається середній або високий рівень психологічної стійкості, що дозволяє їм успішно адаптуватися до умов воєнного стану та зберігати навчальну мотивацію. Разом з тим виявлено групу здобувачів освіти з підвищеною тривожністю, емоційною нестабільністю та початковими проявами емоційного вигорання, що вказує на необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки. Встановлено, що рівень життєвої задоволеності та професійної мотивації студентів прямо корелює з показниками їхньої резильєнтності та здатністю ефективно долати стресові ситуації.

Емпіричне узагальнення педагогічного досвіду підтверджує доцільність інтеграції елементів психологічної підтримки у процес

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

викладання біохімії. Йдеться про використання інтерактивних методів навчання, створення позитивного емоційного клімату в студентській групі, впровадження коротких психорегуляційних вправ та завдань, спрямованих на розвиток навичок стресостійкості. Застосування таких підходів сприятиме не лише ефективному засвоєнню навчального матеріалу, але й формуванню у майбутніх стоматологів високого рівня психологічної стійкості, необхідної для професійного становлення і діяльності в умовах сучасних соціальних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Stelter M., et al. The impact of the war in Ukraine on the well-being of young people. *Nature*. 2025.
2. Polyvianaia M., et al. Mental health of university students twenty months after the war onset: a cross-sectional study. *BMC Psychiatry*. 2025.
3. Giordano F., et al. Resilience processes among Ukrainian youth preparing to adapt to conflict. *Journal* (open access). 2024.
4. Шарова Т. Розвиток обдарованої молоді в Україні в період воєнного стану. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. (впорядкування за форматом журналу). (PDF). URL : [https://elar.tsatu.edu.ua/...](https://elar.tsatu.edu.ua/) . Дата доступу: 30.09.2025.
5. Evans D.L., et al. The Biochemical Literacy Framework: inviting pedagogical change. *Biochemistry Education* (PMC). 2020. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7459419/>. Дата доступу: 30.09.2025.
6. Styers M.L., et al. Active Learning in Flipped Life Science Courses Promotes Critical Thinking. *CBE—Life Sciences Education*. 2018.
7. Chinnapun D., et al. Enhancing Learning in Medical Biochemistry by Teaching: empirical study. (журнал). 2024. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC11446201/>. Дата доступу: 30.09.2025.
8. Bolduc K.C., et al. From classroom to clinic: Biochemistry lab for pre-health majors. *Biochemistry and Molecular Biology Education*. 2023.
9. Hozak S.V. The effectiveness of implementing psychological tools in educational practice during martial law. (журнал). 2024. URL: <https://msu-journal.com/index.php/journal/article/view/688>. Дата доступу: 30.09.2025.
10. Методичні рекомендації щодо оформлення бібліографічних посилань. ДСТУ 8302:2015 методичні матеріали (пояснення та приклади). URL : https://web.kpi.kharkov.ua/mto/wpcontent/uploads/.../references_style_guide_ENG.pdf. Дата доступу: 30.09.2025.

*Стаття надійшла до редакції
28 жовтня 2025 р*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

УДК 172.15:378.015.311-043.83]:378.011.3-051

ГОЛЯ ГАЛИНА,

доктор філософії, старший викладач кафедри природничо-математичної,
світоглядної освіти та інформаційних технологій

КЗВО «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради, м. Луцьк

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Анотація: Сучасні виклики, що постали перед українським суспільством, зумовлюють потребу у підготовці педагогів, які вирізняються глибоким почуттям національної ідентичності та активною громадянською позицією. У статті запропоновано основні напрямки роботи по формуванню національної ідентичності та патріотизму у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів нового покоління.

Ключові слова: національна ідентичність, освіта, майбутні педагоги, професійна підготовка.

Сьогодні Україна та її громадяни перебувають у центрі подій, що мають вирішальне значення не лише для майбутнього нашої держави, а й для безпеки регіону та світового порядку загалом. В умовах війни росії проти України особливої значущості набуває питання формування національної ідентичності дітей і молоді. Сучасні обставини вимагають переосмислення попереднього досвіду та впровадження системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання.

В умовах численних викликів, глобалізаційних процесів, інформаційної війни, військових загроз першочерговим завданням стає розроблення нової стратегії освіти та виховання. Така стратегія має бути багатовимірною системою, здатною забезпечити подальший розвиток України, збереження її суверенітету й територіальної цілісності, а також сприяти інтеграції у європейське співтовариство.

У цьому контексті надзвичайно важливою є роль педагогів, адже саме вони закладають основи національної самосвідомості у молодого покоління. Тому проблема формування національної ідентичності та патріотизму у процесі підготовки майбутніх учителів є актуальною та потребує ґрунтовного дослідження.

Науковці наголошують, що процес формування національної ідентичності є комплексним і багатогранним. І. Бехом досліджено психологічні та педагогічні засади формування патріотизму в освітньому середовищі [1]. У дослідженнях С.

Гончаренко проаналізовано освітні методики формування національної самосвідомості в майбутніх педагогів [2]. В. Кремень розглядає роль учителя як носія культурних та історичних традицій України [4].

Сучасна підготовка майбутніх педагогів вимагає впровадження ефективних технологій, що сприятимуть розвитку їхньої національної свідомості та громадянської відповідальності. Зокрема, це стосується використання інноваційних педагогічних підходів, інтеграції національно-патріотичного виховання у навчальні дисципліни, залучення студентів до волонтерської та громадської діяльності, створення освітнього середовища, що сприяє вихованню патріотичних почуттів [3]. У цьому контексті пропонуємо основні напрямки роботи по формуванню національної ідентичності та патріотизму, які реалізуються у КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради в межах вивчення освітніх компонентів історико-культурного спрямування та позааудиторної роботи:

1. Збільшення відвідуваності здобувачам освіти закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції українського народу:

- організація та проведення екскурсій Луцьким замком та підземеллям;
- екскурсії до Музею російсько-української війни;
- театралізовані екскурсії частиною старого міста Луцька та створення атмосфери «живої історії».

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

2. Підвищення рівня знань про видатних особистостей українського державотворення, провідних діячів культури та мистецтва. З цією метою організовано:

- документальну хроніку «Той, хто розбудив кам'яну державу», присвячену 85-ій річниці від дня народження В. Чорновола;
- лекцію-форум «Шлях до Незалежності», присвячену 350-ій річниці від дня народження Гетьмана України Пилипа Орлика;
- перегляд документального фільму «Да Вінчі», присвячений життю та героїзму Дмитра Коцюбайла.

3. Проведення зустрічей з борцями за незалежність України, ветеранами та учасниками російсько-української війни:

- організація благодійницької акції для воїнів, що перебувають на реабілітації у Медичному центрі реабілітації учасників війни.

4. Збільшення кількості здобувачів освіти, які беруть участь у заходах, спрямованих, на відзначення пам'ятних дат та популяризацію духовно-моральних цінностей українського народу. З цією метою щорічно долучаємося до міських акцій та урочистостей серед яких:

- вшанування пам'яті героїв Революції Гідності під час поминального віче;
- акція «Ланцюг єднання» із нагоди відзначення Дня Соборності України;
- тематичні кураторські години-пам'яті.

5. Популяризація та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України. Реалізуємо через:

- семінар-практикум «Втрачені пам'ятки культури і мистецтва під час війни»;

- майстер-клас виготовлення воскового віночка «Весільний восковий віночок. Яка його доля»;

- театралізація п'єси Олени Пчілки «Марусина ялинка»;

- арт-лекція «Сучасне українське мистецтво» у Музеї сучасного українського мистецтва Корсаків, де тема російсько-української війни відчувається крізь полотна по-особливому гостро.

Пріоритетними напрямками на шляху до формування національної ідентичності та патріотичних почуттів у процесі підготовки майбутніх педагогів вбачаємо у організації регулярних зустрічей з діючими військовослужбовцями та ветеранами війни з метою формування поваги до героїзму та успішної реінтеграції ветеранів у цивільне життя; інтеграції краєзнавства в освітній процес через включення краєзнавчих тем у робочі програми освітніх компонентів; співпрацю з місцевими музеями, бібліотеками, архівами; заохочення студентів до написання наукових робіт та участі у краєзнавчих проектах.

Отже, процес формування національної ідентичності та патріотизму у майбутніх учителів є багатограним процесом, що поєднує освітній, практичний і громадянський аспекти. Важливо, щоб майбутні педагоги не лише володіли глибокими знаннями з історії та культури України, але й уміли ефективно передавати ці знання, використовуючи сучасні, творчі й інтерактивні педагогічні технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бех, І. Д. Патріотизм як основа національної свідомості в сучасних умовах. *Психолого-педагогічні дослідження*. 2020. №4. С. 15-28.
2. Гончаренко, С. У. Національна ідентичність у педагогічному вимірі // *Освіта і суспільство*. 2019. №2(34). С. 45-60.
3. Денисенко, Н. Г., Смолюк, А. І., Голя, Г. М., Чемерис, І. В., Казмірчук, О. А. Модель формування національної ідентичності та патріотизму в професійній підготовці майбутніх

педагогів. *Педагогічна Академія: наукові записки*, № 17, 2025. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/839>

4. Кремень, В. Г. Освіта і національна ідентичність в умовах глобалізації. *Вища школа*. 2021. №5. С. 3-12.

Стаття надійшла до редакції
10 листопада 2025 р

РІЗНІ ПОГЛЯДИ НА КОНЦЕПЦІЮ СЛОВА "WAR"

УДК 81'243'37

СВЯТЕНКО БОГДАНА,

здобувачка вищої освіти філологічного факультету

Науковий керівник: Марценюк Олена,

кандидат педагогічних наук, доцент

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Анотація. У статті здійснено огляд різноманітних підходів до розуміння концепту "war" у сучасному гуманітарному знанні. Особливу увагу зосереджено на лінгвокогнітивному, культурологічному, філософському та політичному трактуванні цього поняття. Проаналізовано способи, якими концепт війни відображається у мові, культурі та ідеології, з урахуванням трансформації його значення у новітній добі. Стаття містить спробу міждисциплінарного синтезу сучасних досліджень.

Ключові слова: концепт, війна, дискурс, культура, метафора, ідеологія, мова, лінгвокогнітивний підхід.

Концепт війни є одним із найдавніших і найпотужніших у колективній свідомості людства. Його значення не є сталим: воно змінюється залежно від історичного, соціального, політичного й культурного контексту. Слово "war" несе в собі значний емоційний та символічний потенціал, і його інтерпретація варіюється у філософських, політичних, лінгвістичних та культурологічних дискурсах. Сучасна реальність, що позначена збройними конфліктами, тероризмом, інформаційними війнами, актуалізує потребу в глибокому осмисленні цього концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останніми роками у мовознавстві, когнітивістиці та культурології спостерігається посилена увага до концептуального аналізу. Зокрема, у працях Дж. Лакоффа досліджується метафоричне мислення й розглядається війна як метафора ("war is politics by other means", "war is a game") [5, с. 54]. Б. Андерсон у своїй

концепції уявлених спільнот підкреслює роль війни як чинника формування національної ідентичності [3, с. 41]. Українські дослідники, як-от М. Стельмах та О. Забужко, аналізують війну в контексті постколоніального дискурсу [6, с. 103].

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є аналіз багатогранності концепту "war" та виявлення основних підходів до його розуміння в різних галузях гуманітарного знання. Основні завдання:

- дослідити семантику слова "war" у різних контекстах;
- проаналізувати його концептуалізацію в лінгвістичному, філософському та політичному дискурсі;
- виявити культурні та ідеологічні чинники, що впливають на формування уявлень про війну;
- окреслити трансформацію концепту в сучасному глобалізованому світі.

Лінгвістичний аспект: метафора війни

У когнітивній лінгвістиці концепт війни постає як джерело для численних метафор, що описують не лише воєнні, але й повсякденні, політичні, медичні чи економічні явища. Найвідомішим прикладом є аналіз Дж. Лакоффом метафори «argument is war», де елементи суперечки описуються у воєнних термінах: *"He attacked every weak point in my argument"*, *"His criticisms were right on target"*, *"I demolished his case"*. Такі мовні звороти демонструють, як концепт війни моделює мислення і комунікацію навіть у мирному контексті [6, с. 59].

У публіцистиці й політичному дискурсі особливо поширеними є вирази на кшталт *"war on drugs"*, *"war on poverty"*, *"cyber war"*. Наприклад, кампанія уряду США проти наркотиків у 1980–90-х роках позиціонувалась саме як війна — з ворогами, фронтом і жертвами, хоча не мала жодного збройного компонента. Це не просто фігура мови, а інструмент ідеологічного впливу: метафора війни мобілізує громадськість, легітимізує екстраординарні заходи, як-от цензуру, силові методи, обмеження прав.

У цифрову епоху, зокрема в часи пандемії COVID-19, також з'явився вислів *"war against the virus"*, де вірус осмислюється як ворог, а медики — як солдати на передовій. Така концептуалізація допомагає формувати суспільну підтримку медичної системи, але водночас може сприяти стигматизації хворих або опонентів політики уряду [5, с. 64].

Культурологічний аспект: війна як нарратив

У культурологічному вимірі війна репрезентується як міф, ритуал і нарратив. Її образи вкорінені у фольклорі, епічній поезії (наприклад, «Іліада» Гомера), релігійних текстах (війна між добром і злом), а також у кінематографі та літературі.

Наприклад, у фільмах Голлівуду війна часто постає як конфлікт, у якому герой рятує світ або бореться за вищі цінності (як у

фільмах "Saving Private Ryan" або "1917"). Така героїзація затьмарює трагедію війни, подаючи її як індивідуальну пригоду або акт мужності. У противагу, європейський кінематограф (зокрема фільм "Come and See" Елема Клімова) акцентує на абсурдності та жорстокості воєнних дій.

На пострадянському просторі війна постає як елемент формування національної ідентичності. Наприклад, Революція Гідності та подальше російське вторгнення в Україну стали основою для нового культурного нарративу, в якому війна — це не лише страждання, а й форма національного самоствердження. Вірші, пісні, живопис (зокрема роботи Нікити Тітова) репрезентують війну як інструмент культурного опору.

Філософський вимір: війна і людська природа

Філософське осмислення війни має довгу традицію. Ще в античності Геракліт стверджував, що «війна — батько всіх речей», натякаючи на її фундаментальну роль у зміні світу. Гоббс у "Левіафані" описував природний стан людства як стан "війни всіх проти всіх" — *bellum omnium contra omnes* — з якого виходом є лише сильна держава [1, с. 26].

У XX столітті аналітична філософія і структуралізм дали нові інтерпретації війни. Фуко розглядав війну як постійну «приховану» складову соціального устрою. У його концепції влада і підпорядкування — це форми продовження війни іншими засобами. Він писав: "Політика — це продовження війни іншими методами" [2, с. 78].

Конструктивістські підходи (постмодернізм, гендерна філософія) підкреслюють, що війна — це не неминучий результат людської природи, а продукт соціальних інституцій і риторики. Наприклад, феміністичні дослідниці на кшталт Синтії Енлоу вказують, що війна

відтворює патріархальні структури, де жінки стають "поля бою" — через насильство, пропаганду та символічні ролі.

Політичний контекст: війна як інструмент влади

У класичному розумінні (Клаузевіц) війна — це продовження політики іншими засобами. Однак у XXI столітті ця формула розширюється. Гібридна війна, яку нині веде, зокрема, Росія проти України, поєднує військові, інформаційні, дипломатичні, економічні та кібертехнологічні компоненти. При цьому відсутність офіційного оголошення війни не заважає реальному впливу та знищенню державної цілісності.

Політична функція концепту війни полягає також у виправданні репресій та обмежень прав. Наприклад, у 2001 році США після атак 11 вересня запровадили "Patriot Act", що розширив можливості стеження за громадянами, обґрунтовуючи це "війною з тероризмом". У такому контексті концепт війни служить механізмом легітимації надзвичайного стану.

Сучасні трансформації: війна як симулякр

У цифровому суспільстві війна дедалі більше репрезентується як симулякр — видовище, яке існує у медіа-реальності. Ж. Бодріяр у праці "The Gulf War Did Not Take Place" стверджував, що війна в ЗМІ є лише відтворенням бажаної картини, яка не має нічого спільного з реальністю [4, с. 102]. Такий підхід актуальний у контексті війни в Україні: маніпуляції у TikTok, Telegram-каналах, deepfake-відео формують викривлене уявлення про перебіг бойових дій.

Водночас соціальні мережі відіграють важливу роль у мобілізації, волонтерстві, розповсюдженні правди. З'являється поняття "інфоворонка", коли війна ведеться в інформаційних полях, а не лише на фронті. Наприклад, хештеги #StandWithUkraine,

відео з фронту чи інтерв'ю з біженцями формують глобальний дискурс солідарності.

Концепт війни у мистецтві та емоційній пам'яті

Війна не лише відображається в культурі — вона активно формує нові художні практики та естетичні стратегії. Збройні конфлікти стають каталізатором трансформацій у мистецтві, сприяючи появі жанрів, орієнтованих на документування та емоційне переживання подій. Серед таких — документальна поезія, фронтова музика, перформанси, візуальні інсталяції, цифрові архіви, графічні романи, які не лише фіксують досвід війни, а й транслюють його через особисту призму автора, часто протиставляючи офіційним нарративам.

Одним із важливих напрямів дослідження є вивчення впливу війни на **колективну емоційну пам'ять**. Мистецтво стає засобом збереження досвіду, який інакше був би витіснений або забутий. Такі носії, як фронтові щоденники, листи з передової, усні історії ветеранів, пісні, створені на війні, слугують джерелами «емоційної правди» — суб'єктивного переживання, що містить інтимні, афективні знання. На відміну від історичних хронік, вони виявляють те, що зазвичай залишається за межами офіційного дискурсу: страх, горе, провину, надію, злість, втому.

Візуальне мистецтво також відіграє значну роль у формуванні образу війни. Так, у XX–XXI століттях особливого розвитку набули **антивоєнні художні інсталяції** та фотопроєкти, які апелюють не стільки до раціонального осмислення, скільки до емпатії. Роботи, пов'язані з війнами у В'єтнамі, Іраку, Україні, зображують не битви, а наслідки: руїни, поранених, біженців, знищені будинки, тіла, погляди. Через такі образи актуалізується не стратегічна, а **людська правда** про війну.

В українському контексті, особливо після 2014 року, набула розмаху **військова**

література та поезія спротиву. У творах сучасних українських авторів війна осмислюється як інтимний досвід національної травми та духовного спротиву. Це література, що працює з болем, втратою, любов'ю, гнівом, і водночас творить нові символи національної єдності.

Таким чином, війна у мистецтві — це не лише зображення конфлікту, а й спосіб осмислення і переживання реальності, інструмент комунікації поколінь та формування колективної пам'яті. Саме через мистецькі форми відбувається закріплення певних цінностей, переосмислення історії та віднайдення гуманістичного сенсу в нелюдських умовах.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Концепт "*war*" є складним багатогранним утворенням, що має різні значення залежно від історичного, соціального, культурного та ідеологічного контексту. Його інтерпретація варіюється у межах філософського, політичного, лінгвістичного, культурологічного та медійного дискурсів. У сучасному світі війна постає не лише як фізичний конфлікт, а й як форма гібридної, інформаційної, економічної та ментальної боротьби, в якій значну роль відіграють мова, символи, наративи й уявлення. Відповідно, концепт "*war*" дедалі більше інтегрується в комунікативні й когнітивні процеси, стаючи складовою культурної пам'яті, національної ідентичності та політичної мобілізації. Проведений аналіз

засвідчив доцільність міждисциплінарного підходу до вивчення цього феномену, що дозволяє поєднати лінгвокогнітивні, культурологічні, соціокомунікативні та етичні аспекти його репрезентації. Виявлено, що метафоризація війни у мові є одним із ключових механізмів її концептуалізації, а також засобом легітимації або критики насильства.

Перспективи подальших досліджень полягають у:

- порівняльному аналізу концепту війни у різних мовах, культурних традиціях і політичних дискурсах;
- дослідженні динаміки зміни цього концепту під впливом новітніх глобальних викликів, зокрема цифровізації, кліматичних змін, міграційних криз та штучного інтелекту;
- вивченні етичних та психологічних вимірів репрезентації війни у сучасному медійному просторі, художній літературі, кінематографі, публічній політиці;
- аналізі стратегій протидії мілітаризації свідомості та поширенню деструктивних наративів у постправдову епоху.

Таким чином, подальше осмислення концепту "*war*" потребує залучення широкого кола гуманітарних і соціальних наук, що дозволить краще зрозуміти його вплив на формування цінностей, ідентичностей та конфліктних сценаріїв у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гоббс Т. *Левіафан*. Київ : [б. в.], 2000. 284 с.
2. Стельмах М. Війна як концепт постколоніального наративу. Київ : [б. в.], 2022. С. 101–107.
3. Anderson B. *Imagined Communities*. London : Verso, 2006. 240 p.
4. Baudrillard J. *The Gulf War Did Not Take Place*. Bloomington : Indiana University Press, 1995. 112 p.
5. Foucault M. *Society Must Be Defended*. New York : Picador, 2003. 307 p.
6. Lakoff G. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.

МОВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

УДК 342.725(477)

ПРИСЯЖНЮК ОЛЬГА,

здобувачка освіти Комунального закладу вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Науковий керівник: Похилюк Олена, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the formation and development of Ukraine's language legislation and the peculiarities of implementing language policy in modern conditions. It examines key legal acts defining the status of the Ukrainian language as the state language, mechanisms of their implementation in education, culture, and public administration. The main problems of language policy implementation and prospects for its improvement in the context of European integration are outlined.*

Keywords: *language legislation, language policy, state language, Ukrainian language, minority rights, education, European integration.*

Постановка проблеми. Проблематика мовного законодавства та мовної політики в Україні є надзвичайно актуальною в умовах державотворення та європейського розвитку. Мова – це не лише засіб комунікації, а й символ державності, культурної ідентичності та національної єдності. Від ефективності реалізації мовної політики залежить рівень консолідації суспільства, формування громадянської свідомості та збереження культурної спадщини. У зв'язку з цим дослідження еволюції мовного законодавства, сучасного стану мовної політики та визначення її перспектив є вкрай важливим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку мовного законодавства та політики активно розглядаються в працях вітчизняних науковців. Так, В. Голуб (2018) наголошує на ролі мови як чинника національної безпеки. М. Гнатюк (2020) аналізує особливості нормативного забезпечення

функціонування української мови в освіті. О. Шевчук (2021) досліджує мовну політику в контексті глобалізаційних процесів, а І. Пахаренко (2019) розглядає питання регіональної реалізації мовних ініціатив. У своїх працях дослідники зазначають, що, незважаючи на наявність законодавчої бази, важливим залишається питання її ефективного виконання.

Мета та основні завдання дослідження. Метою статті є аналіз сучасного стану мовного законодавства України, виявлення проблем та визначення напрямів удосконалення мовної політики. Для досягнення мети поставлено такі завдання: простежити історичні етапи розвитку мовного законодавства України; проаналізувати сучасну нормативно-правову базу у сфері мовної політики; здійснити спробу оцінки стану реалізації мовної політики в освіті, культурі та державному управлінні; визначити основні проблеми та перспективи вдосконалення мовної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна політика України формувалася як складова державного будівництва [2]. Мовна політика – це система заходів (політичних, юридичних, адміністративних), спрямованих на регулювання мовних відносин в державі, зміну чи збереження мовної ситуації в державі [9].

Мовна політика є частиною національної політики, органічною складовою певного політичного курсу держави. Національна комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права розробила концепцію державної мовної політики.

Концепція державної мовної політики – це система засадничих нормативних постанов, які ґрунтуються на компетентному оцінюванні мовної ситуації в Україні і якими мають керуватися органи державної влади та органи місцевого самоврядування у своїй практичній діяльності, регулюючи суспільні відносини в мовній царині.

Пріоритетом мовної політики в Україні є утвердження й розвиток української мови – головної ознаки ідентичності української нації, яка історично проживає на території України, становить абсолютну більшість її населення, дала офіційну назву державі.

Мовне законодавство – сукупність законодавчих і нормативно-правових актів, що регулюють використання мов у державі та світі. Самець я сфера законодавства належить до сфери мовної політики. Кожна країна сформувала свій підхід до мовного законодавства відповідно до власного національно-культурного, історичного, політичного, соціально-економічного досвіду.

Історія мовного законодавства щодо української мови починається з її заборони в добу бездержавності України, коли вона перебувала в складі Московської (згодом Російської імперії) та інших держав. Ідеться про різноманітні нормативні документи

XVII–XX ст., що обмежували чи забороняли функціонування української мови: наказ Московського царя Михайла спалити в державі всі примірники надрукованого в Україні «Учительного Євангелія» К. Транквіліона-Ставровецького (1627), ухвала сейму Речі Посполитої про запровадження польської мови в судах і установах Правобережної України (1696), указ Петра I про заборону книгодрукування українською мовою й вилучення українських текстів із церковних книг (1720), указ Катерини II про заборону викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії (1763), Валуєвський циркуляр (1863), Емський указ (1876), закон Румунського королівства про зобов'язання давати освіту дітям лише в румунських школах (1924) тощо.

Початки мовного законодавства в Україні в контексті захисту й розвитку української мови сягають часів УНР і стосуються низки державно-політичних актів на зразок Універсалів УЦР (1917–18), закону про обов'язкове навчання української мови і літератури, історії та географії України в середніх школах (1918), закону ЗУНР про мови на її території (1919) та ін.

За радянської доби до 1989 р. положення про мову містили тексти конституцій і деяких офіційних документів про освіту. Так, згідно з Конституцією УРСР (1978), громадянам надано можливість користуватися рідною мовою та мовами інших народів СРСР, а також навчання у школі рідною мовою (насправді ж, ці положення мали лише декларативний характер). Про вибір мови навчання у школах УРСР йшлося також у Законі «Про зміцнення зв'язку школи із життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» (1959), де зазначено, що навчання у школах УРСР здійснюється рідною мовою учнів, при цьому батьки мають право вирішувати, у школу з якою мовою віддавати своїх дітей.

Правова основа розв'язання мовних питань у всіх сферах суспільного життя з'явилася із прийняттям Закону «Про мови в Українській РСР» (1989), що був чинним в Україні до 2012 р. Це вагомий здобуток української інтелігенції в боротьбі за демократичні й національні цінності народу. У преамбулі закону зазначено, що УРСР забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної майбутності [8].

Станом на зараз правовою основою для здійснення державної мовної політики в Україні є Конституція України (ст. 10), Закон України «Про мови в Українській РСР», «Рішення Конституційного суду України» від 14 грудня 1999 р. щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її в освітньому процесі в навчальних закладах України [11]. Стаття 10 Конституції України встановила, що державною в Україні є українська мова. Це означає, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [6].

Акти найвищих органів державної влади та управління України приймаються українською мовою. В Україні мовою роботи, діловодства та документації, а також взаємовідносин державних, громадських органів, підприємств, установ і організацій, а також мовою сесій, конференцій, з'їздів, засідань, зборів, інших зібрань державних органів, підприємств і організацій є українська мова. Українською мовою проводиться також, згідно з законом, виховання дітей у дитячих дошкільних установах, навчальна й виховна робота в загальноосвітніх школах. Абітурієнти, які вступають до вищих і середніх спеціальних

навчальних закладів України, як правило, складають конкурсний екзаме́н з української мови (ЗНО, НМТ). Мовою офіційних засобів масової інформації є українська мова. Українською мовою виконуються також маркування товарів, етикетки на товарах, інструкції щодо користування товарами, виробленими в Україні.

Окремі статті Конституції містять вимоги про обов'язкове володіння державною мовою Президентом України, професійними судьями, судьями Конституційного Суду (це їхній конституційний обов'язок). У законодавстві України передбачена також вимога володіння українською мовою в обсязі, достатньому для спілкування особами, які вступають до громадянства України.

Частково мовне питання регулюється також законом «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. Держава взяла на себе обов'язок сприяти розвитку етнічної, мовної, культурної та релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин України. Оголошуючи українську мову державною, законодавство України в той самий час гарантує використання й розвиток мов усіх народів, що живуть в Україні. Громадянам гарантується право користуватися своєю національною або будь-якою іншою мовою.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Наприклад, вивчення іноземних мов входить в програму середніх загальноосвітніх і закладів вищої освіти.

Публічне приниження чи зневаження, навмисне спотворення української або інших мов в офіційних документах і текстах, створення перешкод і обмежень у користуванні ними, проповідь ворожнечі на мовному ґрунті тягнуть за собою юридичну відповідальність.

У рішенні Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення статті 10

Конституції України подано визначення державної мови: «Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового спілкування у публічних сферах суспільного життя».

Також важливими документами, що регулюють мовну сферу, є Закон України «Про освіту» (2017), Закон «Про телебачення і радіомовлення» (2006), а також Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019). Останній став ключовим етапом у розбудові сучасної мовної політики, адже встановив конкретні норми використання державної мови у сфері освіти, культури, ЗМІ, реклами, судочинства та обслуговування.

Практична реалізація мовного законодавства передбачає обов'язкове використання української мови у публічних сферах, забезпечення мовної освіти та створення умов для функціонування мови у цифровому середовищі. Разом з тим, держава гарантує захист мовних прав національних меншин відповідно до міжнародних стандартів і двосторонніх угод.

Варто зазначити, що важливим напрямом мовної політики є її гуманістичний характер, спрямований на гармонійне співіснування різних мовних спільнот. Підтримка розвитку української мови не має супроводжуватися

обмеженнями для інших мов, що є запорукою демократичного суспільства [10].

Незважаючи на вищесказане, низка проблем залишається актуальною. Серед них – недостатня мотивація використання української мови в повсякденному житті, нестача фахових кадрів у сфері мовної освіти, а також потреба у вдосконаленні механізмів контролю за виконанням мовного законодавства.

Перспективним напрямом розвитку є впровадження цифрових платформ для популяризації української мови, удосконалення мовної освіти, створення нових культурно-освітніх проєктів, спрямованих на формування позитивної мовної мотивації серед молоді [1].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Мовне законодавство та мовна політика України є важливими чинниками збереження національної ідентичності та державності. Прийняті закони створюють необхідну нормативну базу для функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. Подальші дослідження доцільно спрямувати на аналіз ефективності реалізації законодавчих норм у різних регіонах країни, а також на розробку інноваційних підходів до популяризації української мови серед молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гнатюк М. Сучасне мовне законодавство України: проблеми та перспективи. Львів: Видавництво ЛНУ, 2020. 184 с.
2. Голуб В. Мовна політика та права національних меншин в Україні. Київ: Наукова думка, 2018. 256 с.
3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 08.10.2025).
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 08.10.2025).
5. Закон України «Про телебачення і радіомовлення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-17> (дата звернення: 08.10.2025).
6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.10.2025).

7. Мельник А. Правове регулювання державної мови в Україні. *Вісник державного управління*. 2020. №3. С. 78–85.
8. Панич Г., Іщенко О. Мовне законодавство. URL: <https://esu.com.ua/article-68169> (дата звернення: 09.10.2025).
9. Пахаренко І. Мовна політика та національна ідентичність. *Українська мова*. 2019. №2. С. 45–52.
10. Шевчук О. Вплив глобалізації на мовну політику України. Харків : ХНУ, 2021. 212 с.
11. Мовне законодавство та мовна політика в Україні? Державна мова в Україні? URL: <https://studfile.net/preview/5265227/> (дата звернення: 05.10.2025).

*Стаття надійшла до редакції
17 листопада 2025 р*

**ПОЧАТКОВА ОСВІТА ПІД РУМУНСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ В ОДНОМУ
ПОДІЛЬСЬКОМУ СЕЛІ
(1941-1944)**

УДК 94(477.44:355.355(498))'1941|1944]:373.3

ЛИСИЙ АНАТОЛІЙ,

кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»,
Почесний краєзнавець України.

Попри нові виклики сьогодення, період минулої війни та окупації залишається однією з найбільш гострих в українському суспільстві тем. Відтак, потребує незаангажованого, об'єктивного, позбавленого міфологізації й ідеологізованого трактування, нових дослідницьких методик та наукового інструментарію. Серед дослідних лакун, зон розлому в історіописанні Другої світової війни в Україні є румунська окупаційна політика, яка реалізовувалася на південно-західних теренах, і зокрема в селі Даньківка Шпиківського району Тульчинського повіту губернаторства Трансністрія (рум. Transnistria).

Даньківку фронт обійшов стороною. Кровопротитні бої точилися в районі Липовця та Іллінців. 18 липня 1941 р. через село пройшли німецькі та угорські війська [1, с. 290]. Розпочався окупаційний період в історії цього поселення. Про нього свідчать нещодавно розсекречені документи з Державного архіву Вінницької області за 1941-1944 рр.

Одразу, ще за вказівкою німецької окупаційної адміністрації, почалося формування органів місцевого самоврядування. Шостого серпня 1941 р. було створено «Комітет національної ради села Даньківки» до якого ввійшли:

Теремчук Г. Д. – староста;
Музика Я. А. – заступник;
Янченко І. З. – секретар;
Мацик П. Ф. – голова (колгоспу) громади ім. Михайла Коцюбинського;
Музика М. Ф.;
Чорнописький Й. С.;
Колісник П. Ф.
Заводян А. А.;
Литвинюк І. С.;
Ходотай Т. Н.;
Овчарук А. І.;
Мацик Є. Т.;
Колісник О. О. [2, арк.72].

Поряд з відновленням господарського життя вирішувались проблеми налагодження освітнього процесу за румунським зразком. Ще в серпні 1941 р. в «Інструкції для адміністративного управління

губернаторством «Трансністрія» маршалом І. Антонеску було сформовано перші кроки у напрямку реалізації освітньої політики: «1) у галузі освіти – відкрити з 1 жовтня всі школи з вчителями з місцевих кадрів. Мовою викладання може бути за вибором населення, німецька, румунська чи російська; 2) з середніх шкіл відкрити тільки початкові, ремісничі та комерційні, що стосується інших – подивимося пізніше» [3, с. 324].

При дирекції культури губернаторства Трансністрія було сформовано шкільний відділ, який відповідав за формування освітньої навчальної програми за зразком Румунського королівства та здійснював контроль за станом приміщень закладів освіти й їх підготовкою до опалювального сезону. Указом № 6 від 7 вересня 1941 р. цього відділу на території Трансністрії навчальний процес мав розпочатись з 1 жовтня 1941 р. Вчительський корпус, відповідно до указу, створювався з колишніх вчителів, а оплата праці здійснювалася з фондів місцевих органів влади у тому ж розмірі, як і за радянських часів. Органи місцевої влади проводили інвентарізацію, ремонт усіх шкіл та відповідну підготовку шкіл до зимового опалювального сезону. Уся підготовка мала бути завершеною до 28 вересня 1941 р. Указ передбачав відкриття шкільних їдалень, до меню яких входили: «хліб, чай, молоко, мед, мармелад» [4, с. 152].

Навчання було платним, але обов'язковим до сьомого класу. Фінансування початкових шкіл було покладено на місцеві органи влади, які встановили шкільний податок у розмірі не більше ніж 15 марок (або 150 крб) з кожного голови сім'ї здатного працювати. Гроші зібрані представником сільської управи поступали в спеціальний фонд школи, з якого вони розподілялися на утримання школи, купівлю дидактичного матеріалу і виплату заробітної плати персоналу школи [5, арк. 257].

Шпиківський шкільний інспектор провів перевірку закладів освіти району і зробив висновок, що «школи не мають культурного вигляду, не побілені, брудні, подвір'я не огорожені, не скрізь маються клозети [6, арк. 47].

До вчительської праці зголосились Янченко Іван Зіновійович, 1881 року народження та Жолткевич Олена Петрівна, 1893 року народження. На Янченко І. З. були покладені обов'язки завідувача [7, арк. 51].

1 жовтня 1941 р. до першого класу початкової школи с. Даньківки пішли:

Бокієвський Василь – 8 років, другорічник;

Бокієвський Михайло – 7 років;

Журавель Ганна – 7 років;

Журавель Степан – 7 років;

Заводян Станіслав – 8 років, другорічник;

Кудик Олена – 7 років;

Мацик Василь – 7 років;

Мацик Ганна – 7 років;

Мельник Ольга – 8 років, другорічниця;

Музика Дмитро – 7 років;

Овчарук Олена – 7 років;

Осадча Марія Григорівна – 7 років;

Осадча Марія Михайлівна – 7 років;

Осадчий Володимир – 8 років, другорічник;

Панчук Олександр – 7 років;

Рибачук Марія – 8 років, другорічниця;

Соколецький Петро – 7 років;

Теремчук Антоніна – 7 років;

Ткачук Грогорій – 8 років, другорічник;

Ткачук Марія – 8 років, другорічниця;

Ходотай Сава – 7 років;

Чорнописька Катерина – 7 років.

Всього в школі в 1943/1944 навчальному році опановував науки 61 школяр. З них: 28 хлопчиків і 33 дівчини [8, арк. 4-5].

Було складено кошторис на витрати з утримання школи:

Місячна зарплата вчителя – 200 крб;

Прибиральниця – 150 крб;

Доплата за завідування – 50 крб.

Адмінгоспвидатки на н/рік
Опалення – 5000 крб;
Відрядження – 675 крб;
Утримання приміщення – 200 крб;
Поштові витрати – 75 крб;
Біжучий ремонт – 600 крб;
Канцелярські витрати – 80 крб [9, арк. 84].

Здійснювався суворий контроль за відвідуванням учнями занять. Директори шкіл звітували перед районним шкільним відділом про пропуски занять з аналізом причин [10, арк. 1-195]. Не відвідувати школу дозволялося лише у випадку хвороби. У випадку неявки дитини до школи без поважної причини на її батьків міг бути накладений штраф у розмірі 50 крб. Якщо вони були не в змозі сплатити штраф, то з них цей штраф вираховувався за рахунок трудовнів [11, с. 113-114].

Згідно румунської освітньої політики та викликів перед якими постала влада, навчальна література та загальна методика викладання педагогічними працівниками мала відповідати румунській ідеології. Відтак, перед початком навчального процесу постало питання про забезпечення закладів освіти необхідною кількістю «ідеологічно правильною» навчальної літератури. Відповідно до наказу дирекції Губернаторства Трансністрії № 63380/942, директори шкіл збирали й направляли інспектору шкіл всю навчальну літературу. Всі підручники проходили відповідне редагування: з їхніх сторінок прибирали обличчя комуністичних вождів, а агітаційні матеріали та статті були заклеєні [12, арк. 12].

Для реалізації державних інтересів у вихованні молоді цінностей християнської моралі румунськими методистами була розроблена та затверджена освітня програма до предмета «Закон Божий». Священики були зобов'язані на безоплатній основі викладати уроки релігії в школі та допомагати релігійним вихованням

малозабезпеченим учням [13, арк. 374]. У Даньківці церкву було відновлено в травні 1942 р., але з'ясувати прізвище місцевого священика не вдалося [14, арк. 69].

Важливим чинником, що спонукав сільських вчителів погоджуватися на співпрацю з окупаційною владою, була винагорода за виконання ними професійних обов'язків. Місцеві педагоги повинні були бути повністю забезпечені. Шпиківська претура встановила обов'язкові ціни на сільгосппродукцію: буханка хліба коштувала 1 крб; картопля – 0.50 коп за кілограм; масло коров'яче – 17 крб; м'ясо – 8 крб; олія – 10 крб; цукор – 4 крб [15, арк. 95]. Але з 1942 р. різні відрахування, штрафи, податки, тощо зрізали її до мінімуму. Освітянам ледь вистачало грошей на продукти харчування. Тому місцева громада підтримувала вчителів: завідувач школи Янченко І. З отримав 4 центнера хліба, а вчителька Жолткевич О. П. – 2 центнера у 1942 році [16, арк. 377].

Видавалися документи які регламентували шкільне життя. Так, для проведення шкільних свят був потрібен дозвіл Тульчинського повітового шкільного інспектора Думінте. Урочистості з нагоди закінчення школи у 1942 р. були присвячені 60-річчю Іона Антонеску – керівника (рум. *kondukatore*) Румунської держави. Один з вчителів повинен був говорити про особистість Маршала і про його роль у справі звільнення Трансністрії. Шкільний хор повинен був виконувати патріотичні пісні, а також і декламації патріотичних віршів [17, арк. 57].

Румунська окупаційна адміністрація активно залучала вчителів та учнів до сільськогосподарських і громадських робіт. Згідно з наказом губернатора Г. Алексану від 23 квітня 1942 р., з початком польових робіт навчання у школах припинялося, а всі учасники освітнього процесу направлялися на сільськогосподарські роботи. Школи

зобов'язувалися мати сад або город площею не менше гектара,, врожай з яких розподілявся між шкільною їдальнею (50%) та педагогами відповідно до виконаної ними роботи. Учні доглядали територію навчального закладу, а також дерева в шкільному саду та біля сільських церков [18, с. 109].

Зміна ситуації на фронті в другій половині 1943 р., активний наступ Червоної армії та відступ німецько-румунських військ, призвело до згортання освітньої інфраструктури. У жовтні 1943 р. дирекція

культури видала накази про закриття всіх початкових та середніх шкіл [19, с. 430].

Даньківку було визволено 15 березня 1944 р. Одразу почала діяти Надзвичайна державна комісія з встановлення та розслідування злочинів та збитків заподіяних окупантами. Вона з'ясувала, що «вартість відновлення частково зруйнованого будинку школи складає 7084 крб, витрати на відновлення інвентаря та обладнання – 30944 крб, інших будівель та споруд -2860 крб» [20, арк. 92].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кошолоп О. Ф. Історія Печери. Вінниця, 2011. 432 с.
2. Державний архів Вінницької області (далі –ДАВіО) . Ф. Р. 1421. Оп. 1.Спр. 1.
3. Лисенко О. Україна у Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття. Історичні нариси: у 2-х т. Т. 1. Київ: Наукова думка, 2010, 735 с.
4. Катарга С. Губернія Трансністрія в 1941-1944 рр. Держава та армія: зб. наук. пр. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». С. 150-154.
5. ДАВіО. – Ф. Р. 1417. – Оп. 3. Спр. 1.
6. ДАВіО. – Ф. Р. 1417. – Оп. 3. – Спр. 1.
7. ДАВіО. – Ф. Р. 1417. – Оп. 3. – Спр. 4
8. ДАВіО. – Ф. Р. 1417. – Оп. 3. – Спр. 238.
9. ДАВіО. – Ф. Р. 1417. – Оп. 3. – Спр. 41.
10. ДАВіО. – Ф. Р. 1417 – Оп. 8. – Спр. 21.
11. Гальчак С. Відмінності в окупаційній політиці німецьких та румунських загарбників на Поділлі в роки Другої світової війни. *Сьома Могилів-Подільська наукова історико-краєзнавча конференція. Матеріали конференції, 6-7 жовтня 2023 р., м. Могилів-Подільський.*
12. ДАВіО. – Ф. Р. 1410. – Оп. 1. – Спр. 1.
13. ДАВіО. – Ф. Р. 1417. – Оп. 3. – Спр. 12.
14. ДАВіО. – Ф. Р. 1421. – Оп. 1. – Спр. 3.
15. ДАВіО. – Ф. Р. 1417. – Оп. 1. – Спр. 42.
16. ДАВіО. – Ф. Р. 1417. – Оп. 1. – Спр. 17.
17. ДАВіО. – Ф. Р. 1495, оп. 6, спр.3.
18. Бабій Л. Політика румунської окупаційної влади щодо залучення до співпраці сільського населення Вінниччини в роки Другої світової війни. *ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія: Історія, 2023. Вип. 45.*
19. Лисенко О. Україна у Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси: у 2-х т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 2010, 650 с.
20. ДАВіО. – Ф. Р. 4897. – Оп. 1. – Спр. 15.

*Стаття надійшла до редакції
26 листопада 2025 р*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ НОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 351.746.1:[34+323.2] (477)

КУШКО ІГОР

доктор філософії з галузі знань публічне управління та адміністрування,
завідувач кафедри суспільно-гуманітарних наук.
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Abstract. *The article analyzes the evolution of the state policy of national memory in Ukraine as a key component of national security amid the hybrid and full-scale aggression of the Russian Federation. The main legislative stages are examined: the 2015 «decommunization package,» the 2023 decolonization law, and the 2025 framework Law «On the Principles of the State Policy of the National Memory of the Ukrainian People». The institutional strengthening of the Ukrainian Institute of National Memory (UINP) through its designation as a central executive authority is explored. The dynamics of public support for the reforms, which has dramatically increased since the full-scale invasion, are analyzed.*

Keywords: *national memory, national security, memory policy, decommunization, decolonization, Rashism, Ukrainian Institute of National Memory, legislation.*

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації державна політика національної пам'яті трансформувалася з переважно гуманітарної сфери в один із ключових фронтів захисту національної безпеки. Історичний наратив став невід'ємною частиною поля бою, де ведеться боротьба не лише за території, а й за ідентичність та право на існування української нації. Агресія Росії значною мірою ґрунтується на історичних міфах та запереченні української державності, що перетворило контроль над минулим на стратегічний імператив для виживання держави. Таким чином, законодавче закріплення політики пам'яті стало стратегічним кроком з «сек'юритизації» історії, де держава офіційно визначає певні історичні наративи як загрозу національній безпеці [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця стаття ґрунтується на аналізі ключових законодавчих актів, ухвалених в Україні протягом останнього десятиліття, та експертних матеріалів, що їх супроводжували. Основою для дослідження

стали: «Декомунізаційний пакет» 2015 року, що включав закони про засудження тоталітарних режимів, правовий статус борців за незалежність, увічнення перемоги над нацизмом та доступ до архівів репресивних органів [5]. Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» 2023 року, який став відповіддю на повномасштабне вторгнення [3]. Закон «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» 2025 року, який кодифікував та систематизував усю попередню роботу [2].

Аналіз також враховує соціологічні дані щодо суспільної підтримки цих реформ та міжнародну експертизу, зокрема висновки Венеційської комісії.

Метою статті є комплексний аналіз еволюції українського законодавства у сфері національної пам'яті як логічної відповіді на зростаючі безпекові загрози та його ролі у зміцненні національної стійкості.

Основні завдання:

— простежити еволюцію законодавчого поля від 2015 до 2025 року.

— дослідити інституційні зміни, зокрема посилення ролі Українського інституту національної пам'яті.

— проаналізувати суспільну динаміку та практичні наслідки імплементації законодавства.

— оцінити відповідність українського законодавства європейським стандартам у контексті висновків Венеційської комісії.

Виклад основного матеріалу. Політика національної пам'яті має велике значення для формування сучасної нації, забезпечуючи суспільний діалог про минуле, протидіючи дезінформації, вшановуючи жертв злочинів проти народу, зберігаючи історію державотворення та поширюючи знання про неї в Україні та світі. Це важлива складова державної гуманітарної стратегії, яка допомагає формувати колективну ідентичність, зберігати культурну спадщину та вибудувати цивілізоване суспільство [1].

Ключові значення політики національної пам'яті: формування колективної ідентичності, протидія антиукраїнській пропаганді, відновлення історичної справедливості, збереження та поширення знань про історію, сприяння науковим дослідженням, виховання патріотизму, створення «місць пам'яті» [8].

Законодавче регулювання політики пам'яті пройшло три ключові етапи, демонструючи перехід від фрагментарних кроків до створення цілісної системи.

Перший етап (2015): «Декомунізаційний пакет». Ухвалений 9 квітня 2015 року як пряма відповідь на анексію Криму та війну на Донбасі, цей пакет законів заклав фундамент нової політики. Його головними цілями були засудження злочинів тоталітаризму, очищення публічного простору від його символів та відкриття історичної правди через доступ до архівів КДБ. Результатом стало перейменування

понад 51 тисячі вулиць та демонтаж майже 2,4 тисячі пам'ятників [3].

Другий етап (2023): Закон про деколонізацію. Повномасштабне вторгнення актуалізувало потребу в подоланні не лише радянської, а й глибшої, імперської спадщини. Закон, що набув чинності 27 липня 2023 року, надав правову рамку для процесів дерусифікації, заборонивши пропаганду російської імперської політики та її символіки. Важливою новелою стала вимога привести назви населених пунктів у відповідність до стандартів державної мови [5].

Третій етап (2025): Рамковий закон про політику національної пам'яті. Ухвалений 21 серпня 2025 року, цей закон систематизував попередні акти, створивши єдину комплексну рамку. Ухвалення Закону «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» – це не просто черговий законодавчий акт, це відповідь на екзистенційні загрози, з якими зіткнулася наша держава [7].

По-перше, цей Закон остаточно переводить політику пам'яті в ранг національної безпеки. Він прямо стверджує, що збереження нашої пам'яті є такою ж важливою складовою оборони, як армія та дипломатія. Чому це критично? Тому що ворог атакує нас не лише ракетами, а й брехнею про наше минуле, намагаючись позбавити нас права на існування [7].

По-друге, ми нарешті даємо юридичне визначення злу, з яким боремося. Закон вперше вводить у правове поле термін «рашизм», характеризує його як новітню тоталітарну ідеологію, що поєднує в собі найгірші практики імперіалізму, комунізму та нацизму. Називаючи речі своїми іменами, ми створюємо правову основу для засудження цієї ідеології як в Україні, так і на міжнародній арені [7].

По-третє, держава створює потужний інструмент для реалізації цієї політики.

Український інститут національної пам'яті перестає бути лише науковою установою. Він стає центральним органом виконавчої влади – по суті, «міністерством пам'яті», яке тепер має повноваження не лише досліджувати та рекомендувати, а й формувати та впроваджувати державну політику в цій сфері [7].

По-четверте, ми переходимо від реакції до стратегії. Закон зобов'язує уряд розробляти п'ятирічну Державну стратегію національної пам'яті. Це означає, що ми припиняємо хаотично реагувати на виклики і починаємо системно, крок за кроком, будувати власний український погляд на історію, зміцнюючи єдність нашого народу [7].

Ця еволюція демонструє перехід від негативної політики (заборонити, демонтувати) до позитивної політики (сформуванню стратегію, утвердити власні наративи).

Ефективність політики неможлива без сильної інституції. Закон 2025 року кардинально змінив статус Українського інституту національної пам'яті, перетворивши його на центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Це забезпечує інституту стабільне фінансування, адміністративну незалежність та широкі повноваження, зокрема: розробку та координацію Державної стратегії, надання обов'язкових для розгляду висновків та рекомендацій органам влади, формування експертної комісії для реалізації закону про деколонізацію.

Повномасштабне вторгнення стало каталізатором фундаментальних змін у

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Василевська Т. Конструювання політики національної пам'яті: ідеї, смисли, акценти. *Політичні і етнонаціональні дослідження*. 2024. № 1. С. 98–110. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/7_Vasylevska.pdf (дата звернення: 03.10.2025).

2. Верховна Рада ухвалила Закон про засади державної політики національної пам'яті Українського народу. *Офіційний портал Верховної Ради України : вебсайт*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/265262.html> (дата звернення: 03.10.2025).

громадській думці суспільства. Якщо у 2020 році перейменування топонімів підтримувало лише 30% українців, то у 2024 році ця цифра зросла до 77% [9]. Загальна підтримка державної політики у сфері національної пам'яті сягнула

89,1% [9]. Це створило унікальне «вікно можливостей» для глибоких реформ. Водночас імплементація стикається з викликами, такими як опір на місцях та ризик збіднення топонімічного ландшафту через шаблонні перейменування.

Висновки. Отже, політика пам'яті остаточно утвердилася як критично важлива складова національної безпеки України, еволюціонувавши від гуманітарного інструменту до стратегічного засобу протидії гібридній агресії. Розвиток законодавства у 2015-2025 роках був прямою та логічною відповіддю на ескалацію російської агресії, демонструючи перехід від реактивних дій до проактивного формування власного суверенного погляду на історію. Створено комплексну та потужну інституційну систему для реалізації політики пам'яті, ключовим елементом якої є Український інститут національної пам'яті зі статусом центрального органу виконавчої влади. Реформи мають безпрецедентно високий рівень суспільної підтримки, що створює унікальні умови для їх глибокої імплементації. Головним викликом залишається дотримання балансу між імперативами національної безпеки та демократичними свободами, що вимагає прозорості, залучення експертів та широкого суспільного діалогу.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

3. Деколонізація: як буде реалізовуватись закон. *Чернівецька обласна військова адміністрація* : вебсайт. URL: <https://bukoda.gov.ua/news/dekolonizatsiia-iaak-bude-realizovuvatys-zakon> (дата звернення: 03.10.2025).

4. Мельник Р. Більшість українців підтримують перейменування назв, пов'язаних з Росією та СРСР. *Детектор медіа* : вебсайт. 2023. 24 січня. URL: <https://detector.media/infospace/article/207331/2023-01-24-bilshist-ukraintsiv-pidtrymuyut-pereymenuvannya-nazv-povyazanykh-z-rosiieyu-ta-srsr/> (дата звернення: 03.10.2025).

5. Олійник А. Реформа у сфері політики пам'яті: проміжні підсумки виконання «декомунізаційних законів» : аналітична доповідь. Київ, 2017. 27 с. URL: https://www.cdvr.org.ua/sites/default/files/attached/shadow_decomunisation.pdf (дата звернення: 03.10.2025).

6. Панченко О. Українці розповіли, як ставляться до декомунізації та Радянського Союзу (опитування). *Хмарочос* : вебсайт. 2020. 16 липня. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2020/07/16/ukrayintsi-rozpovily-yak-stavlyatsya-do-dekomunizatsiyi-ta-radyanskogo-soyuzu-opytuvannya/> (дата звернення: 03.10.2025).

7. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу : Закон України від 20.12.2024 № 4579-20. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text> (дата звернення: 03.10.2025).

8. ПРОБЛЕМА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ У ВСЕСВІТНЬО-ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ (1945–20-ті рр. ХХІ ст.) : аналіт. доп. / відп. ред. С. В. Віднянський. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2020. 61 с. URL: <https://ivinas.gov.ua/images/978-966-02-9622-0.pdf> (дата звернення: 03.10.2025).

9. Рівень обізнаності громадян України щодо історії країни – експертне обговорення результатів соцдослідження. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва* : вебсайт. 2024. 28 жовтня. URL: <https://dif.org.ua/article/riven-obiznanosti-gromadyan-ukraini-shchodo-istorii-kraini-ekspertne-obgovorennya-rezultativ-sotsdoslidzhennya> (дата звернення: 03.10.2025).

*Стаття надійшла до редакції
11 листопада 2025 р*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА РИЗИКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

УДК: 330.341.1:351.86(477)"364"(045)

БУГА ОКСАНА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фінансово-економічних дисциплін

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Abstract: *The article examines the current state of entrepreneurial activity in Ukraine under martial law caused by full-scale aggression. It identifies key risks faced by business entities, including financial, logistical, personnel, and legal challenges. The study analyzes business adaptation strategies, the effectiveness of governmental and international support, and offers practical recommendations to enhance business resilience. The findings can be applied in shaping anti-crisis economic policies and post-war recovery strategies.*

Key words: *entrepreneurship, martial law, risks, adaptation, government support, economic resilience.*

Постановка проблеми. Воєнний стан, запроваджений в Україні у відповідь на зовнішню агресію, кардинально змінив умови ведення підприємницької діяльності. Бізнес-середовище стало нестабільним, високоризиковим і непередбачуваним. Підприємці зіткнулися з численними викликами: порушенням логістичних ланцюгів, зниженням платоспроможного попиту, мобілізацією працівників, релокацією виробництва, а також правовою невизначеністю щодо виконання договірних зобов'язань.

Попри наявність державних програм підтримки, значна частина малого та середнього бізнесу не має доступу до фінансування, не володіє достатніми ресурсами для адаптації та не завжди здатна оперативно реагувати на зміни. Водночас, підприємництво відіграє ключову роль у забезпеченні економічної стійкості, створенні робочих місць та підтримці соціальної сфери.

Таким чином, постає комплексна проблема: як забезпечити життєздатність підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, мінімізувати ризики та створити умови для її поступового розвитку. Її вирішення потребує глибокого аналізу сучасного стану бізнесу, ідентифікації основних загроз і розробки ефективних механізмів підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження свідчать про глибоку трансформацію бізнес-середовища: за даними Панькової Л.О. та Гуцалюк О.В., підприємницька діяльність в умовах війни потребує правового переосмислення, зокрема щодо форс-мажорних обставин, реєстрації ФОПів та виконання договірних зобов'язань. Мельник Т. зазначає, що понад 60% підприємств призупинили діяльність у перші місяці війни, а лише третина з них змогла частково відновити роботу. Основними проблемами є непередбачуваність ринку, нестача капіталу та кваліфікованих кадрів. За даними Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), кількість малих підприємств у 2022 році зменшилася на 31%, а середніх — на 17%. Це призвело до зростання безробіття та падіння ВВП.

Мета статті. Метою статті є аналіз сучасного стану підприємницької діяльності в Україні в умовах воєнного стану, виявлення ключових ризиків та обґрунтування напрямів підтримки бізнесу для забезпечення його стійкості та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малі та середні підприємства (МСП) є ключовим сегментом ринкової економіки. Вони забезпечують економічну стабільність країни, наповнюють бюджети, створюють робочі місця, насичують ринок товарами та послугами, формують конкурентне середовище. МСП демонструють мобільність в умовах швидкої динаміки суспільних процесів, адаптуються до змін ринку, впроваджують новітні технології. Розвиток МСП сприяє формуванню середнього класу, становленню громадянського суспільства, зменшенню соціальної нерівності та напруги, прискоренню демократизації ринкових відносин та забезпеченню соціальної стійкості.

Чимало МСП в Україні зазнали серйозних втрат через розпочату Росією повномасштабну війну, що призвело до їх зупинки та збільшення безробіття в країні. Тому відновлення й розвиток малого та середнього бізнесу – надзвичайно важливе багатовимірне завдання.

Структура суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва, які працюють на території України, протягом 2014–2022 рр. залишалася практично незмінною: малі підприємства становили 95 % від загальної сукупності підприємств, середні – майже 5 % (табл. 1). Зокрема, з Вінниччини виїхали 138 компаній, а переїхали – 110. За 8 міс. 2025 року майже 8000 компаній змінили місце реєстрації в Україні. Найбільше переїздів – між Києвом

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

та областями. Найчастіше мігрують підприємства торгівлі, будівництва, сільського господарства та нерухомості.

Таблиця 1

Динаміка кількості суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва, які працювали на території України протягом 2014–2022 рр.

Рік	Підприємства						
	Усього, од.	великі		середні		малі	
		од.	%	од.	%	од.	%
2014	341 001	497	0,15	15 906	4,66	324 598	95,19
2015	343 440	423	0,12	15 203	4,43	327 814	95,45
2016	306 369	383	0,13	14 832	4,84	291 154	95,03
2017	338 256	399	0,12	14 937	4,42	322 920	95,47
2018	355 877	446	0,13	16 057	4,51	339 374	95,36
2019	380 597	518	0,14	17 751	4,66	362 328	95,2
2020	373 822	512	0,14	17 602	4,71	355 708	95,15
2021	370 834	610	0,16	17 502	4,72	352 722	95,12
2022	261 924	494	0,19	14 783	5,64	246 647	94,17

Джерело: складено за даними Державної служби статистики

Проте з розгортанням на теренах України повномасштабної війни загальна чисельність МСП зазнала суттєвих змін. Так, порівняно з 2020 р. їхня кількість протягом 2022 р. зменшилася майже на третину, зокрема середніх підприємств стало менше на 17 %, малих – на 31 %. Хоча, варто зазначити, подібна тенденція спостерігалася ще в передвоєнний період, особливо стосовно малих суб'єктів підприємництва.

Через війну багато компаній зазнали серйозних втрат, припинили свою діяльність або переїхали підприємства в інші регіони країни, скориставшись можливістю релокації. Це призвело до значного зменшення обсягів виробництва та збуту, що, своєю чергою, вплинуло на економіку країни загалом. Дестабілізація сектора малого та середнього бізнесу і зниження його ділової активності негативно позначилися на рівні зайнятості, стали чинниками зростання безробіття.

Дослідження, проведене в грудні 2023 – січні 2024 рр. у межах проекту Програми розвитку ООН (UNDP) «Підтримка України» [1], свідчить про таке: якщо до повномасштабного російського збройного вторгнення п'ята частина бізнесу (22,3 %) оцінювала свій фінансово-економічний стан як задовільний чи поганий, то наприкінці 2023 р. таких підприємств налічувалось уже 78,1 %. Лише 36,5 % підприємств малого та середнього бізнесу в Україні продовжували працювати під час війни, а 6 % були вимушені припинити діяльність більше ніж на один рік. Найдужче постраждали підприємства Східного та Південного регіонів. Так, на сході країни через воєнні дії 18,2 % підприємств були змушені призупинити свою діяльність на 12 місяців, а то й на довший період, на півдні частка таких підприємств становила 12,7 %. Найбільших втрат зазнали сектори будівництва й транспорту, громадського харчування й туризму, найменше постраждали ІТ-сектор і сільське господарство.

Як засвідчує вказане дослідження, у січні 2024 р. Індекс активності бізнесу (Ukrainian Business Index, UBI) становив 37,3 (зі 100 можливих). Порівняно з листопадом 2023 р. (тоді це було 36,3) Індекс дещо зріс, але залишається нижчим від локального максимуму (38,2),

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

зафіксованого в серпні того ж року. Значення УВІ свідчить про певне виснаження бізнесу від невизначеності й стагнації ситуації на ринку, що відображає також зменшення обсягів реалізованої продукції. Проте частка останньої для середніх підприємств у загальному її обсязі в межах країни в 2022 р. становила 44,4 %, для малих – 19,4 %, що навіть дещо більше, ніж у 2021 р. (табл. 2, рис. 2), через значні втрати у когорті великого бізнесу.

Таблиця 2.

Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) великими, середніми та малими підприємствами України протягом 2014–2022 рр.

Рік	Усього, млн грн	Підприємства					
		великі		середні		малі	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2014	4 170 659,9	1 742 507,9	41,78	1 723 151,5	41,32	705 000,5	16,9
2015	5 159 067,1	2 053 189,5	39,8	2 168 764,8	42,04	937 112,8	18,16
2016	6 237 535,2	2 391 454,3	38,34	2 668 695,7	42,78	117 7385	18,88
2017	7 707 935,2	2 929 516,6	38,01	3 296 418	42,77	1 482 001	19,23
2018	9 206 049,5	3 515 839,5	38,19	3 924 059,6	42,62	1 766 150	19,18
2019	9 639 730,6	3 631 415,3	37,67	4 168 439,4	43,24	1 839 876	19,09
2020	10 049 870,8	3 626 388	36,08	4 359 362,1	43,38	2 064 121	20,54
2021	13 616 793,2	5 140 366,8	37,75	5 900 055	43,33	2 576 371	18,92
2022	11 033 018,1	4 024 267,1	36,47	4 906 839	44,47	2 101 912	19,05

Джерело: складено за даними Державної служби статистики

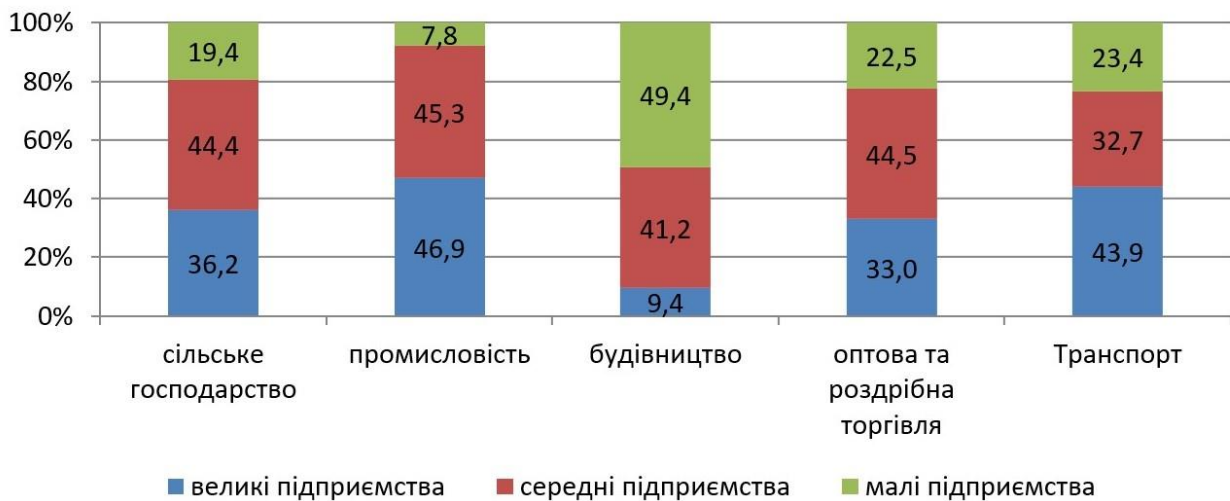

Рис. 1. Структура реалізованої продукції за окремими видами економічної діяльності суб'єктами великих, середніх, малих підприємств у 2022 р.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики.

Сучасний стан підприємництва сьогодні заключається в адаптації бізнесу: підприємці шукають нові формати роботи – онлайн-торгівля, релокація виробництва, кооперація з

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

іншими суб'єктами; в державній підтримці: запровадження програми грантів, релокації, податкові пільги, проте їх доступність обмежена.

Основні ризики для підприємництва:

- **Фінансові ризики:** втрата платоспроможного попиту, обмежений доступ до кредитування.
- **Логістичні ризики:** руйнування інфраструктури, ускладнене постачання сировини.
- **Правові ризики:** невизначеність щодо виконання контрактів, зміни в законодавстві.
- **Кадрові ризики:** мобілізація працівників, міграція, дефіцит кваліфікованих кадрів.

Шляхи подолання: розробка спеціальних програм для МСП; залучення міжнародної допомоги та інвестицій; створення платформи для обміну ресурсами та досвідом; розширення цифровізації бізнесу.

Першочерговими завданнями для влади підприємці вважають усунення корупції (66,7 %) та покращення доступу до кредитних ресурсів (42,4 %). Також значна частка підприємців вказала на необхідність проведення судової (36,4 %) та податкової (32,5 %) реформ, запровадження е-бронювання (32,6 %), посилення мораторію на перевірки бізнесу з боку Державної податкової служби та Бюро економічної безпеки (29,3 %), прискорення руху товарів через митницю (26,4 %).

Політика держави в період повномасштабної війни була спрямована на активну підтримку малого й середнього бізнесу через інструментарій податкових преференцій, субсидованого кредитування, грантові проекти тощо.

Доцільність подальших дій щодо забезпечення сприятливих умов для відновлення й розвитку малого та середнього бізнесу підтверджується його стійкістю та здатністю в надскладних умовах виконувати важливі соціально-економічні функції. Нині розвиток бізнесу значною мірою залежить від ефективності рішень державної влади. Завдання держави – швидко реагувати на мінливе середовище, обирати правильні інструменти й методи контролю, підтримки подолання викликів та перешкод у сфері функціонування середнього і малого бізнесу. Це забезпечить його успішне функціонування, сприятиме стійкості економіки країни в період війни та формуванню міцних підвалин для побудови в майбутньому економічно сильної України.

Ключові завдання держави в контексті досягнення цієї мети:

1. Запобігання тискові правоохоронних органів на бізнес та мінімізація корупції в регуляторній сфері, які призводять до значних економічних втрат та зменшення потенційних надходжень до державного бюджету – реформування Державної митної служби України, задля чого доцільно залучати міжнародних експертів та консультантів з досвідом реформування митних служб для надання рекомендацій та допомоги в процесі реформування.

Необхідними діями в цьому напрямі є:

- підвищення ефективності Бюро економічної безпеки з дотриманням стандартів Євросоюзу; для контролю цієї ефективності доцільним вважається створення й затвердження якісних і кількісних критеріїв оцінювання;

- подолання перешкод для функціонування МСП: зміна ідеології щодо застосування СМ КОР з імперативної на аналітичну, запровадження граничного терміну блокування

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

податкових накладних, підвищення обов'язкового порогу реєстрації платником ПДВ; гарантування збереження спрощеної системи оподаткування при мінімізації зловживань нею (зокрема, законодавче визначення критеріїв розділення трудових відносин та фрилансу, заміна широкої фіскалізації ФОП 2-ї та 3-ї груп ЄП на фіскалізацію виключно ризикових категорій платників, які мають високу ймовірність досягнення лімітів для єдиного податку); забезпечення повноцінного автоматичного обміну податковою та митною інформацією з іншими країнами; створення дієвого механізму автоматизованого зіставлення документів щодо митної вартості товарів.

2. Сприяння розширенню інструментів фінансування бізнесу та страхування ризиків, у т. ч. воєнних, розширення можливостей для кредитування від банківського сектора, отримання фінансування через донорські проекти та гранти тощо, що є особливо важливим для бізнесу задля вирішення завдань відновлення після руйнувань і втрат.

3. Упровадження оптимальної моделі бронювання працівників, що дає можливість у цифровий спосіб (е-бронювання) оперативно забронювати від призову військовозобов'язаного, який своєю працею сприяє обороноздатності країни.

4. Сприяння розширенню участі середнього та малого бізнесу в міжнародній торгівлі.

5. Упровадження системи підтримки та стимулювання підприємництва на територіях можливих бойових дій, у деокупованих громадах.

6. Реалізація заходів, спрямованих на підвищення прозорості та ефективності бюджетних програм підтримки бізнесу, проведення моніторингу та контролю ефективності витрачання коштів на такі програми.

7. Розвиток інструментів для забезпечення гнучкості ринку праці.

8. Реалізація стратегій щодо створення робочих місць і умов для гідної праці на національному, регіональних та місцевих рівнях.

Висновок. Підприємницька діяльність в умовах воєнного стану є надзвичайно вразливою, але водночас демонструє високий рівень адаптивності, надзвичайно складною, але водночас критично важливою для економічної стійкості країни. Основні ризики потребують системного реагування, зокрема через ефективну державну політику, підтримку міжнародних партнерів та розвиток внутрішнього потенціалу бізнесу. Успішна трансформація підприємництва стане фундаментом для післявоєнного економічного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk>
2. Дослідження стану бізнесу в Україні. Грудень 2023-січень 2024. [Презентація]. Київ, 2024. 108 с.
3. НІСД. Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. URL: <https://niss.gov.ua>
4. Мельник Т. Український бізнес в умовах війни. URL: <https://www.is-journal.com>
5. Панькова Л.О., Гуцалюк О.В. Підприємницька діяльність в умовах воєнного стану. URL: <http://www.lsej.org.ua>
6. Міністерство економіки України URL: <https://me.gov.ua/>

*Стаття надійшла до редакції
10 жовтня 2025 р*

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ШТРАФУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ СТОРОНИ ПИТАННЯ

УДК 343.13:343.271-025.73

ОСАДЧУК АЛЛА,

викладач кафедри суспільно-гуманітарних наук
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

У зв'язку із гуманізацією законодавства Україна переживає новий етап, встановлення та регулювання покарання у кримінальному праві. Адже, які б зміни не здійснювалися, вони всі проходять адаптаційний період, і, на жаль, іноді такі періоди тривають не один рік. При швидкому розвитку держави, необхідно так само швидко реагувати і на зміни в діючому законодавстві. Однак зміни не завжди є позитивними та не завжди мають краще регулювання тих чи інших проблемних питань.

На даний момент є достатньо багато проблем пов'язаних з виконанням покарань у виді штрафу. Однією із таких проблем є прогалини у законодавстві щодо кримінальної відповідальності за ухилення від сплати покарання у виді штрафу (ч.1 ст. 389 Кримінального кодексу України).

Аналізуючи проблеми виконання кримінального покарання у виді штрафу, слід зазначити, що норми права реалізуються за такими формами: додержання (виконання пасивних обов'язків), виконання (зобов'язання щодо активної поведінки), використання (здійснення суб'єктивних прав). Отже, в цьому випадку, маємо справу з виконанням владних зобов'язань у формі активної поведінки з боку засудженого як суб'єкта конкретних правовідносин щодо приписів іншого суб'єкта – держави в особі суду.

Якщо засуджений ухиляється від сплати штрафу, як основного покарання, він притягується до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 389 КК України, однак це не завжди так. Особа, яка засуджена до штрафу і добровільно його не

сплатила, звільняється від сплати штрафу, якщо держава протягом двох років цей штраф не стягнула і це не вважається ухиленням від відбування покарання згідно ст. 80 КК України (Постанова ВСУ).

Фабула судового акту: Верховний Суд України на засіданні Судової палати у кримінальних справах 24 грудня 2015 року, розглядаючи справу № 5-324 кс 15, висловився про те, що правило відмови у звільненні засудженої особи від відбування покарання у виді штрафу у зв'язку з закінченням строків давності виконання обвинувального вироку не може пов'язуватися із самим фактом несплати засудженим протягом місячного строку суми штрафу.

При розгляді цієї справи Верховний Суд України зазначив, що ухилення від відбування покарання як підстава для зупинення строків давності виконання обвинувального вироку є особливим юридичним фактом. Особливість цього факту полягає у тому, що питання про його встановлення може бути вирішено лише одним суб'єктом – судом. Адже відповідно до частини першої ст. 389 КК ухилення від відбування покарання у виді штрафу є злочином. Такі юридичні факти встановлюються виключно за чітко регламентованою законодавством процедурою. Зокрема, відповідно до ч.1 ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Тому до набрання законної

сили обвинувальним вироком суду, яким особа буде визнана винною в ухиленні від відбування покарання, питання про зупинення строків давності виконання обвинувального вироку суду вирішувати неправомірно.

Стаття 80 КК передбачає нормативне регулювання інституту звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку та встановлює імперативні строки, вплив яких є безумовною підставою для звільнення засудженого від відбування призначеного йому покарання.

Правова природа вказаного виду звільнення від відбування призначеного покарання зумовлюється одностороннім обов'язком держави примусово реалізувати через спеціально уповноважені нею органи призначене особі покарання протягом певних строків. Особа, засуджена до певного виду покарання, не несе правового обов'язку застосовувати правообмеження, які входять до його змісту, сама до себе – це виключна одностороння компетенція спеціальних державних органів, які виконують покарання.

Окрім того, ч. 3 ст. 80 КК передбачено положення щодо зупинення перебігу строку давності у разі, якщо засуджений ухиляється від відбування покарання. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення засудженого для відбування покарання або з дня його затримання, а строки давності, передбачені пунктами 1-3 ч. 1 цієї статті, подвоюються.

Однак ухилення від відбування покарання як підстава для зупинення строків давності виконання обвинувального вироку є особливим юридичним фактом, питання вирішення якого належить до компетенції суду, а отже, цей факт слід встановлювати з дотриманням вимог процесуальної форми.

Зокрема, редакція ч. 1 ст. 80 КК певним чином співвідноситься зі ст. 389 та ст. 390 цього Кодексу, оскільки ухилення від відбування покарання, про яке йдеться у ч. 3 ст. 80 Загальної частини КК, у своєму конкретному прояві відповідає складу одного із злочинів, передбачених зазначеними статтями Особливої частини КК. Отже, роблячи висновок про ухилення особи від відбування покарання при застосуванні частини третьої статті 80 КК, суд тим самим фактично визнає її винною у вчиненні нового злочину. Таким чином, вирішувати питання про зупинення строків давності виконання обвинувального вироку суду можливо лише після набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким особа буде визнана винною в ухиленні від відбування покарання.

З огляду на це лише несплата засудженим суми штрафу в певний строк сама по собі не свідчить про ухилення його від відбування цього покарання.

У ст. 533 КПК України «Наслідки набрання законної сили судовим рішенням» зазначено, що вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для всіх фізичних та юридичних осіб і підлягають виконанню на всій території України. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у кримінальному провадженні, вирішує суддя суду першої інстанції одноосібно, якщо інше не передбачено КПК України [3].

Суд разом із розпорядженням про виконання судового рішення надсилає його копію відповідному органу чи установі, на які покладено обов'язок виконати судові рішення відповідно до ч. 2 ст. 535 КПК України. У разі, якщо судові рішення або його частина підлягає виконанню центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері

організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), суд видає виконавчий лист, який звертається до виконання в порядку, передбаченому Законом України “Про виконавче провадження”. Органи, що виконують судові рішення, повідомляють суд, який постановив судові рішення, про його виконання відповідно до ч. 4 ст. 535 КПК України. Указаний у КПК України порядок виконання покарання у виді штрафу не узгоджується із регламентацією КВК України (ст. 22, 26 КВК України) і потребує відповідного корегування [4]. Уважається, що місцеві суди не є органами, які мають самостійно виконувати свої вироки в частині покарання у виді штрафу, оскільки це суперечить загальним приписам здійснення

правосуддя в Україні, а також не узгоджується з основними функціями судової влади, які визначені Конституцією України.

Отже, звертаючи на вищевказане, можна дійти висновку, що наявні дві норми є великою прогалиною у кримінальному законодавстві. Для вирішення даної прогалини, можливо необхідно такий факт як, ухилення від сплати штрафу, як покарання за вчинений злочин (проступок) або правопорушення, вивести за межі кримінального злочину і надати йому статусу юридичного факту або спростити судову процедуру визнання особи винною у вчиненні такого злочину, як ухилення від сплати штрафу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України : із змінами згідно зі Законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 2.
2. Кримінальний кодекс України. Київ : Велес, 2024. 144 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України (чинне законодавство з 19 листоп. 2012 року : (офіц. текст)). Київ : Паливода А.В., 2022. 382 с. Ч. 5. С. 534. (Кодекси України).
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. Київ : Велес, 2024. 168 с.

*Стаття надійшла до редакції
23 листопада 2025 р*

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЯХ

УДК 377.8.015.31: 2-42

МАРІЯ – ВІКТОРІЯ ВІКТОРУК МАДЯРА,

*Наукові керівники: Сидорчук Тетяна, Пахолок Зоряна
Чортківський гуманітарно – педагогічний фаховий коледж
імені Олександра Барвінського*

Анотація: У статті розкрито зміст та особливості духовно-морального виховання здобувачів освіти на основі християнських цінностей у закладі фахової передвищої освіти. Обґрунтовано актуальність проблеми у контексті суспільних трансформацій. Проаналізовано підходи науковців до визначення духовності та моральності, описано методи й форми роботи, що сприяють формуванню моральних орієнтирів студентської молоді. Окреслено перспективи вдосконалення виховного процесу в коледжі.

Ключові слова: духовність, моральність, християнські цінності, виховання, здобувачі освіти, коледж.

Постановка проблеми.

Сучасні глобальні й національні суспільні трансформації зумовлюють нові вимоги до професійної й особистісної підготовки молоді. Перед закладами фахової передвищої освіти постає завдання виховати не лише кваліфікованого фахівця, але й духовно зрілу, морально відповідальну, соціально активну особистість. У контексті цих викликів актуалізується роль духовно-морального виховання, основу якого можуть становити християнські цінності — любов до ближнього, гідність, чесність, милосердя, відповідальність, толерантність.

Попри наявність численних досліджень у галузі педагогіки духовності, питання інтеграції християнських цінностей у систему виховної роботи коледжу потребує подальшого наукового аналізу. Необхідність формування цілісного морального світогляду студентів передвищої освіти визначає актуальність порушеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні засади духовного розвитку особистості досліджували Г. Ващенко, який підкреслював важливість виховання в молоді високих моральних ідеалів; І. Зязюн, що розглядав духовність як ядро педагогічної культури; В. Кремень, який акцентував увагу на модернізації змісту освіти в контексті гуманізації. Проблематика морального виховання висвітлюється у працях М. Стельмаховича, Н. Ничкало, О. Савченко.

Значна кількість сучасних науковців досліджує педагогіку християнських цінностей, обґрунтовуючи їх гуманістичний потенціал у розвитку особистості. Однак питання впровадження цих цінностей у практику виховної діяльності коледжів розглядається фрагментарно, що засвідчує потребу системного аналізу.

Мета статті.

Теоретично обґрунтувати та окреслити особливості духовно-морального виховання здобувачів освіти на основі християнських цінностей у закладі фахової передвищої освіти.

Завдання дослідження:

- Розкрити сутність понять «духовність», «моральність», «християнські цінності».
- Обґрунтувати роль християнських цінностей у формуванні особистості студента.
- Охарактеризувати ефективні форми, методи і засоби духовно-морального виховання у коледжі.
- Визначити перспективи вдосконалення виховної роботи у закладі фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Сутність духовно-морального виховання

Духовність характеризується як інтегральна властивість особистості, що визначає її здатність до морального самовдосконалення, усвідомлення сенсу життя, прояву гуманізму. Моральність у педагогічній науці розглядається як система стійких цінностей і норм поведінки, що регулюють взаємодію людини із суспільством.

Християнські цінності утворюють фундамент моральної свідомості, формуючи основи любові, добра, милосердя, відповідальності, справедливості. Ці орієнтири не суперечать світоглядному плюралізму та мають загальнолюдське значення.

2. Роль християнських цінностей у формуванні студентської молоді

У період юності особистість інтенсивно формує систему власних моральних орієнтирів. Християнські цінності сприяють розвитку:

- емпатії та людяності;
- відповідального ставлення до професійної діяльності;
- здатності до морального вибору;
- самодисципліни;
- соціальної активності та громадянської позиції.

У коледжах моральна культура студентів є важливим чинником професійної підготовки, оскільки майбутній фахівець мусить діяти не лише компетентно, але й етично. І саме в нашому навчальному закладі, де ми формуємося як майбутні педагоги, християнські цінності відіграють важливу роль у формуванні фахівця.

3. Форми та методи духовно-морального виховання у коледжі

Ефективна система виховання передбачає використання таких напрямів роботи:

Освітній компонент

- включення етичних, правових, світоглядних тем у навчальні дисципліни;
- організація лекцій, семінарів, дискусій щодо змісту духовних цінностей;
- аналіз моральних проблем на матеріалі художньої та документальної літератури.

Виховні форми

- тематичні виховні години;
- зустрічі з капеланами, волонтерами, представниками благодійних організацій;
- культурно-просвітницькі заходи, присвячені духовній спадщині України.

Соціально-практична діяльність

- волонтерські ініціативи;
- благодійні акції;
- участь у допомозі військовим, літнім людям, людям з особливими потребами, дітям, що потребують підтримки.

Створення виховного середовища

- партнерська взаємодія студентів і педагогів;
- підтримка позитивного мікроклімату в колективі;

- розвиток навичок співпраці, поваги, толерантності.

4. Роль педагога як носія духовних цінностей

Педагог у коледжі виступає провідником духовних смислів та прикладом моральної поведінки. Важливими є його професійна позиція, етична культура, здатність до діалогу, толерантність, вміння організовувати виховну взаємодію на засадах довіри і поваги.

У контексті підготовки педагогічних кадрів викладач коледжу не лише передає знання, а й є прикладом для студентів у питаннях моральності, професійної етики, відповідальності, культури поведінки та спілкування. Його особистісні якості, стиль взаємодії, ставлення до студентів значною мірою визначають, якими педагогами стануть майбутні випускники.

Педагог у коледжі виконує низку важливих функцій:

- **ціннісно-орієнтаційну** — формує моральні й духовні пріоритети студентів;
- **виховну** — сприяє розвитку етичної культури, емпатії, професійної відповідальності;
- **моделювальну** — демонструє приклад гуманістичного ставлення до здобувачів освіти;
- **комунікативну** — створює атмосферу довіри, поваги, співпраці;
- **педагогічно-наставницьку** — супроводжує професійне становлення майбутніх учителів.

Оскільки студенти педагогічних спеціальностей у майбутньому самі стануть вчителями, їхня підготовка має включати не лише формування професійних компетентностей, а й глибокий духовно-моральний розвиток. Таким чином, викладач коледжу є першою моделлю для наслідування.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Християнські цінності як основа духовно-морального виховання сприяють формуванню в здобувачів освіти цілісного світогляду, моральної стійкості, гуманістичної орієнтації та відповідальної поведінки. Вони можуть бути ефективно інтегровані у виховну систему коледжу за умови комплексного підходу, педагогічної

майстерності та створення позитивного виховного простору.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичних рекомендацій для педагогів, упровадженням інноваційних форм духовно-морального виховання, вивченням впливу духовних практик на емоційний та соціальний розвиток студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Київ: Школяр, 2011. 256 с.
2. Зязюн І. Педагогіка добра: гуманістичні стратегії освіти. Київ: Либідь, 2000. 374 с.
3. Кремень В. Освіта і наука в Україні: шляхи модернізації. Київ: Грамота, 2005. 456 с.
4. Савченко О. Сучасний виховний процес: сутність та технології. Київ: Педагогічна думка, 2014. 288 с.
5. Стельмахович М. Народна педагогіка. Київ: Знання, 1997. 531 с.
6. Ничкало Н. Професійна освіта і особистість учня. Львів: Сполом, 2012. 272 с.
7. Хомин І. Християнські цінності у вихованні молоді. Тернопіль: Астон, 2017. 216 с.
8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

*Стаття надійшла до редакції
23 листопада 2025 р*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОМФОРТ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ЯК УМОВА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 377.8.015.31:316.42

ГАЛАЙДА СТАНІСЛАВ,

Науковий керівник: Гнатківська Наталія

*Чортківський гуманітарно – педагогічний фаховий коледж
імені Олександра Барвінського*

Анотація: У статті розглянуто зміст поняття «психологічний комфорт» у сучасному закладі освіти та його значення для гармонійного розвитку особистості здобувача освіти. Обґрунтовано важливість створення позитивного освітнього середовища, у якому забезпечено емоційне благополуччя, безпеку, підтримку та можливості для самореалізації. Проаналізовано чинники, що впливають на психологічний комфорт, а також педагогічні умови й підходи до його формування.

Ключові слова: психологічний комфорт, освітнє середовище, розвиток особистості, емоційне благополуччя, педагогічна взаємодія.

Постановка проблеми.

Сучасна система освіти орієнтується не лише на засвоєння знань, умінь і навичок, а й на створення умов для цілісного розвитку особистості. Однією з ключових передумов цього процесу є забезпечення психологічного комфорту учасників освітнього процесу. Відчуття безпеки,

підтримки й приналежності до колективу істотно впливає на рівень навчальної мотивації, успішність, міжособистісні стосунки та загальне самопочуття здобувача освіти. У зв'язку з цим питання організації психологічно комфортного освітнього середовища набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему психологічного комфорту та благополуччя особистості досліджували А. Маслоу, К. Роджерс, які підкреслювали важливість позитивного соціального середовища для розвитку людини. Питання емоційного стану учнів у взаємодії з педагогічним колективом висвітлювали О. Савченко, І. Бех, Н. Чепелева, Т. Яценко та інші. У сучасних дослідженнях наголошується на необхідності формування безпечного, доброзичливого та підтримувального освітнього простору, що сприяє розвитку ключових компетентностей та стійкості особистості. Проте потребує доопрацювання питання комплексного підходу до створення психологічного комфорту саме в умовах коледжу як особливого освітнього середовища.

Мета статті.

Визначити педагогічні умови забезпечення психологічного комфорту у закладі освіти та розкрити його роль у гармонійному розвитку особистості.

Основні завдання:

1. Проаналізувати сутність поняття «психологічний комфорт» у контексті освіти.
2. Визначити чинники, що впливають на рівень психологічного комфорту студентів.
3. Обґрунтувати педагогічні умови, що забезпечують позитивне та безпечне освітнє середовище.
4. Розкрити взаємозв'язок між психологічним комфортом і гармонійним розвитком особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження

Психологічний комфорт у закладі освіти є інтегральною характеристикою освітнього середовища, що відображає рівень емоційного благополуччя, внутрішньої рівноваги та задоволеності потреб студентів. Він забезпечується поєднанням зовнішніх і внутрішніх чинників: особливостями

педагогічної взаємодії, стилем спілкування викладачів, організацією навчального процесу, соціально-психологічним кліматом групи, матеріально-технічними умовами.

1. Компоненти психологічного комфорту

До базових компонентів належать:

- емоційна безпека (відсутність страху, приниження, тиску);
- позитивна взаємодія з викладачами та одногрупниками;
- можливість вільно висловлювати думки і почуття;
- повага до індивідуальних особливостей особистості;
- підтримка у складних навчальних ситуаціях.

2. Роль викладача

Роль викладача у формуванні психологічно комфортного освітнього середовища є провідною, адже саме він виступає організатором навчальної діяльності, виховного впливу та міжособистісної взаємодії у студентській групі. Від професійної майстерності, особистісних якостей, стилю спілкування та педагогічної позиції викладача залежить рівень емоційної безпеки, довіри, мотивації та соціальної включеності студентів. Комунікативна культура визначає те, як викладач налагоджує діалог зі студентами, реагує на їхні труднощі, формує зворотний зв'язок. Емпатійність, відкритість, толерантність, педагогічний такт створюють умови, у яких студенти не бояться висловлювати власні думки, ставити запитання, висловлювати сумніви та приймати участь у дискусіях. Навпаки, авторитарний стиль, надмірний контроль, критиканство або непослідовність у вимогах призводять до емоційної напруги, зниження впевненості та уникання активної взаємодії.

У сучасній освіті викладач перестає бути лише транслятором знань — він стає фасилітатором, тобто помічником у процесі

пізнання. Це означає створення умов для самостійного мислення, підтримку ініціатив, заохочення творчих рішень. Студент, який відчуває підтримку і довіру, легше долає труднощі, відкритіше демонструє свої здібності й схильності, формує внутрішню мотивацію до навчання. Викладач відіграє центральну роль у формуванні мікроклімату в академічній групі. Його взаємодія зі студентами задає тон усім міжособистісним стосункам. Повага до кожного студента, врахування індивідуальних особливостей, недопущення приниження чи дискримінації, коректне вирішення конфліктів сприяють появі в групі атмосфери довіри та взаємопідтримки. Такий клімат позитивно впливає на емоційний стан студентів і підвищує якість освітнього процесу.

3. Освітнє середовище коледжу

Коледж як проміжна ланка між школою та вищою освітою створює унікальні умови для соціального розвитку студентів. У цей період зростає потреба у самостійності, визнанні, самореалізації, тому важливо формувати середовище, яке стимулюватиме розвиток:

- саморегуляції,
- відповідальності,
- комунікативних умінь,
- здатності до ефективної взаємодії,
- впевненості у власних силах.

4. Педагогічні умови забезпечення психологічного комфорту

Сучасні підходи виділяють такі умови:

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003.
2. Василюк А. В. Психологічне благополуччя особистості: теоретико-методологічні аспекти. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2015.
3. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник. Київ: Вища школа, 2004.
4. Кремень В. Г. Філософія освіти. Київ: Знання, 2005.
5. Панок В. Г., Чепелева Н. В., Титаренко Т. М. Практична психологія в освіті: навч. посіб. Київ: Либідь, 2010.
6. Савченко О. Я. Сучасні підходи до розвитку особистості здобувача освіти. Київ: Аксіома 2016.
7. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: навч. посіб. Київ: Освіта, 2011.

- особистісно орієнтований підхід у навчанні;
- створення безпечного простору, вільного від дискримінації та булінгу;
- використання інтерактивних форм роботи, що сприяють співпраці;
- налагодження партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу;
- психологічний супровід та підтримка з боку практичного психолога;
- залучення студентів до ухвалення рішень, що стосуються освітнього середовища.

Забезпечення цих умов сприяє формуванню внутрішньої мотивації, позитивної самооцінки, стійкості до стресів, що є необхідними складниками гармонійного розвитку особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Психологічний комфорт у закладі освіти є важливою умовою успішного навчання та повноцінного розвитку особистості. Створення позитивного, безпечного й підтримувального освітнього середовища сприяє формуванню емоційного благополуччя, розвитку ключових компетентностей та особистісної автономії студентів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні моделей комплексного оцінювання психологічного комфорту в коледжах та впровадженні технологій його системного забезпечення у практику роботи педагогічних колективів.

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

Конспект організованої ігрової діяльності для дітей 5-го року життя «ДІТЛАХИ В САДОЧКУ ГРАЛИ – СВЯТО РАДО ЗУСТРІЧАЛИ» УДК 373.2.091.32:27-565.6

ІВАНОВА НАДІЯ,

вихователь Комунального закладу

"Дошкільний навчальний заклад №73 Вінницької міської ради"

МЕТА:

Продовжити ЗНАЙОМИ дітей з українськими святами, звичаями і традиціями засобом гри як провідного виду діяльності.

ЗАБЕЗПЕЧИТИ умови для підтримки пізнавальної активності дітей. ФОРМУВАТИ у вихованців пізнавальну ініціативу, активність, вчити висувати гіпотези, порівнювати, аналізувати, робити висновки, орієнтуючи дітей на власні спостереження. ПІДТРИМУВАТИ прагнення дошкільнят до експериментування на основі знань дітей про властивості знайомих їм предметів.

ЗБАГАЧУВАТИ сенсорний досвід дітей, удосконалювати сприймання, розвивати вміння встановлювати зв'язок між дією та відчуттям.

ЗАОХОЧУВАТИ прагнення дітей декорувати предмети.

СПРИЯТИ створенню у малюків позитивного емоційного настрою. ВИХОВУВАТИ цілеспрямованість, допитливість, уміння працювати індивідуально, в парах і в колективі однолітків, відчуття радості від гри.

Матеріали та обладнання:

- Пасхальний адвент-календар.
- Сенсорна доріжка для ходьби з різними наповнювачами.
- Яйця (писанки, дерев'яні, курячі варені тощо).
- Кошики з комірками для яєць.
- Лоток для кочення яєць, цукерки чупа-чупс.
- Емблеми команди «Крафін» і команди «Кролик».
- Пазли «Великоднє яйце».
- Яйця з пінопласту на шпажках, різнокольорові клаптики паперу.
- Площинне яйце з флаумерану, викидні матеріали (намистинки, гудзики).
- Шаблон намальованої паски, приладдя для нетрадиційного малювання.

Попередня робота:

Робота з адвент-календарем. Він розрахований на роботу з дітьми впродовж тижня (цифра означає день по порядку). Щодня, обираючи яйце, позначене цифрою, діти отримують завдання (написані на зворотній стороні). **(фото № 1)**

1 день. Логічне завдання: «З'єднай половинки писанок».

2 день. «Кольорові ланцюжки»: створити ряд писанок від світлого до темного (різні кольори основного ряду).

3 день. Вивчення віршів за темою Великдень.

4 день. Розмальовка «Придумай візерунок для Великоднього яйця».

5 день. Підсумкова бесіда про Великоднє свято.

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

6 день (проводиться наступного тижня). Традиції паскування у нашій родині: складання розповідей святкування спільно з батьками (бабусею, дідусем).

ОРІЄНТОВНИЙ ХІД ОРГАНІЗОВАНОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вихователь:

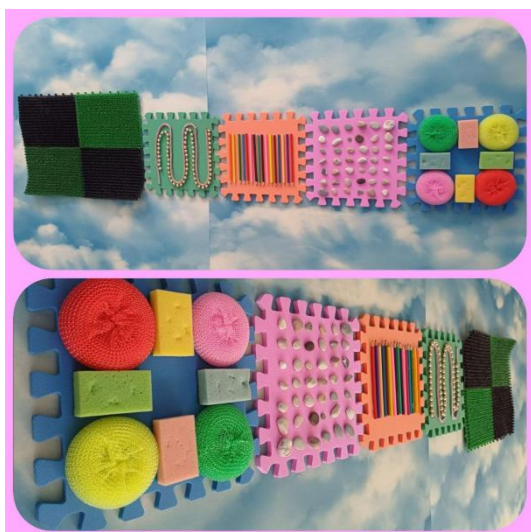
- *Малята! Привітайтеся з дорослими, які завітали сьогодні до нас. Для того, аби зберегти тишу, пропоную пригадати як можна вітатись без слів і зустріти гостей.*

Діти вітаються «очками», «долоньками», «губками», жестами. Привітавшись, діти опиняються перед «доріжкою», яка зроблена з окремих сегментів:

Вихователь:

- *Потрапити в групу можна пройшовши цією доріжкою.*
- *Увага!*
- *Перше важливе правило: починати йти по доріжці лише тоді, коли попередня дитина дійде до кінця доріжки.*
- *Друге важливе правило: пересуватись по доріжці слід як найтихіше.*
- *Ну ж бо, вперед!*

Діти крокують сенсорною доріжкою з різними наповнювачами.

(фото 2)

Вихователь:

- *Цілий тиждень ми виконували завдання Великоднього адвент-календаря. І сьогодні продовжимо знайомитись з іграми, в які грають під час великодніх свят і пограти.*

- *Озирніться навколо!*

Ситуація-провокація. Вихователь пропонує дітям оглянути групове приміщення. *Що змінилося?* В різних місцях групи на полицях з іграшками стоять яйця (писанки, дерев'яні, курячі варені тощо).

Вихователь:

- *Треба відшукати яйця і скласти їх в кошик з комірками.*
- *Зверніть увагу: там, де сидять гості, ви нічого не шукаєте!*

Діти наповнюють кошик яйцями.

(фото 3)

Вихователь:

- *Розумашки! Ви були уважними і відшукали всі яйця. Вони всі різні: гарні, яскраві, різнокольорові. Мені відразу закортіло з ними пограти. А вам?*

- *Запрошую вас зайняти місце біля синього столика.*

- *Гра «Виграй смаколик». Кожний з вас по черзі бере лоток і ставить його напроти*

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

будь-якої цукерки. Ваше завдання полягає у тому, щоб прокочуючи яйце у лотку влучити в чупа-чупс.

Кожна дитина виконує завдання і отримує обраний смаколик.

(фото 4)

Вихователь:

Відгадайте загадку:

*«На одній нозі стоїть, йде за колом коло,
Доки не зупиниться – не впаде ніколи».*
(Дзига)

Вихователь:

- Запрошую пограти у гру «Дзига». Для цього вам необхідно поділитись на пари.

Кожна пара стає один проти одного. По моїй команді «Один-два-три-почали» ви розкручуєте яйце, як дзигу. Переможцем у кожній парі стане той, чиє яйце крутитиметься довше.

Гра «Дзига».

Вихователь запитує дітей, хто у їх парі став переможцем.

Ви правильно визначили переможців у своїх парах, але слід відзначити, кожний із вас був дуже старанним. Ті, хто не стали переможцями – не засмучуйтесь. Адже всі перемоги у вас будуть ще попереду.

Вихователь:

- А тепер гра для сильних, спритних дослідників-хлопчиків та для вправних і вмілих дівчат.

- Завдання для хлопчиків. Гра-дослід «Дуйчик». Ви повинні дуети трубочкою по черзі на кожне яйце, і визначити, яке з них найважче, а яке – найлегше.

- Завдання для дівчат. Гра «Ложка-помічниця». За допомогою ложки потрібно перенести яйця у кошики. Важливе правило: ліву руку слід ось так схвати за спину, щоб вона не допомагала правій.

Гра-дослід «Дуйчик». На столі в рядок викладаються яйця однакові за розміром, але різні за вагою (дерев'яне, куряче варене, куряче порожнє /видуте/, пластикове, пінопластове). Хлопчики за допомогою коктейльної трубочки дують на яйця, аби зрушити їх з місця. Досліджують у грі і порівнюють вагу яєць.

Гра «Ложка-помічниця».

Вихователь запрошує дітей підійти до жовтого столика, на якому розкладені емблеми, перевернуті зображенням донизу і пропонує кожному одну з них.

Діти діляться на команди «Крафін» і «Кролик» за допомогою рандомно обраних емблем із зображенням назв команд.

(фото 5)

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

Командна гра-змагання «Великодні Пазли».

Вихователь:

- Таким чином, у нас утворились дві команди: «Крафін» і «Кролик».

Кожна команда складає пазл «Великоднє яйце».

(фото 6)

Вихователь:

- Ми з вами сьогодні пограли у великодні ігри. Як ви вважаєте, в ці ігри краще грати самому, чи гуртом? У команді? Чому? Я пропоную пограти у ці ігри з вашими рідними та друзями під час великодніх свят.

Відповіді дітей.

Вихователь:

- Запрошую Вас до Великодньої арт-майстерні.
- Оберіть собі завдання до душі.
- У вас на столах є заготовки і всі необхідні матеріали. Тож приступайте до роботи. А музика допоможе вам у вашій творчості.

I завдання: Прикрасити яйце з пінопласту різнокольоровими клаптиками паперу.

(фото 7)

II завдання: Прикрасити яйце з флаумерану викидними матеріалами (намистинки, гудзики тощо).

(фото 8)

III завдання: Прикрасити верх намальованої паски нетрадиційними способами малювання.

(фото 9)

Самостійна творчість дітей.

Діти розповідають про свої поробки та обмінюються враженнями від ігор.

Стаття надійшла до редакції
10 листопада 2025 р

РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ
ВОКАЛЬНОЇ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ

УДК 378.031.15:78]:78.083.6

НАГОРНЮК ВАЛЕНТИНА, МАЗУР АЛЬБІНА,

викладачі факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва

КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

***Abstract.** The article substantiates the essence and meaning of the concept of "improvisation", focusing on the role and significance of this method in the development of musical abilities of students. The authors highlight the types and forms of musical improvisation, outline the main ways that contribute to the creative self-expression of the student in the process of vocal and instrumental improvisation.*

***Keywords:** musical abilities, musical improvisation, creative self-expression, students, musical art.*

Постановка проблеми. В процесі розвитку музичних здібностей в здобувача освіти формуються не тільки професійні навички до музикування, а й увага, фантазія, мислення, увага. Музичні та творчі здібності – це дві складові одного цілого і найкраще вони розвиваються в практичній музичній діяльності, зокрема, під час залучення студентів до імпровізації.

Музична імпровізація – найстародавній, і найбільш недосліджений вид музичного мистецтва, що бере свій початок з усної народної творчості. Однією із найдавніших музично-імпровізаційних культур була музика Стародавнього Сходу. Вже тоді імпровізації та вільній грі на музичному інструменті відводилося особливе місце, її присутність у музикуванні свідчила про високий рівень розвитку майстерності музиканта.

В епоху Відродження імпровізації почали надавати більш професійного значення і вона стала невід'ємною складовою музичної педагогіки. Кожен музикант умів імпровізувати, тобто експромтом виконувати різну музику або запропоновані музичні теми.

Особливість імпровізації у тому, що вона проявляється у ту ж хвилину, тут і зараз, у її здатності повноцінно передавати основне

творче зерно, в її непередбачуваності і несподіваності. В імпровізації важливим є не сам результат, а безпосередній процес творення нового. Навички імпровізації дають можливість виконавцеві оволодіти швидким мисленням та дають змогу розкрити власні творчі здібності.

Саме тому, зазначена проблема є актуальною та потребує подальшого дослідження у даному аспекті.

Аналіз наукових джерел. Музична імпровізація завжди була предметом вивчення серед педагогів музикантів. Так, у музичній педагогіці й навчальній практиці її передусім вивчали та використовували як засіб виховання дітей; засіб розвитку творчих якостей і здібностей учнів та ефективну форму роботи, що забезпечує успішне формування й удосконалення виконавських умінь і навичок.

Проблема розвитку музичних здібностей розглядалася в дослідженнях Т. Дорошенко, О. Лобової, Р. Савченко, О. Хижої. Музична імпровізація була предметом вивчення таких педагогів-музикантів як: Е. Жак-Далькроз, Д. Кабалевський, К. Орф.

Свого часу К. Черні писав про те, що для уміння імпровізувати необхідно володіти не тільки природною обдарованістю (яка виявляється в ранньому віці і проявляється у

винахідливості, живій уяві, хорошій музичній пам'яті, основним знанням всіх розділів гармонії (особливо модуляції), але й володіти виконавською довершеністю гри (віртуозністю) [9].

Вагоме значення у дослідженні даної проблеми належить також праці І. Денисюк, в якій автор зосереджує свою увагу на питаннях імпровізації та її значенні в розвитку творчої складової особистості.

Таким чином, аналіз наукових досліджень показав, що музичну імпровізацію науковці вивчали як жанр музичного мистецтва, як спосіб створення музики, та творчий метод навчання.

Мета статті полягає у визначенні ролі та значення імпровізації як дієвого методу в розвитку музичних здібностей здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Музична імпровізація – це особливий вид творчості, що забезпечує набуття умінь осмисленої вільної інтерпретації музичних творів різних епох, стилів та жанрів, емоційного комфорту під час концертного виконання [3].

Імпровізація – це явище універсальне, воно знавйшло своє вираження у багатьох науках, однак найкраще себе реалізує у мистецтві. Етимологія терміну «імпровізація» (від латин. *improvises* – непередбачуваний, *ex improvisis* – без підготовки) вказує на раптовість як головну ознаку процесу імпровізації. При цьому імпровізація в художньому виконавстві розглядається як «творчість з ходу», без попередньої підготовки [2, с. 46].

Вміння імпровізувати вимагає від здобувача освіти не тільки яскравої уяви, фантазії, а й міцних знань з теорії музики (знання нотної грамоти, особливостей побудови мелодії, ритму), тому опанувати це мистецтво не так легко, цьому передують клопітка праця як студента так і викладача. Як підкреслював Д. Кабалецький, заняття імпровізацією дають можливість розвивати

внутрішній слух та творчу фантазію [5, с. 46].

Значимою є думка професора, доктора педагогічних наук Г. Падалки, який у своїй науковій роботі про імпровізацію пише наступне: «Імпровізація має характер такого пізнання і творення художніх явищ, де експромт і неочікуваність художнього результату виявляються основними способами. Через те залучення до імпровізації допомагає вихованцям працювати з повною віддачею своїх творчих можливостей» [8, с.193].

Кожен музикант-початківець може оволодіти мистецтвом імпровізації, проте розвиток імпровізаційних умінь вимагає від викладача пошуку шляхів розвитку музичних здібностей, а також найбільш ефективних методів формування навичок імпровізації.

Імпровізація може бути здійснена на будь-якому етапі заняття: під час слухання музики, співі простих пісень, гри на музичних інструментах. Для викладача імпровізація є дієвим методом, що дозволяє виявити та розвинути музичні здібності здобувачів освіти.

При організації імпровізації на занятті з музичного мистецтва викладач має дотримуватись наступних пунктів:

1. Творчі завдання не мають бути занадто простими. Вони мають пробуджувати в студентів інтерес, прагнення розкрити себе через музику.

2. Завдання мають бути посильні, відповідати індивідуальним можливостям студентів.

3. Перш ніж перейти безпосередньо до імпровізації вчитель має налаштувати своїх вихованців, пояснити завдання, зорієнтувати їх у виборі засобів музичної виразності.

4. Ритмічна різноманітність. Ритм є одним із важливіших факторів у імпровізації. Необхідно показувати здобувачам освіти, як можна створити навіть на кількох нотах та

при досить простому ритмічному малюнку цікавий музичний образ.

5. Здобувачі освіти мають володіти достатніми базовими знаннями з музичної грамоти, аби вдало приміняти їх під час імпровізації.

6. Викладач має сам володіти імпровізаційними навичками, бути безпосереднім учасником цього процесу, показуючи на своєму прикладі можливі варіанти імпровізації, орієнтуючи його на те, як досягти того чи іншого ефекту, як використати той чи інший прийом [1].

Імпровізація дає широкі можливості для самовираження здобувачів освіти, дозволяє відкрити і розвинути творчі грані особистості вихованців.

Одним з діючих засобів, що активно стимулює такий розвиток, є навчання імпровізації на фортепіано. Проте, вдалій імпровізації має передувати творчий підготовлюючий етап, на якому викладач має навчити студента базових правил побудови музичного твору (особливості фактури, гармонізації, засобів виразності) та прийоми розвитку мотиву. Тільки коли студенти будуть розуміти усе вищезазначене, вони зможуть вільно імпровізувати.

В роботі над імпровізацією в класі фортепіано можна виділити наступні види імпровізації:

- імпровізація мелодичної лінії без гармонічної підтримки на зажаний образ. Ця форма роботи передбачає створення різних мелодичних варіантів з орієнтацією на той образ чи настрій, який хоче передати студент. Трансформація мелодії може здійснюватись у ритмічній, ригістровій чи звуковисотній видозміні.

- імпровізація мелодичної лінії на задану гармонію. Перед роботою на цьому етапі здобувач освіти знайомиться із законами гармонії, грає гармонічні цифровки в різному розміщенні акордів. Гармонія

дається викладачем або створюється самим студентом.

- імпровізація мелодії з різним фактурним оформленням. Фактурні прийоми повинні доповнювати, прикрашати мелодію, допомагати більш точному розкриттю образу [7].

Одним з важливих факторів в імпровізації є ритмічна різноманітність. Необхідно показувати здобувачам освіти, як можна створити навіть на одному звуці простий музичний образ, але при цьому, дуже важливо, наскільки цікавим буде ритмічний малюнок. У цьому відношенні дуже добрий розвиток дають різні ритмічні ігри, що сприяють відчуття ритму.

Для того аби студент краще оволодів навичками імпровізації вчитель може запропонувати такі завдання:

- створення нового закінчення до заданої мелодії;

- транспонування мелодії по слуху в іншу тональність;

- повторення інтервалів, коротких мелодій за вчителем від різних звуків;

- виконання музичних творів у різних темпах та різними штрихами;

- виконання запропонованих вчителем мелодій у різних ритмічних конфігураціях; - підбір акомпанементу до заданої мелодії [4].

Також варто зазначити, що музична імпровізація під час заняття на фортепіано сприяє розвитку дрібної моторики, оскільки при виконанні складних технічних пасажей без попередньої підготовки у студентів покращується координація рухів та швидкість реакції [6].

Бажано, щоб студенти отримували знання поступово і не в готовій теоретичній формі, а з практичним застосуванням в імпровізації, одразу ж після показу викладачем того чи іншого прийому імпровізації.

Напевно, ще в більшій мірі ніж в інструментальній сфері імпровізація використовується у вокальному мистецтві.

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

Саме вона допомагає виконавцю зробити твір оригінальним, самобутнім, індивідуально емоційно забарвленим відповідно до задуму та образу самого виконавця. У вокальному мистецтві існує безліч форм вокальної імпровізації, які позитивно впливають на розвиток музичних здібностей здобувачів освіти, а саме:

- імпровізація пісні або поспівки;
- імпровізація пропущених тактів у мелодії зі словами або називаючи ноти; - імпровізація закінчення фрази.
- імпровізація мелодій на заданий викладачем ритмічний малюнок. Наприклад, спочатку мелодію чи фразу співає викладач, а потім продовжує студент вже у іншому ритмі.
- імпровізація мелодій на задану гармонічну послідовність (цю послідовність може грати викладач, або вона імпровізується і викладачем і студентом).

Слід зазначити, що вчитель повинен постійно бути учасником імпровізаційного процесу свого студента, власними прикладом показуючи можливі варіанти імпровізації.

Висновки. Отже, музичну імпровізацію можна трактувати як багатокомплексний складний творчий процес під час якого твір створюється безпосередньо в процесі його виконання, а вихованець при цьому реалізує свій творчий потенціал. Навички імпровізації не тільки дають можливість виконавцеві оволодіти креативним мисленням, а й дозволяють вільно виражати себе у музиці, дають змогу розкрити творчі здібності і розвинути музичні.

Таким чином, вокальна та інструментальна імпровізація є потужним засобом, що допомагає викладачу у розвитку музичних та творчих здібностей здобувачів освіти, розкриває творчі грані їхньої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Денисюк І. С. Музична імпровізація як метод музичного навчання школярів. *Шкільний світ. № 19, Жовтень. С.1-5*
2. Дідич Г. Аналіз поняття «творчі здібності» та «імпровізація» у науковій літературі. *Наукові записки, серія педагогічні науки. Випуск 132. С. 181-184.*
3. Золкін С. А. Музична імпровізація як основа навчання студента музиканта. *Молодий вчений №11 (51), листопад, 2017. С. 571-574.*
4. Колосовська О. Імпровізація як розвиток творчої фантазії. *Актуальні питання гуманітарних наук. 2014. Випуск 8. С. 129-132.*
5. Макарова Ф. Творче музикування як метод музичного виховання . Питання методики музичного виховання. Київ. С. 35-47
6. Мірошниченко В. Модель формування навичок імпровізації майбутнього артиста-вокаліста на заняттях сольного співу. *Музичне мистецтво в музичному дискурсі. 2022. №7, С. 87-91.*
7. Олійник С.В. Створи власний музичний супровід. *Початкова школа. 2002. № 10. С. 55 – 56*
8. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання Мистецьких дисциплін. Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
9. Черні К. Систематичне керівництво по імпровізації для фортепіано. Хрестоматія. Київ: Музична Україна. С. 82–90

*Стаття надійшла до редакції
13 жовтня 2025 р*

**ФОРМУВАННЯ СЦЕНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

УДК 784.9:008]:[378.011.3-52:78

МАШТАЛЯР ЙОСИП

викладач кафедри теорії та методики музичного виховання
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

ВСТУП У сучасних умовах розвитку мистецької освіти особливої актуальності набуває проблема формування сценічної культури студентів, адже саме сценічна культура є важливою складовою професійної компетентності майбутнього педагога-музиканта. Вона виявляється не лише у володінні вокальною технікою, а й у здатності до художнього самовираження, емоційної комунікації та сценічної свободи. Метою дослідження є визначення основних педагогічних умов формування сценічної культури студентів мистецьких спеціальностей у процесі вокально-педагогічної підготовки.

ОСНОВНА ЧАСТИНА Сценічна культура — це комплекс якостей особистості, який виявляється у гармонійному поєднанні технічної, художньо-образної та психологічної підготовленості виконавця. Для майбутнього вчителя музичного мистецтва вона має особливе значення, адже поєднує педагогічну, артистичну та комунікативну функції. Формування сценічної культури студентів у процесі вокально-педагогічної підготовки відбувається через систему занять з вокалу, сценічного руху, концертної практики, участі у конкурсах, фестивалях, творчих проєктах. Важливо, щоб кожен етап навчання був спрямований не лише на технічне вдосконалення, а й на розвиток емоційно-естетичної виразності. Суттєву роль у цьому процесі відіграє педагог, який виступає наставником, режисером і партнером у творчому пошуку. Його завданням є створення психологічно

комфортного середовища, у якому студент зможе розкрити власний потенціал, позбутися страху сцени та навчитися керувати своїм емоційним станом під час виступу. Сценічна культура має багаторівневу структуру. Перший рівень — технічний (володіння голосом, дикцією, інтонацією, диханням). Другий — художньо-образний (уміння створювати сценічний образ, інтерпретувати твір, передавати його емоційно-смісловий зміст). Третій — психологічний (впевненість, комунікабельність, сценічна свобода). Лише гармонійне поєднання цих компонентів формує повноцінну сценічну культуру. Важливим чинником є використання інтегрованих методів навчання — поєднання вокальної роботи з елементами акторської майстерності, сценічного руху, хореографії. Такі методи дозволяють студентам усвідомити єдність музичного, драматичного та пластичного компонентів сценічного образу. Дослідження доводять, що ефективність формування сценічної культури підвищується за умови активного залучення студентів до творчої діяльності: концертів, відкритих занять, театралізованих вистав, майстер-класів із провідними артистами. Саме під час практичної діяльності формується виконавський досвід, сценічна впевненість і внутрішня свобода. Особливої уваги потребує робота над розвитком емоційної виразності. Викладач має допомогти студентові навчитися передавати почуття через інтонацію, динаміку, тембр, міміку, жести. Це сприяє гармонійному поєднанню вокальної техніки

та артистизму, що і становить сутність сценічної культури.

Основні аспекти формування сценічної культури

Вокально-технічна підготовка:

Правильна постановка голосу: Належна техніка вокалу є основою сценічної культури, оскільки забезпечує свободу і контроль над голосом під час виконання.

Дикція та артикуляція: Чітка дикція та артикуляція дозволяють зрозуміти текст, а також покращують загальне враження від виступу.

Регулярні заняття: Постійна практика вокалу та робота над технікою дозволяють досягти впевненості та майстерності виконання.

Психологічна підготовка: Робота з хвилюванням: Навчити студентів контролювати хвилювання та стрес перед виступом є надзвичайно важливим для успішного виступу.

Розвиток сценічної свободи: Студенти повинні почуватися комфортно на сцені та бути впевненими у своїх силах. Симбіоз емоційної та вокальної складової: Вокаліст повинен не тільки володіти голосом, а й передавати емоції через музику та текст, створюючи цілісний образ. Творче самовираження: *Інтерпретація:* Навчити студентів не тільки технічно виконувати твір, а й інтерпретувати його, додаючи власне бачення та емоції.

Імпровізація: Деякі педагогічні методики передбачають розвиток імпровізаційних навичок для розширення творчого потенціалу студентів. *Сценічний образ:* Створити цілісний сценічний образ, що охоплює зовнішній вигляд, рухи, жести та міміку, відповідні до характеру твору. Методичні підходи у вокально-педагогічній підготовці.

Лекційні заняття: Теорія музики, вокальної техніки та історії вокального мистецтва є важливою складовою підготовки.

Практичні заняття: Індивідуальні заняття: Поглиблене вивчення вокальної техніки, роботи над репертуаром, вдосконалення голосу. Групові заняття: Взаємодія з іншими студентами, розвиток навичок ансамблю та співпраці. Майстер-класи: Заняття з провідними фахівцями, видатними вокалістами, які діляться своїм досвідом. Сценічні репетиції: Відпрацювання виступу: Репетиції, що максимально наближені до реальних умов виступу, дозволяють студентам звикнути до сцени, світла, звуку. Запис та аналіз виступу: Запис виступу та його аналіз допомагає виявити слабкі місця та вдосконалити виконання.

ВИСНОВКИ Отже, формування сценічної культури студентів мистецьких спеціальностей у процесі вокально-педагогічної підготовки є комплексним і багатограним процесом, який охоплює технічну, художню та психологічну підготовку майбутнього педагога-музиканта. Від рівня сформованості сценічної культури залежить не лише якість вокального виконання, а й педагогічна ефективність у майбутній професійній діяльності. Ефективне формування сценічної культури можливе за умови творчої взаємодії викладача і студента, впровадження інтегрованих методик, активного залучення до концертної практики та створення сприятливого емоційного середовища. Саме тоді сценічна культура стає не лише частиною професійної підготовки, а й складовою духовного розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Антонюк, О.. Формування виконавської культури майбутніх педагогів-музикантів. 2020 Київ: НПУ імені М. Драгоманова.
2. Бондаренко, Т.. Психологічні аспекти сценічної діяльності вокалістів. *Мистецька освіта, 2018 №4*, 35–41.
3. Гребенюк, О. Артистизм як компонент професійної підготовки вчителя музики. *Вісник музичної педагогіки, 2017. №3*, 22–28.
4. Котляревська, Н.. Методика формування сценічної майстерності студентів мистецьких факультетів. *Педагогічні науки, 2019 №5*, 44–49.

*Стаття надійшла до редакції
10 листопада 2025 р*

ФУТЗАЛ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ

УДК 796.33.012.33-057.874

МЕЛЬНИК ЄВГЕН,

викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Актуальність. Сучасний стан фізичного здоров'я школярів в Україні характеризується низкою тривожних тенденцій, серед яких - недостатня рухова активність. Більшість учнів 5-9 класів проводить вільний час пасивно: лише близько чверті регулярно відвідують спортивні секції, тоді як переважна більшість проводить перед екранами комп'ютерів або гаджетів від однієї до чотирьох годин на день [1, 4]. Це призводить до зниження фізичної підготовленості, зростання ризику надлишкової ваги, проблем опорно-рухового апарату та погіршення психоемоційного стану [6].

Фізична культура в школі є важливим засобом формування здорового способу життя, що поєднує профілактику захворювань і всебічний розвиток фізичних, моральних та соціальних якостей. Близько половини школярів мають відхилення у фізичному розвитку, а рівень їхньої підготовленості залишається низьким. Фізичне виховання формує основи здоров'я, оптимізує рухову активність і розвиває навички самостійних занять [2, 7].

Вибір виду спорту для підвищення рухової активності має враховувати вікові, фізіологічні та психологічні особливості дітей. Футзал як динамічний ігровий вид спорту відзначається високою інтенсивністю, різноманітністю рухів, доступністю й можливістю занять упродовж року незалежно від погоди. Він сприяє розвитку координації, витривалості, командної взаємодії, соціалізації та мотивації до занять спортом, особливо через участь у змаганнях, таких як Шкільна футзальна ліга України [3].

Мета дослідження - вивчити ефективність футзалу як засобу підвищення рухової активності школярів середнього віку.

Завдання включають:

1. визначення початкового рівня активності;
2. впровадження курсу занять футзалом;
3. оцінку змін фізичної підготовленості;
4. порівняння результатів експериментальної й контрольної груп;
5. аналіз мотивації учнів до занять.

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що регулярні заняття футзалом у межах уроків або секцій сприятимуть підвищенню рухової активності й покращенню фізичної підготовленості школярів порівняно з тими, хто не займається цим видом спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику формування здорового способу життя та значення фізичної культури у сучасних соціально-освітніх умовах розглядали численні українські дослідники у галузях педагогіки, валеології, фізичної культури та спорту. Зокрема, Яворська Т. Є., Бродецька Н. І., Межибецька В. В., Шеремет І. О., Осадець С. М. у своїх працях акцентують увагу на тому, що фізична культура є не лише навчальною дисципліною, а важливим соціальним інститутом формування особистості. Науковці підкреслюють, що систематичні заняття фізичними вправами позитивно впливають на розвиток фізичних якостей, підвищують стійкість організму до стресових факторів, зміцнюють імунітет і сприяють гармонійному розвитку дитини [2, 6, 7, 9, 10].

У дослідженнях Вовканича С. І., Лисенка О. М. та Сороколіт Н. І. зазначено, що уроки фізичної культури мають бути спрямовані не лише на досягнення стандартних навчальних результатів, але й на формування внутрішньої мотивації учнів до систематичних занять спортом. У працях Амелічкіної С. В. та Боднар І. Р. розкрито вплив фізичних навантажень середньої

інтенсивності на емоційний стан школярів і підлітків, а також доведено, що регулярні заняття руховою активністю підвищують рівень саморегуляції та комунікативних умінь [1, 3, 7, 8].

Питання інтеграції фізичної культури у

загальноосвітній процес досліджували й такі науковці, як Дутчак М. В., Круцевич Т. Ю. та Іваненко Г. І., які наголошують на необхідності оновлення змісту та методики викладання предмета з урахуванням сучасних соціокультурних викликів. Особлива увага у вітчизняній літературі приділяється ролі фізичної культури як засобу виховання здорової, активної й соціально адаптованої особистості, здатної до саморозвитку та самовдосконалення [5].

Методи дослідження. Дослідження ефективності футзалу як засобу підвищення рухової активності школярів проводилося на базі Вінницького ліцею №22 та Вінницького ліцею №29. У дослідженні взяли участь 84 учні 6-7 класів (віком 11-13 років), які за станом здоров'я були віднесені до основної медичної групи. Організація експерименту передбачала три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний, що тривали з жовтня по травень навчального року. На констатувальному етапі здійснено первинне тестування рівня фізичної підготовленості та рухової активності школярів за допомогою стандартних контрольних вправ: біг на 30 м, стрибок у довжину з місця, човниковий біг 4×9 м, піднімання тулуба за 30 секунд, а також анкетування щодо рухового режиму поза школою. Для фіксації фактичної активності частина учасників користувалася фітнес-браслетами, що дозволяло контролювати середньодобову кількість кроків і тривалість активного часу. На формувальному етапі було

Таблиця 1

Динаміка показників фізичної підготовленості школярів до і після експерименту

Показник	До експерименту	Після експерименту	Зміна результату	Статистична значущість (p)
Біг на 30 м, с	6,2	5,8	-0,4	<0,05
Стрибок у довжину з місця, см	148	161	+13	<0,01
Човниковий біг 4×9 м, с	11,7	10,9	-0,8	—
Підйоми тулуба за 30 с, кількість разів	22	28	+6	—

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

розроблено навчально-тренувальну програму занять футзалом, що передбачала два уроки фізичної культури та одне факультативне тренування на тиждень. Програма базувалася на методичних засадах Круцевич Т. Ю., Дутчака М. В. та Мицкана Б. М. Основний акцент робився на розвиток спритності, швидкості, координації, витривалості, командної взаємодії та формування інтересу до систематичних занять фізичними вправами. **Експериментальна група** (учні ліцею №22, 42 особи) брала участь у систематичних заняттях футзалом, тоді як **контрольна група** (учні ліцею №29, 42 особи) навчалася за традиційною шкільною програмою фізичного виховання без додаткових ігрових модулів. Для статистичної обробки результатів використовували методи варіаційної статистики з обчисленням середніх значень, стандартних відхилень та критерію Стьюдента. **Результати дослідження** Отримані дані (таблиця 1) свідчать про суттєві позитивні зміни у фізичній підготовленості та загальному рівні рухової активності учнів експериментальної групи. Зокрема, середній результат бігу на 30 метрів покращився з 6,2 с до 5,8 с ($p < 0,05$), показники стрибка у довжину з місця зросли з 148 см до 161 см ($p < 0,01$), а результати човникового бігу 4×9 м зменшилися з 11,7 с до 10,9 с. Середній показник підйомів тулуба за 30 секунд збільшився з 22 до 28 повторень, що свідчить про покращення сили м'язів червоного преса.

Дані фітнес-браслетів підтвердили збільшення середньодобової кількості кроків на 18 % та зростання тривалості активного часу впродовж дня. Кількість учнів, які систематично займалися спортом поза межами школи, збільшилася з 27 % до 43 %.

У контрольній групі зміни були менш вираженими і не мали статистичної достовірності ($p > 0,05$). Так, середні показники бігу, стрибка та координації залишилися практично на попередньому рівні, що свідчить про незначний природний приріст без цілеспрямованого тренувального впливу.

Окрім кількісних даних, важливим показником стали результати анкетування (Діаграма 1). Учні експериментальної групи відзначали покращення настрою, зменшення втоми після

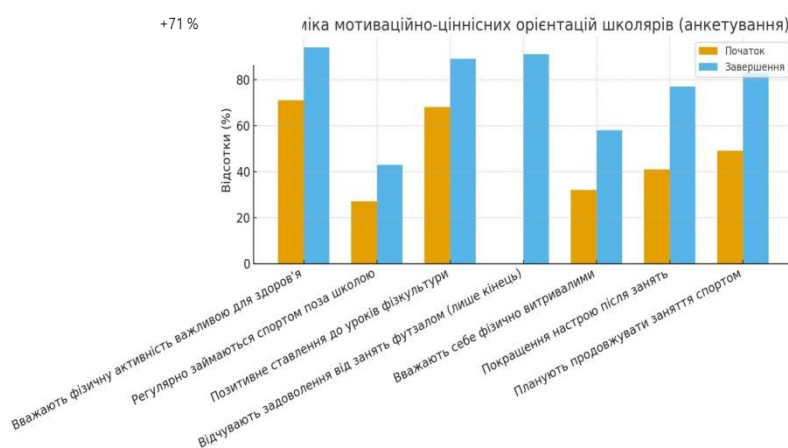
Таблиця 2. Показники рухової активності за даними фітнес-браслетів (середні значення на добу)

Показник	Початок дослідження	Завершення дослідження	Приріст (%)
Кількість кроків за добу (середнє)	7 250	8 560	+18 %
Активний час на добу (хв)	42	58	+38 %
Середня кількість уроків фізкультури/тиж	2,0	3,0	+50 %
Додаткові спортивні заняття/тиж	Діаграма 1	1,5	+114 %
Кількість днів із високою активністю/тиж	2,1	3,6	+71 %

узгоджується з висновками вітчизняних дослідників. Городинська І. В. і Поташнюк І. В. зазначають, що ігрові види спорту, особливо футзал, мають високий педагогічний потенціал завдяки поєднанню фізичних, емоційних і соціальних компонентів. Мицкан Б. М. і

занять, підвищення впевненості у власних силах та бажання брати участь у спортивних заходах. Учителі фізичної культури зафіксували підвищення дисципліни, колективної взаємодії та мотивації до занять.

Аналіз отриманих результатів

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

Моїсеев С. О. підкреслюють, що футзал формує у школярів здатність до прийняття швидких рішень, розвиває увагу, просторову орієнтацію, сприяє вихованню командного духу.

Результати експерименту у Вінницьких ліцеях №22 і №29 підтверджують ці теоретичні положення. Систематичні заняття футзалом не лише підвищили фізичні показники учнів, а й змінили їхню мотиваційну спрямованість, сприяли розвитку комунікативних навичок та відповідальності. Участь у шкільних турнірах і внутрішніх змаганнях сприяла формуванню стійкого інтересу до спорту, що є важливим чинником збереження активного способу життя в підлітковому віці.

Водночас було відзначено позитивний вплив футзалу на соціально-психологічний клімат у класах: учні почали краще взаємодіяти, підтримувати одне одного, проявляти лідерські якості. Це підтверджує комплексний виховний потенціал командних ігор у шкільному середовищі.

Висновки

1. Встановлено, що низький рівень рухової активності серед школярів потребує впровадження інноваційних форм фізичного виховання, орієнтованих на інтереси дітей.

2. Заняття футзалом сприяють підвищенню фізичної підготовленості, розвитку рухових якостей, зміцненню здоров'я та формуванню стійкої мотивації до рухової активності.

3. Результати експерименту, проведеного у Вінницьких ліцеях №22 і №29, підтверджують статистично значущі зміни у фізичній підготовленості та поведінкових установках учнів, що засвідчує ефективність запропонованої методики.

4. Педагогічні умови успішного впровадження футзалу включають наявність кваліфікованого вчителя, системність занять, адаптовану навчальну програму, змагальну мотивацію та поєднання урочних і позакласних форм діяльності.

5. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку методичних рекомендацій для вчителів фізичної культури, удосконалення шкільних програм і вивчення впливу футзалу на емоційно-вольову сферу та соціальну адаптацію школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Амелічкіна, С. В., Боднар, І. Р. (2017). Вплив занять фізичною культурою на емоційний стан школярів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, № 7, 12-17.

2. Бродецька, Н. І., Яворська, Т. Є. (2013). Фізична культура як чинник формування здорового способу життя учнівської молоді. *Наукові записки Житомирського державного університету імені І. Франка. Серія: Педагогічні науки*, № 4, 45-49.

3. Вовканич, С. І., Лисенко, О. М., Сороколіт, Н. І. (2016). Формування мотивації учнів до занять фізичною культурою. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*, № 2, 98-104.

4. Городинська, І. В., Ковальова, Н. В., Мицкан, Б. М., Поташнюк, І. В., & Моїсеев, С. О. (2019). Використання футзалу як засобу розвитку рухової активності школярів. *Фізична культура, спорт та здоров'я людини*, № 14, 52-59.

5. Дутчак, М. В., Круцевич, Т. Ю., Іваненко, Г. І. (2020). Концептуальні засади модернізації фізичного виховання учнівської молоді. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, № 2, 3-10.

6. Межибецька, В. В. (2015). Формування здорового способу життя учнів професійно-технічних навчальних закладів засобами фізичного виховання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, № 6, 90-96.

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

7. Осадець, С. М., Головащук, Ю. В. (2018). Роль фізичної культури у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я в учнівській молоді. *Фізична культура, спорт та здоров'я людини*, № 2, 70-76.

8. Сороколіт, Н. І., Амелічкіна, С. В. (2018). Рухова активність школярів як фактор формування психоемоційного благополуччя. *Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів і студентів*, № 2, 54-61.

9. Шеремет, І. О. (2019). Фізична культура як провідний чинник формування здорового способу життя учнів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*, № 2, 112-118.

10. Яворська, Т. Є., Бродецька, Н. І. (2014). Рухова активність школярів як показник формування здорового способу життя. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. Серія: Педагогічні науки*, № 3, 62-67.

Стаття надійшла до редакції
10 листопада 2025 р

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА З ДОДАТКОВОГО МУЗИНСТРУМЕНТУ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ТА ІНТЕРЕСУ ДО МУЗИКИ

УДК 780.647.2:378.011.3-52]:378.011.3-51-042.3

МЕЛЬНИК СВІТЛАНА,

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист

Комунального закладу вищої освіти

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Анотація. У статті розглянуто взаємозв'язок навчання і виховання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в класі додаткового музичного інструмента (баян, акордеон). Акцентовано увагу на виховній ролі педагога-музиканта, який не лише формує виконавські навички здобувача освіти, але й впливає на його моральні якості, світогляд, ставлення до мистецтва і навчальної діяльності загалом. Розкрито значення мотивації та індивідуального підходу до студентів різного рівня музичної підготовки, визначено чинники, що сприяють формуванню інтересу до гри на баяні (акордеоні). Висвітлено важливість добору навчального репертуару, систематичної самостійної роботи здобувача та ролі педагога у розвитку його музичного мислення, технічних навичок і любові до мистецтва. Підкреслено необхідність творчого застосування методики початкового навчання гри на інструменті у вищій школі.

Ключові слова: додатковий музичний інструмент, творча ініціатива, музична педагогіка, інструментальна підготовка, виконавська майстерність, педагогічний вплив, музичне виховання.

Постановка проблеми.

Сучасна система мистецької освіти вимагає від педагога-музиканта не лише високого рівня професійної майстерності, але й здатності гармонійно поєднувати навчальну, виховну та мотиваційну складові освітнього процесу. У контексті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва

особливої актуальності набуває проблема формування у здобувачів освіти стійкого інтересу до гри на додатковому музичному інструменті, зокрема баяні чи акордеоні. Незважаючи на наявність окремих методичних напрацювань, питання педагогічного впливу, мотивації та індивідуалізації навчання у цьому напрямі

залишаються недостатньо висвітленими у сучасній музично-педагогічній науці. Виникає потреба осмислення ролі педагога як духовного наставника, який через творчу діяльність, професійний приклад і методичну майстерність сприяє розвитку музичного мислення, виконавської культури та вихованню любові до мистецтва у студентів.

Метою статті є обґрунтування педагогічних засад виховання і навчання здобувачів освіти у процесі опанування додаткового музичного інструмента (баяна, акордеона), визначення ролі педагога у формуванні професійної мотивації, виконавських навичок і духовно-моральних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій.

Класичні методичні розробки й посібники з початкового навчання гри на баяні (наведені у працях кінця ХХ — початку ХХІ ст.) надають детальну послідовність технічних вправ, принципи постановки рук, побудови індивідуального плану занять і логіки прогресії матеріалу. Ці праці підкреслюють нерозривний зв'язок навчання і виховання як основу методики. Значна кількість наукових праць відомих педагогів-музикантів як В. Бесфамільнов, П. Говорушко, Л. Горенко, О. Денисов, В. Зав'ялов, А. Полетаєв, О. Сурков та інших. Суттєвим внеском у розвиток теоретичної бази сучасної української школи баянного виконавства стали наукові праці М. Давидова, Ю. Бая, Г. Шахова, В. Шарова, В. Самітова, А. Черноіваненко, Д. Кужелева, Є. Іванова, В. Чабанова та інших.

Низка програм і навчально-методичних посібників для закладів мистецької освіти розглядають особливості роботи з дорослими студентами, наголошуючи, що студентська аудиторія має вищий рівень музично-теоретичної підготовки й інший мотиваційно-психологічний профіль, ніж діти. Отже, традиційні методики для дітей

потребують адаптації: частина педагогічних прийомів залишається релевантною, інші — потребують корекції для врахування рефлексивності та критичності студентів.

Сучасні публікації підкреслюють значення різноманітного репертуару (народні обробки, перекладення класичних творів, сучасні твори) як ключового засобу виховання музичного смаку і професійної гнучкості баяніста. Окремі дослідження також висвітлюють важливість розвитку імпровізаційних навичок як складової сучасної методики, яка стимулює творчу ініціативу та допомагає гнучко адаптуватися до різного репертуару.

Хоч у методичній літературі є значна база з питань техніки, репертуару й організації індивідуальних занять, сучасні огляди вказують на декілька прогалин: недостатня кількість емпіричних досліджень з оцінки ефективності конкретних мотиваційних та педагогічних прийомів для студентської аудиторії; нестача систематичних порівнянь адаптованих дитячих методик і спеціалізованих підходів для дорослих здобувачів; обмежена кількість досліджень щодо впливу інноваційних форм (імпровізація, міждисциплінарні проекти, колаборації) на довгострокову мотивацію і творчий розвиток. Це відкриває простір для подальших експериментальних досліджень проблеми формування інструментально-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва й на сьогодні залишаються актуальними.

Постановка завдання.

Завданнями дослідження є розкрити взаємозв'язок виховання і навчання у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва; проаналізувати виховну функцію педагога-музиканта у формуванні особистісних і професійних якостей студента; визначити основні методи і прийоми розвитку мотивації до навчання гри на додатковому інструменті; дослідити роль

репертуару як засобу виховання музичного смаку та виконавської культури здобувачів освіти; обґрунтувати значення індивідуального підходу і систематичної самостійної роботи в процесі навчання гри на баяні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Виховання і навчання складають єдине ціле в загальному, педагогічному процесі. У справі спеціальної освіти здобувача освіти основна мета педагога – розвинути у здобувача любов до музики і музичне мислення, навчити розуміти художній твір і емоційно відгукуватися на його звучання, забезпечити досконале володіння інструментом і всебічне зростання виконавських навичок студента.

Педагог за фахом повністю відповідає за ідейне зростання своїх вихованців. Велику помилку допускають ті педагоги-музиканти, які обмежують свої обов'язки лише навчанням студентів гри на інструменті.

Як і викладач основного інструменту гри на баяні, так і з додаткового музінструменту викладач повинен всіляко впливати на здобувача, домагатися підвищення його успішності з усіх предметів. Поганий той педагог, який буде нехтувати загальною успішністю своїх студентів заради успіху занять по баяну. Виховну роль відіграють також знання, які педагог передає студенту в процесі викладання гри на додатковому інструменті (баян, акордеон), прищеплення виконавських навичок.

На початковому етапі занять педагогу, в першу чергу, необхідно в лекції-бесіді пояснити здобувачам значимість і перспективи подальшого використання баяна (акордеона) в практичній діяльності майбутнім вчителем музичного мистецтва. У такому випадку варто скористатися словесним методом. Такий метод дає змогу за короткий термін передати значний об'єм інформації, порушити проблемні питання,

визначити шляхи її розв'язання, зробити висновки тощо. У бесіді-лекції викладач переконливо та аргументовано роз'яснює студентові важливість систематичних занять в класі баяна, важливість самостійної роботи з інструментом, наводить низку цікавих прикладів його практичного використання. Як правило, після позитивних мотиваційних настанов у студента виникає певний інтерес до цього інструмента. Інколи здобувач так захоплюється вивченням додаткового інструмента, що надалі у процесі навчання він посідає чи не основне місце. Головною причиною такої феномену є те, що в ранньому віці дитина, прислухаючись до наполегливої поради батьків, не завжди виважено вибирає для себе музичний інструмент. Звісно, цей чинник надалі у розвитку технічних та музичних здібностей дитини відіграє, як правило, негативну роль. Саме з цієї причини студент уже в більш свідомому віці, опановуючи баян в класі додаткового музичного інструмента, може проявити неабиякий інтерес до його опанування.

Один із дослідників цієї проблеми – Ю. Пономарьов [4] наголошує, що тут можна виділити два чинники: вік здобувача освіти та загальний рівень його музично-теоретичної підготовки, що включає в себе загальномузичну підготовку і рівень підготовки студента з основного музичного інструменту. Обидва ці компоненти, у порівнянні з дітьми-початківцями, мають як свої переваги, так і свої недоліки. Наприклад, перевагою можна вважати те, що загальний музичний розвиток студентів значно вищий від дитячого, а тому в цьому віці на заняттях з додаткового музичного інструмента немає потреби набувати початкові знання з таких дисциплін, як сольфеджіо, теорія та історія музики. На нашу думку, ця обставина з одного боку полегшує початкові кроки під час навчання гри на музичному інструменті, а з іншого –

здатна створити певний психологічний бар'єр для серйозного ставлення до баяна. На жаль, ці питання музичної педагогіки на сьогодні ще не отримали свого належного висвітлення.

Як бачимо, важливе значення для нашого дослідження набувають аспекти вікової педагогіки і вікової психології. Особливо актуальними ці питання є на початковому періоді навчання. Аналіз першоджерел з музичної педагогіки дає підставу стверджувати, що на сьогодні абсолютна більшість методичної літератури з початкового навчання гри на баяні, розглядає лише питання роботи з учнями дитячого віку, де поєднуються вивчення прийомів гри із розвитком музичних і творчих здібностей дитини. Звісно такий досвід у використанні вищими мистецькими навчальними закладами, на нашу думку, відкидати не варто. Адже той педагог, який творчо мислить і досконало володіє методикою початкового навчання дітей, завжди зможе адаптувати її для роботи із студентами-початківцями. У цьому випадку, слушні методичні поради він зберігає незмінними, в інші вносить певні корективи, а від деяких виникає потреба відмовитися.

Розуміння особистісних якостей кожного студента, вміння якомога точніше визначити його музичні здібності, а потім обирати відповідний спосіб їх розвитку, є одним з важливих професійних обов'язків педагога. У цьому напрямку практичної підготовки студента-початківця вирішального значення набуває індивідуальний творчий підхід педагога до вибору методів навчання і музичного розвитку кожного студента з урахуванням рівня його довузівської музично-теоретичної підготовки (дитяча музична школа, педагогічний коледж, коледж культури і мистецтв, музичне училище) та його рівень знань з питань теорії інструментального виконавства.

Щоб сформувати у здобувача позитивне ставлення до гри на баяні як додаткового музичного інструмента, педагог опирається на його інтелектуальний потенціал. Адже, якщо в процесі опанування музичного інструмента діти в музичній школі, як правило, майже завжди підкорюються вимогам педагога, то студенти мають схильність їх обмірковувати, чинити опір деяким зауваженням і непереконливим рекомендаціям, оскільки в них значно краще розвинене музичне мислення і вони більше підготовлені до свідомого та осмисленого навчання. Маючи вже певний життєвий досвід, студент хоче почути аргументовані вказівки чи зауваження викладача. Для того, щоб навчальна діяльність студентів в класі додаткового інструмента (баян, акордеон) була успішною, педагог має розвивати позитивну мотивацію навчання, формувати мотиви навчання, викликаючи в них не лише інтерес, але й бажання вчитися. Успіх навчальної діяльності залежить саме від того як вміло педагог формує позитивну мотивацію навчання. Зокрема він:

- вивчає мотиваційну сферу кожного здобувача;
- враховує інтереси і нахили студента;
- формує нові мотиви, що підвищують інтерес до навчальної діяльності;
- надає студентові шанс проявити себе;
- підтримує успіх здобувача.

Основним засобом виховання є репертуар. Любов до вітчизняної музики педагог може прищепити здобувачам, якщо буде виховувати їх музичний смак на народній і класичній музиці, а також на кращих творах українських та зарубіжних композиторів.

У процесі роботи над музичним твором слід ознайомити здобувача з основними особливостями творчості даного композитора, з характерними рисами його стилю. Дуже корисно провести бесіду про творчий шлях композитора. Здобувач повинен розуміти думки і почуття, якими

керувався автор, створюючи твір. Добре було б розповісти і про видатних виконавців твору. Маючи ці відомості, студент зможе глибше розкрити зміст твору засобами, доступними його інструменту – баяну.

Але, і при самому сумлінному ставленні до своєї справи з боку педагога, здобувач освіти не досягне, все ж, необхідних результатів, якщо не буде працювати сам – наполегливо, завзято, вдумливо і зосереджено. Тому одне з головних завдань педагога – прищепити студенту любов до праці, наполегливість і волю.

Любов здобувача до музики можна розвивати різними шляхами. Одним з них є виконання художніх творів самим педагогом, як у класі, так і на концертах.

Важливим принципом навчання є систематичне керівництво процесом навчання студента на основі продуманого індивідуального плану. Педагогу необхідно пам'ятати, що складання індивідуального плану дуже відповідальний етап педагогічної роботи. Вдалих підбір репертуару сприяє швидким успіхам студента, і навпаки, помилки при складанні можуть викликати вкрай небажані наслідки.

Щоб виховати кваліфікованого спеціаліста, слід проходити з студентом твори різноманітних жанрів і стилів. Значну частину навчального репертуару повинні складати обробки народних пісень і танців, бо баян народний інструмент і від баяніста, перш за все, потрібно виконання народної музики. Поряд з цим, в педагогічний репертуар необхідно включати перекладання класиків. Педагогу необхідно і самому робити такі перекладання і навчити цього своїх вихованців.

Перекладання для баяна творів, написаних для інших інструментів, покладає на педагога велику відповідальність за правильне використання можливостей свого інструменту, його фарб і специфічних особливостей звучання. Дуже важливо

навчити баяніста розкривати зміст твору способами і засобами, притаманними баяну, а не наслідувати сліпо інструменту, для якого написано в оригіналі даний твір.

Підвищуючи загальний музичний рівень студента, необхідно в той же час розвивати його природні технічні можливості, щоб він міг виконувати будь-який репертуар. Запорука успіху в цьому – правильна і систематична робота на інструменті. Студент має усвідомити, що краще грати менше, але щодня, ніж більше, але нерегулярно.

Дуже важливо при цьому, щоб здобувач не тільки умів працювати на інструменті, а й полюбив сам процес роботи, а це можливо лише за умови глибокого розуміння ним своїх завдань як майбутнього музиканта-виконавця.

Треба також навчити студента знаходити помилки і недоліки процесу самостійної роботи і бачити його труднощі, виховати в ньому наполегливість і прагнення до подолання цих труднощів. Особливо важливо виховувати ці якості у тих, хто вважає, що їм все легко дається, а значить, для них не обов'язково багато працювати. Навіть самому обдарованому здобувачу для розвитку її здібностей необхідна кропітка праця. Кожен здобувач освіти завжди повинен пам'ятати, що робота над твором не закінчується з подоланням перших труднощів, що за ними йдуть ще більш складні виконавчі завдання.

Отже, не дивлячись на важливість самостійної роботи здобувачів освіти, безперечно незамінною залишається роль педагога в класі додаткового музичного інструмента (баян, акордеон). Особистість педагога є важливим чинником у формуванні інтересу у здобувачів до гри на баяні, акордеоні. Професійне володіння інструментом, неординарний творчий підхід до занять, новітня методика викладання тощо становлять значний вплив на

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

ефективність інструментальної професійної підготовки здобувачів освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що виховання і навчання є взаємопов'язаними складовими єдиного педагогічного процесу у педагогічній освіті. Професійна діяльність викладача музичного інструмента має не лише технічне, але й глибоке виховне значення. Від особистості педагога, його творчого підходу, методичної компетентності та моральних якостей значною мірою залежить формування у здобувачів освіти інтересу до музики,

розвитку їх виконавських здібностей та художнього мислення.

Важливою умовою успішного навчання є створення позитивної мотивації до гри на інструменті, добір якісного репертуару, систематичність занять і стимулювання самостійної роботи студентів.

Отже, педагог у класі додаткового музичного інструмента (баян, акордеон) виступає не лише наставником у сфері виконавства, але й вихователем, який сприяє гармонійному формуванню особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва, розвитку його професійної культури та духовних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баранецька Ю. М. Виховний потенціал музичного мистецтва як об'єкт науково-педагогічної рефлексії. *Актуальні питання мистецької педагогіки : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький, 2016. С. 4–8.*
2. Береза А. В., Нестерович Б. І. Удосконалення виконавської підготовки баяніста в процесі самостійної роботи : Навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2006. 83 с.
3. Береза А. В., Нестерович Б. І. Виконавська підготовка баяніста – майбутнього вчителя музики : Навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2012. 322 с.
4. Давидов М. А. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста (акордеоніста) : підручник / М.А. Давидов. Київ : Музична Україна, 2004. 290 с.
5. Пономарьов Ю. Специфіка роботи зі студентами мистецьких факультетів у класі додаткового музичного інструмента. *Збірник наукових праць. К., 2008. С. 6.*
6. Салій В. Робота над художнім образом як передумова формування виконавської майстерності баяніста (акордеоніста). *Теоретичні та практичні питання культурології. Мелітополь, 2009. Вип. 16. С. 71–75.*
7. Смешко А. Виконавська майстерність баяніста. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2009. 142 с.

*Стаття надійшла до редакції
16 листопада 2025 р*

КОМПЛЕКС ІГРОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ СЕНСОРНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ПРОЦЕСІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ

УДК 373.2.015.31:793/796]:159.93]:37.043.2-056.2/.3

СЛОБОДЯНЮК ОЛЕНА,

практичний психолог

Комунального закладу «Закладу дошкільної освіти № 24
Вінницької міської ради»

ВІСНИК 2025 255 № 3(50)

Постановка проблеми. За допомогою органів чуттів людина отримує інформацію про світ, що її оточує. Відчуття та сприймання – початковий етап пізнання, його називають сенсорно-пізнавальною сферою особистості. Сенсорне дослідження світу характерно саме для дітей дошкільного віку. Малюкам цікаво все – кожна дрібниця для них має величезне значення. Зростаючи, діти перетворюються з глядача в дослідника. Їм до всього необхідно доторкнутись, випробувати, відчутти, спробувати. Для підтримки інтересу до сприймання нової інформації провідним є активізація та розвиток усіх сенсорних каналів. Адже повноцінна діяльність органів чуття дає дошкільнятам змогу в усій повноті сприймати те, що відбувається навколо, помічати найменші зміни та закономірності. Завдяки розвитку чуттєвої сфери кожна дитина має змогу дивитися і бачити, торкатись і відчувати, слухати і чути, сприймати навколишній світ та діяти в ньому. **Значної уваги потребують діти з порушеннями опорно-рухового апарату та ДЦП** у яких розвиток сенсорних каналів ослаблений, як наслідок основного захворювання. Дитячий церебральний параліч є складним захворюванням центральної нервової системи, що веде не тільки до рухових порушень, але і викликає затримку чи патологію мовленнєвого, а деколи розумового розвитку, порушення роботи усіх аналізаторів. Усе це свідчить про своєрідний дисгармонійний психічний розвиток дитини. Саме тому, сенсорно-пізнавальна сфера дітей з порушеннями опорно-рухового апарату потребує значного розвитку та корекції.

Аналіз проблеми навчання та розвитку дітей з ООП поставив питання створення мобільного, сучасного, розвивального середовища, де у захоплюючій, доступній для дитини формі – грі, відбувається навчання елементарним знанням і умінням. Гра – універсальний спосіб виховання і навчання дитини. Ігри, що розвивають сенсорне сприйняття, дуже потрібні дітям з ООП дошкільного віку. Вони приносять в життя радість, інтерес, упевненість у собі і своїх можливостях. Ігри, в яких використовуються дії з предметами, розвивають не тільки рух, а й сприйняття, увагу, пам'ять, мислення, мову дитини, емоції.

Метою даного комплексу ігор та вправ є:

-створення для дітей з особливими освітніми потребами мобільного ігрового осередку розвитку;

-розширення та активізація знань засобами ігрових завдань;

-соціалізація дітей з особливими освітніми потребами.

Завдання, що розв'язуються під час корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами при використанні вправ:

-підвищення у дітей чутливості аналізаторів (зорового, слухового, тактильного, нюхового, смакового);

-розвиток дрібної моторики, тактильних відчуттів, координації рухів;

-поглиблення уявлень про сенсорні еталони: колір, форма, розмір;

-формування компетенцій: рахунок, групування, сортування, класифікації, вимірювання, зважування;

-розвиток психічних процесів: сприймання, увага, уява, пам'ять, мислення;

-розширення словникового запасу;

-розвиток інтересу до пізнання шляхом експериментування з різними матеріалами;

-навчати посидючості, зосередженості;

-надання малятам допомоги у керуванні своїми емоціями, подоланні дитячих страхів;

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

-забезпечення широких можливостей для творчої гри.

Сенсорні коробки як засіб розвитку дітей з опорою на канали сприймання усіх органів чуття. Запропоновані ігри дають можливість дітям з ООП відкрити для себе світ нових відчуттів, вражень, емоцій, розвинути всі органи чуття. Для того, щоб розвиток вихованців відбувався всебічно і вичерпно, забезпечила їх цікавим матеріалом, створивши середовище для сприйняття найрізноманітнішої сенсорної інформації, що дає можливість дітям торкатись, маніпулювати, пересипати, досліджувати, вивчати, те, що знаходиться всередині. Основою сенсорної коробки є пластиковий контейнер. Кожна коробка має своє наповнення, тему, ігрові завдання. Вміст контейнерів різний: крупи, квасоля, пісок, каміння, шишки, жолуді, каштани, желе, лід. Доповненням є дрібні деталі: намистини різних розмірів і кольорів, гудзики, помпони, невеликі іграшки, грабельки, совочки, ложки, ситечка, тематичні фігурки тварин, рослин, комах тощо. Кожна тематична сенсорна коробка включає в себе ряд ігрових завдань, які пропонуються для виконання дітьми.

Сенсорна коробка «На далекій півночі»

Мета: поглибити знання дітей про Північний полюс, його природні особливості, мешканців, розвивати тактильні відчуття, дрібну моторику, пам'ять, уяву, мовлення.

Варіанти ігрових завдань у сенсорній коробці «На далекій півночі»

«Запам'ятай розповідь»

Прочитайте вихованцям цікаву інформацію про Північний полюс з дитячої енциклопедії. Попередьте, щоб вони уважно слухали і намагалися запам'ятати. Згодом, запропонуйте переказати зміст.

«Мешканці Північного полюсу»

Познайомте дітей з тваринами, що проживають на певній території. Запропонуйте знайти дитинча пінгвіна (тюленя, білого ведмедя...). Описати тварину, яка заховалася в заметі.

«Упізнай на дотик»

Запропонуйте дитині відчути на дотик: лід, кульки-орбізи, каміння, штучний сніг. Порівняти матеріал, якість, фактуру наповнення.

- Що ти відчуваєш торкаючись льоду?
- Який на дотик камінчик? (гладкий, бугристий)
- Якого кольору сніг?

Сенсорна коробка «Веселкові барви»

Мета: розвивати сприйняття кольорової гамми, увагу, кінестетичні відчуття, вправляти у визначенні міри, величини, виховувати спостережливість.

Варіанти ігрових завдань у сенсорній коробці «Веселкові барви»

«Окомір»

Працюючи з дитиною, звертайте увагу на такі поняття, як «багато», «мало». «У першій баночці багато крупи, а в другій мало. Після того, як досипати з першої банки в другу, стало навпаки: в першій мало, а в другій багато». Також звертаємо увагу на звук падаючих круп.

«Маленький перевізник»

Запропонуйте дитині машинкою перевезти крупи з одного кінця лотка в інший. При цьому процес завантаження і розвантаження малюк виконує самостійно. Лопаткою або ложкою дитина заповнює кузов крупами. В пункті призначення розвантажує свою машинку аналогічним способом в порожню ємкість.

«Вправні рученята»

- Попросіть дитину насипати рис в тарілочки, що мають такий самий колір, як крупа.
- Запропонуйте насипати крупу у ємкості з великими і маленькими отворами. Нехай дитина спробує насипати крупи в пляшку. Важко? Можна використати лійку. Дітям буде дуже цікаво спостерігати, як у лійці зникають крупи, а в пляшці при цьому з'являються.
- У ємкості з крупою можна сховати маленькі іграшки, різнокольорові фішки, прикраси. Завдання вихованців полягає в тому, щоб їх знайти.

Сенсорна коробка «Золота осінь»

Мета: закріплювати знання дітей про пору року осінь, її характерні ознаки, вправляти у сортуванні, групуванні овочів і фруктів, розвивати пам'ять, увагу, мислення, тактильні відчуття, нюхові аналізатори, дрібну моторику, здійснювати масаж акупунктурних точок долонь, покращити координацію рухів кистей рук, виховувати вміння працювати в команді.

Варіанти ігрових завдань у сенсорній коробці «Золота осінь»

«Доріжка до вежі»

Попросіть дитину викласти з каштанів рівну доріжку, користуючись тільки мізинцем правої руки, побудувати найвищу башточку з каштанів.

«Відгадай за описом»

Запропонуйте дитині «зібрати осінній урожай», відгадати назву овочів та фруктів за їх ознаками.

«Розділи на групи»

Дайте завдання зібрати овочі та фрукти у відерця, порахувати природний матеріал, згрупувати, посортувати велику та малу квасолю.

«Чим пахне осінь?»

Запропонуйте дітям закрити очі і відчутти запах осені (осіннього листя, плодів тощо)

«Масаж долоньок»

Зверніть увагу дітей на те, що можна зробити масаж долоньок, прокочуючи між ними шишку (каштан, горіх).

Сенсорна коробка «Казкові камінчики»

Мета: знайомити з кольором, формою, величиною, властивостями (холодний, твердий, гладкий), розвивати тактильні відчуття, формувати активний словниковий запас, вчити порівнювати, групувати, класифікувати.

Варіанти ігрових завдань у сенсорній коробці «Казкові камінчики»

«Найкрасивіший камінь»

Запропонуйте вихованцю вибрати камінчик, який найбільше сподобався. Дитина має пояснити свій вибір.

«Знайди камінь»

Попросіть відшукати камінь за зразком або за описом.

«Зберемо колекцію каміння»

а) За кольором. Підготуйте картки з кольорового картону, до кожного кольору малюк повинен підібрати камені відповідного кольору і відтінку. Старші діти можуть збирати каміння за зразком або словесному опису.

б) За розміром. Дайте можливість дітям пограти і посортувати камені за розміром за допомогою «сортера» – коробки з отворами для великих, середніх і маленьких каменів. Старші діти відбирають камені, порівнюючи за розміром; викладають ряди від великого до меншого і навпаки.

в) За формою. Запропонуйте скласти колекції з овальних, круглих, великих, маленьких каменів у тарілочку відповідної форми.

г) За вагою. Навчіть дітей порівнювати вагу каменів на вазі-балансирі, визначати в руках, який камінь важче або легше.

д) По фактурі. Дайте завдання відшукати гладкий, шорсткий, або бугристий камінчик.

«Математика і сенсорика з камінням»

Запропонуйте:

а) викласти ряди (в певній послідовності): розкласти камені за розміром від маленького до великого; викласти однакову кількість каменів, але різної довжини; викласти різну кількість каменів в ряди однієї довжини. Дитина повинна зрозуміти, в якому рядку більше, менше або однакова кількість каменів.

б) викласти геометричні фігури, цифри за зразком або словесною інструкцією.

а) викласти доріжку для масажу пальчиків;

б) пограти з тактильним мішечком, в який поміщені різні предмети, серед яких потрібно знайти камінці.

в) послухати звуки, які видає камінь при ударі (стуканні) ним по дереву, металу, каменю та інших поверхонь.

«Камінчик-конструктор»

Покажіть дітям, як можна створити картини, башточки, зробити контури малюнків методом викладання різнокольорових каменів.

Сенсорна коробка «Різноколірні кульки-помпони»

Мета: закріплювати знання про колір, форму, величину, розвивати тактильні відчуття, дрібну моторику, вчити порівнювати, групувати, класифікувати, вправляти у порядковій лічбі, розвивати мислення, пам'ять, увагу, формувати активний словниковий запас.

Варіанти ігрових завдань у сенсорній коробці «Різнокольорові кульки-помпони»

«Сортування за кольором, величиною»

Підготуйте ігрове поле з зображенням кругів різного кольору і розміру. Діти повинні розкласти помпони в круги відповідних кольорів та розмірів. Запропонуйте дитині посортувати помпони за кольором, величиною.

«Картинка з помпонів»

Використовуючи пінцет, запропонуйте дитині заповнити помпонами відповідного кольору отвори на схемі або малюнку.

«Нагодуй сніговичка»

Дайте дитині завдання підібрати кульки для сніговиків відповідно кольору їхнього одягу та «нагодувати» їх.

Вправи на дихання

- За допомогою соломинки, вдихаючи повітря, малюку потрібно підняти помпон.
- Виконувати сильний видих повітря через соломинку, для того, щоб перекинути помпон по поверхні столу.

Сенсорна коробка «Бешкетник павучок»

Мета: подолати страх комах, вчити регулювати свої емоції та протистояти їм, навчати дітей відчувати позитивні емоції знімати напруження, що виникло внаслідок переживання певних страхів, досягати психофізичної рівноваги, підвищувати самооцінку та впевненість у собі, розвивати пізнавальні інтереси.

Варіанти ігрових завдань у сенсорній коробці «Бешкетник павучок»

«Складаємо казку»

Запропонуйте дитині разом скласти казку про павучка. Проговоріть усі хвилюючі моменти для дитини. Згодом розгляньте його у сенсорній коробці, при бажанні дитини можна взяти його у руки або ж доторкнутися пальчиком (фахівцю потрібно постійно контролювати емоції та стан дитини, при відмові – проведіть роботу при наступній зустрічі).

«Пальчиковий

ляльковий

театр»

Розіграйте з дитиною різноманітні сценки, в яких один герой всього боїться, а інший допомагає йому подолати його страх.

«Мультик про павучка»

Запитайте дитини «Чи любить вона мультики?» Запропонуйте переглянути мультик про павучка. Обговоріть події що відбувалися. Покажіть іграшкових павуків у сенсорній коробці, запропонуйте погратися.

«Справжній герой»

Запитайте у дитини: «Хто такий справжній герой?» Вислухайте відповідь і запитайте: «Як ти думаєш, ти герой?» Почніть розмову з дитиною про його страх - страх павуків. Провівши бесіду з дитиною, запропонуйте погратися з іграшковим павучком (фахівцю потрібно постійно контролювати емоції та стан дитини, при відмові – проведіть роботу при наступній зустрічі).

При сприйнятті ситуації – неодмінно похваліть вихованця за проявлену мужність. «Ось, який ти справжній герой!»

«Закопуємо страх»

Запропонуйте дитині зустрітися та погратися зі своїм страхом – закопувати павучків, розшукувати їх у сенсорній коробці.

«Намалюю павучка»

Розгляньте павука у сенсорній коробці, прочитайте цікаві факти з енциклопедії, запропонуйте дитині намалювати (зліпити з пластилину) його.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ: Видавництво, 2012. 26 с.

2. Бондар В.І., Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: Навчальний посібник. Полтава: РВВ ПДАА, 2009.

3. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років /наук. кер. Проекту В.О.Огневюк; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л.Богініч, Н.І.Богданець-Білоskalенкота ін., наук. ред. Г.В. Беленька, М.А.Машовець; Мін.осв. і науки України, Київ.ун-т ім. Б.Грінченка.- К.: Київ.ун-т ім.Б. Грінченка, 2016.- 304 с.

4. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія (курс лекцій і практикум): Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, ПП Буйницький О.А, 2006. 320 с.

5. Програма розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату. За редакцією А.Г.Шевцова. Київ, 2012.

6. Сенсорний розвиток дошкільнят. Ранній вік / М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків: Вид-во «Ранок», 2015. 192 с.

*Стаття надійшла до редакції
18 листопада 2025 р*

**МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ОДНА З ПРОВІДНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ
МАТЕМАТИКИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ**

УДК 51:378.093.5.091.313(045)

ТЕРЕПА АЛЛА,

кандидат педагогічних наук, викладач математики
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

***Анотація.** У статті розглянуто метод проєктів як одну з ефективних інноваційних технологій навчання математики, спрямовану на формування в студентів математичної компетентності, розвиток критичного мислення, творчості та самостійності. Проаналізовано теоретичні засади використання методу проєктів у навчальному процесі, визначено його місце серед сучасних педагогічних технологій. Описано етапи організації проєктної діяльності на уроках математики та позакласних заходах, наведено приклади тем математичних проєктів, що сприяють глибшому засвоєнню навчального матеріалу та розвитку практичних умінь студентів. Підкреслено значення методу проєктів для формування дослідницьких навичок, комунікативних умінь і підвищення мотивації до вивчення математики.*

***Ключові слова:** метод проєктів, технології навчання, математика, компетентнісний підхід, дослідницька діяльність, студентська самостійність.*

Постановка проблеми. Сучасна система освіти України перебуває в процесі активного реформування, орієнтуючись на компетентнісний підхід і впровадження інноваційних технологій навчання. Одним із ключових завдань математичної освіти в педагогічних коледжах є формування в студентів не лише предметних знань, а й умінь застосовувати їх у практичній діяльності, здійснювати дослідження, аналізувати інформацію та робити самостійні висновки. Традиційні методи навчання не завжди забезпечують належний рівень мотивації та пізнавальної активності здобувачів освіти, що вимагає пошуку ефективніших педагогічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метод проєктів в українській педагогіці розглядається як інструмент формування ключових компетентностей (практичне застосування математики, критичне мислення, співпраця) і інтегрується в навчальні програми та STEM-ініціативи. Українські дослідження та методичні розробки підкреслюють практичну цінність проєктної діяльності на заняттях математики (особливо — міжпредметні та регіонально-орієнтовані проєкти), але одночасно фіксують проблеми впровадження: брак часу, підготовки вчителів, чітких рубрик оцінювання.

Метод проєктів у педагогіці має глибокі історичні корені. Його ідеї зародилися на початку ХХ століття у працях американського педагога Дж. Дьюї та його учня В. Кілпатріка, які розглядали навчання як процес активного пізнання через досвід і практичну діяльність. В українській педагогіці цей підхід розвивали О. Пометун, Л. Пироженко, І. Єрмаков, Г. Коберник, О. Савченко та інші. Відродження методу проєктів в українській освіті спостерігається з 1990-х років і особливо активно — в умовах реформування Нової української школи, де визначальним стає формування ключових компетентностей, серед яких математична та навчально-пізнавальна займають провідне місце.

Згідно з дослідженнями українських учених (Т. Думанська, У. Гудима, О. Беженарь, А. Спик, М. Мартинюк, О. Міхно), метод проєктів у навчанні математики сприяє підвищенню пізнавальної активності, розвитку логічного й критичного мислення, формуванню вмінь

аналізувати, узагальнювати та застосовувати знання для розв'язання практичних проблем. Автори зазначають, що проєктна діяльність інтегрує знання з різних галузей, поєднує теорію з практикою, стимулює здобувачів освіти до самостійного пошуку, дослідження, творчості. У педагогічній літературі (МОН України, 2023; Єпик, 2024) підкреслюється, що метод проєктів у викладанні математики доцільно застосовувати не лише як форму підсумкової діяльності, а й як структурний елемент навчального процесу. Зокрема, на етапі вивчення нового матеріалу проєкт може стати засобом мотивації, на етапі закріплення — способом перевірки практичних умінь, а в системі позакласної роботи — інструментом розвитку дослідницьких навичок. Праці педагогічних вишів та методичних центрів (Львівський педколедж, Ушинський/ПДПУ, використовують методики, навчальні програми, дипломні дослідження, які містять приклади проєктів для математики. Також є досить багато практичних розробок на педагогічних порталах (Naurok, Vseosvita), які містять великі бібліотеки готових проєктів з математики й методичних рекомендацій від українських учителів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз ефективності методу проєктів як сучасної педагогічної технології навчання математики, а також визначення умов його результативного впровадження у процес формування математичної компетентності студентів закладів фахової передвищої освіти.

Основні завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: розкрити сутність, структуру та дидактичні особливості методу проєктів як технології навчання математики в педагогічному коледжі; визначити педагогічні умови ефективного застосування методу проєктів у навчанні математики в педколеджі; охарактеризувати переваги й труднощі впровадження проєктної діяльності у процесі вивчення математики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна система освіти орієнтована на підготовку конкурентоспроможного, творчого, самостійного фахівця, здатного до критичного мислення, аналізу та саморозвитку. У цьому контексті важливого значення набуває використання інноваційних технологій навчання, серед яких особливе місце займає *метод проєктів*. Ця технологія сприяє формуванню в студентів не лише міцних знань з математики, а й розвитку пізнавальної активності, ініціативності та навичок практичного застосування теоретичного матеріалу. Метод проєктів передбачає організацію навчального процесу через виконання студентами індивідуальних або групових проєктів, спрямованих на розв'язання певної проблеми, що має практичну або дослідницьку цінність. Така діяльність активізує самостійну роботу, формує вміння працювати з різними джерелами інформації, здійснювати аналіз, узагальнення та презентацію результатів. У процесі вивчення математики в педагогічному коледжі метод проєктів дає змогу:

- поглиблювати знання з окремих тем курсу;
- інтегрувати математичні знання з іншими галузями (інформатика, фізика, педагогіка);
- розвивати логічне мислення та дослідницькі навички;
- виховувати відповідальність за результати колективної роботи.

У науковій літературі метод проєктів визначають як сукупність навчальних і пізнавальних дій студентів, спрямованих на розв'язання конкретної проблеми з досягненням практичного результату — створенням матеріального чи інтелектуального продукту.

Виокремимо основні принципи методу проєктів:

- Самостійність студентів у плануванні та виконанні завдань.

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

- Проблемність — діяльність завжди пов'язана з реальним або змодельованим життєвим завданням.
- Практична спрямованість — результати проєкту мають прикладне значення.
- Інтеграція знань із різних галузей науки.
- Співпраця та комунікація — спільна діяльність викладача та студентів.

Ряд українських педагогів (Т. Думанська, У. Гудима, О. Міхно) підкреслюють, що впровадження методу проєктів у навчання математики дозволяє змінити роль учителя — з інформатора на організатора діяльності, консультанта, фасилітатора. студент при цьому виступає активним суб'єктом навчання, що сприяє формуванню самостійності, відповідальності та навичок командної роботи. [2,3,7]

Методичні експерименти, проведені у вітчизняних школах (Беженарь, 2021; Спик, 2024), показали, що здобувачі освіти, які систематично працюють над навчальними проєктами, краще розуміють практичне значення математичних понять, швидше засвоюють матеріал, демонструють вищий рівень творчого мислення та комунікації. Такі результати узгоджуються з концепцією компетентнісного навчання, закладеною у Державному стандарті фахової передвищої освіти (2020) та методичних рекомендаціях МОН (2023).

Важливою особливістю проєктного підходу вважаємо його гнучкість: він може реалізовуватись у різних формах — індивідуальних, парних або групових проєктах; у межах одного предмета чи міжпредметного курсу; у форматі короткочасних («міні-проєктів») або довготривалих робіт.

Попри очевидні переваги, хочемо звернути увагу й на труднощі впровадження проєктів з математики: недостатня підготовка педагогів до фасилітації проєктної діяльності, обмежений час на реалізацію проєктів у межах навчального плану, труднощі в об'єктивному оцінюванні спільних результатів. Ці проблеми потребують подальшого методичного опрацювання й наукового обґрунтування.

У сучасних умовах цифровізації освіти важливою тенденцією стає поєднання методу проєктів із технологіями дистанційного та змішаного навчання. Це відкриває можливості для створення віртуальних математичних проєктів, онлайн-досліджень, колективних презентацій, що відповідає потребам студентів і вимогам STEM-освіти.

В офіційних документах МОН України (2023) зазначено, що впровадження проєктної технології є ефективним засобом реалізації компетентнісного підходу. Метод проєктів дозволяє студентам інтегрувати знання з різних галузей — математики, інформатики, природничих наук, економіки — і застосовувати їх для вирішення реальних проблем. Такий підхід відповідає сучасним вимогам STEM-освіти. [5]

Хочемо підкреслити, що ефективне впровадження методу проєктів можливе за таких дидактичних умов:

- наявність чіткої мети, проблемного запитання та очікуваного результату проєкту;
- забезпечення консультативної ролі викладача (фасилітатора);
- інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій;
- використання чітких критеріїв оцінювання (за процесом, результатом і презентацією);
- створення позитивного психологічного клімату для групової взаємодії.

Метод проєктів належить до інтерактивних технологій навчання, адже він передбачає активну взаємодію учасників освітнього процесу. У педагогічному коледжі він ефективно поєднується з іншими сучасними технологіями:

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

- інформаційно-комунікаційними (ІКТ) — під час пошуку, обробки й представлення інформації;
- технологіями критичного мислення — у процесі аналізу результатів;
- дослідницьким навчанням — при розв'язанні відкритих проблемних завдань;
- технологіями змішаного навчання — через поєднання аудиторної та дистанційної роботи (синхронної й асинхронної).

Таким чином, метод проєктів виступає системоутворювальною технологією, що поєднує елементи різних підходів і сприяє формуванню ключових та фахових компетентностей майбутнього педагога.

Організація проєктної роботи вимагає чіткої структури. У навчанні математики в коледжі зазвичай виділяють такі етапи:

1. **Підготовчий етап (мотиваційний).** Викладач разом зі студентами визначає актуальну проблему, формулює тему, мету й завдання проєкту. Проводиться обговорення можливих способів дослідження.

2. **Планування.** Студенти розподіляють ролі, складають план роботи, обирають джерела інформації, засоби обробки даних, програмні інструменти.

3. **Виконання проєкту (дослідницький етап).** Відбувається збір і систематизація інформації, проведення розрахунків, аналіз даних, побудова моделей, створення графіків тощо. Викладач виступає у ролі консультанта.

4. **Презентація результатів.** Студенти презентують результати у вигляді усної доповіді, мультимедійної презентації, плаката, стенду або міні-посібника. Можлива участь у студентських конференціях або конкурсах проєктів.

5. **Оцінювання та рефлексія.** Здійснюється самооцінка та взаємооцінка. Обговорюються результати, труднощі, практична цінність проєкту.

Поза межами занять метод проєктів застосовується нами під час предметних тижнів, математичних вечорів, олімпіад, гурткової діяльності, педагогічної практики. Такі проєкти дозволяють студентам не лише глибше засвоїти матеріал, а й розвивати педагогічну творчість, уміння застосовувати математичні знання у професійній діяльності. Наведемо приклади проєктів використаних нами під час роботи зі студентами перших та других курсів педагогічного коледжу

Тип проєкту	Тема	Освітній результат
Практико-орієнтований	«Математика в побуті: як розрахувати витрати на комунальні послуги»	Формування фінансової грамотності, застосування відсоткових обчислень
Дослідницький	«Застосування статистичних методів у вивченні успішності студентів групи»	Аналіз даних, робота з таблицями, побудова діаграм
Інтегративний	«Геометрія в архітектурі рідного міста», «Математика в професійній діяльності людини»	Поєднання знань з математики, історії, мистецтва
Інформаційний	«Математичні відкриття, що змінили світ», «Історія розвитку математичних символів»	Робота з джерелами, розвиток уміння узагальнювати інформацію
Методичний	«Математичні ігри для студентів перших та других курсів» (Хто зверху, О щасливчик!)	Формування педагогічних умінь, розробка дидактичних матеріалів

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

Вважаємо, що важливо оцінювати не лише кінцевий продукт, а й процес роботи здобувачів освіти, що сприяє розвитку рефлексії та вмінню планувати власну діяльність. У цьому контексті варто виступати координатором і консультантом, а не як єдине джерело інформації.

Перспективним напрямом розвитку є поєднання методу проєктів із цифровими технологіями: використання віртуальних лабораторій, хмарних сервісів, інтерактивних платформ для спільної роботи. Це дає змогу розширити можливості учнів для самостійних досліджень і візуалізації математичних процесів.

У професійній діяльності важливо приймати зважені рішення. Математика допомагає аналізувати ситуації, прогнозувати наслідки, оцінювати ризики. Наприклад, у фінансовому секторі без точних розрахунків неможливо ефективно управляти капіталом та інвестиціями. В медицині лікарі на основі математичних моделей прогнозують розвиток захворювань та визначають найкращі методи лікування.

Досвід українських навчальних закладів показує, що проєктна діяльність у математиці може здійснюватися у різних формах: міні-проєкти (1–2 заняття), середньотривалі проєкти (2–3 тижні) та довготривалі міжпредметні проєкти. Наприклад, тема «Математика у професійній діяльності людини» стала основою для дослідницьких або практико-орієнтованих робіт в педагогічному коледжі. Для того, щоб переконати студентів у важливості вивчення математики, ми щороку проводимо захід для студентів перших курсів під назвою – «Математика в професійній діяльності людини» щоб показати підсумкову роботу виконання проєктів студентів. Студенти виконують обчислення, збирають дані, створюють моделі, використовують ІКТ-засоби (GeoGebra, Excel, онлайн-калькулятори) для представлення результатів. Мета такого заходу полягає в зацікавленні студентів математикою, бажанні показати її могутність у застосуванні в різних сферах життя людини.

Для прикладу: студенти спеціальності Фінанси і кредит – готували повідомлення про застосування математики в економіці, студенти спеціальності «Музичне мистецтво» – математика в музиці, студенти фізичного виховання – математика в спорті і т.д. навіть назви команд були обрані відповідно до тематики заходу та обраної професії- Колектори, Кварта, Ейнштейти, Імпульс.

Студенти змогли поспілкуватись, взявши участь у дебатах, та дізнатися нове про професійну спрямованість математики в різних сферах життя людини. Наприклад, учасники команди 11-М групи для участі в дебатах представили 180 переконливих аргументів «чому саме математика важлива в музиці».

Студенти додатково готували стінгазети із завданнями для суперників, розв'язували задачі по обраному напрямку застосування математики в професіях.

З метою з'ясування стану використання методу проєктів у роботі зі студентами педагогічного коледжу, ми щороку проводимо опитування, у якому беруть участь студенти перших та других курсів. Здійснюючи аналіз опитування студентів, зауважуємо що:

- студентам подобається виконувати незвичні, творчі, цікаві завдання вчителя, які спонукають до роздумів, за змістом виходять за межі підручника.

- лише 47% студентів можуть пригадати теми таких завдань, які їм пропонувалися на різних заняттях.

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

– Визначаючи труднощі, які у них зустрічалися при виконанні таких завдань, здобувачі освіти вказують на складність підбору інформації, уміння її аналізувати, вибирати головне, знаходити спільне рішення, якщо мова йде про парні чи групові проекти, здійснювати розподіл обов'язків та доручень, що свідчить про певні труднощі у організації проектної діяльності зі студентами

Наші дослідження показують, що систематичне застосування проектів під час навчання математики підвищує рівень успішності, формує вміння працювати в команді, аргументувати власну думку та презентувати результати дослідження. Крім того, проектна діяльність допомагає подолати формалізм у засвоєнні математичних знань, показуючи їхню практичну цінність. Метод проектів є однією з провідних педагогічних технологій навчання математики, яка забезпечує не лише засвоєння навчального матеріалу, а й розвиток творчої, самостійної, критично мислячої особистості. Ефективне використання цього методу можливе за умови методичної підготовки викладача, наявності відповідних ресурсів, чіткої організації та системного оцінювання результатів проектної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Практичне використання методу проектів на заняттях з математики в педагогічному коледжі сприяє активному залученню студентів до навчання, розвитку їхньої пізнавальної самостійності та формуванню навичок застосування математичних знань у реальному житті й педагогічній діяльності. Попри переваги, метод проектів у викладанні математики в коледжі має певні обмеження. Реалізація проектів є трудомісткою для викладачів і вимагає багато часу від студентів на самостійну роботу. Це може призвести до ситуації, коли деякі теми курсу будуть вивчені нерівномірно, а оцінити індивідуальний внесок кожного студента в групову роботу стає складним процесом, що потребує розробки додаткових механізмів стандартизації оцінювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бондар С. М. Інноваційні технології навчання у вищій школі. Київ: Центр навчальної літератури, 2021.
2. Гудима У. В. Інноваційні технології навчання математики в умовах Нової української школи. *Педагогічні науки*. 2023. № 77. С. 71–77.
3. Думанська Т. В. Проектна діяльність як засіб формування математичної компетентності учнів. *Освітній простір України*. 2022, № 19. С. 56–62.
4. Спик А. В. Реалізація методу проектів у старшій школі: проблеми та перспективи. *Педагогічний альманах*. 2024. № 1. С. 44–50.
5. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення математики у 2023/2024 навчальному році / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2023. 53 с.
6. Коберник Г. І. Метод проектів як засіб активізації навчальної діяльності студентів педагогічних закладів. *Педагогічний дискурс*. 2022. № 32. С. 114–119.
7. Міхно О. П. Метод проектів в українській школі 1920–1930-х років. *Педагогічна спадщина*. 2019. № 3. С. 10–15.
8. Полат Є. С. Метод проектів у сучасній освіті. Київ: Академія. 2018. 87 с.
9. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2019. 23 с.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. Київ: Генеза, 2020. 234с.

*Стаття надійшла до редакції
18 листопада 2025 р*

ВИМОГИ
до підготовки науково-методичних статей
Збірника «ВІСНИК НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу»

До оформлення статей висуваються такі вимоги (Бюлетень ВАК України.–2009.– № 5):
Матеріали, надіслані до редакції, повинні торкатися актуальної проблематики, факти мають бути викладені з максимальною точністю.

Поданий рукопис **наукової статті** мусить бути структурований у такий спосіб:

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виокремлення мети та основних завдань дослідження. Виклад основного матеріалу дослідження. Висновки та перспективи подальших досліджень та містити УДК.

Рукопис **статті з методики** повинен містити: методичну доцільність задекларованої розробки, аналіз попередньо набутого досвіду, розбудову заняття в розгорненому вигляді, практичну вагомість напрацювання та результати впровадження.

До рукопису додаються анотації (українською та англійською мовами), у яких повинна бути чітко сформульована основна ідея статті та стисло обгрунтована її актуальність (обсяг 6-8 рядків), а також ключові слова та словосполучення. При викладанні матеріалу необхідно дотримуватися норм сучасної літературної мови та стандартизованої термінології, уникати позанормативних форм і конструкцій.

Робочі мови журналу: українська, англійська.

До друку у Віснику приймаються статті – результати оригінальних науково-методичних здобутків, які раніше ніде не друкувалися (мінімальний обсяг – 7 А4, максимальний – 12 сторінок, з урахуванням списку літератури, таблиць, графіків, схем та ілюстрацій).

До редакції подавати рукописний варіант статті (з підписом автора чи авторів) та електронну версію публікації.

Рукопис готується за допомогою текстового редактора версії Microsoft Word 7 і вище.

Параметри сторінки: розмір паперу – А4 (книжна орієнтація), усі поля – 2 см, шрифт Times New Roman, 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5.

До статті додаються: короткі відомості про автора (авторів): прізвище, ім'я, по батькові; науковий ступінь, вчене звання, категорія, педагогічне звання, повна назва установи, де працює чи навчається автор; посада, номер контактного телефону.

Редакційна колегія залишає за собою право редагування та коректури поданих матеріалів. Однак, відповідальність за зміст статей несуть автори.

Список використаної літератури оформляти відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 та в порядку цитування. Веб-посилання у списку використаних джерел мають супроводжуватися коректними URL-адресами з наведеними датами звернення. Якщо публікація має цифровий ідентифікатор DOI (Digital Object Identifier), його обов'язково слід зазначати наприкінці опису джерела.

Забороняється цитування та внесення до списку використаних джерел, які опубліковані російською мовою, а також іншими мовами, якщо вони опубліковані на території росії та білорусі.

Шановні дописувачі Вісника!

Для отримання довідок, надання зауважень та пропозицій просимо звертатись на Viber
097-211-64-54 або e-mail: heorhiivna@gmail.com

Медіа-редактор: канд.пед.наук, доц. Марценюк Олена Георгіївна

НАУКОВО-ВИРОБНИЧЕ, НАВЧАЛЬНЕ, ДОВІДКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник науково-методичних досліджень Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу

Відповідальність за підбір, точність наведених на сторінках журналу фактів, цитат, статистичних даних, дат, прізвищ, географічних назв та інших відомостей, а також за розголошення даних, які не підлягають відкритій публікації та за дотримання академічної доброчесності несуть автори опублікованих матеріалів. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та видавця. Будь-яке використання – з обов'язковим посиланням на журнал.

ВИПУСК 3 (50)

Засновник та видавець:

Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Реквізити редакції та видавця:

Адреса: 21019, м. Вінниця, вул. Нагірна, 13

Телефон: (0432) 57-50-42, 68-62-25

<https://vgpk.edu.ua/>

Підписано до друку 01.12.2025.

Формат 60x84/8. Папір офсетний. Друк цифровий.

Друк. арк. 21,5. Умов. друк. арк. 20. Обл.-вид. арк. 20,2.

Наклад 100 прим. Зам. № 3796/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.

Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.

Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>